ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

LEGĂTURI ŞI CONVERGENŢE ISTORICE ROMÂNO-FRANCEZE
DAN BERINDEI

PROCESUL COOPERATIVIZĂRII AGRICULTURII ÎN ROMÂNIA (1949—1962)
MIHAIL RUSENESCU

PRĂBUŞIREA IMPERIULUI AUSTRO-UNGAR. FORMAREA STATELOR NAŢIONALE UNITARE DIN CENTRUL ŞI SUD-ESTUL EUROPEI
AUGUSTIN DRAC, ION SPĂLĂŢELU

APICULTURA ÎN TRANSILVANIA ÎN SECOLELE XI—XIV
EMIL LAZEA

ÎN ÎNTÎMPINAREA CELUI DE AL XV-LEA CONGRES INTERNAŢIONAL DE ŞTIINŢE ISTORICE

LUPTA ANTIFEUDALĂ A ŢĂRĂNIMII DIN ANGLIA ÎN SECOLELE XIII—XIV
RADU MANOLESCU

DOCUMENTAR

RECENZII

REVISTA REVISTELOR

VIAŢA ŞTIINŢIFICĂ

ÎNSEMNĂRI

3

TOMUL 32 1979

MARTIE

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

www.dacoromanica.ro

ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACȚIE

ARON PETRIC *(redactor responsabil)*; ION APOSTOL *(redactor responsabil adjunct)*; NICHITA ADĂNILOAIE; LUDOVIC DEMÉNY; GHEORGHE I. IONIȚĂ; VASILE LIVEANU; AUREL LOGHIN; DAMASCHIN MIOC; ȘTEFAN OLTEANU; ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU; POMPILIU TEODOR *(membri)*.

Prețul unui abonament este de 120 lei.
În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Revistele se mai pot procura (direct sau prin poștă) și prin PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI, Calea Victoriei nr. 125, sector 1, 71021.

Cititorii din străinătate se pot abona adresîndu se la ILEXIM Departamentul Export-Import presă, P.O. BOX 136—137, Telex 11226 — București, Str. 13 Decembrie nr. 3.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa Comitetului de redacție al revistei „REVISTA DE ISTORIE". Apare de 12 ori pe an.

Adresa Redacției:
B-dul Aviatorilor, nr. 1
71261, București, tel. 50.72.41.

www.dacoromanica.ro

REVISTA DE ISTORIE

TOM 32, Nr. 3,
martie 1979

SUMAR

DAN BERINDEI, Legături și convergențe istorice româno-franceze 405

★

MIHAIL RUSENESCU, Procesul cooperativizării agriculturii în România (1949—1962) 429

★

AUGUSTIN DEAC, ION SPĂLĂȚELU, Prăbușirea imperiului austro-ungar. Formarea statelor naționale unitare din centrul și sud-estul Europei 449

★

EMIL LAZEA, Apicultura în Transilvania în secolele XI—XIV. 481

ÎN ÎNTÎMPINAREA CELUI DE-AL XV-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE ISTORICE

RADU MANOLESCU, Lupta antifeudală a țărănimii din Anglia în secolele XIII—XIV 505
Congresul internațional de științe istorice în atenția Comitetului național al istoricilor din România *(Andrei Sanda)* 521

DOCUMENTAR

IACOB MÂRZA, Contribuții la istoria culturii transilvănene în primele decenii ale secolului al XIX-lea 523
MARIN ALEXANDRU CRISTIAN, Aplicarea legii rurale din 1864 în județul Ilfov 535

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Sesiunea științifică „Unirea din 1859—moment crucial în afirmarea și dezvoltarea României moderne"; Sesiunea de comunicări consacrată împlinirii a 100 de ani de la nașterea lui Ștefan Gheorghiu; Al V-lea simpozion național de istoria agrară a României (*Constantin Șerban*); A XIV-a Conferință națională a cercurilor științifice studențești: secția discipline umaniste; Subsecția istorie (*Stelian Brezeanu*); Expoziția de artă plastică închinată celei de-a 60-a aniversări a statului național unitar român (*Nicolae N. Rădulescu*); Colocviul româno-italian de istorie (*Paul Oprescu*); Conferința internațională de la Mainz consacrată Congresului de la Berlin din 1878, (*Dan Berindei*); Cu privire la haraciul Țărilor române în secolul al XVI-lea (*Octavian Iliescu*); Cronica 547

www.dacoromanica.ro

RECENZII

* * * *Studii și materiale de istorie contemporană*, vol. III, Edit. Academiei R. S. România, București, 1978, 182 p. (*Mihai Oprițescu*) 563

MIHAIL MACREA, *De la Burebista la Dacia postromană. Repere pentru o permanență istorică*. Studiu introductiv, ediție îngrijită, note, comentarii și indice de Mihai Bărbulescu, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1978, 321 p. (*Liviu Mărghitan*) 567

HRISTO M. DANOV, *Tracia antică*. Cercetări asupra teritoriilor trace de la sud de Dunăre, pînă la țărmurile egeice, de la sfîrșitul secolului al IX-lea și pînă la sfîrșitul secolului al III-lea î.e.n. Traducere de prof. univ. dr. Constantin Velichi. Prefață de prof. univ. dr. doc. Radu Vulpe, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1976, 491 p. (*Adelina Piatkowski*) 571

ALAN S. MILWARD, S. B. SAUL, *The Development of the Economies of Continental Europe 1850—1914*, George Allen și Unwin, 1977, 555 p., London (*Dan A. Lăzărescu*) 573

REVISTA REVISTELOR

* * * „Studii și comunicări de istorie și etnografie", Complexul muzeal Goleşti (Argeș), I (1974), 396 p.; II (1978), 562 p. (*Marian Stroia*) 583

ÎNSEMNĂRI

ISTORIA ROMÂNIEI; * * * *Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului*, București, Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, Direcția Generală a Arhivelor Statului, *II (1601—1620)*, 1974, 839 p. + 30 facsimile; *III (1620—1632)*, 1977, 901 p. + 26 facsimile (*Tr. Ionescu-Nișcov*); IOAN SCURTU, *Presărați pe-a lor morminte ale laurilor foi*, Edit. Albatros, București, 1978, 178 p. (*Constantin Dobrescu*); ANDREI CACIORA, NICOLAE ROȘUȚ, *Aradul în lupta pentru eliberare socială și națională*, Documente, I, Arad, 1978, 335 p. (*Marcel D. Ciucă*); IOAN STRATAN, *Dor de frați. Epistolar lugojean*, Edit. Facla, Timișoara, 1978, 313 p. (*Victor A. Neumann*) 587

www.dacoromanica.ro

REVISTA DE ISTORIE

TOME 32, N° 3,
mars, 1979

SOMMAIRE

DAN BERINDEI, Relations et convergences historiques roumano-françaises 405

★

MIHAIL RUSENESCU, Le processus de la coopérativisation de l'agriculture en Roumanie (1949—1962) 429

★

AUGUSTIN DEAC, ION SPĂLĂȚELU, L'écroulement de l'empire austro-hongrois. La formation des Etats nationaux unitaires du centre et du sud-est de l'Europe . . 449

★

EMIL LAZEA, L'apiculture en Transylvanie aux XIe — XIVe siècles 481

EN L'HONNEUR DU XV-e CONGRES INTERNATIONAL DES SCIENCES HISTORIQUES

RADU MANOLESCU, La lutte antiféodale de la paysannerie de l'Angleterre aux XIII-e—XIV-e siècles 505

Le Congrès international des sciences historiques dans l'attention du Comité national des historiens de Roumanie (*Andrei Sanda*) 521

DOCUMENTAIRE

IACOB MÂRZA, Contributions à l'histoire de la culture transylvaine pendant les premières décennies du XIX-e siècle 523

MARIN ALEXANDRU CRISTIAN, L'application de la loi rurale de 1864 dans le département d'Ilfov 535

LA VIE SCIENTIFIQUE

La session scientifique „L'Union de 1859 — moment crucial dans l'affirmation et le développement de la Roumanie moderne" ; La session de communications consacrée au centenaire de la naissance de Ștefan Gheorghiu ; Le V-e symposium national d'histoire agraire de la Roumanie (*Constantin Șerban*) ; La XIV-e Conférence nationale des cercles scientifiques estudiantins : la section disciplines humanistes ; la sous-section d'histoire (*Stelian Brezeanu*) ; L'exposition d'arts plastiques consacrée au 60-e anniversaire de l'Etat national unitaire roumain (*Nicolae N. Rădulescu*) ; Colloque roumano-italien d'histoire (*Paul Oprescu*) ; La Conférence

www.dacoromanica.ro

internationale au Mainz consacrée au Congrès de Berlin de 1878 (*Dan Berindei*); Relativement au „haraci" des Pays roumains au XVI-e siècle (*Octavian Iliescu*); Chronique 547

COMPTES RENDUS

* * * *Studii şi materiale de istorie contemporană* (Etudes et matériaux d'histoire contemporaine), III, Editions de l'Académie de la R. S. de Roumanie, 1978, 182 p. (*Mihai Opriţescu*) 563

MIHAIL MACREA, *De la Burebista la Dacia postromană. Repere pentru o permanenţă istorică* (De Burébistaà la Dacie post-romaine. Repères pour une permanence historique). Etude introductive, notes, commentaires et index de Mihai Bărbulescu, Editions Dacia, Cluj-Napoca, 1978, 321 p. (*Liviu Mărghitan*) 567

HRISTO M. DANOV, *Tracia antică* (La Thrace antique). Recherches concernant les territoires thraces compris entre le sud du Danube et la mer Egée, depuis la fin du IX-e siècle jusqu'à la fin du III-e siècle avant notre ère. Traduction par le professeur universitaire dr. Constantin Velichi. Préface par le professeur universitaire docteur docent Radu Vulpe, Editions scientifiques et encyclopédiques, Bucarest, 1978, 491 p. (*Adelina Piatkowski*) 571

ALAN S. MILWARD, S. B. SAUL, *The Development of the Economies of Continental Europe, 1850—1914*, George Allen & Unwin, 1977, 555 p., London (*Dan A. Lăzărescu*) 573

LA REVUE DES REVUES

* * * „Etudes et communications d'histoire et d'ethnographie". Le musée de Goleşti (Argeş), I, (1974), 396 p.; II (1978), 562 p. (*Marian Stroia*) 583

NOTES

L'HISTOIRE DE ROUMANIE: * * * *Catalogul documentelor Ţării Româneşti din Arhivele Statului* (Le catalogue des documents de Valachie figurant aux Archives d'Etat), Bucarest, Direction Générale des Archives d'Etat, *II* (*1601—1620*), 1974, 839 p. + 30 fac-similés; *III* (*1620—1632*), 1977, 901 p. + 26 fac-similés (*Tr. Ionescu-Nişcov*); IOAN SCURTU, *Presăraţi pe-a lor morminte ale laurilor foi* (Des feuilles de lauriers sur leurs tombeaux), Editions Albatros, Bucarest, 1978, 178 p. (*Constantin Dobrescu*); ANDREI CACIORA, NICOLAE ROŞUŢ, *Aradul în lupta pentru eliberare socială şi naţională* (La ville d'Arad dans la lutte pour la libération sociale et nationale), Documents, I, Arad, 1978, 335 p. (*Marcel D. Ciucă*); IOAN STRATAN, *Dor de fraţi. Epistolar lugojean* (Nostalgie de frères. Epistolaire de Lugoj), Editions Facla, Timişoara. 1978, 313 p. (*Victor A. Neumann*) 587

www.dacoromanica.ro

LEGĂTURI ŞI CONVERGENŢE ISTORICE ROMÂNO-FRANCEZE *

DE

DAN BERINDEI

Legăturile seculare româno-franceze, întemeiate pe apartenenţa comună a celor două popoare la romanitate, prin origine şi limbă, au cunoscut un curs ascendent, cu toată depărtarea geografică a celor două ţări. Relaţiile româno-franceze s-au dezvoltat pe planuri diferite în cursul istoriei, dar nota lor dominantă a fost aceea a conlucrării şi bunei înţelegeri. În 1968, cu prilejul vizitei generalului de Gaulle, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, preşedintele Republicii Socialiste România a exprimat, în numele naţiunii române aprecieri călduroase faţă de Franţa. „...poporul român — remarca atunci conducătorul României socialiste — cunoaşte marile realizări ale poporului francez în dezvoltarea industriei moderne, a tehnicii, a gîndirii ştiinţifice, el preţuieşte contribuţia importantă pe care Franţa a adus-o de-a lungul veacurilor — şi o aduce şi în prezent — la îmbogăţirea tezaurului de civilizaţie materială şi spirituală a omenirii, la cauza progresului şi păcii în întreaga lume. În aceasta se materializează spiritul inventiv şi nobila pasiune creatoare ce însufleţesc poporul francez" [1].

Români şi francezi s-au întîlnit alături, de aceeaşi parte, pe cîmpuri de bătălie cu secole în urmă. În 1396, îndepărtaţii cavaleri burgunzi ai lui Jean de Nevers, fiul ducelui Burgundiei, au luptat alături de oştenii lui Mircea cel Bătrîn, iar, în 1445, o altă expediţie de cruciadă, în care întîlnim francezi, a conlucrat cu Vlad Dracul, îndrăzneţul domnitor muntean. Spre sfîrşitul secolului XVI, în anii cînd diplomaţia franceză susţinea candidatura la tronul muntean al lui Petru Cercel, un Ştefan Tomşa, care a ajuns, mai apoi, domn al Moldovei, a luptat în Pirinei pentru Henric IV. Oşteni francezi sînt întîlniţi în slujba Movileştilor, în Moldova, la începutul secolului XVII. Dar, oştenii nu sînt singurii francezi, care au ajuns pe meleagurile noastre. Încă din primii ani ai secolului XV şi-au făcut apariţia călători francezi, care au lăsat preţioase relatări de călătorie: un Guillebert de Lannoy, un Bongars, un Fourquevaux sau un Lescalopier (acesta din urmă primul călător străin, care ne-a

---

* Pentru relaţiile româno-franceze vezi N. Iorga, *Histoire des relations entre la France et les Roumains*, Iaşi, 1917 şi ediţia de la Paris, 1918; Germaine Lebel, *La France et les Principautés danubiennes (du XVI-e siècle à la chute de Napoléon)*, Paris, 1955, şi pentru perioada modernă Dan Berindei, *Paris*, în *Relaţiile diplomatice ale României*, vol. I, Bucureşti, 1967.

[1] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul desăvîrşirii construcţiei socialiste*, vol. 3, Bucureşti, 1969, p. 220.

„REVISTA DE ISTORIE", Tom 32, nr. 3, p. 405—428, 1979

www.dacoromanica.ro

lăsat o descriere pitorească a Bucureștilor sfîrșitului secolului XVI) sînt numai unii dintre acești vizitatori atenți și binevoitori ai teritoriului de astăzi al României [2].

În secolele XVII și XVIII, relațiile româno-franceze s-au accentuat. În Principate au început să pătrundă, din ce în ce mai des, negustori și intelectuali francezi. Deseori, domnii Moldovei și ai Țării Românești au recurs la serviciile francezilor, utilizîndu-i ca preceptori sau secretari. Unii francezi, ca Jean Louis Carra sau d'Hauterive, scriu lucrări ample despre români. Apoi, în perioada Revoluției și a Imperiului, influența franceză se face simțită îndeosebi pe plan social și cultural. Din ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea se înființează în Principate un consulat general al Franței la București și un vice-consulat la Iași. Dealtfel, încă din 1762 Peysonnel, diplomat și scriitor francez, propusese crearea unor consulate în cele două țări. Negocierile franco-turce în jurul acestei probleme — inițiate în 1795 — se încheie în 1798 prin *exequator*-ul pe care Poarta îl dă pentru consulul general de la București — cu drept de preeminență asupra consulilor celorlalte puteri — și pentru viceconsulatul de la Iași [3]. Împăratului Napoleon i se adresează memorii, nădăjduindu-se în sprijinul său, pentru constituirea unui stat modern românesc [4].

În 1821 evenimentele revoluționare dezvăluie — între altele — directe sau indirecte influențe revoluționare franceze, Tudor Vladimirescu denumind „Adunarea norodului" — Assemblée du peuple ! — oștirea sa de oșteni țărani. După revoluție, în noi condiții, relațiile pe plan cultural s-au accentuat. Dealtfel, chiar în toamna anului 1821, Gh. Bibescu, viitorul domnitor al Țării Românești, și-a obținut la Sorbona bacalaureatul în litere după ce urmase cursurile liceului parisian Henric IV [5]. Doi ani mai tîrziu soseau la Paris pentru studii patru tineri care pentru întîia oară nu aparțineau boierimii : Eufrosin Poteca, Ioan Pandeli, Constantin Moroiu și Simion Marcovici [6].

Între 1822 și 1828, în timpul lui Ioniță Sandu Sturdza, au existat la Iași patru pensionate franceze, cel de băieți al lui Mouton, cel al lui Victor Cuénin-Four, cel de la Miroslava al lui Bayard și al lui Lincourt și cel de fete al lui Grant și al soției sale [7]. Traducerile din literatura franceză — din Racine, Molière, Voltaire, Regnard, Bernardin de Saint Pierre etc. — s-au intensificat [8], iar în 1826 o trupă franceză de pantomimă a dat la Iași o serie de spectacole [9].

De la începutul celui de-al patrulea deceniu al secolului al XIX-lea au început a se edita cărți destinate studierii limbii franceze. Grigore

---

[2] N. Iorga, *Histoire des relations entre la France et les Roumains*, Iași, 1917, p. 1 și urm.

[3] A. Oțetea, *Înființarea consulatelor franceze în țările române*, în „Revista istorică", XVIII (1932), p. 330—349.

[4] Vezi Emil Vîrtosu, *Napoleon Bonaparte și dorințele moldovenilor la 1807*, în „Studii", XVIII (1965), nr. 2, p. 403 și urm. ; mai vezi Marin Dimitrescu, *Politica lui Napoleon I față de țările române*, București, f.a. ; Dumitru Almaș, *Politica lui Napoleon I față de țările române pînă la pacea de la Tilsit*, în „Analele Universității București. Istorie", IX (1960), nr. 16, p. 65—84.

[5] Pompiliu Eliade, *La Roumanie au XIX-e siècle*, vol. I, Paris, 1914, p. 250.

[6] *Ibidem*, p. 232.

[7] *Ibidem*, p. 222—223.

[8] *Ibidem*, vol. I, p. 297, 301, 307, 323 ; vol. II, p. XXIII, XXV.

[9] *Ibidem*, vol. I, p. 300.

www.dacoromanica.ro

Pleşoianu a tipărit la Sibiu în 1830 *Limba franţuzească şi ortografia ei*, traducere a gramaticii lui Fournier, pentru ca în 1835 Costache Aristia să editeze la Bucureşti o *Prescurtare de gramatică franţozească*. Numărul tinerilor români care se deplasau la Paris, unii pentru mulţi ani, era în necontenită creştere. În cetatea luminilor şi a ideilor înnoitoare, ei culegeau învăţătură, dar mai ales ideile progresului. Între timp, interesul diplomaţiei franceze pentru ţările române era, de asemenea, în creştere. Un amplu raport al diplomatului francez Bois-le-Comte înfăţişează Principatele în 1834, evidenţiindu-se mai ales forţa ideii unirii celor două ţări, „dorinţa cea mai generală" [10]. Curînd, agenţi consulari ai Franţei au început să dezvăluie opiniei publice franceze, în broşuri şi chiar şi lucrări mai ample, realităţile româneşti. De un deosebit interes este lucrarea lui Félix Colson, intim colaborator şi al colonelului Ioan Câmpineanu, intitulată *De l'état présent et de l'avenir des Principautés de Moldavie et de Valachie...* (Paris, 1839). Colson, ca şi Billecoq, care a publicat mai tîrziu *La principauté de Valachie sous le hospodar Bibescu* (Bruxelles, 1847), nu au fost numai reprezentanţi ai Franţei, dar şi temeinici cunoscători ai realităţilor româneşti, ei participînd chiar efectiv la frămîntările ce caracterizau procesul de făurire al României moderne.

Tinerii români ajunşi în capitala Franţei au stabilit aci variate contacte. Sub influenţa lui Charles Fourier, reîntors în Ţara Românească, Teodor Diamant a inaugurat la Scăeni un falanster [11]. În deceniul următor, în anii premergători revoluţiei din 1848, un grup de tineri români a activat în lojile pariziene ale Marelui Orient al Franţei, una dintre acestea — *L'Athénée des étrangers* — văzîndu-şi suspendată activitatea sub acuzaţia de a fi desfăşurat o activitate socialistă [12]. Prezenţi în preajma lui Michelet şi a lui Quinet [13], însufleţitori ai tineretului studios parizian, apropiindu-şi radicali francezi ca Pilette sau Bataillard, continuînd a avea contacte cu Vaillant, personalitate complexă — profesor în Principate şi participant la acţiunile revoluţionare, autor al celor trei volume din *La Roumanie*, membru marcant al unei loji francmasonice pariziene — aceşti tineri urmăreau în principal eliberarea poporului lor şi constituirea sa într-un stat naţional, modern şi independent.

La Paris a fost întemeiată în 1839 „Societatea pentru învăţătura poporului român" [14] şi tot aci a fost creată, în decembrie 1845, „Societatea studenţilor români" şi s-a inaugurat, un an mai tîrziu, mulţumită îndeosebi generozităţii lui Scarlat Vîrnav, „Biblioteca română", al cărei local va deveni centrul de acţiune al românilor aflaţi în capitala Franţei [15]. În pragul anului nou 1847, Nicolae Bălcescu a rostit în faţa conaţionalilor

[10] *Documente Hurmuzaki*, vol. XVII, Bucureşti, 1913, p. 394.

[11] Vezi I. Cojocaru şi Z. Ornea, *Falansterul de la Scăeni*, Bucureşti, 1966.

[12] Dan Berindei, *Préludes de la révolution roumaine de 1848. Les sociétés secrètes*, în „Revue Roumaine d'Histoire", XVII (1978), nr. 3, p. 439, 442—443; cf. şi Alexandru Cretzianu, *Din arhiva lui Dumitru Brătianu*, vol. I, Bucureşti, 1933, p. 116.

[13] Vezi Ion Breazu, *Michelet şi românii*, Cluj, 1935; idem, *Edgar Quinet et les Roumains*, în „Mélanges de l'Ecole Roumaine en France", 1927.

[14] Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea naţională, 1834—1849*, Bucureşti, 1967, p. 21 şi urm.

[15] Vezi Vasile Maciu, *Un centre révolutionnaire roumain dans les années 1845—1848: la Société des étudiants roumains de Paris*, în *Nouvelles Etudes d'Histoire*, vol. III, Bucureşti, 1970, p. 243—270; Nicolae Isar, *Ideile social-politice ale lui Scarlat Vîrnov—fondatorul Bibliotecii Române din Paris (1846)*, în „Revista de Istorie", 31 (1978), nr. 8, p. 1433—1442.

www.dacoromanica.ro

săi aflaţi la Paris discursul său *Privire asupra stării de faţă, asupra trecutului şi viitorului Patriei* [16], apel însufleţitor la simţămintele de dăruire patriotică. În timpul revoluţiei din februarie 1848, tinerii români aflaţi la Paris au ieşit în stradă şi au participat la lupta revoluţionară [17], Bălcescu, unul dintre ei, rupînd o bucată de catifea de pe tronul lui Ludovic Filip şi scriind entuziast lui Alecsandri despre „naţia cea mare" care săvîrşise „minunata revoluţie" [18]. În Ţara Românească izbucnirea revoluţiei a fost temporizată în nădejdea unui ajutor din partea Franţei transmis prin intermediul poetului Lamartine în acel moment ministru de externe al republicii, cel ce acceptase a-şi acorda patronajul societăţii tinerilor studenţi români.

După revoluţie, exilaţii şi emigraţii români şi-au găsit adăpost în Franţa ospitalieră. Unirea Principatelor a devenit acum principalul lor obiectiv. La Paris foştii conducători ai revoluţiei, cărora li s-au alăturat tineri studenţi români, au găsit un climat favorabil. „A fost un timp — scria unul dintre ultimii — cînd noi, tineri studenţi în străinătate, ne bucuram de a fi la Paris, mai vîrtos pentru că acolo găseam mai multă voie deplină de a ne iubi patria fără sfială, de a învăţa cu ardoare istoria şi limba ei, de a croi şi de a potrivi pe seamă-i toate cunoştinţele ce nepregetatul nostru patriotism românesc ne da prilej şi îndemn de a ni le agonisi, în acel centru de libere lumini" [19]. În capitala Franţei au fost editate în 1850 şi 1851 periodicele „România viitoare", „Junimea română" şi „Republica română" [20]. Tot de aci a fost desfăşurată pe lîngă guvernele apusene o stăruitoare şi deseori eroică activitate de propagandă. Prin grai şi scris, prin audienţe, memorii şi broşuri, prin articole în presă — scrise de ei ori de apropiaţi francezi cîştigaţi pentru cauza românească —, glorificînd patria, revoluţionarii exilaţi şi tinerii studenţi români care-i secundau au militat pentru răsturnarea regimului Regulamentului organic restaurat cu sprijinul baionetelor străine şi pentru constituirea statului naţional român.

După ce speranţele într-o izbucnire generalizată a revoluţiei au fost spulberate — mai ales după lovitura de stat din 2 decembrie 1851 a lui Ludovic Napoleon Bonaparte — exilaţii paşoptişti s-au reorientat în noua situaţie politică ce se crease în Europa. Ei şi-au consacrat stăruinţele, în perioada ce se deschisese, intervenţiilor pe lîngă puteri şi propagandei publicistice, menţinînd, totodată, firesc, un strîns contact cu mişcarea de eliberare din ţările române. Izbucnirea războiului Crimeii a favorizat noua direcţie adoptată. Dintr-o năzuinţă şi un ţel de viitor, Unirea Principatelor a devenit un plan realizabil, o problemă europeană marcantă în anii 1855—1862.

În noua conjunctură, rolul Franţei a fost major. Napoleon III, dornic de a distruge opera tratatelor de la Viena din 1815, proclamînd

---

[16] Nicolae Bălcescu, *Privire asupra stării de faţă asupra trecutului şi viitorului Patriei noastre*, ediţia II-a critică de Cornelia Bodea, Bălceşti pe Topolog, 1971.

[17] Dan Berindei, *Revoluţia de la 1848 în Franţa şi tinerii români aflaţi la Paris*, în „Revista Istorică Română", XV (1945), fasc. II, p. 171 şi urm.

[18] Nicolae Bălcescu, *Opere*, ediţie critică G. Zane, vol. IV, Bucureşti, 1974, p. 86.

[19] A. Odobescu, *Junimea română din Paris pe la 1852*, în *Opere*, vol. I, Bucureşti, 1955, p. 337.

[20] Vezi Nerva Hodoş, şi Al. Sadi-Ionescu, *Publicaţiunile periodice româneşti*, vol. I, Bucureşti, 1913, sub voce.

www.dacoromanica.ro

„dreptul naţionalităţilor", s-a declarat partizan al înfăptuirii unităţii poporului român, după cum s-a declarat susţinător al luptei de unificare a Italiei. În consecinţă, diplomaţia franceză a sprijinit mişcarea unioniştilor români, iar pentru întîia oară, la conferinţa de la Viena, în primăvara anului 1855, Bourqueney, delegatul Franţei, a pus în dezbaterea diplomaţiei europene unificarea Principatelor. Un an mai tîrziu, Walewski, ministrul de externe al Franţei, a declarat că „nici o pace nu va fi solidă sau durabilă dacă nu va prevede unirea şi independenţa Principatelor" [21]. Deşi congresul de la Paris n-a rezolvat problema Unirii în sensul năzuinţelor naţiunii române, este totodată evident că, mulţumită în bună măsură Franţei, problema fusese menţinută pe ordinea de zi a politicii europene. Dealtfel, printr-un articol publicat în „Le Moniteur universel", la începutul anului 1857, guvernul francez — susţinut în această privinţă de numeroase organe de presă — pledează pentru cauza unirii Principatelor. În mod firesc, ca o replică, comisarul francez Talleyrand s-a bucurat în Principate de o excepţională şi entuziastă primire din partea poporului român.

Falsul electoral din Moldova a rămas ineficient, datorită dîrzei opuneri a naţiunii române şi sprijinului pe care ea le-a găsit în grupul puterilor „unioniste", în fruntea cărora se găsea Franţa. Soluţia impasului a fost găsit în cadrul întîlnirii de la Osborne dintre Napoleon III şi regina Victoria. Dacă Franţa n-a obţinut asentimentul Angliei pentru Unirea Principatelor, ea a reuşit în problema anulării alegerilor falsificate şi deci a deschis drum forţelor interne unioniste şi în orice caz a cîştigat timp, ceea ce în împrejurările date era esenţial [22].

După impresionanta manifestare pentru constituirea statului naţional şi modern a Adunărilor ad hoc, în Conferinţa de la Paris, din vara anului 1858, Franţa a mai încercat încă o dată, este drept nu prea insistent, să obţină un consens al puterilor pentru Unirea Principatelor. În schimb, în broşura *l'Empereur Napoléon et les Principautés Roumaines* pledoaria pentru Unire a fost categorică : „Unirea a fost admisă de către plenipotenţiari cu condiţia ca ea să fie cerută de către locuitori. Această condiţie suspensivă a fost îndeplinită. Deci Unirea există *ipso facto*; ar fi să se aducă o insultă Franţei ezitîndu-se a o proclama" [23]. De fapt, prin Convenţia de la Paris nu s-a asigurat decît „o jumătate de Unire", dar drumul spre concretizarea năzuinţelor românilor era deschis şi ei mai ştiau că vor găsi un sprijin pe plan politico-diplomatic din partea unora dintre puteri şi în primul rînd cel al Franţei.

Dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza, soluţie îndrăzneaţă şi ingenioasă a impasului, a fost nu numai o strălucită victorie a mişcării de eliberare românească, ci şi, cum remarca atunci Cavour, „triumful politicii Franţei şi Sardiniei în Orient" [24]. Trimisul domnitorului român, poetul V. Alecsandri, a fost primit de Napoleon III, de prinţul Napoleon şi de Walewski, făgăduindu-i-se un concurs deplin. Într-adevăr, delegaţiile trimise la Constantinopol pentru obţinerea recunoaşterii din partea

[21] T. W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România*, Bucureşti, 1944, p. 66, nota 112.

[22] Vezi Andrei Oţetea, *L'accord d'Osborne (9 août 1857)*, în „Revue Roumaine d'Histoire", III (1964), nr. 4, p. 677—696.

[23] D. A. Sturdza, *Acte şi documente relative la istoria renaşterii României*, vol. VII, Bucureşti, 1892, p. 258.

[24] *Il Carteggio Cavour — Nigra dal 1858 al 1861*, vol. II, Bologna, 1927, p. 4.

www.dacoromanica.ro

Porţii sînt sprijinite de reprezentanţii diplomatici ai Franţei, iar cînd are loc la Paris conferinţa a cinci dintre puterile europene, guvernul francez şi-a dat firesc consimţămîntul pentru actul istoric împlinit la Iaşi şi Bucureşti. În vara anului 1859, la un moment dat, s-a pus chiar ipoteza unei participări româneşti la războiul împotriva Austriei habsburgice în care se găseau angajate Franţa şi Piemontul. Ca un efect al victoriei Franţei, Imperiul habsburgic ca şi cel otoman, au cedat apoi în faţa evidenţei şi într-o nouă conferinţă a puterilor desfăşurată la Paris au recunoscut dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza. Neîndoielnic că sprijinul diplomatic al Franţei fusese unul dintre factorii externi determinanţi ai recunoaşterii de către Europa a dublei alegeri. Preţios a fost şi sprijinul francez atunci cînd s-a acţionat pentru desăvîrşirea unificării celor două ţări pe plan politico-administrativ, trecîndu-se de la o unire personală la o unire reală, Costache Negri, sfătuitorul cel mai apropiat al lui Alexandru Ioan Cuza, caracterizînd Franţa drept „ţara prin excelenţă dezinteresată şi generoasă" [25].

Deşi în mai multe rînduri ipoteza unei cesiuni a Principatelor Unite Imperiului habsburgic în schimbul Veneţiei, ce urma să fie unită cu regatul Italiei, a apărut în dezbateri diplomatice secrete din iniţiativa împăratului Napoleon, ipoteza pare a fi fost mai mult o manevră, deoarece dominantă s-a impus preocuparea Franţei pentru o consolidare a statului naţional român. Cea dintîi agenţie diplomatică a Principatelor Unite a fost înfiinţată în toamna anului 1860 la Paris [26] şi un număr de tehnicieni francezi, inclusiv membrii misiunii militare, au fost trimişi în România pentru a sprijini procesul multilateral de înnoire.

O dată cu înlăturarea lui Alexandru Ioan Cuza de la tron şi cu aducerea în România a lui Carol de Hohenzollern [27] legăturile strînse româno-franceze pe plan statal au fost treptat afectate, ca şi cele economice [28]. Pe plan cultural — şi desigur pe planul simţămintelor nutrite de poporul român faţă de cel francez — nu se poate vorbi însă de vreo întrerupere ori diminuare, ci doar de o necontenită constanţă. Dealtfel, în primii ani ai domniei noului principe, legăturile statale şi economice n-au putut fi slăbite dintr-odată. Nu întîmplător, la Paris a fost contractat, în toamna anului 1866, cel de-al doilea împrumut extern, împrumutul Oppenheim şi, de asemenea, faptul că baronul d'Avril, consulul general al Franţei la Bucureşti, a dat cel dintîi dintre agenţii acreditaţi la Bucureşti statului român numele de România, la 20 decembrie 1866/1 ianuarie 1867, îşi păstrează profunda semnificaţie [29]. În 1867, pentru întîia oară România a participat în pavilion propriu la o expoziţie universală şi acest lucru a

---

[25] Dan Berindei, *Paris*, în *Reprezentanţele diplomatice ale României*, vol. I, Bucureşti, 1967, p. 106.

[26] Idem, *Înfiinţarea agenţiei Principatelor Unite la Paris (26 august / 7 septembrie 1860)*. în „Studii", XIII (1960), nr. 6, p. 99—120.

[27] Vezi Paul Henry, *L'abdication du prince Cuza et l'avènement de la dynastie de Hohenzollern au trône de Roumanie*, Paris, 1930.

[28] În anii 1861—1864 Franţa se înscria pe locul trei în ceea ce privea ţările importatoare din Principate şi pe locul patru în ceea ce privea exportul în Principate (Dan Berindei, *Epoca Unirii*, Bucureşti, 1979, p. 144).

[29] *Memoriile regelui Carol I al României (de un martor ocular)*, Edit. Universul, Bucureşti, vol. III, p. 27.

www.dacoromanica.ro

avut loc la Paris [30]. Dar, cu toate că în aceeaşi vară Duruy, ministrul instrucţiunii publice al Franţei, a vizitat România [31] şi în ciuda legăturilor de familie ale domnitorului cu împăratul Franţei, relaţiile româno-franceze pe plan statal au început să cunoască, cîţiva ani după înscăunarea domnitorului Carol, o descreştere evidenţiată mai ales prin rechemarea misiunii militare franceze, prezentă în România din timpul lui Alexandru Ioan Cuza [32].

Această descreştere n-a afectat însă simţămintele profunde de prietenie dintre cele două popoare. Un moment edificator pentru a dezvălui simţămintele nutrite de poporul român faţă de Franţa şi de marile principii pe care le întruchipa în conştiinţa universală imaginea ei l-au reprezentat anii 1870—1871, atitudinea pe care opinia publică şi o bună parte din cercurile politice româneşti au înţeles să o adopte în timpul războiului franco-prusian, a înfrîngerii Franţei şi a Comunei de la Paris, fiind edificatoare în această privinţă. La 7/19 iulie 1870, P. P. Carp declara în calitate de ministru de externe în Parlament că „acolo unde flutură drapelele Franţei sînt interesele noastre şi simpatiile noastre" [33]. Sute de români au participat ca voluntari de partea Franţei şi numeroşi tineri români au luptat pe baricadele Comunei [34]. Mai mult decît atît, intensificarea mişcărilor antidinastice în România a fost evident corelată cu evenimentele din Franţa [35]. Sărbătorirea de către colonia germană din Bucureşti a victoriei împotriva Franţei a determinat, în martie 1871, puternica manifestare din sala Slătineanu.

Instaurarea în România, timp de o jumătate de deceniu, a guvernării conservatorilor — care în acord cu domnitorul au căutat îndeosebi o apropiere de Austro-Ungaria — şi mai ales efectele înfrîngerii Franţei, care au impus acesteia o lungă perioadă de rezervă şi reticenţe în domeniul politicii externe, au determinat o nouă limitare a legăturilor româno-franceze pe plan statal. Dar relaţiile în diferite alte domenii au fost menţinute şi uneori chiar dezvoltate. În anii premergători proclamării independenţei României s-a înfiinţat fabrica de zahăr la la Sascut cu capital francez, precum şi „Banca de Bucureşti",de asemenea finanţată de Franţa, iar antreprenorul parizian Godillot a construit la Bucureşti Halele Centrale, Hala Amzei şi Abatorul [36]. În anul premergător proclamării independenţei României o declaraţie comună reglementa relaţiile comerciale româno-franceze în sensul recunoaşterii de fapt a României ca o entitate

---

[30] Cu acest prilej, a fost tipărită lucrarea lui P. S. Aurelian şi A. Odobescu, *Notice sur la Roumanie, principalement au point de vue de son économie rurale, industrielle et commerciale.*

[31] Dan Berindei, *Paris ...*, p. 126.

[32] Marcel Emerit, *Le dossier de la première mission militaire française en Roumanie*, în „Revue Roumaine d'Histoire", V (1966), nr. 4, p. 586.

[33] N. Iorga, *Histoire des relations entre la France et les Roumains*, Iaşi, 1917, p. 186.

[34] Vezi N. Copoiu, *Socialismul european şi mişcarea muncitorească şi socialistă din România*, Bucureşti, 1971, p. 35; G. Haupt et G. Barbu, *Medici şi studenţi români participanţi la razboiul din 1870 şi la Comuna din Paris*, în *Istoria medicinei. Studii şi cercetări*, Bucureşti, 1957; Georges Haupt, *La Roumanie*, în *1871. Jalons pour une histoire de la Commune de Paris*, Assen, 1972.

[35] Vezi Dan Berindei, *L'écho des événements de France dans la vie politique de la Roumanie durant les années 1870—1871*, în „Revue d'histoire moderne et contemporaine", XIX (1972), p. 362—375.

[36] Pentru lucrările lui Godillot: C. C. Giurescu, *Istoria Bucureştilor din cele mai vechi timpuri pînă în zilele noastre*, Bucureşti, 1966, p. 151, 344, 345, 381.

www.dacoromanica.ro

economică europeană [37]. În toamna anului 1875, Emile Picot și-a inaugurat cursul de limbă și literatură română la Școala de limbi orientale din Paris [38] și, în același an, Alexandru Lambrior scria din Paris lui Titu Maiorescu, „denunțîndu-i" sutele de studenți români aflați în capitala Franței care se declarau „partizani ai republicanismului pentru țara noastră" și amenințau să devină „gambettiști și chiar comuniști" [39].

Guvernul francez, din considerentele semnalate mai înainte, a privit reticent acțiunea energică a României pentru modificarea statului ei internațional. Ducele Decazes, ministru de externe al Franței, a declarat chiar agentului diplomatic român că proclamînd neatîrnarea România ieșise de sub garanția puterilor și prin aceasta eliberase mîinile Franței. Dar se pare că era vorba în bună măsură și de o prudență impusă Franței de situația ei din acea vreme, căci nu peste multă vreme agentul diplomatic al României avea să raporteze următoarele : „Se regretă că ne-am eliberat de garanții care ne apărau... Totuși, eu rămîn convins că Franța ne va sprijini la momentul oportun" [40]. Cu toate acestea, în vară, cînd România se va angaja direct în operațiile militare de la sudul Dunării, Decazes declara încă reprezentantului român că-i era „imposibil" să ia un angajament față de România.

La începutul anului 1878, ministrul de externe al Franței a putut adopta o nouă atitudine, în noua conjunctură internațională a înfrîngerii Imperiului otoman, el declarînd că „problema recunoașterii independenței noastre era rezolvată" [41]. În timpul Congresului de la Berlin, Franța a încercat, în măsura posibilului, să sprijine eforturile românești, dar după aceea, deși Waddington declara în Camera deputaților de la Paris că „nici un popor nu are atîtea simpatii pentru România ca poporul francez" [42], Franța — ca și Anglia — a trebuit să adopte o poziție similară celei a Germaniei, sub presiunea acesteia, și să întîrzie recunoașterea independenței prin stabilirea de relații diplomatice pînă la 8/20 februarie 1880, cînd această recunoaștere a devenit fapt împlinit [43]. Se inaugura astfel o nouă etapă a relațiilor româno-franceze, concretizată prin audiența solemnă de prezentare a lui Ducros Aubert, cel dintîi trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al Franței la București, care a avut loc la 28 februarie/11 martie 1880. Peste cîteva luni, Mihail Kogălniceanu, una dintre cele mai strălucite personalități politice românești, avea să remită, la rîndul său, scrisorile de acreditare, președintelui Republicii Franceze [44].

După cucerirea independenței, situația internațională — și în primul rînd tensiunea cu imperiul țarist — a impus României apropierea de blocul

---

[37] F. O. Nano, *Condica tratatelor și a altor legăminte ale Românlei. 1354—1937*, vol. I, București, 1938, p. 163.

[38] Alexandre și Getta Hélène Rally, *Bibliographie franco-roumaine*, tomul II, Paris, 1930, p. 250.

[39] Barbu Lăzăreanu, *Cîntăreți români ai Comunei*, p. 4.

[40] N. Iorga, *Correspondance diplomatique roumaine sous le roi Charles I-er (1866—1880)*, Paris, 1923, p. 214.

[41] *Ibidem*, p. 253.

[42] Jehan de Witte, *Quinze ans d'histoire. 1866—1881*, Paris, 1905, p. 339.

[43] *1866—1896. Treizeci de ani de domnie ai regelui Carol I. Cuvîntări și acte*, vol. I, București, 1897, p. 568.

[44] *Ibidem*, p. 569, 574.

www.dacoromanica.ro

puterilor centrale şi apoi aderarea efectivă la Tripla Alianţă [45], dar în mod evident această adeziune n-a avut şi nu putea avea un sens antifrancez, după cum, într-o perspectivă istorică era vorba evident de o alianţă *fără viitor*, venind în directă contradicţie cu aspiraţiile fireşti spre desăvîrşirea unităţii naţionale. Cu toate acestea, timp de peste trei decenii, România şi Franţa s-au găsit în taberi opuse, deşi era o situaţie nefirească şi care nu putea fi statornică. Tradiţionalele simţăminte ale poporului român faţă de Franţa, atît de evident manifestate în anii 1870—1871, perioadă de grele încercări pentru poporul francez, au constituit neîndoielnic unul din motivele pentru care tratatul de aderare a României la Tripla Alianţă a reprezentat din 1883 şi pînă la desprinderea statului român din acest sistem de alianţă un act secret. Dar, totodată, trebuie recunoscut că legăturile economice şi în primul rînd schimburile comerciale româno-franceze erau diminuate — deşi s-au încheiat două importante convenţii în acest domeniu în 1893 şi 1907, prima prevăzînd clauza naţiunii celei mai favorizate, iar cea de-a doua substanţiala reducere a unor taxe vamale [46] — şi că în 1910 Franţa nu ocupa decît locul 7 în importul şi exportul României. Străduinţe pentru o recucerire a poziţiilor franceze deţinute în timpul domniei lui Cuza s-au remarcat, mai ales în etapa finală a acestei etape istorice, în preajma şi la începutul primului război mondial. „În această ţară chemată a deveni mîine o mare Românie — definea la 8/21 august 1916 ministrul plenipotenţiar Saint-Aulaire obiectivele care se impuneau, după opinia sa, politicii franceze — cu o populaţie de 12 milioane locuitori, cea mai prolifică din lume, cu bogăţii miniere în Transilvania şi Banat, care vor accelera dezvoltarea sa industrială, Franţa trebuie să-şi asigure preponderenţa din triplul punct de vedere : politic, militar şi economic" [47].

Dar esenţial este că şi în această perioadă de regres sau de stagnare a relaţiilor politice, economice şi militare, legăturile româno-franceze, întemeiate pe apartenenţa celor două popoare la latinitate, dar şi pe afinitatea spirituală şi pe legături anterioare statornice s-au menţinut. Sentimentele profunde ale poporului român faţă de Franţa n-au fost zdruncinate de împrejurările conjuncturale existente şi nici simpatiile franceze faţă de România. Domeniul cultural a oferit terenul cel mai propice pentru menţinerea şi dezvoltarea relaţiilor româno-franceze în circumstanţele respectivei perioade. Este semnificativ faptul că în această perioadă toate edificiile importante ale capitalei României au fost ridicate în temeiul planurilor unor arhitecţi francezi — Banca Naţională, Ateneul, Casa de Consemnaţiuni, Palatul de Justiţie etc. —, că la Iaşi a fost realizată o statuie ecvestră a lui Ştefan cel Mare de către sculptorul Emmanuel Frémiet — după cum tot un sculptor francez ridicase în preajma cuceririi războiului de independenţă la Bucureşti statuia lui Mihai Viteazul —, că Parisul a continuat să reprezinte principalul centru de cultură european pentru oamenii de ştiinţă şi de cultură români şi în bună măsură şi un centru care a oferit surse de inspiraţie pentru o ideologie înaintată. În

[45] Vezi pentru motivaţia opţiunii : Şerban Rădulescu-Zoner, *Poziţia internaţională a României după Congresul de la Berlin. Premise ale unei opţiuni*, în „Studii şi materiale de istorie modernă", VI (1979) (sub tipar).

[46] F. C. Nano, *op. cit.*, vol. I, p. 164, 165.

[47] Vasile Vesa, *România şi Franţa la începutul secolului al XX-lea (1900—1916)*, Cluj-Napoca, 1975, p. 19.

www.dacoromanica.ro

capitala Franței s-a alcătuit, în 1883, grupul care avea să editeze „Dacia viitoare"; dealtfel, tot acolo și tot la Paris și-a ținut congresul de constituire — și cu participare românească — Internaționala a II-a. La Paris și-a publicat în anul 1889 Alexandru Odobescu primul somptuos volum consacrat tezaurului de la Pietroasa și tot aci N. Iorga a publicat lucrările sale de întinsă erudiție care aveau să-l consacre pe plan internațional ca o mare personalitate a istoriografiei mondiale — *Thomas III marquis de Saluces* și *Philippe de Mézières* [48] —, iar Alexandru D. Xenopol nu numai volume consacrate difuzării cunoștințelor despre istoria românilor — *Histoire des Roumains de la Dacie trajane* —, ci și lucrarea care avea să-l afirme în pragul secolului al XX-lea ca unul dintre cei mai proeminenți teoreticieni ai istoriei din epocă — *Les principes fondamentaux de l'histoire* [49]. În domeniul literaturii Ana de Noailles, Elena Văcărescu și apoi Martha Bibescu au contribuit la crearea unor noi punți de legătură româno-franceze, în timp ce prin lucrările sale eruditul Pompiliu Eliade a supus analizei sale dezvoltarea legăturilor spirituale româno-franceze în secolul al XVIII-lea și în primele decenii ale secolului al XIX-lea [50].

La începutul anului 1900, Carol I mărturisea lui Alexandru Marghiloman „nemulțumirea adîncă de faptul că înfluența franceză redevine la modă" [51], deși de fapt nu era vorba de o revenire, cît mai mult de o continuitate ce nu ar putea fi întreruptă. Simțămintele de afinitate erau întreținute și de francezii filoromâni, unii stabiliți în România ca Ulysse de Marsillac, Antonin Roques, Emile Galli și Frédéric Damé, sau de călători francezi, vizitatori ai României. care au știut să prezinte opiniei publice franceze năzuințele juste ale poporului român. Unul dintre aceștia a fost și Elisée Reclus, care, vizitînd Bucureștii în 1893, constata origina latină a românilor, importanța lor civilizatoare și dreptul lor legitim de a forma un stat național întregit în hotarele teritoriilor locuite de națiune [52]. Mii de intelectuali români s-au format în universitățile franceze și tot acolo și-au desăvîrșit pregătirea oameni de știință care prin activitatea lor au onorat atît România cît și Franța (Victor Babeș, I. Cantacuzino, Gh. Marinescu, Emil Racoviță, Traian Vuia, Henri Coandă etc.). În Franța și-au perfecționat măiestria cei mai de seamă pictori români și Franța a fost în acea perioadă țara cea mai des vizitată de marele muzician român George Enescu. Prin legăturile spirituale, prin cultură și artă, punțile dintre poporul român și cel francez au fost menținute chiar și în perioada relativei diminuări a legăturilor politice.

Diminuarea acestor din urmă relații n-a însemnat însă dispariția lor. În 1890 Take Ionescu sublinia faptul că „iubirea românilor pentru Franța este atît de profundă încît în această iubire trebuie căutată cea mai mare dificultate pe care o întîlnește politica pe care o promovăm noi" [53]. Reprezentanții diplomatici ai Franței în România credeau și ei

[48] Au apărut în 1893 și 1896

[49] După această ediție din 1899, o a doua ediție sub titlul *La théorie de l'histoire* a apărut la Paris în 1908.

[50] Este vorba de *De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie* (Paris, 1898) și de *Histoire de l'esprit public en Roumanie au dix-neuvième siècle*, vol. I—II (Paris, 1914).

[51] Alexandru Marghiloman, *Note politice*, vol. I, București, 1927, p. 19.

[52] Vezi pentru Reclus: N. Iorga, *Elisée Reclus și România*, în „Neamul românesc", 1916, nr. 114.

[53] Take Ionescu, *La politique étrangère de la Roumanie*, București, 1891, p. 48.

www.dacoromanica.ro

în deplina posibilitate a restatornicirii vechii situații. „Eu am convingerea, arăta Camille Blondel în 1910, că prin forța lucrurilor industria franceză va găsi în România, grație relațiilor financiare mai cordiale, debușee mai ușoare, mai frecvente și din ce în ce mai avantajoase" [54]. Tot el remarca, cu evidentă încredere : „Experiența pe care eu am cîștigat-o în această țară și pentru cunoașterea acestor locuitori mă autorizează să cred că simpatiile române pentru Franța au rămas așa cum erau în ziua formării regatului" [55].

În primăvara anului 1912, relațiile româno-franceze au intrat într-o nouă fază. În aprilie, primarul Parisului a vizitat București, pentru ca în luna următoare Paul Deschanel, președintele Camerei deputaților a Franței, să viziteze, la rîndul său, România și pentru ca, în luna iulie, primarul orașului București să întoarcă vizita ce i se făcuse [56]. Deși în 1913 tratatul cu Tripla Alianță a fost reînnoit pentru ultima oară, era evident că România începuse să se desprindă din alianță pe care o încheiase în 1883 [57]. Cel de-al doilea război balcanic și tratatul de la București din vara anului 1913, care evidențiaseră poziția României și totodată stîrniseră nemulțumirea Austro-Ungariei, au arătat, de asemenea, cu un an înaintea izbucnirii primului război mondial, detașarea României de unul dintre principalii ei parteneri din cadrul Triplei Alianțe. Rezultatul Consiliului de coroană de la Sinaia din august 1914 a fost în aceste condiții firesc, mai ales că între timp reprezentanții Antantei, inclusiv și cel al Franței, comunicaseră guvernului român acordul lor de principiu privind unirea Transilvaniei cu România în cazul alăturării acesteia din urmă de partea lor [58].

După doi ani de neutralitate, care au fost în fapt o etapă de abilă detașare de Tripla Alianță și de apropiere de Antantă, la 4/17 august 1916, România a încheiat un tratat de alianță cu Franța, Rusia, Anglia și Italia, dublat de o convenție militară [59]. Zece zile mai tîrziu, la 14/27 august, România declara război Austro-Ungariei, intrînd în luptă de partea Antantei și în primul rînd de partea Franței. Era neîndoielnic un moment însemnat în desfășurarea primului război mondial, căci, Puterile Centrale fiind silite să arunce o parte din forțele lor împotriva României, slăbeau implicit presiunea exercitată pe frontul din Franța. La 18 septembrie/1 octombrie 1916 misiunea militară franceză condusă de generalul Henri Mathias Berthelot pleca din Paris spre România [60], unde ea a jucat un rol important în perfecționarea capacității de luptă a armatei române. Membrii misiunii au ajutat în opera de reorganizare a armatei române după retragerea în Moldova și au sprijinit îndelungata luptă de rezistență a relativ micii dar vitezei armate române. Ei au luptat alături de soldații și ofițerii români, care erau angajați într-o eroică luptă de rezistență și

[54] Vasile Vesa, *op. cit.*, p. 13—14.

[55] *Ibidem*, p. 12.

[56] *Ibidem*, p. 30—32.

[57] Vezi detalii privind această detașare treptată în Șerban Rădulescu-Zoner, *România și Tripla Alianță la începutul secolului al XX-lea, 1900—1914*, București, 1977, p. 77 și urm.

[58] Vasile Vesa, *op. cit.*, p. 62—63; Șerban Rădulescu-Zoner, *op. cit.*, p. 176 și urm. Pentru consiliul de coroană vezi Anastasie Iordache, *La déclaration de neutralité de la Roumanie au commencement de la première guerre mondiale*, în „Revue Roumaine d'Histoire", XIII (1974), nr. 1, p. 131 și urm.; iar pentru anii de neutralitate : Constantin Nuțu, *România în anii neutralității 1914—1916*, București, 1972.

[59] F. C. Nano, *op. cit.*, vol. I, p. 424.

[60] Ion Focșăneanu, *Une mission militaire française en Roumanie (1916—1918)*, în „Revue Roumaine d'Histoire", VI (1967), nr. 3, p. 382.

www.dacoromanica.ro

au reprezentat pentru aceştia simbolul frăţiei de arme dintre cele două popoare. Ajutînd România în efortul ei militar, Franţa i-a expediat 150 000 de puşti, 2 638 puşti-mitraliere, 1 760 mitraliere, peste 170 de tunuri, 81 obuziere, 30 mortiere şi 100 de avioane [61]. Vizitînd Moldova, în primăvara anului 1917, fruntaşul socialist francez Albert Thomas, ministrul armamentului, va evoca „imaginea acestei admirabile armate române" [62], iar cînd România a fost constrînsă temporar la o pace separată şi misiunea militară a trebuit să părăsească România, generalul Berthelot, înţelegînd perfect sensul evenimentelor, a declarat că „Franţa nu va îngădui aservirea României" [63].

În zilele grele ale izolării şi înfrîngerii, reprezentanţii români au putut desfăşura la Paris o activitate intensă, pregătind încheierea procesului de făurire a statului naţional. În primăvara anului 1918, Paul Gaultier a ţinut o conferinţă, în cadrul asociaţiei „Union française", intitulată semnificativ în împrejurările date, *La tragédie roumaine* [64]. Dealtfel, o misiune universitară şi una parlamentară, ca şi un birou de presă român au activat în Franţa în perioada în care România fusese constrînsă să înceteze lupta. Spre sfîrşitul verii, ca semn de reînviere a fost creat la Paris Consiliul naţional al Unităţii Române, avîndu-l în frunte pe Take Ionescu [65]. Peste cîteva luni, România a somat trupele Puterilor Centrale să evacueze teritoriul ţării şi a reintrat practic în război cîteva zile înainte de încheierea armistiţiului de la Compiègne. Războiul a luat sfîrşit. În atmosfera efervescentă a mişcărilor revoluţionare ce cuprinseseră Europa centrală şi răsăriteană, naţiunea română şi-a desăvîrşit unitatea statală, proces istoric încununat la 18 noiembrie/1 decembrie 1918 prin unirea Transilvaniei cu România. Tratatele de pace încheiate mai tîrziu (în cazul Tratatului de la Trianon aproape cu doi ani după efectiva unire a Transilvaniei) n-au făcut decît să sancţioneze ceea ce naţiunea română înfăptuise.

După primul război mondial, între România şi Franţa au fiinţat legături deosebit de strînse pe toate planurile. La 8 octombrie 1920, Louis Barthou declara cu prilejul unui banchet că „România a redevenit elementul cel mai important în Orient". În conferinţele internaţionale ce au avut loc în această perioadă — la Geneva, la Lausanne etc. — delegaţia României s-a situat alături de cea franceză şi tot România a jucat rolul cel mai de seamă în sistemul de alianţă sud-est european al „Micii Înţelegeri" — a cărei formare a fost preconizată şi încurajată de Franţa şi care s-a încheiat în anii 1920—1921 prin tratate bilaterale între România, Cehoslovacia şi Iugoslavia [66]. În 1922 guvernul francez a acordat României

[61] Al. Ioaniţiu, *Războiul României, 1916—1918*, vol. II, Bucureşti, 1924, p. 233.

[62] Discursul lui Albert Thomas la Sorbona după revenirea din România, în: N. P. Comnène, *Notes sur la guerre roumaine...*, Paris, 1917, p. 11—22.

[63] Ion Focşeneanu, *op. cit.*, p. 404.

[64] Alexandre et Getta-Hélène Rally, *op. cit.*, tomul II, p. 116. Dealtfel, generalul V. Pétin va scrie o carte un deceniu şi jumătate după evenimente, intitulată semnificativ: *Le drame roumain, 1916—1918*, (Paris, 1932).

[65] Eliza Campus, *L'activité diplomatique de la Roumanie entre les années 1914 et 1918*, în „Revue Roumaine d'Histoire", VII (1968), nr. 6, p. 1125—1126 mai vezi Fl. Constantiniu şi I. Stanciu, *Sprijinul şi lupta românilor din străinătate pentru cauza unităţii româneşti (1914—1918)*, în „Revista de istorie", 29 (1976), nr. 12, p. 1873—1887.

[66] Pentru această „triplă alianţă" şi relaţiile ei cu Franţa vezi Eliza Campus, *Mica Înţelegere*, Bucureşti, 1968.

www.dacoromanica.ro

un împrumut de 100 milioane de franci tocmai avînd în vedere rolul pe care i-l atribuia în „Europa orientală". Strînsele relaţii politice româno-franceze s-au concretizat, apoi, la 10 iunie 1926, într-un tratat de alianţă. Au fost semnate cu acest prilej tratatul de amiciţie şi conciliaţiune, convenţia militară, adoptîndu-se şi o declaraţie de neagresiune şi o convenţie de arbitraj [67]. A urmat vizita ministrului de externe român — Mitilineu — la Paris şi vizita flotei franceze la Constanţa.

În perioada următoare primului război mondial s-au dezvoltat legăturile de natură economică dintre România şi Franţa. României i s-au acordat împrumuturi, capitaluri franceze au fost investite în numeroase ramuri ale economiei româneşti şi totodată s-au dezvoltat relaţiile comerciale. În 1923 Franţa figura pe locul al treilea în exportul României (cereale, petrol, lemn etc.) şi pe locul al şaptelea la import (lînă, textile, maşini, cauciuc etc.). În 1926 a luat fiinţă — legată de dezvoltarea amplă a legăturilor comerciale — Camera de comerţ franco-română, care a şi publicat un buletin lunar de informaţie. După un acord provizoriu de comerţ încheiat în 1921, cele două ţări au realizat la 27 august 1930 o convenţie „de stabilire" şi o convenţie de comerţ şi navigaţiune [68].

Legăturile culturale — tradiţionale între cele două ţări — au luat amploare după primul război mondial. În 1919 s-a încheiat între România şi Franţa o convenţie privind cadrele didactice universitare [69]. Dacă în România au funcţionat profesori şi lectori veniţi din Franţa — inclusiv profesori secundari —, în Franţa au funcţionat lectorate de limba română la Şcoala de limbi orientale de la Paris şi la universităţile din Lille şi Lyon. În 1924 a fost inaugurat la Bucureşti Institutul Francez de Înalte Studii, care avea ca scop să asigure cercetări ştiinţifice, vizite ale unor personalităţi culturale, precum şi să pună la dispoziţia cititorilor români o bibliotecă ţinută la zi. În vara anului 1922 a intrat în funcţiune şcoala de la Fontenay aux Roses sub conducerea marelui istoric Nicolae Iorga [70]. În perioada interbelică un număr apreciabil de istorici români dintre cei mai marcanţi s-au specializat în cadrul acestei şcoli. Cu toată dezvoltarea vieţii universitare în România, numeroşi tineri români au continuat să se formeze în instituţiile de învăţămînt franceze. Între cele două ţări au avut loc schimburi de profesori şi de oameni de ştiinţă. Istoricul N. Iorga, ori matematicienii Traian Lalescu, P. Sergescu şi Tiberiu Popovici — pentru a nu da decît unele exemple — au ţinut cursuri în Franţa şi titlul de *doctor honoris causa* a fost acordat unor savanţi români de reputaţie internaţională (N. Iorga, dr. I. Cantacuzino, Emil Racoviţă etc.). În afara numeroaselor traduceri care s-au efectuat în România din lucrări franceze — la rîndul lor, specialiştii francezi au realizat traduceri din clasicii români Alecsandri, Eminescu, Creangă —, a cărţilor franceze importate, a unor scriitori români care au scris în Franţa (Panait Istrati, Elena Văcărescu, Martha Bibescu etc.), a unor actori români care şi-au dezvoltat talentul pe scenele franceze (Marioara Ventura, Max, Alice Cocea, Yonnel, Elvira Popescu etc.), a sculptorului genial Constantin Brîncuşi

[67] F. C. Nano, *op. cit.*, vol. I, p. 167—168.
[68] *Ibidem*, p. 170.
[69] *Ibidem*, p. 165.
[70] Sub auspiciile Şcolii de la Fontenay aux Roses au apărut — prin grija lui N. Iorga — „Mélanges de l'Ecole Roumaine en France" (1923—1940).

www.dacoromanica.ro

care a trăit o parte a vieții în Franța, sau a marelui muzician George Enescu, care concerta deseori în Franța, o mare importanță în dezvoltarea relațiilor culturale româno-franceze au avut-o asociațiile de cunoaștere și prietenie. Cercuri de studii franceze în diferite orașe ale țării, cărora li s-au adăugat asociații cu un caracter mai larg ca „Prietenia franco-română", înființată în 1925 sub președinția doctorului I. Cantacuzino, ori „Uniunea de prietenie culturală franco-română", întemeiată în 1929 de publicistul Pavel Macedonski, ca și „Uniunea francezilor din România" care a organizat o bibliotecă de împrumut, au acționat pentru strîngerea legăturilor culturale. În Franța s-a organizat în 1920 „Asociația amicală a foștilor membri ai misiunii franceze în România", în 1924 peste două sute de parlamentari francezi s-au grupat într-o asociație „Amicii României", pentru ca în 1925 să ia ființă „Asociația de prietenie Franța-România" cu filialele în mai multe orașe ale Franței.

O dată cu instaurarea regimului hitlerist în Germania și cu politica revanșardă și revizionistă inaugurată de acesta, legăturile româno-franceze s-au accentuat. În afara faptului că s-au dezvoltat în continuare legăturile economice, pe tărîm politic relațiile au marcat o perioadă de strînsă conlucrare. N. Titulescu, conducător al politicii externe românești în anii 1932—1936, a înțeles să-și axeze pe alianța cu Franța acțiunea sa de apărare a integrității teritoriale a României. Dealtfel, Titulescu a apărat și interesele reale ale Franței, atunci cînd a cerut cu energie în 1933 guvernanților țării prietene să nu semneze pactul de înțelegere și colaborare de la Roma dintre Anglia, Italia, Germania și Franța, dacă acesta ar cuprinde principiile revizioniste pe care le pretindeau cele două state fasciste[71]. Alături de Barthou și împreună cu acesta, Titulescu s-a străduit apoi să organizeze, în 1934, „Înțelegerea Balcanică", îndreptată împotriva aceleiași politicii revizioniste[72]. Totodată, amîndoi au îmbrățișat ideea securității colective. Schimbul de vizite Titulescu-Barthou din 1934 a reliefat strînsele legături dintre cele două țări, lui Barthou acordîndu-i-se ca semn de omagiu cetățenia de onoare a României[73]. La 22 iunie 1934 în ședința solemnă a Parlamentului Titulescu îl saluta pe Barthou. „...Iar acelora ce vor întreba — spunea el — de ce o acțiune politică a României prezintă o atît de mare identitate cu cea a Franței, ne va fi ușor să le răspundem: între cei ce fac o dogmă din intangibilitatea frontierelor noastre și cei ce fac o dogmă din mutilarea noastră progresivă și sistematică, România nu poate opta decît pentru cei dintîi". Barthou, la rîndul său, a asigurat în aceeași ședință România de „glasul, sprijinul, inima Franței". La 9 octombrie 1934 cel ce era numit de Titulescu „marele prieten al României" cădea însă victimă a unui asasinat politic.

Doi ani mai tîrziu, Titulescu, iscusitul diplomat și bărbat de stat era înlăturat din guvern și împiedicat a-și duce mai departe opera pe care o inițiase. Roadele acesteia erau însă vizibile. Cu puțin înaintea înlăturării sale Titulescu a oferit un banchet în cinstea diplomatului francez d'Ormesson. „Legăturile care unesc cele două țări ale noastre — spusese atunci diplomatul francez — legături de origină, legături de cultură, legături de

[71] Ion M. Oprea, *Nicolae Titulescu*, București, 1966, p. 281—287.

[72] Pentru aceasta vezi Eliza Campus, *Înțelegerea balcanică*, București, 1972, și de asemenea, Cristian Popișteanu, *România și Antanta balcanică*, București, 1968.

[73] Eliza Campus, *Mica Înțelegere*, p. 179—180; Ion M. Oprea, *op. cit.*, p. 296.

www.dacoromanica.ro

idealism, legături de patriotism, legături de ataşament de ideea de Libertate, de Justiţie şi de Pace, sînt atît de puternice încît nu se poate concepe o Franţă şi o România decît prietene şi surori". Cînd Titulescu a fost îndepărtat din guvern, numeroase articole au apărut în presa franceză în care s-a deplîns evenimentul de la Bucureşti [74]. Cu toate acestea, deşi la 29 august Titulescu a fost înlăturat, politica de strînse legături cu Franţa a fost urmată şi de succesorul său Victor Antonescu.

În toamna anului 1938, cu toate că presiunile Reichului hitlerist se accentuaseră, bunele relaţii româno-franceze s-au concretizat prin ridicarea reprezentanţelor diplomatice de la rangul de legaţie la cel de ambasadă. În primăvara 1939, Franţa mai oferea României garanţii privind salvgardarea independenţei ei, dar în situaţia existentă era constrînsă să evite a aminti şi de integritatea teritorială. De România, ca şi de Franţa se apropiau nori negri. Practic izolate una de alta aveau să suporte amîndouă anii grei ai celui de-al doilea război mondial, amputările de teritoriu, ocupaţia directă ori indirectă.

Revenind la domeniul cultural, trebuie remarcat că în deceniul al patrulea al secolului al XX-lea relaţiile culturale româno-franceze au cunoscut în continuare o dezvoltare, existînd şi tendinţa de a se cuprinde cercuri mai largi în astfel de acţiuni întreprinse de ambele părţi [75]. La Paris s-a înfiinţat „La Maison de Roumanie en France" şi la Bucureşti asociaţia „Prietenii artei şi cugetării franceze". Marcantă a fost pe plan cultural, dar şi economic, participarea României la expoziţia Internaţională de la Paris din 1937. La Lyon s-a creat în acelaşi an „Asociaţia prietenilor României", prezidată de Edouard Herriot. Prin convenţia culturală semnată la 31 martie 1939 [76] s-a căutat să se asigure un cadru mai larg legăturilor din domeniul culturii dintre cele două ţări, deşi, drept urmare a complicaţiilor internaţionale generate de izbucnirea celui de-al doilea război mondial, acestea vor fi în parte curînd paralizate.

În vremurile întunecate ale conflagraţiei cu care a fost confruntată umanitatea timp de o jumătate de deceniu legăturile româno-franceze n-au fost, în măsura posibilului, întrerupte. Apelul la cultura franceză însemna pentru România o formă de protest. Profund semnificativă a fost însă participarea patrioţilor români în rîndurile rezistenţei din Franţa în lupta împotriva ocupanţilor [77]. Eroicele fapte de arme ale lui Nicolae Cristea şi Iosif Clisci, ale zecilor şi sutelor de români care şi-au vărsat sîngele pentru cauza eliberării Franţei, căzînd în luptă sau fiind răniţi, au cimentat legături pe care nu le puteau pune capăt prezenţa armatelor străine, regimul de ocupaţie ori presiunile hitleriste. Atunci cînd zilele eliberării s-au apropiat, printr-o coincidenţă istorică, în zilele insurecţiei

---

[74] *Ibidem*, p. 365.

[75] De altfel, chiar în primăvara 1939 s-a încheiat un acord româno-francez „pentru dezvoltarea relaţiilor intelectuale între România şi Franţa" (F. C. Nano, *op. cit.*, vol. III, p. 13) şi în primăvara viitoare se mărea printr-un schimb de scrisori cota parte „pentru acoperirea cumpărării publicaţiilor franceze pentru România" (*Ibidem*, p. 15).

[76] *Ibidem*, p. 13.

[77] Vezi Gh. Vasilichi, M. Florescu, V. Ionescu etc., *Românii în rezistenţa franceză în anii celui de-al doilea război mondial*, Bucureşti, 1969; *Marea conflagraţie a secolului XX. Al doilea război mondial*, Bucureşti, 1971; Ioan Chiorean, *Rolul şi activitatea Frontului Naţional Român şi al Frontului „La Roumanie libre" în mişcarea de rezistenţă din Franţa*, în „Studii de istorie" (Baza de cercetări ştiinţifice din Tîrgu Mureş), Bucureşti, 1968, p. 151—168.

www.dacoromanica.ro

naţionale armate antifasciste şi antiimperialiste din România se desăvîrşea în celălalt capăt al Europei eliberarea Parisului, oraş simbol al rezistenţei împotriva ocupaţiei străine, Bucureştii şi capitala Franţei recucerindu-şi aproape concomitent libertatea [78].

★

Tradiţionalele legături au continuat firesc şi în cursul noii etape istorice, socialiste, în care a trecut România în anii următori celui de-al doilea război mondial. Nici perioada războiului rece, nici aflarea celor două ţări în cadrul unor orînduiri diferite, n-au putut duce la întreruperea unor relaţii firesti. Legăturile româno-franceze au căpătat însă un nou impuls în 1964, cînd conducătorul guvernului român din acea vreme, I. Gh. Maurer, a vizitat Parisul avînd întrevederi cu conducătorii Franţei. În aprilie 1966 Maurice Couve de Murville, ministru de externe al Franţei, a fost cea dintîi personalitate franceză marcantă care a vizitat România după cel de-al doilea război purtînd convorbiri fructuoase. „Desigur — arăta în 1968 tovarăşul Nicolae Ceauşescu — românii şi francezii trăiesc în condiţii social-politice diferite, dar dezvoltarea colaborării lor... este atît în interesul României şi al Franţei, cît şi al cooperării şi destinderii internaţionale. Sîntem convinşi că prietenia şi colaborarea româno-franceză vor rezista oricăror împrejurări şi vor fi întotdeauna de nezdruncinat" [79].

Legăturile politice, cele economice, ca şi cele culturale au început a lua amploare. În 1965 s-a încheiat un acord comercial de lungă durată, iar la 2 februarie 1967 între cele două ţări a intervenit un acord de cooperare economică şi industrială [80]. Între 1960 şi 1967 legăturile comerciale româno-franceze au înregistrat o creştere de aproape 300%, pentru ca în anul 1968 volumul schimburilor contractate să atingă aproximativ 700 milioane de franci [81]. Ceea ce a fost deosebit de important este faptul că aceste relaţii economice nu s-au mărginit la domeniul strict al schimburilor, ci ele au fost extinse la cel al cooperării, creindu-se în temeiul acordului din 1967 comisii mixte de cooperare în domenii importante, cum ar fi cel al industriei chimice. De asemenea, s-a realizat o cooperare în domeniul industriei autoturismelor, importantă prin consecinţele sale economico-sociale.

Pe plan cultural a fost stabilit la 1 iulie 1964 un plan de schimburi ştiinţifice şi tehnice, pentru ca la 11 ianuarie 1965 să fie încheiat un acord cultural. Schimburile cultural-ştiinţifice dintre cele două ţări s-au extins şi s-au diversificat, trecîndu-se apoi curînd la încheierea de convenţii directe, interdepartamentale, între academii, între comitetele de cercetări nucleare, în domeniul radioteleviziunii, ori al cinematografiei [82]. Formele de schimburi culturale s-au amplificat, iar reînnoirea periodică a acordului cultural a dat prilejul îmbogăţirii sale „Rezultate bune s-au înregistrat

[78] Vezi *Eliberarea Parisului*, Edit. politică, Bucureşti, 1967.

[79] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul desăvîrşirii construcţiei socialiste*, vol. 3, Bucureşti, 1969, p. 221.

[80] Constantin Flitan, *Terenul fecund al colaborării româno-franceze*, în „Lumea", nr. 20 din 9 mai 1968, p. 9.

[81] *Ibidem*, p. 8.

[82] *Ibidem*, p. 9.

www.dacoromanica.ro

şi în domeniul relaţiilor culturale şi ştiinţifice — arăta în mai 1968 tovarăşul Nicolae Ceauşescu — care se sprijină pe o fructuoasă şi îndelungată tradiţie de conlucrare apropiată între savanţii români şi francezi, de înrîurire reciprocă pe tărîmul creaţiei artistice şi culturale" [83].

Deosebit de important a fost şi faptul că legăturile pe plan politic au ocupat în cadrul relaţiilor reînviorate româno-franceze un loc însemnat, atît în privinţa relaţiilor româno-franceze, cît şi în privinţa conlucrării constructive a celor două ţări pe plan internaţional. „Există toate condiţiile — sublinia tovarăşul Nicolae Ceauşescu în iulie 1967 cu prilejul sesiunii Marii Adunări Naţionale — ca relaţiile de colaborare multilaterală româno-franceză să se lărgească şi să se amplifice în continuare în interesul ambelor popoare, contribuind în acelaşi timp la destinderea internaţională, la cauza securităţii europene şi a păcii în lume" [84].

Este evident că legăturile dintre cele două popoare s-au dezvoltat în etapa contemporană pe un bogat fond spiritual comun de îndelungată tradiţie. „Adevărul este — spunea generalul de Gaulle primind în acei ani scrisorile de acreditare ale ambasadorului Constantin Flitan, reprezentantul României — că noi, francezii, nutrim pentru poporul român cea mai mare prietenie naturală posibilă şi noi dorim sincer, domnule ambasador, ca raporturile practice care există deja şi care se vor dezvolta între Franţa şi România să progreseze continuu" [85].

În rînduri calde, Wladimir d'Ormesson, membru al Academiei Franceze şi preşedintele din acea vreme al Radioteleviziunii franceze, al cărui frate reprezentase Franţa în România în anii 1932—1936, a evocat într-un articol publicat în luna mai 1968 la Bucureşti afinităţile româno-franceze. „Spiritul românilor — scria el — este sprinten, aşa cum este, cred, şi al nostru. Şi unii şi alţii atribuim acelaşi preţ valorilor spiritului şi unii şi alţii avem sentimente similare în faţa problemelor omeneşti. Plasaţi, unii şi ceilalţi, în puncte diferite, ale bătrînei noastre Europe, reprezentăm forţe intelectuale asemănătoare, îndeplinim funcţii analoage" [86].

În acest context s-a desfăşurat în luna mai 1968 vizita generalului de Gaulle în România. Era cea dintîi vizită pe care un şef de stat occidental o făcea în această ţară socialistă după încheierea celui de-al doilea război mondial. Poporul român a înţeles să facă înaltului oaspete francez o primire ieşită din comun, onorînd atît pe conducătorul unei ţări tradiţional prietene, cît şi pe una dintre marile personalităţi ale luptei îndîrjite ce fusese dusă în 1939—1945 împotriva Germaniei hitleriste. „Pentru prima zi în România — comenta ziarul francez „L'Aurore" primirea ce i se făcuse — generalul de Gaulle ar fi putut cu greu să-şi dorească mai mult soare, mai multă mulţime şi mai mult entuziasm popular" [87].

Între conducătorii celor două state au avut loc ample şi fructuoase convorbiri. Basile Tesselin, trimisul agenţiei „France Presse", remarca că una dintre întrevederile dintre cei doi şefi de stat fusese „una din cele mai îndelungate pe care generalul de Gaulle a avut-o vreodată cu un om

[83] Nicolae Ceauşescu, *op. cit.*, vol. 3, p. 222.
[84] *Ibidem*, vol. 2, p. 437.
[85] Constantin Flitan, *op. cit.*, p. 9.
[86] Wladimir d'Ormesson, *Afinităţi*, în „Lumea", nr. 19 din 30 aprilie 1968, p. 9.
[87] Cf. *Ecoul parizian al vizitei preşedintelui de Gaulle*, în „Lumea", nr. 21 din 16 mai 1968, p. 7.

www.dacoromanica.ro

de stat străin" [88]. Vizita în provincie a prilejuit, de asemenea, manifestarea profundelor sentimente de prietenie pe care poporul român în ansamblul său le-a avut totdeauna faţă de Franţa. „Prietenia româno-franceză — arăta tovarăşul Nicolae Ceauşescu la adunarea populară ce s-a desfăşurat la Craiova în cinstea înaltului oaspete francez — şi-a afirmat validitatea de-a lungul timpului, fiind pătrunsă de spiritul unei adînci solidarităţi umane. Se cunoaşte din paginile istoriei că nu o dată în trecut cetăţeni ai patriei noastre au luptat alături de poporul francez — în revoluţia din 1848, în timpul Comunei din Paris, în războiul din 1918 — şi întotdeauna ei au ştiut să lupte vitejeşte, să-şi dovedească prietenia trainică ce i-a legat de veacuri şi care-i leagă şi în prezent" [89]. Conferirea reciprocă de înalte ordine între cei doi şefi de stat, ca şi primirea preşedintelui de Gaulle în plenul Marii Adunări Naţionale au evidenţiat plenar dimensiunile pe care le căpătaseră relaţiile româno-franceze.

În urma întrevederilor s-a stabilit lărgirea cadrului de cooperare economică, hotărîndu-se crearea unei comisii guvernamentale mixte, care să asigure condiţiile unei cooperări mai intense şi mai profunde, ca şi strîngerea pe mai departe a relaţiilor culturale. Deosebit de însemnate au fost totodată concluziile politice ale vizitei. „...acţiunea comună a României şi a Franţei — declara generalul de Gaulle cu mult realism — nu ar trebui să se mărginească la schimburi de mărfuri, de cunoştinţe şi de specialişti şi nici numai la omagii cordiale reciproce. De vreme ce ţările noastre sînt independente, şi ca atare răspunzătoare faţă de ele însele şi faţă de celelalte ţări, vremurile noastre le pretind un efort politic conjugat, al cărui obiectiv — dedus din însăşi fiinţa lor — trebuie să fie unirea Europei" [90]. Cu pregnanţă deosebită tovarăşul Nicolae Ceauşescu a evidenţiat sensul larg pe care urmau să-l îmbrăţişeze legăturile dintre cele două ţări, a căror prietenie trebuie să constituie „un model de relaţii între două ţări independente, stăpîne pe destinele lor" [91]. „România şi Franţa — arăta tovarăşul Nicolae Ceauşescu — pot aduce o contribuţie însemnată la destinderea internaţională, la dezvoltarea cooperării, încrederii şi prieteniei dintre popoarele Europei, dintre popoarele întregii lumi şi sîntem convinşi că aşa va fi" [92]. „În cursul discuţiilor noastre — mai sublinia şeful statului român — am putut constata că atît Franţa cît şi România doresc să-şi aducă o contribuţie activă la făurirea unirii naţiunilor europene în lupta pentru pace şi progres social" [93]. Ţelurile înalte ale legăturilor ce se statorniceau cu noi valenţe erau încă odată relevate în încheierea discursului de la Craiova al tovarăşului Ceauşescu : „Considerăm că România şi Franţa pot să păşească împreună, alături de celelalte popoare, pentru a crea o lume fără grija unui război, o lume a păcii şi colaborării". Acestui nobil obiectiv, îi subordona conducătorul României, în consens cu preşedintele Republicii Franceze, „viitorul prieteniei româno-franceze" [94].

[88] *Ibidem*, p. 6.
[89] Nicolae Ceauşescu, *op. cit.*, vol. 3, p. 221.
[90] Radu Vasiliu. *Moment de seamă în dezvoltarea colaborării româno-franceze*, în „Lumea" nr. 21 din 16 mai 1968, p. 5.
[91] Nicolae Ceauşescu, *op. cit.*, vol. 3. p. 222.
[92] *Ibidem*, p. 223.
[93] *Ibidem*, p. 225.
[94] *Ibidem*, p. 227.

www.dacoromanica.ro

Anii care au urmat vizitei din 1968 a generalului de Gaulle au confirmat dezvoltarea relațiilor multilaterale dintre cele două state, precum și conlucrarea lor la realizarea a ceea ce trebuia să fie Acordul istoric de la Helsinki. „... din instinct și prin rațiune — spusese conducătorul Franței cu prilejul vizitei sale — țările noastre și-au format aceeași concepțiune despre dreptul tuturor popoarelor, începînd cu cel francez și cu cel român, de a dispune liber de soarta lor, aceeași concepție despre principiul potrivit căruia echilibrul Europei trebuie clădit pe independența, personalitatea și demnitatea fiecărei națiuni" [95]. În cei doi ani următori întîlnirii din România a celor doi conducători de stat relațiile româno-franceze s-au dezvoltat pe diverse planuri. În 1969 volumul total al schimburilor comerciale a depășit cifra de 800 milioane franci, și-au dezvoltat activitatea și societăți mixte comerciale româno-franceze (Decofra, Sotecron) [96]. La începutul anului 1970 a fost încheiat un nou acord privind schimburile și cooperarea economică pe anii 1970—1974. Dar deosebit de important a fost faptul că a intrat în funcțiune, în 1969, Comisia mixtă guvernamentală de cooperare economică, tehnică și științifică, care se întrunește de atunci în rodnice sesiuni anuale, în mod alternativ într-una sau în cealaltă capitală și al cărei președinte al părții franceze a fost timp de mai mulți ani actualul președinte al Republicii Franceze. De asemenea, cooperarea cu Uzinele Renault a cunoscut o nouă fază, ajungîndu-se la fabricarea autoturismului „Dacia".

Legăturile s-au accentuat și pe plan cultural, realizîndu-se nu numai convenții și înțelegeri directe între instituțiile culturale și științifice dintre cele două țări, dar totodată s-a trecut și la începutul concretizării uneia din prevederile Declarației româno-franceze din mai 1968, privind crearea de biblioteci, inaugurîndu-se la București, în ianuarie 1970, în vechiul local al Institutului francez, o Bibliotecă franceză [97]. Schimburile de specialiști, de cadre didactice și cercetători, de oameni de artă și cultură au luat amploare, deschizîndu-se totodată, pe bază de reciprocitate, diferite expoziții și avînd loc turnee artistice.

Relațiile politice și mai ales străduințele comune privind statornicirea unui climat de pace și de bună înțelegere în Europa au fost, de asemenea, firesc, în continuare preocupări ale celor două state și au marcat dominant legăturile lor.

În luna iunie 1970, tovarășul Nicolae Ceaușescu, președinte al Consiliului de Stat, a întors vizita, pe care o făcuse în România generalul de Gaulle cu doi ani mai înainte, președintelui Georges Pompidou, fiind, fapt semnificativ, prima vizită a unui șef de stat străin pe care o primea noul președinte al Franței [98]. Într-o declarație, Maurice Schumann, ministru de externe al Franței, considera că evenimentul simboliza pentru poporul francez „vizita unei națiuni prietene". „Prietene dintotdeauna — remarca el — deoarece totdeauna națiunea franceză și națiunea română au fost atrase una către cealaltă prin sentimentele de simpatie firească născute din comunitatea de cultură și de temperament". „Prietene —

[95] Radu Vasilîu, *op. cit.*, p. 5.

[96] Constantin Florea, *Vizita în Franța a președintelui Consiliului de Stat Nicolae Ceaușescu*, în „Lumea", nr. 25 din 18 iunie 1970, p. 4.

[97] *Ibidem*, p. 5.

[98] Remarca a fost făcută de ziarul „Le Monde", cf. Constantin Florea, *op. cit.*, p. 4.

www.dacoromanica.ro

mai adăuga el — astăzi, pentru că Franța și România sînt hotărîte să îmbogățească acest trecut, atît de scump inimilor lor, cu legăturile noi pe care le creează o cooperare strînsă între două țări decise să acționeze în comun pentru dezvoltarea lor și pentru pace". Semnificativ, el mai sublinia că cele două țări, „cu toate că au ales căi diferite de dezvoltare economică și socială, cu toate că aparțin unor alianțe diferite, au, amîndouă, puncte de vedere foarte apropiate cu privire la viitorul continentului nostru" [99]. Noile întrevederi româno-franceze la cel mai înalt nivel, au contribuit la evidențierea acestui domeniu marcant al relațiilor politice dintre cele două state. Ziarul „La Nation" considera, chiar în acele zile, că „printr-o cooperare exemplară, România și Franța au datoria de a face să prevaleze în Europa independența și suveranitatea, destinderea și cooperarea, încrederea și pacea" [100].

Înainte de a efectua călătoria, tovarășul Nicolae Ceaușescu a acordat la 12 iunie 1970 un important interviu ziarului „Le Monde", în care a relevat faptul că urma să întreprindă „prima vizită oficială într-o țară din Europa occidentală" [101]. Chiar la începutul interviului, conducătorul statului român a ținut să sublinieze sarcinile ce reveneau celor două țări în domeniul relațiilor internaționale. „Dezvoltînd prietenia și colaborarea dintre ele — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu — România și Franța acționează în sensul promovării în relațiile dintre state a principiilor deplinei egalități în drepturi, independenței și suveranității naționale, neamestecului în treburile interne, avantajului reciproc, își aduc contribuția la crearea unui climat de cooperare rodnică între popoare, de pace și securitate internațională" [102]. La dineul oferit de președintele Pompidou, președintele Ceaușescu a subliniat din nou cu pregnanță aceeași idee: „Să facem totul pentru a contribui la colaborare și pace, la prietenie între popoare. Numai așa colaborarea româno-franceză își va îndeplini pe deplin rolul său în lume" [103]. Întîlnirea celor doi conducători de stat a contribuit neîndoielnic la grăbirea momentului întrunirii de la Helsinki.

Vizita conducătorului de stat român a avut pe lîngă importante obiective politice, pe linia relațiilor româno-franceze și a celor internaționale și caracterul unei vizite de lucru, cunoașterea nemijlocită a unor mari întreprinderi și instituții - Uzinele Renault, Centrul aeronautic de la Toulouse, Centrul de informatică, Centrul de energie nucleară de la Cadarache, întreprinderile de aparataj electric de la Lyon etc. — și discuțiile purtate creînd un cadru mai larg legăturilor economice și științifice dintre cele două țări.

În anii următori, relațiile româno-franceze au continuat în aceeași direcție ascendentă. Într-un interviu acordat ziarului francez „Les Echos" președintele Ceaușescu sublinia la 4 februarie 1974 că relațiile dintre România și Franța cunoscuseră „în ultimii ani o dezvoltare continuă" și-și exprima totodată dorința ca ele „să cunoască o dezvoltare cît mai mare în viitor" [104]. În luna iulie 1975, cu puține zile înaintea momentului

[99] Declarația făcută revistei „Lumea" nr. 24 din 11 iunie 1970, p. 3.
[100] Constantin Florea, *op. cit.*, p. 6.
[101] Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, vol. 4, p. 936.
[102] *Ibidem*, p. 937.
[103] *Ibidem*, p. 956.
[104] *Ibidem*, vol. 9, p. 820, 821.

www.dacoromanica.ro

solemn al semnării Actului de la Helsinki de către conducătorii statelor europene, Jacques Chirac, în acea vreme prim ministru al Franței, a făcut o vizită la București. Și cu acest prilej, președintele Ceaușescu a apreciat că legăturile celor două țări continuau a se înscrie pe o scară ascendentă. „Aș dori să exprim încă o dată dorința noastră — a declarat într-un toast președintele României — de a vedea relațiile dintre România și Franța la un nivel tot mai înalt, de a continua vechile tradiții pe treapta superioară a dezvoltării societății" [105].

Vizita pe care președintele Valéry Giscard d'Estaing a întreprins-o în România între 8 și 10 martie 1979 s-a înscris firesc pe coordonatele unor legături tradiționale. Potrivit declarației purtătorului de cuvînt al președintelui Franței, publicată de ziarul „Le Monde", evenimentul „demonstrează interesul și simpatia pe care Franța le are față de această țară cu care ea dezvoltă o colaborare deosebit de activă, bazată pe afinități istorice și culturale, o țară ale cărei personalitate și rol specifice se afirmă în viața europeană și internațională" [106]. Vizita a fost firesc urmărită cu un interes accentuat în cercurile politice franceze. „Ceea ce se întîmplă în lume demonstrează rolul inepuizabil al națiunilor" — comenta evenimentul deputatul Lucien Neuwirth, președintele grupului parlamentar Franța—România din Adunarea Națională Franceză. „Independența, adăuga el, reprezintă în esență condiția libertății popoarelor și a colaborării lor, a păcii. Este o viziune, care, de altfel, unește Franța și România" [107]. Declarații au făcut și Alain Poher, președintele Senatului, vechi prieten al României, ca și Lucien Gauthier, președintele grupului Franța—România din Senat. „Desigur — definea cel din urmă sensul relațiilor româno-franceze — fiecare din noi își are propriile probleme, politica sa, însă ne sînt comune respectul reciproc, încrederea în virtuțile coexistenței, pe care le regăsim în prietenia noastră" [108]. „Aspirațiile noastre — preciza scriitorul Pierre Paraf, președintele Asociației de prietenie Franța-România — se conjugă fericit, sub semnul adeziunii la conceptul independenței". Viziunilor politice apropiate într-o serie întreagă de probleme li s-au adăugat în preziua vizitei în România a președintelui Franței bunele rezultate dobîndite în domeniul economic. Ca un exemplu, în mod semnificativ societatea mixtă „Sotecom", specializată în desfacerea mașinilor unelte, a cunoscut o spectaculoasă dezvoltare, volumul vînzărilor crescînd în cursul unui deceniu cu 31,5 ori [109].

Deosebit de fructuoase, convorbirile dintre președintele Nicolae Ceaușescu și președintele Valéry Giscard d'Estaing au marcat un moment important în cursul legăturilor dintre cele două state și popoare. „Raporturile româno-franceze, — sublinia într-un toast președintele Ceaușescu, — au cunoscut o evoluție mereu ascendentă" [110]. Din nou au fost accentuate vechile relații, care alcătuiesc fundamentul statornic al relațiilor contemporane. „Legați prin originea latină comună — a spus

---

[105] *Ibidem*, vol. 11, p. 1 015.

[106] Cf. „România liberă" din 8 martie 1979, p. 6.

[107] Eugeniu Obrea, *De la Paris, opinii despre conlucrarea dintre România și Franța*, în „Lumea", nr. 11 din 8 martie 1979, p. 4.

[108] *Ibidem*.

[109] *Ibidem*, p. 5.

[110] „Scînteia", nr. 11367 din 9 martie 1979, p. 1.

www.dacoromanica.ro

președintele României —, prin profunde afinități de limbă și cultură, românii și francezii au acționat, nu o dată, împreună, în slujba înaltelor idealuri de libertate, progres și pace ale omenirii" [111]. „Prietenia dintre Franța și România—a arătat, la rîndul său, președintele Franței—a mers întotdeauna mînă în mînă cu independența". „Cînd au început să învețe limba franceză — a mai spus el, comentînd apropierea tinerilor români făuritori ai României moderne de spiritualitatea franceză —,ei au făcut-o nu numai pentru a vorbi limba unei țări care, ca și a lor, era moștenitoare a latinității, ci pentru a vorbi limba libertății" [112].

Domeniul economic a fost abordat cu deosebită atenție în cursul convorbirilor ce au avut loc. Cooperarea economică dintre cele două țări a fost orientată cu prioritate spre sectoare care folosesc tehnici de vîrf, în urma vizitei de la București hotărîndu-se, între altele, dezvoltarea relațiilor nu numai în sectorul devenit tradițional al industriei automobile, ci și în cele ale aeronauticii, informaticii, tehnicii spațiale și telecomunicațiilor. Au fost semnate protocoale privind cooperarea în domeniile tehnicii audiovizuale, aeronauticii, electronicii și informaticii, industriei de autovehicule, precum și un protocol privind cooperarea în domeniul economiei. S-a avut, de asemenea, în vedere dezvoltarea cooperării și în alte domenii, inclusiv folosirea pașnică a energiei nucleare și energetica [113]. Ambele părți au decis ca în 1980 să se ajungă cel puțin la dublarea volumului schimburilor față de 1975. „Noi dorim realmente — a arătat președintele României la sfîrșitul convorbirilor — să realizăm obiectivul care l-am stabilit încă în 1968, ca Franța să ocupe primul loc în comerțul exterior al României cu țările occidentale" [114]. Apreciind la rîndul său, rezultatele vizitei privind perspectivele legăturilor economice româno-franceze, președintele Franței a subliniat, la rîndul său, următoarele: „Pe plan economic, am făcut deci pași importanți și anume în domenii de mare viitor. Și astfel, pe lîngă confirmarea aprofundării cooperării politice, această vizită a inaugurat o nouă etapă de foarte mare importanță pentru dezvoltarea cooperării economice între România și Franța" [115].

„Cele două părți—s-a arătat în comunicatul comun—au subliniat importanța pe care o acordă dezvoltării relațiilor culturale, științifice și tehnice între România și Franța" și în consecință ele „și-au exprimat voința de a intensifica eforturile în vederea creșterii volumului și calității acestor schimburi, de a adînci și lărgi cunoașterea reciprocă a valorilor materiale și spirituale, precum și a limbilor celor două popoare" [116]. Dar a reieșit totodată limpede că unul din țelurile majore ale vizitei a fost dezbaterea de către cei doi președinți a situației internaționale, adîncindu-se astfel cooperarea politică româno-franceză pusă în slujba marilor idei ale păcii și destinderii, ale echității internaționale. Constatînd „o largă convergență" în „numeroase probleme", comunicatul comun a relevat totodată tematica majoră a convorbirilor referitoare la situația internațională. Problemele Europei și reuniunea de la Madrid din 1980 a Conferinței pentru securitate și cooperare în Europa, problemele dezarmării în general și

[111] *Ibidem.*
[112] *Ibidem*, p. 3.
[113] „Scînteia" nr. 11369 din 11 martie 1979, p. 2.
[114] *Ibidem*, p. 3.
[115] *Ibidem.*
[116] *Ibidem*, p. 2.

www.dacoromanica.ro

în special în Europa — exprimîndu-se dorința comună pentru o conferință europeană consacrată acestor probleme, situația din Orientul Apropiat, sporirea rolului Organizației Națiunilor Unite, situația din Africa și mai ales problemele ridicate în sudul continentului negru, chestiunea unei noi ordine economice mondiale au fost principalele mari chestiuni abordate de cei doi șefi de state [117].

O declarație comună — cea de-a treia declarație comună româno-franceză — a evidențiat solemn rezultatele politice ale vizitei președintelui Franței. Cîteva principii esențiale au fost proclamate de șefii celor două state ca principii de bază ale relațiilor internaționale : „Respectarea independenței și suveranității naționale, precum și a egalității în drepturi și a integrității teritoriale a statelor.... Statele trebuie să rezolve problemele litigioase pe căi politice, prin tratative, fără a recurge la forță sau la amenințarea cu forța... Fiecare stat trebuie să aibă posibilitatea de a participa în mod direct și în deplină egalitate la examinarea și reglementarea problemelor internaționale care privesc interesele sale... Destinderea nu poate progresa fără instaurarea între toate statele a unui dialog liber, deschis și direct, pe baza independenței și egalității. Destinderea exclude politica de bloc sau sfere de influență..." [118]. Președintele Nicolae Ceaușescu a apreciat că vizita președintelui Franței a dus la „rezultate excelente", iar pentru acesta rezultatul convorbirilor a fost trecerea „la o etapă foarte importantă" a relațiilor dintre cele două țări [119].

Cursul relațiilor româno-franceze demonstrează pe toate planurile străduințe firești către colaborare. Perspectivele de viitor, întemeiate pe îndelungate tradiții, dar totodată și pe realitățile contemporane și pe necesitățile obiective ale celor două popoare, deschid României și Franței largi domenii de conlucrare, climatul necesar apropierii și prieteniei.

RELATIONS ET CONVERGENCES HISTORIQUES ROUMANO-FRANÇAISES

RÉSUMÉ

Les relations des peuples roumain et français — liés par leur appartenance à la romanité — ont mis en évidence au cours des siècles toute une suite de moments d'amitié. Ces relations se sont développées sur différents plans, la bonne entente et l'amitié étant toujours leur trait dominant. Déjà en 1396 les chevaliers de Jean de Nevers se sont trouvés auprès des soldats du prince valaque Mircea l'Ancien à Nicopolis et bien des fois des gens d'armes venus de France ont été présents au cours des siècles dans les pays roumains. Des voyageurs, des négociants, ensuite — pendant le XVIII-e siècle — des secrétaires et des précepteurs français ont marqué également la présence de la France parmi les Roumains.

La Révolution de 1789, ainsi que l'Empire ont créé un nouveau cadre aux relations roumano-françaises. En 1795 fut ouvert officiellement

[117] *Ibidem.*

[118] *Ibidem*, p. 1, 3.

[119] *Ibidem*, p. 2; Eugeniu Obrea, *Dialogul la nivel înalt româno-francez, reafirmarea prieteniei tradiționale, noi impulsuri unei conlucrări fertile*, în „Lumea" nr. 12 din 15 martie 1979, p. 2—3.

www.dacoromanica.ro

le consulat général de France à Bucarest. Paris commença à offrir aux jeunes roumains la possibilité d'y parachever leurs études, tandis que les oeuvres de la littérature française traduites en roumain étaient appréciées par un public qui modernisait ses moeurs. Des institutions d'enseignement français furent créées à Bucarest et à Jassy. Les représentants consulaires de la France s'attachèrent à la lutte des Roumains pour la liberté et l'unité et la majorité des dirigeants quaranthuitards trouvèrent à Paris le climat propice à la cristallisation de leur idéologie.

Le processus de la création de la Roumanie moderne marqua également un moment historique où le concours de la France fut précieux aux Roumains. La réalisation de l'Union des Principautés en 1859, ce qui représenta la constitution de l'Etat national roumain, fut appuyée par la France qui contribua aussi au processus de modernisation du nouvel Etat national. Après l'abdication du prince Cuza en 1866, pendant le règne du prince Charles de Hohenzollern et surtout après la défaite de la France en 1870—1871 les relations roumano-françaises connurent une relative diminution.

La Roumanie proclama son indépendance en 1877, ce que le Congrès de Berlin reconnut en 1878. Les relations diplomatiques roumano-françaises s'établirent en 1880. Mais, trois années plus tard, la Roumanie adhéra à la Triple Alliance, acte qui lui fut imposé par les circonstances politiques internationales du moment. Toutefois, la nécessité où se trouvait l'Etat national roumain de parachever son unité détermina au cours de la décennie qui précéda la première guerre mondiale son détachement de la Triple Alliance et son rapprochement de l'Entente, implicitement et en premier lieu de la France. En 1916 la Roumanie entra en guerre, une mission militaire française appuyant dans ses efforts l'armée roumaine soumise à des difficiles épreuves à cause de son isolation militaire de la majorité de ses alliés. La fin de la première guerre mondiale marqua le parachèvement de l'unité étatique roumaine.

Pendant la période de l'entre-deux-guerres, l'alliance roumano-française fut évidente, les deux pays actionnant ensemble contre les forces revanchardes et révisionistes. La deuxième guerre mondiale soumit les deux nations à des dures épreuves, mais c'est un fait significatif que pendant la même fin du mois d'août 1944 Bucarest et Paris retrouvèrent leur liberté et que la Roumanie et la France purrent s'alignier pleinement aux côtés des armées alliées.

Les relations traditionnelles roumano-françaises connaissent pendant la période contemporaine et surtout à partir de 1964 un cours ascendant, marqué entre autres par la visite du général de Gaulle en Roumanie, par la visite du président Ceaușescu en France et récemment par la visite du président Giscard d'Estaing à Bucarest. Des relations politiques, économiques et culturelles, de même que les affinités spirituelles de vielle date entre Roumains et Français soulignent aujourd'hui, comme toujours, les traditionnelles tendances de bonne entente et d'amitié de la nation roumaine et de la nation française.

www.dacoromanica.ro

PROCESUL COOPERATIVIZĂRII AGRICULTURII ÎN ROMÂNIA (1949—1962)

DE

MIHAIL RUSENESCU

Una din cele mai complexe probleme social-economice ale societăţii româneşti, care rămăsese nerezolvată de-a lungul secolelor a fost problema agrară. Atît în anii regimului burghezo-moşieresc cît mai cu seamă după 23 August 1944, ţărănimea se dovedise aliată de nădejde a clasei muncitoare; în momentele cele mai hotărîtoare ea a fost alături de muncitorime, a urmat şi înfăptuit cu încredere politica Partidului Comunist Român.

Este cunoscut faptul că guvernul instaurat la 6 martie 1945 a legiferat imediat noua reformă agrară care şi începuse să se înfăptuiască. În declaraţia guvernului, dată publicităţii cu prilejul apariţiei decretului-lege pentru înfăptuirea reformei agrare, se scria că: „Guvernul ţării legiferînd reforma agrară, a hotărît în deplină solidaritate să satisfacă astfel una dintre cele mai arzătoare năzuinţi ale ţărănimii noastre: dreptul de a stăpîni pămîntul pe care ea îl munceşte. Prin reforma agrară, proprietatea individuală ţărănească este întărită. Mica şi mijlocia proprietate ţărănească păşeşte pe un drum de prosperitate" [1].

Ţara noastră sub conducerea P.C.R. a cunoscut adînci prefaceri revoluţionare în anii 1945—1948 printre care amintim cucerirea deplină a puterii politice în decembrie 1947 şi naţionalizarea principalelor mijloace de producţie din industrie, transporturi, a societăţilor de asigurare şi a băncilor din iunie 1948. Aceasta din urmă a dus la crearea unui puternic sector socialist în economie, care va avea consecinţe deosebit de favorabile atît pentru clasa muncitoare cît şi pentru ţărănime. Dar în această situaţie industria şi agricultura se aflau pe baze economice diferite: în domeniul industrial fuseseră instaurate relaţii de producţie socialiste, în timp ce în agricultură predomina mica gospodărie ţărănească bazată pe proprietate particulară care în mod obiectiv genera elemente capitaliste. Socialismul, noua etapă în care intrase statul nostru, nu se putea dezvolta vreme îndelungată pe două baze social-economice diferite, industria bazată pe proprietate socialistă asupra mijloacelor de producţie şi mica gospodărie ţărănească întemeiată pe proprietatea privată asupra mijloacelor de producţie; trebuia o nouă aşezare a întregii economii pe o bază economică unică a relaţiilor de producţie socialiste.

---

[1] „Scînteia" din 26 martie 1945.

„REVISTA DE ISTORIE", Tom 32, nr. 3, p. 429—448, 1979

www.dacoromanica.ro

Pentru a se putea asigura dezvoltarea nestingherită a forțelor de producție la scara întregii economii naționale, creșterea continuă a producției în toate ramurile și pentru a lichida posibilitatea apariției de elemente capitaliste, era necesar să se treacă și la transformarea pe baze socialiste a agriculturii. Totodată mica gospodărie țărănească făcea cu neputință mecanizarea și organizarea pe baze științifice a producției agricole, frîna însăși dezvoltarea industriei, împiedica dezvoltarea planificată a întregii economii. Singura cale de lichidare a acestei stări de lucruri era transformarea socialistă a satului, treptata înlocuire a micii producții printr-o mare gospodărie socialistă [2].

Crearea și dezvoltarea relațiilor de producție socialiste în agricultură constituiau o necesitate obiectivă a revoluției și construcției societății socialiste.

Misiunea istorică de a ridica țărănimea la înțelegerea necesității de a trece la forme de producție socialiste, a revenit clasei muncitoare, Partidului Comunist Român.

În politica sa de transformare socialistă a agriculturii, ca de altfel în întreaga sa activitate de construire a socialismului pe pămîntul României, P.C.R. a pornit de la condițiile specifice ale agriculturii românești. Urmînd tezaurul de neprețuit al materialismului dialectic și istoric, P.C.R. nu și-a pus problema naționalizării pămîntului. Lenin recunoscînd că în soluționarea problemei agrare există legi și scopuri generale, respingea orice fel de șablon și aplicare mecanică de diferite forme rigide la diferite situații istorice dintr-o țară sau alta. Partizan hotărît al naționalizării pămîntului el admitea totuși chiar și renunțarea la aplicarea acestei măsuri în anumite condiții între altele și pentru asigurarea succesului revoluției socialiste, subliniind că naționalizarea de la început a întregului pămînt nu este o cale obligatorie pentru toate țările în care proletariatul a luat puterea în mîinile sale [3].

Aplicînd în mod creator componentele planului cooperatist-leninist, P.C.R. a procedat de la început la înfăptuirea transformării socialiste a agriculturii românești prin cooperativizarea liber consimțită a țăranilor, la asocierea treptată a țărănimii, prin intermediul cooperației, pe făgașul construcției socialiste.

La Conferința națională a P.C.R. din decembrie 1967, tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul general al partidului spunea: „Transformări adînci au cunoscut agricultura, satul românesc, scoase din imobi-

[2] De un real ajutor în elaborarea acestui studiu ne-au fost aprecierile tovarășului Nicolae Ceaușescu făcute cu diverse prilejuri și publicate în *România pe drumul construcției socialiste* și *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate* cu privire la cooperativizare, documentele, hotărîrile, rezoluțiile C.C. al P.C.R. În problema aceasta au apărut monografii sau lucrări colective care abordează și problema cooperativizării agriculturii printre care citățm: *Alianța clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare în România*, Edit. politică, București, 1969; *Agricultura României 1944—1964*, Edit. Agrosilvică, București, 1964; *Dezvoltarea agriculturii Republicii Populare Române*, *Direcția Centrală de statistică*, 1961; *Probleme ale dezvoltării și consolidării agriculturii socialiste*, București, 1960; T. A. Pokivailova, *Transformarea socialistă a agriculturii în România*, Moscova, 1974 ș.a. În reviste de specialitate ca „Anale de istorie", „Revista de istorie", „Probleme economice", „Era socialistă" ș.a. istorici sau economiști ca prof. univ. Aron Petric, conf. univ. Gh. Ioniță, Gh. Țuțui, Nichita Paraschiva, M. Dulea, O. Parpală, Gh. Surpat, M. Popescu, Fl. Balaure, C. Grigorescu, G. Vîlceanu ș.a. au scris numeroase studii în această privință.

[3] V. I. Lenin, *Despre alianța dintre clasa muncitoare și țărănime*, E.S.P.L.P., București, 1955, p. 603.

www.dacoromanica.ro

lismul lor de veacuri și așezate pe făgașul unei dezvoltări dinamice. Trecerea micii producții țărănești cu posibilitățile sale limitate, la marea producție socialistă a reprezentat o profundă revoluție în viața satului, în relațiile de producție din agricultură, creînd condiții favorabile pentru progresul rapid al acestei ramuri esențiale a economiei naționale"[4].

Linia politică de transformare socialistă a agriculturii în țara noastră, de întărire a alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare în lupta pentru făurirea economiei socialiste unitare, a fost trasată la istorica plenară din 3—5 martie 1949 a C.C. al P.C.R. Raportul la plenară a fost prezentat de Gh. Gheorghiu-Dej, secretarul general, de atunci, al C.C. al P.C.R. [5].

Plenara din 3—5 martie 1949 a analizat profund particularitățile problemei agrare din România, locul agriculturii în economia națională, structura de clasă și relațiile existente la sate, a subliniat necesitatea dezvoltării agriculturii pe baza relațiilor socialiste, precum și posibilitățile create de industrie pentru trecerea la cooperativizare. Subliniind că singura cale de atragere a țăranilor pe făgașul socialismului este unirea de bună voie a țărănimii în cooperative agricole de producție — plenara a stabilit programul concret de trecere la dezvoltarea agriculturii pe baze socialiste. „Trecerea la agricultura socialistă, la organizarea gospodăriilor colective [6] — se arată în raportul prezentat la plenară — presupune — ... o industrie dezvoltată în stare să pună la dispoziția agriculturii tractoarele și mașinile de care are nevoie, existența unor cadre de agronomi capabili să conducă agricultura după cele mai perfecționate metode științifice, o muncă sistematică de lămurire și convingere a masei țărănimii sărace și mijlocașe despre folosul gospodăriilor colective"[7]. Crearea unei baze tehnico-materiale pentru viitoarea agricultură socialistă se impunea ca o condiție esențială pentru reorganizarea satului românesc pe baze socialiste.

Extinderea stațiunilor de mașini și tractoare (S.M.T.) [8] după cum se sublinia în documentele plenarei, trebuia să devină „cel mai însemnat mijloc de a introduce tehnica avansată în agricultura noastră înapoiată. Ele trebuie să sprijine gospodăriile țărănimii muncitoare, pentru ca aceasta să-și lucreze pămîntul mai bine și mai ieftin, astfel ca țăranul sărac și mijlocaș să poată obține o recoltă bogată" [9]. Întreprinderile de mașini agricole aveau marele rol de a convinge în practică pe țărani de superioritatea muncii cu mijloace mecanizate și în același timp de avantajele muncii în comun într-o mare unitate agricolă [10]. De asemenea o atenție deosebită se acorda întăririi unităților agricole de stat (G.A.S.) [11] care

---

[4] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 2, Edit. politică, București, 1969, p. 511.

[5] Gheorghe Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, E.S.P.L.P. *Rezoluții și hotărîri ale C.C. al P.M.R., 1948—1950*, București, 1951, p. 90 și urm.

[6] Pînă în 1965, cooperativele agricole de producție au purtat denumirea de gospodării agricole colective.

[7] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și Cuvîntări*, ed. IV, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 211.

[8] În baza indicațiilor Conferinței naționale a P.C.R. din decembrie 1967 S.M.T.-urile s-au reorganizat și și-au schimbat denumirea în Întreprinderi pentru mecanizarea agriculturii (I.M.A.).

[9] Gh. Gheorghiu-Dej, *op. cit.*, p. 229.

[10] *Agricultura României 1944—1964*, Edit. Agro-Silvică, București, 1964, p. 37.

[11] Pînă în martie 1967 au purtat această denumire, iar în baza hotărîrii plenarei C.C. al P.C.R. au fost reorganizate în Întreprinderi agricole de stat (I.A.S.).

www.dacoromanica.ro

prin exemplul pe care îl ofereau ţărănimii contribuiau la atragerea ei pe calea cooperativizării[12].

Documentele plenarei din 3—5 martie 1949 remarcau faptul că pîrghia principală pentru trecerea la o agricultură socialistă o constituia industria şi în primul rînd industria grea [13].

Raportul prezentat la plenară sublinia faptul că atragerea ţărănimii în diferite forme de cooperaţie trebuie să înceapă de la forme inferioare, mergînd pînă la forma superioară — cooperativa agricolă [14]. Astfel a apărut necesitatea înfiinţării întovărăşirilor agricole, alături de cooperativele de producţie agricolă [15]. Plenara sublinia în mod deosebit ca această trecere trebuie să se facă, „pe o cale cît mai simplă, mai uşoară şi mai accesibilă pentru ţăran" [16].

Respectarea principiului liberului consimţămînt ocupă în rezoluţia plenarei un loc central ca şi cel al importanţei creării bazei tehnico-materiale pentru transformarea socialistă a satului. Pentru a fi respectat primul principiu plenara a şi stabilit că pentru început vor fi înfiinţate numai un număr restrîns de cooperative agricole şi numai cu aprobarea C.C. al P.C.R. şi a guvernului.

Fundamentînd clar linia politică pentru întregul curs al procesului de cooperativizare a agriculturii, documentele plenarei precizau că partidul trebuia să se sprijine în primul rînd pe ţărănimea săracă, să strîngă alianţa cu ţărănimea mijlocaşă şi să desfăşoare lupta neîntreruptă împotriva elementelor capitaliste de la sate [17]. De altfel rezoluţia plenarei înscrie faptul că chiaburii nu pot intra în cooperative [18]. Ofensiva neîntreruptă a construcţiei socialiste în întreaga economie a creat premisele pentru rezolvarea diferenţiată a încadrării fostelor elemente exploatatoare în cooperativele agricole de producţie. Plenara C.C. al P.C.R. din 16—17 iulie 1956 dădea posibilitatea încadrării în cooperativele agricole de producţie, a fiilor elementelor capitaliste de la sate, care erau despărţiţi de gospodăria părinţilor; de asemenea puteau intra în cooperativele agricole de producţie foştii chiaburi care avuseseră o atitudine loială faţă de regimul instaurat la 23 August 1944, cei care luptaseră pe frontul antihitlerist sau cei care sprijiniseră înfăptuirea reformei agrare în 1945.

Documentele plenarei din 3—5 martie 1949 dădeau o mare atenţie măsurilor ce se impuneau pentru lărgirea şi consolidarea sectorului socialist de stat din agricultură, înzestrarea acestora cu maşini şi unelte agricole pentru ca să poată sprijini ţărănimea muncitoare organizată în diferite forme de cooperative [19]. Plenara din 3—5 martie a elaborat o serie întreagă de măsuri privind pregătirea cadrelor necesare (agronomi, tehnicieni, mecanici agricoli etc.)[20].

---

[12] Gh. Ioniţă, *Politica P.M.R. de transformare socialistă a agriculturii*, în „Lupta de clasă" nr. 8/1959.

[13] *Rezoluţia şedinţei plenare a Comitetului Central al P.M.R. din 3—5 martie 1949*, Edit. P.M.R., Bucureşti, p. 18—19.

[14] *Ibidem*, p. 28—29.

[15] *Ibidem*.

[16] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 33, Bucureşti, 1957, p. 462.

[17] *Rezoluţia şedinţei plenare a Comitetului Central al P.M.R.*, p. 12.

[18] *Ibidem*, p. 35.

[19] *Alianţa clasei muncitoare cu ţărănimea muncitoare din România*, Edit. Politică, Bucureşti, 1969, p. 434.

[20] *Rezoluţia şedinţei plenare a CC al P.M.R. din 3—5 martie 1949*, p. 41.

www.dacoromanica.ro

Documentele plenarei din 3—5 martie au indicat totodată sarcinile care reveneau organelor locale ale puterii, consiliilor populare, organizațiilor de partid și organizațiilor obștești [21] în opera de cooperativizare a agriculturii.

Subliniind însemnătatea hotărîrilor plenarei din 3—5 martie, tovarășul Nicolae Ceaușescu în cuvîntarea la sesiunea jubiliară a Marii Adunări Naționale consacrată celei de-a XXV-a aniversări a eliberării patriei, arăta: „Se înscriu ca un moment de seamă în istoria construcției noastre socialiste hotărîrile plenarei din 3—5 martie 1949 care au trasat programul cooperativizării agricole, deschizînd drumul victoriei socialismului în satul românesc. Viața a confirmat pe deplin justețea opțiunii țărănimii noastre: marea proprietate socialistă și-a dovedit din plin superioritatea asupra micii gospodării țărănești, asigurînd premisele pentru folosirea rațională a mijloacelor tehnice și a forței de muncă, a științei și tehnicii moderne, pentru creșterea producției și a bunăstării țărănimii" [22].

Partidul Comunist Român a acordat o grijă deosebită însușirii de către organizațiile de partid și organele de stat, de milioanele de țărani a liniei politice elaborată la plenara din 3—5 martie 1949, în vederea asigurării aplicării ei cît mai exacte. Rezoluția plenarei a fost dezbătută în întregul partid și în cadrul organizațiilor de masă. Pînă la sfîrșitul lunii, aprilie 1949 fusese prelucrată în toate organizațiile de bază ale partidului atît la orașe cît și la sate [23].

Pentru coordonarea și îndrumarea organelor și organizațiilor de partid în privința cooperativizării agriculturii a fost creată în cadrul Comitetului Central al P.C.R. Comisia agrară, care ulterior avea să fie transformată în Secția agrară a C.C. al P.C.R. În cadrul Ministerului Agriculturii a luat ființă în iulie 1949 Direcția Gospodăriilor Agricole Colective [24]. Comisia Agrară a Comitetului Central, în ședința sa din 5—6 iulie 1949 a elaborat și definitivat primul statut model al cooperativelor agricole de producție. Definind cu claritate scopul cooperativei agricole de producție, statutul arăta că acesta este de a crea o gospodărie colectivă, astfel ca printr-o muncă organizată în comun și cu mijloacele comune de producție să se asigure un trai mai bun pentru membrii asociației [25].

În cooperativa agricolă de producție se putea intra numai pe bază de cerere individuală și aprobată de adunarea generală a acesteia. Membrii trebuiau să aducă în patrimoniul cooperativei pămîntul, animalele de muncă, inventarul agricol, furaje etc. Conform statutului, în folosința personală a țăranilor din cooperative rămînea cîte o parcelă de pămînt a cărei suprafață urma să fie stabilită de Ministerul Agriculturii pe județe și plăși.

În iulie 1949 a început procesul de înființare a cooperativelor agricole de producție; astfel în ziua de 24 iulie 1949 au fost inaugurate primele cinci cooperative și anume în: Turnișor-Sibiu cooperativa „Zorile", în comuna Zăbani-Arad cooperativa „Drumul nou", „Ogorul Roșu" în comuna

[21] *Ibidem*, 45.

[22] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 4, Edit. politică, București, 1970, p. 386.

[23] *Alianța clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare în România* .... p. 437.

[24] Arhiva Ministerului Agriculturii și Industriei Alimentare (M.A.I.A.) fond G.A.C., dosar 83/1949, f. 116.

[25] *Statutul model al gospodăriei agricole colective*, București, 1949, p. 3—4.

www.dacoromanica.ro

Laslea-Tîrnava Mare, „Victoria socialismului" în comuna Răşcani-Vaslui şi „Tractorul roşu" în comuna Luna de jos—Cluj. Înfiinţarea acestor prime cinci cooperative agricole de producţie, ca şi cele ce vor lua fiinţă în anii imediat următori, a fost făcută numai cu aprobarea C.C. al P.C.R. şi a guvernului. Pînă la sfîrşitul anului 1949 au fost înfiinţate 56 de cooperative agricole de producţie [26]. În aceste prime cooperative au fost cuprinse 4085 de gospodării ale ţăranilor muncitori cu o suprafaţă de 14 692,78 ha din care 11 390,73 ha fuseseră aduse de ţăranii cooperatori şi 3 302 ha din fondul de stat [27].

Unităţile cooperatiste create în agricultură s-au bucurat de o atenţie deosebită din partea partidului şi guvernului. Acolo unde a apreciat că pămîntul nu este suficient pentru ţăranii asociaţi, statul le-a acordat suprafeţele agricole mai mari, un serios sprijin tehnic, credite de peste 33 milioane lei etc. Mergînd pe aceeaşi linie, în Capitală a fost înfiinţată o şcoală de pregătire a noilor cadre de conducere la cursurile căreia în prima etapă au participat 168 de persoane dintre care 42 de preşedinţi, 70 de brigadieri şi 50 contabili. Ministerul Agriculturii a prevăzut pentru anul ce urma peste 17 000 000 lei pentru ţinerea unui curs de pregătire a 1 100 de persoane dintre care 300 preşedinţi, 500 brigadieri şi 300 contabili socotitori ! [28]

P.C.R. a aplicat cu fermitate linia trasată de plenara din 3—5 martie 1949. În acest scop una din sarcinile de bază ale puterii revoluţionare a fost asigurarea înzestrării mecanice a agriculturii. Industrializarea socialistă constituia o premisă majoră a înzestrării tehnice şi a modernizării agriculturii. Planurile anuale de dezvoltare economică pe anii 1949 şi 1950 au avut ca obiectiv realizarea primilor paşi pe calea industrializării şi în acest sens extinderea treptată a dezvoltării socialiste a satelor. Dezvoltarea industriei de tractoare şi maşini agricole a dat posibilitatea livrării către sate a unui număr însemnat de utilaje agricole.

În perioada primului plan cincinal, agricultura a primit numeroase tractoare, pluguri, semănători, cultivatoare etc. Numărul de tractoare fizice a crescut de la 13 613 în 1950 la 23 033 în 1955, al plugurilor de tractor de la 13 042 la 25 613, al semănătorilor de la 6 350 la 12 454 [29].

Din totalul de 61 916 milioane lei investite în economia naţională în perioada 1951—1955, 6 436 milioane lei au revenit agriculturii [30].

Învăţămîntul superior şi mediu a dat agriculturii noastre ingineri agronomi, zootehnicieni, medici veterinari, mecanizatori, viticultori etc. necesar dezvoltării acestor ramuri [31].

Un rol important în anii 1950—1955 în sprijinirea ţărănimii muncitoare ca şi în anii anteriori l-a avut sectorul socialist de stat din agricultură. Unităţile de stat din agricultură (I.A.S. şi I.M.A.) au constituit o pîrghie importantă pentru introducerea şi promovarea progresului tehnic la sate.

Astfel, I.A.S.-urile şi-au dezvoltat şi întărit an de an din punct de vedere economic şi organizatoric pe calea măririi suprafeţei deţinute,

[26] *Alianţa clasei muncitoare cu ţărănimea muncitoare* ... p. 41.
[27] *Ibidem.*
[28] Arhiva M.A.I.A., fond G.A.C., dosar 34/1949, f. 45; dosar 51/1949, f. 440—448.
[29] „Anuarul statistic al R.S.R.", 1968, Direcţia Centrală de Statistică, p. 266.
[30] Ibidem, 1978, p. 352.
[31] *Dezvoltarea agriculturii R.P.R.*, 1961, D.C.S., p. 105.

www.dacoromanica.ro

de la circa 750 000 ha în 1950 la 881.600 ha în 1955, iar cea arabilă de la 549.800 ha, în 1950, la aproape 700 000 ha în 1955 [32].

Întreprinderile pentru mecanizarea agriculturii se ridicau în 1955 la 222 cu un parc total de 23 000 de tractoare agricole, 12 404 de semănători mecanice, 1 489 de autocombine pentru păioase şi alte maşini.

Cu tot sprijinul dat ţărănimii muncitoare cele 363 de I.A.S. [33] în perioada anilor 1950—1955 nu au putut demonstra în toată plenitudinea superioritatea marii proprietăţi socialiste, datorită mai ales fărămiţării suprafeţelor deţinute şi a unor neajunsuri în conducerea şi organizarea procesului de producţie [34]. De aceea s-au şi produs unele comasări ale lor. De la 363 cîte existau în 1950, au ajuns în 1955 la 265 [35]. Un ajutor practic dat cooperativelor agricole a constat în efectuarea unor lucrări agricole cu maşinile şi personalul I.A.S.-urilor, semînţe, pomi, săditori etc.

În anii 1950—1955 sectorul cooperatist din agricultură a cunoscut o extindere, o consolidare a sa. De la 1 027 de unităţi cîte existau în 1950, cu un număr de aproximativ de 67 700 de familii cu o suprafaţă agricolă de 288,9 mii ha, în 1955 s-a ajuns la 2152 de C.A.P-uri alcătuite din 183,2 mii familii, cu o suprafaţă agricolă de 905,8 mii ha la care se adaugă 4 471 întovărăşiri agricole [36].

Măsura luată de C.C. al P.C.R. în septembrie 1952 de a întări comitetele de partid săteşti cu cadre muncitoreşti în scopul intensificării muncii politice la sate, ca şi organizarea unui congres al fruntaşilor din cooperativele agricole care a avut loc la Bucureşti între 20—23 mai 1953, indicaţiile plenarei din august 1953 etc. au contribuit tot mai mult la crearea unei stări de spirit favorabile cooperativizării satelor.

Cooperativele agricole de producţie şi-au dovedit superioritatea faţă de gospodăriile individuale, obţinînd în 1955 producţii mai mari decît acestea cu 8,4 % la porumb, 45,7 % la grîu, cu 12,5 % la floarea soarelui etc. [37]. Precizăm că intrarea liber consimţită în cooperative a ţăranilor nu a fost peste tot respectată forţîndu-se pe alocuri ritmul de cooperativizare. În judeţe ca Vîlcea, Tîrnava Mică, Trei Scaune, Alba, unele organe de partid şi de stat, nerespectînd linia stabilită de Comitetul Central al P.C.R., au folosit metode de constrîngere economică şi extraeconomică, determinînd pe unii ţărani să intre în cooperative ameninţîndu-i cu mărirea cotelor obligatorii, a impozitelor, cu concedierea din serviciu a unor membri ai familiilor lor etc. [38]. În alte judeţe ca Dolj, Bihor sau Ilfov, s-a trecut la unele acte de deschiaburire, de exproprierea forţată a elementelor capitaliste de la sate, de încadrarea acestora în cooperativele agricole [39]. Aceste abuzuri şi încălcări ale liniei partidului au dus în unele părţi la frînarea procesului de cooperativizare. Astfel în anul 1951 au fost înfiinţate numai 62 de unităţi agricole cooperatiste [40].

---

[32] *Alianţa clasei muncitoare cu ţărănimea muncitoare* ... p. 457.
[33] „Anuarul statistic al R.P.R.", 1963, p. 206—207.
[34] *Alianţa clasei muncitoare cu ţărănimea muncitoare* ...,p. 458.
[35] „Anuarul Statistic al R.P.R.", D.C.S. 1963, p. 206—207.
[36] *Ibidem.*
[37] Arh. M.A.I.A., fond G.A.C., dosar 104/1955, f. 40—43.
[38] *Rezoluţii şi hotărîri ale C.C. al P.M.R.*, vol. II, Bucureşti, 1954, p. 71.
[39] *Ibidem*, p. 74.
[40] „Anuarul statistic al R.P.R.", D.C.S., 1963, p. 206—207.

www.dacoromanica.ro

Analizînd toate abaterile săvîrşite de la linia partidului în politica sa la sate, C.C. al P.C.R. la 12 martie şi la 18 septembrie 1951 a luat o serie de măsuri care să ducă la curmarea şi prevenirea abuzurilor, a dat noi îndemnuri organelor de partid pentru activitatea în viitor la sate. Hotărîrea C.C. al P.C.R. din septembrie 1951 sublinia din nou, ca şi în 1949 respectarea cu sfinţenie a principiului liberului consimţămînt cu privire la intrarea ţăranilor în cooperativele agricole. „Acela care în mod conştient sau inconştient practică asemenea metode (încălcarea liberului consimţămînt n.n.), indiferent de funcţia ce ocupă, va fi sever sancţionat: dacă e membru de partid, pînă la excluderea din partid şi, indiferent dacă este sau nu membru de partid, să se recomande după caz organelor de stat să-l înainteze justiţiei" [41], se arăta în hotărîre.

În alegerea formelor de cooperare, partidul nostru a pornit de la realitatea concretă, de la experienţa ţăranilor noştri. De aceea plenara C.C. al P.C.R. din septembrie 1951 aprecia ca o latură negativă a muncii duse la sate faptul că nu se folosiseră trecerea ţăranilor prin trepte intermediare la forma superioară a cooperativelor agricole. De altfel în anii 1950—1951 nu luaseră fiinţă nici o întovărăşire agricolă [42]. Hotărîrea C.C. al P.C.R. din septembrie 1951 sublinia că „Întovărăşirea agricolă pentru cultivarea laolaltă a pămîntului reprezintă o formă inferioară de cooperaţie agricolă de producţie, în care pămîntul, vitele şi mijloacele de producţie nu sînt colectivizate, ci rămîn în proprietatea ţăranilor întovărăşiţi, în care ţăranii întovărăşiţi, pe baza desfiinţării haturilor (răzoarelor), îşi pun laolaltă parcelele de pămînt în scopul aplicării măsurilor agrotehnice şi folosirii tractoarelor şi maşinilor agricole pentru ridicarea producţiei agricole" [43]. Viaţa a verificat întru totul justeţea politicii partidului nostru în această privinţă, dovedindu-se în fapte că întovărăşirea agricolă înlesnea primii paşi ai ţărănimii spre munca în comun a pămînturilor, spre trecerea către marea gospodărie socialistă. Începînd cu anul 1952 au luat fiinţă 1834 de întovărăşiri agricole, iar în 1955 numărul lor ajunsese la 4471 [44]. Aşa cum am amintit unele elemente din conducerea partidului au nesocotit folosirea acestei forme simple de trecere a ţărănimii la cooperativizare, şi au frînat pentru un moment, pînă în 1952 dezvoltarea acestui sector. Odată cu îndreptarea acestor erori sectorul întovărăşirilor agricole a cunoscut o amplă dezvoltare în anii 1953—1958.

Măsurile şi hotărîrile luate de partid şi guvern în anii 1950—1955 au vizat nu numai unităţile socialiste agricole, ci şi gospodăriile ţăranilor individuali. Astfel, problema care trebuia relevată a fost şi aceea a sistemului cotelor obligatorii de produse agroalimentare cu care ţărănimea trebuia să asigure aprovizionarea oraşelor. Datorită faptului că preţul stabilit de stat pentru produsele colectate era sub preţul de cost, o parte însemnată a acestora avea caracterul unui impozit [45]. Aplicarea diferenţiată a cotelor în funcţie de suprafaţa de pămînt deţinută de ţărani a constituit un instrument în mîinile statului pentru îngrădirea elementelor capitaliste de la sate. Dar aplicarea mecanică a legii şi săvîrşirea a numeroase

[41] *Rezoluţii şi hotăriri ale C.C. al P.M.R.*, vol. II, p. 91.
[42] „Anuarul statistic al R.P.R. 1963", p. 206—207.
[43] *Rezoluţii şi hotăriri ale C.C. al P.M.R.*, vol. II, p. 97—98.
[44] „Anuarul statistic al R.P.R.", D.C.S., 1963, p. 206.
[45] *Alianţa clasei muncitoare cu ţărănimea muncitoare ...*, p. 460.

www.dacoromanica.ro

abuzuri au generat unele frămîntări în rîndurile populației sătești [46]. În vederea atragerii și convingerii țărănimii pe drumul construirii societății socialiste, P.C.R. și guvernul au luat o serie de măsuri, introducînd treptat, încă din 1951, sistemul contractărilor și achizițiilor care împletea principiul cointeresării materiale a producătorilor agricoli cu necesitățile, în continuă creștere a fondului de stat central de produse agricole. La sfîrșitul anului 1953 au fost reduse cotele obligatorii ale țăranilor care se angajau să vîndă statului pe bază de contract anumite produse [47], iar în urma plenarei C.C. al P.C.R. din decembrie 1956, sistemul cotelor obligatorii a fost desființat.

Congresul al VII-lea al P.C.R., ținut în decembrie 1955 făcînd bilanțul activității multilaterale în cele mai diferite domenii pentru progresul și consolidarea societății noastre, a analizat și situația economică și social-politică de la sate. Directivele congresului cu privire la dezvoltarea economiei naționale în perioada 1956—1960 care stabileau ca sarcină fundamentală a noii etape istorice făurirea economiei socialiste unitare, prevedeau pentru agricultură ca sectorul socialist să devină preponderent atît ca suprafață cît și ca producție marfă [48]. Documentele congresului au subliniat că în extinderea relațiilor socialiste de producție la sate trebuia urmată aceeași cale de cooperativizare cu respectarea liberului consimțămînt al țăranilor muncitori.

Congresul al VII-lea al P.C.R. a subliniat că realizarea acestei sarcini era desigur condiționată de întărirea continuă a alianței muncitorești-țărănești, forța social-politică pentru mersul înainte al societății românești.

Documentele congresului au relevat necesitatea intensificării muncii politice și organizatorice pentru atragerea țăranilor în sectorul cooperatist, o preocupare mai susținută pentru întărirea și consolidarea cooperativelor și întovărășirilor agricole. Întărirea economică organizatorică și dezvoltarea continuă a unităților cooperativei agricole era considerată ca una dintre cele mai însemnate sarcini ale activității partidului la sate. Aceasta a constituit o trăsătură fundamentală a politicii partidului la sate, care își concentra permanent eforturile principale în direcția consolidării economice a cooperativelor agricole, astfel ca ele să devină prin exemplul rezultatelor obținute în producție și în ridicarea nivelului de trai al cooperatorilor, mijlocul cel mai puternic de convingere a maselor țărănești pentru a păși la forma superioară de cooperare la sate.

Sprijinirea în continuare a formelor simple de asociere în producția agricolă a țăranilor, constituia și pe mai departe o sarcină principală trasată de Congres organizațiilor de partid și organelor de stat. În centrul preocupărilor organizațiilor de partid în acest sens trebuia să stea atragerea și convingerea țăranilor mijlocași de avantajele cooperării în producție.

Teza că socialismul nu se poate construi numai pe bază de entuziasm, că este absolut necesar să se asigure cointeresarea materială a constituit o

[46] *Agricultura României 1944—1964* ..., p. 39; *Alianța clasei muncitoare* ..., p. 461.

[47] Colecția de legi, decrete și hotăriri, noiembrie—decembrie 1953, p. 235—246, hotărîrea Consiliului de Miniștri din 17 decembrie 1953.

[48] *Congresul al II-lea al Partidului Muncitoresc Român*, Edit. E.S.P.L.P. București, 1956, p. 81.

www.dacoromanica.ro

constantă a politicii partidului la sate. Scopul politicii de cointeresare materială a țărănimii muncitoare era „creșterea producției marfă, întărirea alianței clasei muncitoare și stimularea țărănimii muncitoare pentru a trece pe drumul agriculturii socialiste" [49]. Sectorul socialist trebuia să asigure pînă în 1960, 60—70% din producția marfă agricolă, ajungîndu-se la 15 000 000 tone de cereale boabe [50].

În anii 1956—1960 s-au produs consolidarea și creșterea nivelului de mecanizare și de chimizare a agriculturii. Volumul investițiilor îndreptate spre agricultură 14.635 milioane de lei, era de 2,5 mai mare decît în perioada anilor 1951—1955 [51]. Majoritatea investițiilor au fost destinate dezvoltării și consolidării bazei tehnice, dotării agriculturii cu tractoare și mașini agricole. Parcul de tractoare de la 23 033 în 1955 a crescut pînă în 1960 la 44 194 unități fizice [52]. Mijloacele de mecanizare au fost îndreptate în primul rînd către sectorul de stat din agricultură. Suprafața arabilă care revenea pe un tractor în 1960 scăzuse la 222 ha față de 419 ha în 1955 [53]. În 1960 în întreprinderile agricole de stat arăturile s-au efectuat mecanizat în proporție de 98,9%, semănăturile în proporție de 96,1%, iar recoltatul păioaselor 95,3% [54].

În ceea ce privește sectorul cooperatist la sate, în anii 1955—1960 a cunoscut o dezvoltare mai ales în zonele cerealiere, acolo unde muncile agricole puteau să fie efectuate mecanizat. Munca politică desfășurată de către organizațiile de partid nu avea un caracter de campanie, și era desfășurată în mod permanent și mult mai convingător, cu exemple concrete evidențiindu-se bunele rezultate obținute de unele unități cooperatiste agricole, dar și combătînd greșelile săvîrșite, mai ales în legătură cu încălcarea principiilor puse de partid la baza complexei probleme a cooperativizării agriculturii. Atenție deosebită a fost acordată, după indicațiile celui de-al VII-lea congres al P.C.R., țăranilor mijlocași. Un rol deosebit l-au avut vizitele pe care organele de partid le-au inițiat cu țăranii din comunele necooperativizate la cooperativele agricole mai dezvoltate și cu rezultate bune în producție. Au fost inițiate cu țărani individuali vizite și la gospodăriile țăranilor cooperativiști pentru a vedea la fața locului efectele înscrierii în cooperative asupra nivelului de trai al acestora. Au fost inițiate de asemenea de către organele de partid vizite ale țăranilor necooperativizați, la cooperativele agricole în zilele în care se făcea repartizarea veniturilor. Toate acestea, precum și alte acțiuni inițiate de partid, au avut un efect pozitiv în convingerea țărănimii, procesul de cooperativizare cunoscînd un ritm din ce în ce mai intens și crescînd din an în an. Astfel cooperativele agricole de la 2 152 unități cooperatiste în 1955, au ajuns la 4 887 în 1960 [55]. Numărul familiilor de țărani intrate în cooperative era de aproximativ 183 200 în 1955, iar în 1960 atingea cifra de 1 420 100.

O creștere masivă a cunoscut și suprafața agricolă deținută de cooperative. Astfel de la 905.800 ha cît era în 1955, în 1960 a ajuns la

[49] *Congresul al II-lea al Partidului Muncitoresc Român*, p. 112.
[50] *Alianța clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare* . . ., p. 488.
[51] *Ibidem*.
[52] „Anuarul statistic al R.P.R.", D.C.S., 1963, p. 221.
[53] *Dezvoltarea agriculturii Republicii Populare Române*, D.C.S., 1961, p. 326.
[54] *Alianța clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare* . . ., p. 491.
[55] „Anuarul statistic al R.P.R.", D.C.S., 1963, p. 221.

www.dacoromanica.ro

4 580 200 ha din care 4 099 600 ha pămînt arabil [56]. Faţă de anii 1949—1955 numărul cooperativelor înfiinţate numai în anii 1956—1957 a fost cu 20% mai mare, iar suprafaţa agricolă a acestui sector crescînd de aproape 1,8 ori. Numai la sfîrşitul anului 1958 şi pînă în iulie 1959 au intrat în cooperative agricole peste 280 000 de familii ţărăneşti, care au pus laolaltă aproape 900 000 ha, faţă de 86 000 de familii pe întreg anul 1958 [57].

O asemenea creştere masivă au cunoscut-o şi întovărăşirile agricole. În 1955 erau 4471 de întovărăşiri agricole în care munceau 206 300 de familii şi care deţineau o suprafaţă agricolă de 395 400 ha din care 384 000 ha suprafaţă arabilă [58], pe cînd în 1960 numărul acestora se ridicase la 8 798 [59]. Scăderea numărului acestora în anul 1960 faţă de anii 1957 cînd atinsese numărul de 11 733, faţă de 1958, cînd erau 12 748, şi 1959 cînd erau 11 482 se explică prin hotărîrea ţăranilor de a fi transformate în cooperative agricole.

Dintre rezultatele cele mai însemnate care au fost obţinute în această perioadă, pot fi amintite cele din Dobrogea unde în 1957 procesul de cooperativizare se încheiase, apoi în fostele regiuni Timişoara, Galaţi, Ilfov, Iaşi, Argeş, Bihor etc.

Deşi sectorul cooperatist de la sate căpătase în aceşti ani un rol preponderent, nu toate cooperativele şi întovărăşirile agricole aveau o producţie agricolă animalieră ridicată, mai ales la începutul înfiinţării lor, resimţindu-se tot mai mult nevoia sprijinirii lor în vederea întăririi din punct de vedere economic şi organizatoric. De aceea din iniţiativa C.C. al P.C.R. şi a Consiliului de Miniştri a fost convocată consfătuirea pe ţară a ţăranilor şi lucrătorilor din sectorul socialist din întreaga ţară. Consfătuirea care a avut loc în zilele de 3—6 aprilie 1958, s-a ţinut la Constanţa, ca o recunoaştere a faptului că în întreaga Dobroge se terminase procesul de cooperativizare. La consfătuire au fost analizate succesele obţinute în construcţia socialistă la sate la acea dată, diferitele forme de cooperaţie agricolă din întreaga ţară care cuprindeau mai mult de 45% din totalul gospodăriilor ţărăneşti şi deţineau mai mult de jumătate din suprafaţa agricolă a ţării [60]. În cadrul consfătuirii au fost analizate sarcinile ce stăteau în faţa organelor de partid şi de stat, fixîndu-se ca sarcină fundamentală consolidarea şi întărirea economico-organizatorică a tuturor cooperativelor agricole. Pentru sporirea continuă a proprietăţii obşteşti, a fondului indivizibil prin reţineri anuale de 10—15% din veniturile băneşti şi în natură a cooperativelor, etc., în vederea măririi producţiei agricole se prevedeau extinderea continuă a mecanizării muncilor agricole, pentru creşterea bunăstării materiale a ţărănimii [61]. Totodată, ţăranii cooperatori aveau să primească sprijin din partea statului prin credite acordate în condiţii avantajoase, prin trimitere de cadre calificate la cooperativele agricole etc. [62].

---

[56] Ibidem.

[57] Arh. M.A.I.A., fond G.A.C., dosar 81/1955—1960, f. 259—263; dosar 22/1955—1958 nepaginat.

[58] *Ibidem*, „Anuarul Statistic al R.P.R.", D.C.S., 1963, p. 206—207.

[59] Ibidem.

[60] *Consfătuirea ţăranilor şi lucrătorilor din sectorul socialist al agriculturii*. Constanţa, 3—6 aprilie 1958, Edit. politică, Bucureşti, 1958, p. 30—31.

[61] *Ibidem*.

[62] *Ibidem*.

www.dacoromanica.ro

În unele cooperative agricole a început să fie aplicat după 1958, alături de principiul retribuirii după numărul zilelor de muncă efectuate și retribuirea în raport cu rezultatele muncii depuse, cu cantitatea de produse obținute peste plan de brigadă sau echipă. Într-un număr de 92 cooperative agricole folosindu-se acest principiu s-a văzut că prin acest sistem de retribuire, care îmbina mai bine interesul obștesc cu cel individual, s-au obținut rezultate mai mari la hectar [63]. De asemenea tot după 1958 a apărut și tendința ca cooperativele mai mici să se unească în unități cooperatiste agricole mari, fapt ce a dus la întărirea și consolidarea lor.

Așa după cum s-a arătat în urma plenarei din iulie 1956, o serie de categorii din lumea burgheziei satelor puteau fi primite în cooperative sau întovărășiri, dar în 1959, în urma unui decret al Prezidiului Marii Adunări Naționale s-a trecut la desființarea totală a bazei economice a elementelor capitaliste de la sate și la lichidarea oricărei forme de exploatare a omului de către om și în agricultură [64]. Decretul interzicea darea pămîntului în parte sau în arendă și orice fel de exploatare a muncii străine de către producătorii agricoli. Decretul prevedea ca suprafețele agricole care depășeau puterea de muncă a membrilor gospodăriilor elementelor capitaliste de la sate, să fie trecute în folosința cooperativelor agricole de producție, sau a altor întreprinderi agricole socialiste. În acest fel baza economică a acestei pături a fost desființată, lăsîndu-le totodată mijloacele de producție corespunzătoare puterii lor de muncă în vederea asigurării traiului în condiții normale. Fostele elemente exploatatoare de la sate, în urma acestui decret, puteau fi primite în cooperativele agricole, dacă doreau, conform statutului cooperativelor, cu aprobarea adunării generale. Modul în care a fost lichidată burghezia satelor în țara noastră a constituit o contribuție creatoare a partidului nostru la îmbogățirea teoretică a marxism-leninismului privind construcția satului socialist.

Realizările obținute pînă în 1960 dovedeau că poporul nostru se apropie din ce în ce mai mult de înfăptuirea sarcinii trasată de plenara din 3—5 martie 1949, anume aceea de transformare socialistă a agriculturii în vederea făuririi unei economii socialiste unitare.

O importanță deosebită pentru trecerea în masă a țărănimii în cooperativele agricole de producție, au avut-o și lucrările congresului al VIII-lea al partidului desfășurat între 20—25 iunie 1960. În domeniul agriculturii documentele congresului prevedeau ca pînă în 1965 să fie încheiat procesul de cooperativizare și să fie luate toate măsurile care să asigure întărirea și consolidarea cooperativelor agricole de producție. Stadiul de dezvoltare la care ajunsese industria, putea să asigure întărirea bazei tehnico-materiale a cooperativelor agricole în vederea sporirii producției agricole vegetale și animaliere pe calea dezvoltării intensive a agriculturii.

Un an mai tîrziu, la plenara din 30 iunie — 1 iulie 1961 C.C. al P.C.R. a analizat stadiul îndeplinirii directivelor congresului al VIII-lea în domeniul construcției socialiste în agricultură. S-a constatat că în această perioadă — iulie 1960 — iunie 1961 — intraseră în cooperativele

---

[63] *Alianța clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare*, ... p. 505.

[64] Decretul Prezidiului Marii Adunări Naționale a Republicii Populare Române pentru lichidarea rămășițelor oricăror forme de exploatare a omului de către om în agricultură în scopul ridicării continue a nivelului de trai material și cultural al țărănimii cooperatoare și al dezvoltării construcției socialiste, 28 martie 1959, Edit. politică, București, 1959.

www.dacoromanica.ro

agricole 610 000 de familii cu o suprafaţă de 1 500 000 ha , ceea ce reprezenta 80% de familii şi respectiv 60% ca suprafaţă, mai mult decît în 1959—1960 [65]. Pornind de la constatarea că intrarea ţărănimii şi mai ales a celei cuprinse în întovărăşirile agricole în cooperativele agricole constituie un fenomen de masă, plenara a apreciat că existau toate condiţiile favorabile ca procesul de cooperativizare să fie încheiat înainte de termenul fixat de congresul al VIII-lea al partidului.

Organele şi organizaţiile de partid şi-au intensificat munca în rîndurile ţăranilor care nu intraseră în cooperative, sau în rîndurile celor din întovărăşiri. Au avut loc în toate satele ţării necooperativizate convorbiri, conferinţe etc., au fost organizate vizite numeroase la cooperativele agricole.

Munca politică desfăşurată de întregul activ de partid şi de stat, de deputaţi, de ingineri agronomi, mecanizatori, cadre didactice, ţărani cooperatori etc., a avut în acest timp un caracter de masă.

În aceste condiţii a avut loc între 18—22 decembrie 1961, la Bucureşti, lucrările Consfătuirii pe ţară a ţăranilor cooperatori, convocată din iniţiativa conducerii P.C.R. La consfătuire au participat 1 800 de ţărani cooperatori, fruntaşi în cooperativele agricole din întreaga ţară şi peste 1 300 de invitaţi din rîndurile lucrătorilor din întreprinderile de maşini agricole şi întreprinderile agricole de stat, oameni de ştiinţă, ingineri şi tehnicieni, activişti de partid şi de stat şi ai organizaţiilor obşteşti, scriitori şi ziarişti [66]. La discuţii s-au înscris numeroşi participanţi, ţărani cooperatori, brigadieri, preşedinţi de cooperative, lucrători din întreprinderile de maşini agricole de stat, activişti de partid şi de stat, oameni de ştiinţă etc. În cele 162 de intervenţii au fost înfăţişate realizările obţinute, s-au propus măsuri de îmbunătăţiri a muncii, s-au luat angajamente [67]. Conducători ai partidului şi statului împreună cu reprezentanţii ţărănimii cooperatiste au dezbătut de asemenea măsurile care se impuneau a fi luate pentru încheierea procesului de cooperativizare a agriculturii. O trăsătură caracteristică a tuturor celor care au participat la dezbateri a constat în abordarea principalelor probleme care decurgeau din Directivele Congresului al VIII-lea al P.C.R. privind încheierea cooperativizării agriculturii, consolidarea economico-organizatorică a cooperativelor agricole, sporirea producţiei de cereale, dezvoltarea sectorului zootehnic, creşterea producţiei pomiviticole şi legumicole, extinderea mecanizării.

În cadrul consfătuirii au fost constituite 6 comisii de lucru pentru probleme privind : producţia de cereale şi plante tehnice ; creşterea animalelor, producţia pomiviticolă ; producţia legumicolă ; mecanizarea agriculturii ; problemele economice şi organizatorice ale cooperativelor agricole de producţie, la care au participat 682 delegaţi. După aceste dezbateri s-au făcut recomandări în şedinţa plenară în vederea întăririi şi consolidării sectorului cooperatist din agricultură pentru asigurarea ridicării nivelului de trai al oamenilor muncii din întreaga ţară.

Consfătuirea a adresat ţăranilor cooperatori, mecanizatorilor şi lucrătorilor din întreprinderile agricole de stat, chemarea de a trece cu

[65] *Agricultura României 1944—1964* ..., p. 52.

[66] *Consfătuirea pe ţară a ţăranilor colectivişti, 18—22 decembrie 1961*, Edit. politică, Bucureşti, 1962, p. 5.

[67] *Ibidem*, p. 715—724.

www.dacoromanica.ro

toată puterea și priceperea la sporirea producției [68]; chemarea se adresa apoi țăranilor întovărășiți și celor cu gospodării individuale cu îndemnul de a se alătura țărănimii cooperatiste pentru ca muncind împreună să participe la făurirea bunăstării și fericirii pentru toți [69]; adresîndu-se oamenilor de știință, inginerilor etc. chemarea îi îndemna să-și îndrepte „eforturile spre rezolvarea celor mai importante probleme legate de practică" [70], să-și desfășoare activitatea științifică în strînsă legătură cu problemele actuale în condițiile încheierii procesului de cooperativizare a agriculturii.

La numai patru luni după consfătuirea țăranilor cooperatori, procesul de cooperativizare a agriculturii era practic încheiat. În aprilie 1962 cînd a avut loc plenara C.C. al P.C.R., sectorul socialist din agricultură deținea 93,4% din suprafața agricolă și 96% din suprafața arabilă a țării [71], obiectivul stabilit de Congresul al VIII-lea al P.C.R. privind cooperativizarea agriculturii fiind realizat cu aproape patru ani înainte de termen. Un factor deosebit de important care a contribuit la încheierea procesului de cooperativizare a agriculturii românești l-a constituit ampla activitate politico-educativă desfășurată de organizațiile de partid și organele de stat în rîndurile țărănimii, activitate care a avut un caracter de masă. Partidul Comunist și organele de stat și-au concentrat permanent eforturile în direcția transformării lumii satelor într-o forță care să contribuie activ și puternic la înflorirea patriei.

Prin încheierea procesului de cooperativizare a agriculturii economia din țara noastră a devenit o economie socialistă unitară așezată pe baza proprietății socialiste, relațiile de producție socialiste devenind atotcuprinzătoare. Încheierea cooperativizării agriculturii, victorie istorică a întregului popor înfăptuită cu multă înțelepciune sub conducerea Partidului Comunist, a fost consfințită de plenara C.C. al P.C.R. din 23—25 aprilie 1962. Plenara a dezbătut și aprobat măsurile și propunerile prezentate de conducerea partidului cu privire la reorganizarea conducerii agriculturii prin înființarea Consiliului Superior al Agriculturii și a consiliilor agricole la nivelul unităților teritoriale, prin redistribuirea cadrelor de specialiști, prin dezvoltarea și îmbunătățirea învățămîntului agricol și răspîndirea pe o scară tot mai largă a cunoștințelor agrozootehnice în rîndul maselor țărănimii cooperatiste [72]. Apreciind că numărul membrilor de partid în organizațiile de la sate era mic în raport cu noile sarcini ce stăteau în fața țărănimii, plenara a indicat ca numărul acestora să fie sporit — prin primirea în partid a țăranilor cooperatori care participaseră și dovediseră devotament în înfăptuirea cooperativizării agriculturii. Alături de țărani, urmau să fie primiți în partid mai mulți ingineri agronomi, zootehniști, medici veterinari, mecanici, profesori și învățători [73].

Între 27 și 30 aprilie 1962 a avut loc la București, în sala pavilionului central al Expoziției economiei naționale lucrările sesiunii extraordi-

[68] *Ibidem*, p. 708—709.
[69] *Ibidem*, p. 709—710.
[70] *Ibidem*, p. 713.
[71] *Agricultura României 1944—1964 ...*, p. 53.
[72] „Scînteia" din 17 mai 1962. *Hotărîrea plenarei C.C. al P.M.R. din 23—25 aprilie 1962*. Cu privire la întărirea continuă a rîndurilor partidului. Vezi Colecția de decrete legi, hotărîri și dispoziții din 1 mai — 30 iunie 1962.
[73] *Ibidem*.

www.dacoromanica.ro

nare a Marii Adunări Naţionale consacrate evenimentului istoric din viaţa poporului nostru — încheierea cooperativizării agriculturii. La sesiune au participat, alături de deputaţii Marii Adunări Naţionale, 11 000 de invitaţi: preşedinţii cooperativelor agricole de producţie, specialiştii care lucrau nemijlocit în producţia agricolă, lucrători din sectorul de stat al agriculturii, oameni de ştiinţă şi cultură, ingineri şi muncitori fruntaşi din uzinele constructoare de maşini agricole şi din industria chimică, lucrători de partid şi de stat [74].

Lucrările sesiunii au fost deschise de Ştefan Voitec, preşedintele Marii Adunări Naţionale. Sesiunea a adoptat două puncte pe ordinea de zi şi anume raportul cu privire la încheierea cooperativizării şi reorganizarea conducerii agriculturii şi dezbaterea proiectului de lege cu privire la înfiinţarea Consiliului Superior al Agriculturii şi consiliilor agricole pe unităţi teritoriale.

In raportul prezentat în faţa celor peste 11 000 de participanţi se spunea printre altele: „Linia trasată de partid acum 13 ani, la istorica plenară din martie 1949 a Comitetului Central, a stat la temelia întregii munci desfăşurate de atunci şi pînă astăzi în transformarea socialistă a agriculturii. Aplicînd creator la condiţiile ţării noastre planul cooperatist al lui Lenin ... partidul a desfăşurat o muncă îndelungată şi răbdătoare pentru a convinge ţărănimea muncitoare să-şi unească micile gospodării în mari gospodării agricole socialiste [75].

După expunerea raportului, comisiile pentru agricultură şi silvicultură, administrativă şi juridică ale Marii Adunări Naţionale s-au întrunit şi au studiat şi întocmit un raport comun asupra proiectului de lege privind înfiinţarea Consiliului Superior al Agriculturii şi a consiliilor agricole pe unităţi teritoriale depus de Consiliul de Miniştri la Biroul M.A.N. [76].

Ţinînd seama de însemnătatea deosebită a problemelor supuse spre examinare şi de faptul că un mare număr de invitaţi îşi exprimaseră dorinţa de a participa la dezbateri, Marea Adunare Naţională a aprobat în unanimitate ca, în afara deputaţilor, la discuţii să participe şi invitaţi [77]. La discuţia generală asupra ambelor puncte de pe ordinea de zi s-au înscris numeroşi deputaţi şi invitaţi. În cele 129 de intervenţii, conducători ai partidului şi statului, deputaţi ai Marii Adunări Naţionale, oameni de ştiinţă, scriitori etc. au dezbătut multilateral problemele cele mai importante ridicate de încheierea procesului de cooperativizare a agriculturii, de etapa nouă de dezvoltare în care intrase agricultura ţării noastre.

Luînd cuvîntul, tovarăşul Nicolae Ceauşescu spunea printre altele: „Partidul nostru a considerat transformarea socialistă a agriculturii drept una dintre cele mai importante sarcini ale revoluţiei socialiste, a cărei rezolvare constituie o condiţie obligatorie pentru victoria deplină a socialismului. Urmînd neabătut învăţătura marxist-leninistă şi aplicînd-o în mod creator la condiţiile concrete ale ţării noastre, partidul a elaborat linia sa politică, formele de organizare şi metodele de muncă corespunzătoare sarcinilor fiecărei etape de dezvoltare ...

---

[74] *Victoria socialismului în agricultură.* Lucrările sesiunii extraordinare a Marii Adunări Naţionale, 27—30 aprilie 1962, Edit. politică, Bucureşti, 1962, p. 5.
[75] *Ibidem*, p. 17—18.
[76] *Ibidem*, p. 6.
[77] *Ibidem*, p. 7.

www.dacoromanica.ro

Trebuie subliniată importanţa deosebită pe care a avut-o istorica plenară a C.C. al P.M.R. din 3—5 martie 1949... Cei 13 ani care au trecut de la plenară au confirmat pe deplin justeţea acestor prevederi... Viaţa a arătat pe deplin cît de justă a fost orientarea partidului nostru de a porni de la formele simple de cooperare în producţia agricolă. Întovărăşirile au constituit o adevărată şcoală de educare, de obişnuire a ţărănimii cu munca în comun şi au uşurat mult trecerea ei în masă spre gospodăriile colective... Toate înfăptuirile de pînă acum sînt rodul entuziast al minunatului nostru popor, ai cărui reprezentanţi întruniţi în cel mai înalt for al ţării dezbat cu competenţă cele mai importante probleme ale dezvoltării agriculturii. Sesiunea noastră este cea mai grăitoare demonstraţie a unităţii indisolubile dintre partid şi popor. În aceasta constă principala garanţie că sarcinile mari pe care ni le propunem vor fi pe deplin realizate" [78].

Toţi ceilalţi participanţi la discuţii au subliniat însemnătatea profundă a încheierii procesului de cooperativizare a agriculturii, proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producţie statornicindu-se în toate ramurile economiei naţionale.

Într-un mod plastic scriitorul Demostene Botez spunea despre istoricul act al cooperativizării agriculturii : „Sărbătorim azi eliberarea îngemănată a omului şi a pămîntului totodată. Conduşi de partid, muncitorii, ţăranii cîştigaseră, odată cu revoluţia, victoria lor asupra capitaliştilor şi boierilor. Acum ţăranii au desăvîrşit victoria lor înşişi, asupra tiranicei obsesii a proprietăţii individuale a pămîntului, sub stăpînirea căreia suferiseră atît de crunt. Şi această de-a doua victorie a fost, mi se pare, tot atît de grea, căci duşmanul era înrădăcinat adînc în chiar omul care avea de dus lupta" [79].

Trecîndu-se la cel de al doilea punct de pe ordinea de zi, deputatul Mihail Dalea, preşedintele Comisiei pentru agricultură şi silvicultură a M.A.N., a prezentat raportul comun al comisiilor permanente mai sus amintite asupra proiectului de lege cu privire la înfiinţarea Consiliului Superior al Agriculturii şi al consiliilor agricole teritoriale. Marea Adunare Naţională a votat în mod secret legea în unanimitate [80].

Măsurile de îmbunătăţire a conducerii agriculturii, redistribuirea cadrelor de specialişti, dezvoltarea învăţămîntului agricol odată cu încheierea procesului de cooperativizare au făcut ca agricultura să se ridice pe o treaptă nouă, superioară.

În sensul celor subliniate la sesiunea M.A.N. trebuie de arătat că la sfîrşitul anului 1962, aşa după cum reiese din datele statistice, sectorul socialist din agricultură era în modul următor reprezentat : aveam un număr de 597 de întreprinderi agricole de stat cu un număr mediu de 258 700 de lucrători şi o suprafaţă agricolă de 1 769 600 ha. Faţă de 1961

[78] *Ibidem*, p. 187, 189, 194.

[79] *Ibidem*, p. 163.

[80] *Ibidem*, p. 8. Vezi în această privinţă „Buletinul oficial" nr. 12 din 31 mai 1962.

www.dacoromanica.ro

numărul întreprinderilor crescuse cu 10 unități, cel al muncitorilor cu aproximativ 18 200 și o creștere a suprafeței agricole cu 26 700 ha [81]. În ceea ce privește numărul cooperativelor agricole de producție numărul lor cifrat la 5.398, scăzuse față de 6 424 cîte erau în 1962, deci cu 1 026 unități cooperatiste. Aceasta se explică prin unirea cooperativelor mici în cooperative mari, suprafața agricolă deținută de acestea din urmă crescuse însă în mod considerabil de la suprafața de 5 973 300 ha cît dețineau în 1961 la 9 084 700 ha, deci o creștere de 3 111 700 ha [82], proces explicabil prin intrarea unui număr mare de țărani mijlocași în cooperative. Acest lucru crea posibilitatea unei mai bune folosiri a pămîntului, a forței de muncă, a condițiilor naturale și economice, extinderii mecanizării lucrărilor. De remarcat este încă existența la sfîrșitul anului 1962 a unui număr de 1317 întovărășiri agricole [83] față de 6 677 cîte existau în 1962, acelea din 1962 aflîndu-se în zonele de munte sau deluroase unde muncile agricole nu puteau fi mecanizate în acel timp [84].

Victoria socialismului în agricultură a constituit o profundă revoluție socială în viața țărănimii, a satelor noastre, care a marcat generalizarea relațiilor de producție socialiste în întreaga economie, a schimbat din temelii întregul mod de viață și de muncă al țărănimii din țara noastră.

„Prin trecerea pe calea socialismului — spunea tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul general al P.C.R., la primul congres al unităților agricole socialiste al întregii țărănimi, țărănimea și-a împlinit cele mai înalte și arzătoare aspirații, pentru care a luptat și a dat jertfe grele timp de secole — acelea de a trăi cu adevărat liberă, de a fi deplin stăpînă pe soarta sa, pe roadele muncii ei, de a-și făuri o viață îmbelșugată și fericită. Generalizarea relațiilor de producție socialiste atît la orașe cît și la sate a consfințit victoria deplină a socialismului în România" [85].

Istorica înfăptuire a cooperativizării agriculturii este una dintre cele mai strălucite dovezi ale înțelepciunii Partidului Comunist Român care a știut cu hotărîre, fermitate și patriotism să țină cîrma țării fără abatere pe drumul înaintării patriei spre construirea societății socialiste multilateral dezvoltate și a comunismului. În activitatea depusă pentru cooperativizarea agriculturii s-au manifestat din plin trăsăturile caracteristice ale partidului nostru: fidelitatea nestrămutată față de adevărurile revoluționare universal valabile unită cu profundul spirit creator bazat pe cunoașterea realităților, a cerințelor dezvoltării sociale, a condițiilor concrete ale societății românești.

---

[81] „Anuarul Statistic al R.P.R.", D.C.S., 1963, p. 206—207.

[82] *Ibidem.*

[83] *Ibidem.*

[84] Unele nepotriviri de cifre prezentate la Consfătuirea țăranilor colectiviști din decembrie 1961 și sesiunea a Marii Adunări Naționale din aprilie 1962 se datorează diferenței de timp care se scursese pînă la sfîrșitul anului 1962, diferență în care s-au produs transformări.

[85] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 14, Edit. politică, București, 1977, p. 239.

www.dacoromanica.ro

*Anexa**

Gospodării agricole de stat	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962
Unităţi	363	331	301	269	266	265	323	377	487	525	560	587	597
Număr. med. script. tot. al sal.	161,8	161,8	172,1	167,9	163,1	152,2	157,8	169,8	159,3	193,2	224,0	240,5	258,7
din care muncitori	140,8	138,8	150,7	146,2	112,2	134,4	138,0	150,8	142,2	174,1	202,2	216,4	232,9
Suprafaţa agricolă (mii ha)	753,2	846,1	853,7	863,1	881,5	881,6	978,5	1 168,4	1 328,0	1 632,3	1 720,9	1 742,9	1 769,6
— din care arabilă (mii ha)	549,8	632,4	656,8	660,8	687,6	694,0	762,0	906,4	1 018,3	1 267,3	1 340,9	1 359,0	1 376,9
GOSPODĂRII AGRICOLE COLECTIVE													
Unităţi	1 027	1 089	1 795	1 997	2 070	2 152	2 580	2 875	3 028	3 828	4 487	6 424	5 398
Familii mii	67,7	75,4	165,5	169	178,6	183,2	231,8	379,5	468,5	851,2	1 420,1	2 051	3 294,8
Suprafaţă agricolă mii ha	288,9	301,5	713,4	802	866,8	905,8	1 067,1	1 581,9	1 892,1	2 998,1	4 580,2	5 973,3	9 084,7
— din care arabilă mii ha	62,5	274,4	6,637	725,9	761,8	792,8	937,7	1 410,0	1 707,2	2 682,7	4 099,6	5 277,9	7 677,7
ÎNTOVĂRĂŞIRI AGRICOLE													
Unităţi	—	—	1 834	2 026	2 833	4 471	8 130	11 733	12 748	11 482	8 798	6 677	1 317
Familii mii	—	—	84	102,1	139,1	206,3	452,1	1 073,8	1 399,8	1 767,1	1 563,7	1 080,6	241,8
Suprafaţa agricolă mii ha	—	—	187,6	237,6	316,3	395,4	770,4	2 025,7	2 550,8	3 424,7	3 065,4	2 058,3	433,1
— din care arabilă mii ha	—	—	187,6	235,3	313,4	384,0	753,3	1 955,3	2 364,7	2 988,4	2 485,9	1 562,4	151,6
PARCUL DE TRACTOARE													
Unităţi fizice buc.	5 833	8 335	9 410	10 132	11 172	13 034	13 846	15 352	16 377	19 752	26 598	33 619	39 696

* Anuarul statistic al Republicii Populare Române, Direcţia Centrală de Statistică, 1963, p. 206 — 207. Creşterea sau scăderea numărului întreprinderilor agricole de stat (G.A.S.) se datorează îndeosebi schimbărilor în structura organizatorică, în suprafaţa agricolă a cooperativelor agricole de producţie intră şi suprafaţa dată în folosinţă personală — membrilor cooperativelor agricole de producţie (G.A.C.).

www.dacoromanica.ro

LE PROCESSUS DE LA COOPÉRATIVISATION EN ROUMANIE, (1949—1962)

RÉSUMÉ

L'étude aborde les principaux moments qui ont conduit quatre ans plus tôt que prévu à l'accomplissement du processus de coopérativisation de l'agriculture roumaine. On analyse les prévisions du plénum du C.C. du P.C.R. des 3—5 mars 1949 concernant la coopérativisation de l'agriculture sur la base du libre consentement des paysans de se grouper en coopératives agricoles de production et l'importance de la création des premières coopératives agricoles. L'auteur présente le tableau des réalisations obtenues dans le domaine de l'agriculture pendant la période 1950—1955 sur le plan de l'appui prêté au secteur socialiste d'Etat dans l'agriculture, aux paysans coopérateurs et aux exploitations paysannes individuelles, à l'extension du secteur socialiste dans l'agriculture ainsi que certaines violations et abus commis. On présente les décisions du VII-e Congrès du P.C.R. concernant la consolidation de la base technico-matérielle, la chimisation de l'agriculture, l'accroissement de l'intéressement matériel des paysans coopérateurs ou possédant des exploitations individuelles à l'accroissement de la production agricole.

L'étude présente l'importance des décisions prises par le VIII-e Congrès du P.C.R. ainsi que l'importance de la Conférence nationale des paysans coopérateurs et des travailleurs du secteur socialiste d'Etat de l'agriculture de 1958 et fait des appréciations sur la suppression des derniers vestiges de l'exploitation à la campagne.

Dans la dernière partie de l'étude on analyse le processus d'achèvement de la coopérativisation de l'agriculture, étant relevées les décisions et les mesures prises par le C.C. du P.C.R. On présente les travaux de la conférence agricole des paysans coopérateurs de décembre 1961, du plénum du C.C. du P.C.R. d'avril 1962 et la session de la Grande Assemblée Nationale d'avril 1962 qui a consacré la création de toute l'économie nationale.

L'auter conclut que la politique du P.C.R. de coopérativisation de l'agriculture roumaine a constitué une contribution créatrice qui enrichit le trésor théoriques de l'enseignement marxiste-léniniste dans ce problème.

www.dacoromanica.ro

PRĂBUȘIREA IMPERIULUI AUSTRO-UNGAR. FORMAREA STATELOR NAȚIONALE UNITARE DIN CENTRUL ȘI SUD-ESTUL EUROPEI

DE

AUGUSTIN DEAC, ION SPĂLĂȚELU

De-a lungul secolelor, așa cum adevereşte istoria, au fost popoare care s-au putut dezvolta de sine-stătător, înaintînd pe calea progresului pe măsura capacităților lor creatoare, a năzuințelor și împlinirilor lor firești. Au fost, însă, nu puține cazuri, ca cel al popoarelor din centrul, estul și sud-estul Europei, printre care și poporul român, „așezat în calea răutăților" — cum zicea cronicarul — care, datorită politicii de cotropire și expansiune a marilor imperii vecine, au fost frînate veacuri de-a rîndul în dezvoltarea lor deplină și liberă, în afirmarea tuturor capacităților și valorilor lor materiale și spirituale. Unul dintre marile imperii, care, la vremea lui a manifestat puternice tendințe expansioniste, de cotropire și dominație a cît mai multor popoare, a fost Imperiul habsburgic.

Înglobînd prin politica de forță și dictat în același conglomerat țări și provincii diferite, locuite de felurite popoare cu origini și tradiții istorice deosebite, Imperiul habsburgic a constituit dintotdeauna un organism hibrid și artificial. Considerat, pe drept cuvînt, o „închisoare a popoarelor", el și-a menținut dominația prin forța măsurilor administrative, polițienești și militare, prin reprimarea brutală a oricăror manifestări de libertate socială și națională, uzitînd în mod perfid principiul și metoda „divide et impera".

Ros în permanență de adînci contradicții, în pofida soluției „salvatoare" de compromis din 1867, cînd el a devenit monarhie dualistă austro-ungară, Imperiul habsburgic a păşit din criză în criză, care i-au adîncit continuu contradițiile tot mai acute și care l-au dus, în cele din urmă, la inevitabila dezagregare și prăbușire.

Statul dualist austro-ungar a fost alcătuit prin înțelegerea vîrfurilor marii burghezii și moșierimii aristocrate din Austria cu cele ale latifundiarilor și marii burghezii reacționare ungare, în scopul asigurării dominației și exploatării maselor populare aparținînd propriilor națiuni, cît și a popoarelor slave și român de pe întinsul teritoriu al Dunării de mijloc. În Austro-Ungaria, popoarele asuprite aveau de suportat o dublă opresiune — socială și națională — manifestată în toate domeniile — economic, cultural, politic, administrativ, religios etc.

„REVISTA DE ISTORIE", Tom 32, nr. 3, p. 449–479, 1979

www.dacoromanica.ro

În provinciile cotropite de clasele dominante austriaco-ungare — Cehia, Bosnia, Herțegovina, Galiția, Croația, Bucovina, Transilvania, Slovacia și Banatul — populația asuprită reprezenta covîrșitoarea majoritate.

Ținînd seama tocmai de această situație și pentru a-și consolida stăpînirea, clasele dominante austro-ungare au practicat pe scară largă, pe lîngă intensificarea exploatării de clasă și o întreagă gamă de metode, dintre cele mai brutale, menite să ducă la desnaționalizarea forțată a popoarelor oprimate, la înăsprirea asupririi acestora. În promovarea unei asemenea politici s-au distins mai ales clasele conducătoare ungare, al căror reacționarism a devenit tot mai agresiv și mai brutal, față de popoarele asuprite.

Situația deosebit de grea creată popoarelor asuprite a constituit factorul hotărîtor al mișcărilor naționale de eliberare de sub jugul austro-ungar, atît a cehilor și slovacilor, a polonezilor și românilor, a slovenilor și croaților, a italienilor și ucrainenilor.

Întreaga istorie a monarhiei dualiste austro-ungare a fost însoțită de permanente și puternice acțiuni de luptă și de revoltă ale popoarelor asuprite, pentru drepturi și libertăți, pentru afirmarea entității lor naționale, pentru independență și suveranitate. S-au remarcat în această luptă dîrză și neînfricată, masele populare, care au îndurat cel mai greu jugul asupririi, au dat jertfele cele mai de preț în lupta pentru suprimarea oprimării naționale.

Lupta națională a popoarelor asuprite din Austro-Ungaria, care a început încă din primele momente ale cotropirii lor, a fost continuată cu vigoare secole de-a rîndul înregistrînd nenumărate momente eroice, printre care un loc deosebit l-au ocupat mișcările revoluționare și revoluțiile de eliberare națională din furtunosul an 1848. Aceste lupte s-au intensificat în mod deosebit la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.

În această direcție s-au impus atenției *mișcarea memorandistă* a românilor și procesul care i-a urmat, cu un larg răsunet european în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, ca și Congresul naționalităților de la Budapesta din 10 august 1895 cînd s-a închegat alianța politică româno-serbo-slovacă, care a dat imbold protestului de masă al naționalităților asuprite din statul dualist *, demonstrațiile impunătoare din Moravia din octombrie 1905 împotriva acțiunilor brutale ale aparatului de stat austriac, luptele de stradă desfășurate la Praga în noiembrie 1905, greva generală a maselor muncitoare din Bosnia și Herțegovina din 1906, acțiunile revendicative ale proletariatului din Viena din 1907, activitatea numeroaselor asociații cultural politice ale popoarelor asuprite ca „Astra" — în Transilvania, „Arboroasa"—în Bucovina, „Matica Slovenska" — în Slovacia etc., numeroasele procese pentru „agitație", intentate de auotrități

* În *Programul* alianței partidelor naționale român, slovac și sîrb, cuprinzînd 18 paragrafe se concretizau direcțiile principale de acțiune. Astfel, printre altele se prevedea : „menținerea și sprijinirea reciprocă a programelor lor naționale, încheierea unei alianțe pentru a se proceda *în comun* în toate afacerile politice care privesc statul și afacerile sale, contra sistemului opresor actual și a oricărui sistem de aservire la care sînt supuși de către clasele dominante din monarhie, precum și lupta pentru recunoașterea egalei îndreptățiri a popoarelor". (Vezi Arhiva Bibliotecii Mitropoliei din Sibiu, fond Vasile Mangra, act nr. 73).

www.dacoromanica.ro

civile și militare austro-ungare soldate cu zeci și sute de sentințe de condamnare la moarte a unor patrioți din rîndurile tuturor naționalităților asuprite.

Referindu-se la asemenea fapte și întrevăzînd perspectivele evoluției luptei de eliberare națională din monarhia austro-ungară Szabo Ervin — personalitate marcantă a vieții politice progresiste ungare aprecia la începutul secolului al XX-lea : „Ceea ce era valabil înainte de 1848 pentru proletariatul italian, ungar, german etc., același lucru este astăzi valabil pentru proletariatul croat, sîrb, român, ceh, săsesc. Sentimentul de opoziție față de națiunea dominantă în țările lor se accentuează cu atît mai mult, cu cît oprimarea națională este mai puternică. Rezolvarea problemei nici în acest caz nu poate fi alta decît ca, în cazul luptelor de independență națională a italienilor, ungurilor, germanilor, prin restabilirea autonomiei naționale și a unității naționale : croate, sîrbe, române, cehe" [1].

Într-adevăr, în rîndurile popoarelor asuprite din această parte a Europei se considera că dacă secolul al XIX-lea a fost „veacul deșteptării naționalităților", apoi cel de-al XX-lea secol „are ideea îndrumătoare de a forma și consolida statele pe temeiul principiului național" [2].

În condițiile intensificării acțiunilor de eliberare națională a popoarelor asuprite din Austro-Ungaria au trebuit să fie învinse o serie de planuri, teorii, proiecte — unele reacționare, altele utopice — toate, necorespunzătoare etapei istorice de afirmare a națiunilor. Teoriile confederaliste, federaliste și altele de acest gen, expresie a intereselor claselor dominante asupritoare, reprezentau „soluții" de salvare a monarhiei dualiste, sortite însă eșecului și nevalidate de istorie, adeverindu-se astfel aprecierea lui Engels din articolul „Începutul sfîrșitului Austriei" că : „Monarhia austriacă, acest complex pestriț, rezultat din moșteniri și furtișaguri, acest talmeș-balmeș organizat, în care se învălmășesc zece limbi și zece națiuni, acest amestec întîmplător de obiceiuri și legi dintre cele mai contradictorii începe în sfîrșit să se destrame" [3].

Lipsită de temei, nerealistă s-a dovedit a fi și concepția, care circula la un moment dat chiar în mișcarea muncitorească internațională, cu privire la federalizarea statelor balcanice. Punîndu-se semnul egalității între justețea luptei unite a popoarelor din această parte a Europei împotriva politicii expansioniste de asuprire a marilor imperii, cu ștergerea frontierelor naționale dintre statele balcanice se emitea părerea că statul național era „o instituție fără viitor", lupta pentru desăvîrșirea procesului de formare a statelor naționale, aflată în plină desfășurare, era ignorată.

Cursul istoriei, făgașul pe care legile progresului social cereau popoarelor să meargă era acela al intensificării luptei revoluționar-naționale pentru făurirea statelor naționale independente. Practic se adevereau tot mai mult aprecierile făcute de Friederich Engels privind destrămarea inevitabilă a marilor imperii cotropitoare și formarea sau desăvîrșirea statelor naționale independente. „În adevăr, — sublinia Engels în scri-

[1] Vezi *Destrămarea monarhiei austro-ungare. 1900—1918*. Edit. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1964, p. 136.

[2] *Unirea Transilvaniei cu România, 1918*. Edit. politică, București, 1978, pag. 404.

[3] Marx-Engels : *Opere*, vol. IV, Edit. politică, București, p. 511.

www.dacoromanica.ro

soarea sa din 1888 către Ioan Nădejde — noi cu toții vedem în față-ne aceeași piedică uriașă care oprește dezvoltarea liberă a tuturor popoarelor și a fiecărui popor în parte : dezvoltare fără care nu am putea nici să ne gîndim la revoluția socială, nu tocmai să o săvîrșim în toate țările, ajutîndu-se unii pe alții. Această piedică este vechea Sfîntă Alianță a celor trei ucigași ai Poloniei (Rusia, Prusia și Austria) alianță cîrmuită, de la 1815, de către țarismul rusesc și ținută pînă în zilele noastre cu toate sfezile trecătoare ce au avut loc între aliați. La 1815 alianța a fost întemeiată împotriva spiritului revoluționar al poporului francez; la 1871 fu întărită prin răpirea Alsaciei și a Lorenei de la Franția, răpire care făcu din Germania roabă țarismului și din țar cîrmuitorul Europei; în 1888 alianța e ținută pentru a înăbuși mișcarea revoluționară înlăuntrul celor trei împărății cererile naționale, cît și mișcările politice și sociale ale muncitorilor. Rusia bucurîndu-se de o poziție strategică, așa încît e mai peste putință a fi cucerită, țarismul rusesc formează sîmburele acestei alianțe, rezerva cea mare a reacțiunii europene. Căderea țarismului, nimicirea acestui vis rău (coșmar) care apasă peste Europa întreagă, iată, după noi, cea dîntîi condiție pentru dezrobirea națiilor din mijlocul și din răsăritul Europei. Țarismul căzînd, puterea nelegiuită reprezentată acum prin Bismarck, lipsită de sprijinul său cel mai puternic, va cădea și ea; Austria se va desface în bucăți, pierzînd singura pricină (rațiune) de viață ce mai are, datoria de a împiedica prin existența sa pe țari de a înghiți națiile împrăștiate, de la Carpați și din Balcani; Polonia va învia din nou; Rusia mică va putea să-și aleagă în libertate legăturile sale politice; românii, maghiarii, slavii de la amiază, liberi de orice amestec străin, își vor putea reglementa între dînșii treburile și hotarele lor; în sfîrșit, aleasa națiе a rușilor mari va putea să îndeplinească nu cuceriri nefolositoare, dar de folos țarismului, ci adevărata-i menire civilizatoare în Asia și își va dezvălui în legătură cu Apusul însemnatele-i facultăți intelectuale în loc de a-și jertfi sîngele cel mai prețios în spînzurători și în catorga" [4].

La rîndul său, V. I. Lenin în lucrarea sa *Despre dreptul națiunilor la autodeterminare* scrisă în februarie—mai 1914, referitor la acest proces, arăta : „Și numai un orb nu poate să vadă în acest lanț de evenimente trezirea unei serii întregi de mișcări naționale burghezo-democratice, a unor tendințe de a forma state naționale independente și unitare" [5]. Continuarea procesului legic al desăvîrșirii formării statelor naționale în etapa respectivă era menționată de V. I. Lenin și în articolul „Statistică și sociologie", scris în ianuarie 1917. El aprecia că în Estul Europei „foarte mulți români și sîrbi (în raport cu numărul total al românilor și sîrbilor) locuiesc în afara granițelor statului «lor», că în general «construcția de stat» în direcție burghezo-națională nu s-a terminat în Balcani nici chiar prin războaiele, s-ar putea spune «de ieri» din 1911—1912" [6].

Eminenți militanți ai mișcării muncitorești din România încă de la afirmarea acestora pe arena vieții social-politice românești au remarcat necesitatea formării statului național unitar, rolul pe care națiunile și statul național unitar aveau să-l îndeplinească încă multă vreme. „O țară cu un organism social, trebuie să se dezvolte ca un organsim întreg

[4] „Contemporanul", Iași, anul VI, p. 570—573.
[5] V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 25, ed. a II-a, Edit. politică, București, 1964, p. 291.
[6] *Idem*, vol. 30, ed. II-a, p. 355.

www.dacoromanica.ro

în marginile sale etnice — sublinia Constantin Dobrogeanu-Gherea într-unul din studiile sale publicat în 1911. Impărțită în mai multe părți, cum e Polonia sau cum e în parte România, dezvoltarea sa devine anormală și nesănătoasă în cel mai înalt grad... Social-democrația din lumea întreagă, care luptă împotriva oricărei nedreptăți, oricărei apăsări și robiri a omului prin om, luptă și cu cea din urmă energie... împotriva tuturor acaparărilor naționale, luptă pentru liberarea națiunilor de sub jugul străin" [7]. Iar Mihail Gheorghiu-Bujor în „Calendarul muncii" pe anul 1916 sintetiza astfel rolul națiunilor și al statului național: „Patriile sînt cadre naționale și istorice de dezvoltare a popoarelor. În aceste cadre s-a întemeiat pentru fiecare națiune o existență proprie, cu tradițiile ei, cu viața ei sufletească, cu idealurile ei, cu civilizația ei, element prețios și indispensabil în concertul civilizației generale. În acest înțeles, patriile sînt necesare, căci numai înlăuntrul acestor cadre popoarele și-ar putea dezvolta în voie și pe deplin toată originalitatea și toată puterea lor de creațiune. Acesta e unul — evident nu singurul — din motivele pentru care social-democrația se ridică împotriva ciuntirii țărilor constituite, împotriva frîngerii popoarelor în bucăți, împotriva suprimării vieții naționale a popoarelor. El a proclamat întotdeauna dreptul imprescriptibil și inviolabil al tuturor națiunilor la viață liberă și integrală" [8].

Izbucnirea războiului mondial în 1914 a constituit un moment de răscruce în dezvoltarea socială și politică a statelor europene, un eveniment care a zguduit puternic rînduielile vechi, ascuțind la maximum contradicțiile naționale și sociale de pe continent, determinînd un puternic val al luptei popoarelor pentru eliberare națională și socială.

Războiul imperialist din partea marilor puteri din ambele tabere ce s-a declanșat sub pretextul atentatului de la Sarajevo, n-a avut pentru monarhia austro-ungară semnificația curmării crizei interne, ci din contră agravarea ei. Eșecurile suferite în cotropirea Serbiei ca și pe alte fronturi din Galiția și Italia, intrarea în război a României pentru eliberarea teritoriilor cotropite de austro-ungari, pierderile imense materiale și umane, militarizarea vieții economice și politice, aplicarea legislației de război, expulzările, condamnările la închisoare și moarte a celor care se împotriveau dualismului etc., au agravat contradicția dintre populația națiunilor oprimate și aristocrația austro-ungară. Numai în primele zile după declarația de război a României au fost ridicate din rîndurile populației românești din Transilvania peste 10.000 de persoane și trimise în lagărele devenite neîncăpătoare pentru deținuții politici ai popoarelor asuprite.

Încă în 1915 patrioții români conștienți de faptul că asuprirea marilor imperii ale vremii frîna dezvoltarea liberă a popoarelor ajungeau la concluzia că „e absolut evident că nu numai în interesul dezvoltării culturii naționale, a micilor individualități etnice din sud-estul Europei, și prin aceasta în interesul culturii umane și al fericirii omenești ... Austro-Ungaria trebuie să dispară și să fie înlocuită prin state naționale, singure capabile de a se dezvolta și de a trăi cu putere" [9].

---

[7] C. Dobrogeanu-Gherea: *Asupra socialismului în țările înapoiate*, în K. Kautsky, *Bazele social-democrației*, București, 1911, p. 283.

[8] „Calendarul muncii" pe anul 1916, București, Cercul de editură specialistă, p. 55.

[9] „Informații pentru „Membrii Ligei" ", București, an III, nr. 2, februarie 1915.

www.dacoromanica.ro

Lupta maselor populare, a popoarelor asuprite de pe întreg cuprinsul imperiului Austro-Ungar împotriva războiului marilor puteri slăbea zi de zi puterea monarhiei dualiste. Față de această situație cercurile conducătoare de la Viena au început unele acțiuni menite să ducă la o pace separată cu adversarii. Ele și-au găsit expresia în faptul că la 31 octombrie 1916, ministrul Afacerilor Externe al Austro-Ungariei, contele Burian a înmînat cancelarului german Bethmann-Holweg un proiect pentru începerea tratativelor de pace. În decembrie 1916 Germania face o propunere de pace grupărilor adverse, rămasă însă fără rezultat. Concomitent s-au dus tratative separate între împăratul Wilhelm și țarul Nicolae al II-lea, terminate tot în același fel.

Demascînd încercările magnaților și grofilor austro-ungari de a încheia „o pace fără cuceriri", pentru a-și apăra astfel privilegiile și a menține statul artificial dualist, presa românească a vremii avertizează: „Credem și noi că... clasele dominante (austro-ungare) nu vor cuceriri. Nu le vor pentru că ele le-au făcut de mult. Au cucerit Transilvania noastră, au apăsat-o, au supt-o și au nenorocit-o. Și acum ele declară că nu vor noi cuceriri, căci numai așa speră să-și păstreze cuceririle lor". Exprimînd punctul de vedere al poporului român asuprit, ziarul declara: „Vrem și noi o pace fără anexiuni, dar tocmai de aceea cerem Transilvania care este o cucerire străveche, o nedreptate care arde și acum și care nu va putea să fie îndreptată decît prin întoarcerea pămîntului nostru la noi, care sîntem vechii și adevărații lui stăpîni ... Deci, pace fără cuceriri și fără anexiuni noi și vechi" [10].

Victoria revoluțiilor din februarie și octombrie 1917 din Rusia și rezonanța lor în rîndurile popoarelor din întreaga lume au reprezentat un factor puternic la intensificarea luptei pentru destrămarea imperiului austro-ungar, apreciat de V. I. Lenin în 1916 drept „o uniune șubredă a cîtorva clici de paraziți sociali" „Lichidarea Austro-Ungariei, sublinia V. I. Lenin, nu reprezintă istoricește decît o continuare a destrămării Turciei, fiind ca și aceastea, o necesitate a procesului istoric de dezvoltare" [11].

Nenumărate și felurite luări de poziții ale reprezentanților popoarelor asuprite față de imperiul habsburgic unde ele trăiau o viață de chin, s-au remarcat mai ales în ultimii ani ai războiului. Prin aceste manifestări a fost demascată politica reacționară a claselor dominante austro-ungare și susținută cu tărie dorința popoarelor de a-și hotărî singure asupra soartei lor.

Cu ocazia comemorării morții lui Cesare Battisti, executat în prizonierat de habsburgi, Bissolati, ministru fără portofoliu în guvernul italian într-un discurs public rostit la 29 octombrie 1916 la Cremona releva destrămarea iminentă a imperiului habsburgic: „...trebuie ca monstrul cu multe capete să fie ucis. Se vor vindeca astfel toate rănile care acum sînt foarte dureroase, provocate fiind de strînsoarea într-o unitate artificială" [12]. În încheierea discursului său Bissolati cerea ca părțile italienești, românești, iugoslave etc. ale imperiului să se întoarcă la patriile lor mame.

---

[10] „România Mare", an I, din 27 iulie 1917.
[11] V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 30, ed. a II-a, Edit. politică, București, 1964, p. 8.
[12] Leo Valiani, *The End of Austria-Hungary*, New York, 1973, p. 143.

www.dacoromanica.ro

Atenția opiniei publice mondiale a fost reținută în 1917 de Apelul popoarelor aflate sub jugul habsburgilor în care, printre altele, se arată: „Veacuri de-a rîndul am robit... Răsplata: dreptatea noastră a fost aruncată în temniți, libertatea noastră a fost ferecată în lanțuri. Dar destul ne-au schingiuit jandarmii, destul ne-au batjocorit solgăbirăii. Azi nu vrem să mai fim slugi" [13]. Aproximativ în același timp, la Zagreb, la 5 iunie 1917, deputatul Palevič în Dieta princiară proclamă că „dreptul fiecărui popor este de a dispune singur de soarta sa", el susținea ca „să fie remaniată monarhia habsburgică, excluzîndu-se hegemonia și dominarea unui popor de către altul mai ales acuma cînd spiritul democrației din marea Rusie iluminată a început să-și întindă aripile sale, cu o forță irezistibilă asupra altor popoare din Europa" [14]. La rîndul său Radec, deputat în Dieta din Zagreb, cerea eliberarea popoarelor și reforme democratice [15].

Puternica stare de spirit revoluționară cuprinsese masele populare din Serbia.

Acțiunile întreprinse de iugoslavi au avut ca rezultat semnarea la 20 iulie 1917 a Declarației din Corfu prin care se renăștea independența națională deplină pentru iugoslavi. Ea a fost publicată la 5 august 1917. În felul acesta criza imperiului austro-ungar începea să ducă la dezagregare [16].

De o vigoare excepțională erau în același timp pozițiile exprimate de reprezentanții popoarelor asuprite în legătură cu situația de nesuportat creată în imperiul habsburgic popoarelor cotropite. „Austro-Ungaria — scria ziarul „România Mare", organ al prizonierilor și refugiaților români, apărut la Kiev în august 1917 — stat compus din zece neamuri, care toate își cereau dreptul lor la viață națională, de la 1848 încoace trăia numai în compromisuri, din asmuțiri și certuri aprige, provocate și susținute între naționalități de guvernul lui Franz Josef". Guvernele austro-ungare — relevă ziarul — ne refuzau cele mai elementare drepturi naționale, și numai pentru că îndrăzneam să le cerem dădeau ordin jandarmilor să ne împuște și judecătorilor să ne spînzure" [17].

Singura cale menită să asigure emanciparea celor asupriți era pe drept cuvînt considerată revenirea cetățenilor de diferite naționalități și a teritoriilor pe care aceștia erau majoritari la patriile lor firești. „Mulțimea de țări și popoare din care este alcătuită Austro-Ungaria — se sublinia în acest sens într-un apel adresat românilor aflați pe teritoriul Rusiei pentru a lupta în vederea realizării idealului național — care au fost rupte pe nedrept de la națiile lor, să se întoarcă la acele nații, și urmează că și noi românii din Ardeal, Maramureș, Crișana și Banat să ne alipim la România liberă, cum au dorit-o voievozii Ștefan și Mihai ... și cum au visat-o moșii și părinții noștri" [18].

---

[13] Arhiva M.F.A., fond M.C.G., dosar 72/1917, f. 28—30.
[14] Leo Vallani, *op. cit.*, p. 196.
[15] *Idem.*
[16] Leo Valiani, *op. cit.*, p. 194.
[17] „România Mare", an I, nr. 3 din august 1917.
[18] „România Mare", an. I., nr. 1 din 20 iulie 1917.

www.dacoromanica.ro

Lupta popoarelor asuprite din monarhia dualistă, a agravat și mai mult situația acesteia, contradicțiile ei interne. În cercurile oficiale de la Viena circula tot mai obsedant părerea că Austro-Ungaria nu va mai putea continua războiul pînă la sfîrșitul anului 1917.

În cadrul guvernului imperial de la Viena aveau loc puternice frămîntări. Deputații popoarelor asuprite cereau în parlament profunde reforme democratice. În timp ce popoarele asuprite își mobilizau toate eforturile pentru eliberarea națională, pentru independență statală, lagărele de la Arad, Komarom, Szegedin, Kecskemet, Cegled, Sopron, ș.a. erau neîncăpătoare pentru deținuții politici din rîndurile naționalităților asuprite.

Sub influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, reprezentanții popoarelor asuprite din monarhia austro-ungară, aflați pe teritoriul Rusiei se organizează * pentru a-și afirma poziția lor față de învechita monarhie dualistă și a arăta lumii întregi dorințele naționale ale acestor popoare. În cadrul dezbaterilor adunării reprezentanților națiunilor din Austro-Ungaria, care a avut loc la Kiev la 29 noiembrie 1917 și la care au participat 5 000 de delegați români, cehi, slovaci, poloni, sîrbi, croați etc. au dat expresie voinței unanime a națiunilor pe care le reprezentau de a-și cuceri libertatea : „Principiul naționalităților nu este o dorință utopistă și platonică. El este principiul fundamental al vieții populare. Nu este cu putință progresul în afară de acest principiu, nu există viață politică, nu există dezvoltare economică și nu există avînt intelectual în afară de această condiție primordială a oricărei vieți publice" [19].

Motivînd activitatea intensă a reprezentanților popoarelor asuprite ziarul „Ardealul" sublinia : „Comitetele naționale din Transilvania și Bucovina, nu mai funcționează de la izbucnirea războiului ... Nimeni nu mai vorbește astăzi în numele poporului nostru din monarhia austro-ungară. În astfel de împrejurări trebuia ca în locul celor rămași acasă sub călcîiul (asupritor) să vorbească românii cei liberi, aflați în Rusia și România... trebuiau aceștia să vorbească pentru ca Europa să știe ce vrem. În acest scop s-a ales în ziua de 2 ianuarie 1918 la Odesa un Comitet național al românilor din Austro-Ungaria, care să lucreze mînă în mînă cu comitetele de același fel ale celorlalte naționalități pentru ajungerea scopului obștesc" [20]. Sub titlul *Lupta pentru asupriții din Austro-Ungaria*, ziarul completa cele relatate cu o zi mai înainte „Fruntașii popoarelor prigonite din Austro-Ungaria au alcătuit o organizație puternică în orașul Kiev cu scopul de a-și apăra în fața lumii dreptul lor la libertate și nevoia de a se desface de împărăția care i-a călcat în picioare" [21].

* De reținut că încă la 21 aprilie 1916 la insistențele patriotului Masaryk pe lîngă țarul Nicolae II, a obținut ucazul prin care îngăduia prizonierilor cehoslovaci proveniți din armata austro-ungară să se constituie în legiuni naționale și să lupte alături de combatanții Antantei pe frontul aliat. La scrută vreme s-a obținut ca și prizonierii români proveniți din aceeași armată austro-ungară să se poată bucura de aceeași libertate de acțiune *(Vezi: Galeria oamenilor iluștri:* T. G. Masaryk, Edit. Adevărul, București, 1930, p. 35.

De menționat că și guvernul francez prin decretul semnat de președintele Franței, Poincaré, la 16 decembrie 1917 se acorda dreptul de a se înființa unități armate independente cehoslovace și pe teritoriul Franței. Ulterior de acest drept s-au bucurat și celelate popoare asuprite din monarhia dualistă austro-ungară.

[19] „România Mare", an I, din 5 decembrie 1917.

[20] „Ardealul", an II, nr. 1 din 3 ianuarie 1918.

[21] Idem.

www.dacoromanica.ro

Subliniind faptul că „prin revoluția rusească din 1917 și popoarele nedreptățite ale Rusiei au ajuns la slobozire, pentru care veacuri de-a rîndul au luptat" și constatînd că „ideea națională și democratică a prins atît de adînci rădăcini încît cu greu s-ar mai putea crede că o întoarcere la vechile stări ar mai fi cu putință", ziarul „Ardealul" aprecia: „Nu se poate ca dreptatea istorică săvîrșită față de popoarele asuprite din Turcia și Rusia să nu se împlinească și față de cele din Austro-Ungaria, nu se poate ca după prăbușirea Turciei și a Rusiei țariste să nu urmeze și prăbușirea Austriei medievale" [22].

În același timp ziarul socialiștilor români din Transilvania „Adevărul" arăta că „Pacea ce se va încheia să fie bazată pe temelii cinstite și în prima dată pe baza dreptului fiecărui popor, fiecărei națiuni de a dispune liberă de soarta sa, avînd depline libertăți de dezvoltare atît pe teren cultural cît și economic... Pretindem însă la tratativele de pace poporul român să fie reprezentant prin încrezuții (reprezentanții) săi adevărați. Grofii (unguri) nu pot reprezenta interesul poporului român, care n-a avut pînă acum putința de a dispune singur asupra sorții sale" [23].

Cu ocazia discuțiilor avute la Iași între 8—11 octombrie 1917 cu conducătorii României, T. G. Masaryk a subliniat: „Ne unește un scop comun care este și scopul real al luptei noastre: dezmembrarea Austro-Ungariei. Principiul naționalităților are o validitate pe care revoluția rusă și aliații au recunoscut-o în toate împrejurările. Austro-Ungaria este un organism artificial care se rezumă la împărat, generali și birocrați reacționari; și atunci pentru noi problema este pusă: sau Habsburgii sau naționalitățile... Principiul naționalităților va trebui să triumfe" [24].

Sub titlul *Apostolul* „L'Independance Roumaine" scria despre întărirea colaborării dintre popoarele ceh slovac și român în urma vizitei făcute la Iași de patriotul ceh Masaryk: „Sufletul mișcării de dezrobire a slavilor din Boemia, Moravia și Ungaria a sosit la Iași, pentru a ne aduce unirea popoarelor atît de îndelungat asuprite de Habsburgi și pentru a ne face să ne unim glasul cu cele ale numeroaselor naționalități care în numele libertății și al dreptății cer dispariția definitivă a organismului politic monstruos care este Austro-Ungaria... Masaryk ne aduce salutul unui popor nobil și sprijinul moral al unei pilde măreție" [25].

Adresîndu-se guvernului provizoriu al Rusiei, Sovietului de deputați ai muncitorilor și soldaților din Petrograd cît și trimișilor tuturor statelor aliate și neutre la Petrograd, voluntarii români într-o *Declarație* semnată de peste 500 de ofițeri și soldați din monarhia habsburgică, relevau lupta înverșunată a românilor alături de celelalte popoare asuprite, cehi, slovaci, sîrbi, croați, sloveni, italieni, împotriva persecuțiilor și oprimărilor de tot felul și atrăgeau atenția că „problema națională în Austro-Ungaria are o mare primordialitate față de problemele sociale și pînă la rezolvarea ei, în concordanță cu drepturile popoarelor în Austro-Ungaria nu va fi pace internă și nici bunăstare, pînă atunci orice reformă democratică va fi o minciună și literă moartă, pînă atunci Austro-Ungaria va fi focarul unei disensiuni naționale, care va amenința în permanență pacea

[22] „Ardealul", an. II, nr. 6 din 18 ianuarie 1918.
[23] „Adevărul" din 23 decembrie 1917.
[24] Vezi *Galeria oamenilor iluștri*, T. G. Masaryk, Edit. Adevărul, București, 1930, p. 40.
[25] Idem, p. 44—45.

www.dacoromanica.ro

și viața liniștită a întregii Europe. Acest lucru a fost înțeles și de majoritatea partidelor socialiste din monarhia dualistă și împreună cu noi au cerut și cer rezolvarea dreaptă a problemei naționale" [26].

Convinși definitiv și pentru totdeauna despre imposibilitatea rămînerii românilor în cadrul statului austro-ungar, ca și a celorlalte popoare asuprite și conștienți că sînt formați după limbă, după structura socială și după esența noastră etnică și politică ca un stat indivizibil împreună cu celelalte părți componente ale națiunii române, voluntarii români cereau „cu neabătută hotărîre unirea noastră cu România liberă pentru a forma împreună un singur stat național român, care trebuie să aibă la bază cele mai largi principii democratice. Pentru atingerea acestui ideal, prizonierii români erau gata să arunce în balanța luptei tot ce aveau: viața, averea, soțiile și copii și chiar viitorul și fericirea urmașilor „și nu ne vom opri pînă cînd nu vom atinge țelul nostru sau vom muri... De aceea cerem tuturor democraților adevărați unirea noastră cu România liberă, în numele fiecărei națiuni de a-și determina singură modul de viață, soarta sa, să-și aleagă liberă acea formă de stat după care dorește să se conducă" [27]. În vederea îndeplinirii acestei cerințe democratice fundamentale prizonierii români chemau în ajutor tînăra democrație rusă, exprimîndu-i deplina recunoștință, cu atît mai mult, cu cît din primele zile ale existenței sale, prin glasul autoritar al Sovietului de deputați ai muncitorilor și soldaților, în chemarea sa către toate popoarele lumii și în glasul guvernului provizoriu în manifestul din martie (1917), a recunoscut în mod solemn dreptul națiunilor la autodeterminare [28].

Făcînd un istoric al realităților crude din pestrițul imperiu habsburgic, în Declarație se menționa: „Austro-Ungaria nu este altceva decît un conglomerat de pămînturi cucerite prin forță împotriva voinței și consimțămîntului popoarelor care le locuiesc și care nu au nimic comun cu națiunile asuprite, în afară de ura nutrită față de asupritori, ură care nu va dispărea înainte de dispariția actualelor granițe politice, care sînt susținute în mod fatal de tendințele imperialiste; închipuiți-vă un conglomerat de popoare legate între ele prin solidaritatea, tendința comună de a se izbăvi de despotism, sub al cărui greu jug se găsesc și dorința lor comună să-și recucerească independența pierdută, respectiv unirea cu frații lor liberi".

Prizonierii români considerau că dezmembrarea Austro-Ungariei ar însemna îndreptarea în spiritul principiilor democratice a unei mari nedreptăți istorice, ar însemna detronarea habsburgilor și a statului străin de limbă și de neam, pe cînd dimpotrivă susținerea existenței (pe) mai departe a monarhiei dualiste în întinderile ei actuale ar însemna că democrația recunoaște forța și acceptă întregul trecut „absolutismul și feudalismul". Și dacă pentru reînvierea Poloniei a fost recunoscută necesitatea dezmembrării Austro-Ungariei și Germaniei, atunci în fața democrației stă imperativul categoric al unei asemenea dezmembrări și atunci cînd este vorba despre atîtea națiuni conștiente și însetate de viață independentă. „Sîntem profund convinși — subliniau ei — că democrația

[26] Arhiva I.S.I.S.P., fondul 17, dosar 975.
[27] *Unirea Transilvaniei cu România*, Edit. politică, București, 1970, p. 480—482.
[28] Idem.

www.dacoromanica.ro

rusă în acest sens a proclamat în chemarea sa dreptul popoarelor la autodeterminare, fiind și în aceste relații deplin solidară cu democrația Franței, Angliei, Italiei și chiar a Americii" [29].

În condițiile existenței unei situații revoluționare ca urmare a ascuțirii contradicțiilor sociale și naționale în imperiul habsburgic, a pierderilor pricinuite de război, a poverilor ce apăsau asupra popoarelor, precum și a accentuării asupririi naționale, izbucnesc la sfîrșitul anului 1917 și în întreg anul 1918, în întreaga monarhie dualistă mișcări revoluționare de mare amploare, revoluții cu caracter național care adîncesc criza imperiului și care duc nemijlocit la destrămarea monarhiei austro-ungare reacționare.

Această situație deosebit de critică pentru guvernanții austro-ungari a reieșit în evidență după aprecierile lui Ed. Beneș cînd convocîndu-se Reichsratul (Parlamentul) de la Viena s-a produs „un spectacol nemaipomenit". Reprezentanții cehilor „anunțau programul lor în legătură cu formarea unui stat cehoslovac independent; polonezii prezenți declară dorința lor de a se detașa de Austria ca și crearea unei Polonii unificată și liberă, iar iugoslavii dorința lor de a fi uniți într-un stat iugoslav" [30]. Beneș recunoaște că această poziție a deputaților naționalităților oprimate se datorează impulsului dat de lupta popoarelor asuprite. „În Galiția — remarcă Beneș — poporul se entuziasmează, se dedă la manifestații și forțează deputații să schimbe complet politica lor tradițională austrofilă ca s-o întoarcă împotriva Austriei. În țările cehe, o mișcare veritabil revoluționară susținută de toate organizațiile politice, economice, literare și artistice, de către orașe și sate, de către muncitori și intelectuali, într-un cuvînt de o națiune întreagă de 10 milioane de membri, amenință deputații să fie fără cruțare față de ei dacă nu pun problema în întregimea ei. O mișcare analoagă se produce printre iugoslavi și ruteni, printre italieni și români" [31].

Deosebit de puternice au fost acțiunile politice de masă, ale muncitorimii de la Viena, Budapesta, Praga și Timișoara, Pola, Cracovia, Varșovia, Triest etc., care s-au ridicat pentru încetarea războiului imperialist al marilor puteri care au contribuit la adîncirea crizei regimului austro-ungar. La greva generală de la Praga din ianuarie 1918 aproape 150.000 de cetățeni și-au afirmat dreptul la autodeterminarea și proclamarea republicii [32].

La 6 ianuarie 1918 s-au reunit la Praga deputații cehi din Reichsrat (parlamentul austriac) și din Dieta Boemiei și Moraviei. Ei au proclamat dreptul cehilor și slovacilor (subliniind oprimarea și mai gravă la care aceștia erau supuși în Ungaria) la autodeterminare, preconizînd independența statului istoric al Boemiei, spre deosebire de declarația din 30 mai 1917 cînd unii deputații cehi în Reichsrat declară doar că doresc independența cehoslovacă sub sceptrul dinastiei de Habsburg-Lorena.

---

[29] Idem.

[30] Eduard Beneș, *Problema austro-ungară și Germania*, în „L'Avenir" Bruxelles, an 2, nr. 20, vol. II, din decembrie 1917.

[31] *Ibidem.*

[32] *Destrămarea monarhiei austro-ungare 1900—1918*, Edit. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1964, p. 156.

www.dacoromanica.ro

Cu urmări de rezonanță pentru afirmarea voinței popoarelor asuprite din monarhia dualistă a fost revolta de la Cattaro din februarie 1918 a marinarilor din flota austro-ungară al cărei Comitet Central de acțiune din care făceau parte și români, cereau printre altele revendicări fundamentale — recunoașterea dreptului la autodeterminare tuturor popoarelor monarhiei.

În fața acestei situații, la 8 ianuarie 1918, Wilson, președintele S.U.A. ține un discurs cu care ocazie sînt expuse cele 14 puncte din care punctul 10 era favorabil Austro-Ungariei (să se acorde „autonomii naționale" popoarelor asuprite în cadrul monarhiei și crearea unui stat independent polonez). Dar în noile condiții create de desfășurarea evenimentelor, descompunerea monarhiei nu putea fi evitată. Masele largi populare au fost acelea care au pus atît guvernanții monarhiei austro-ungare, cît și Puterile Aliate în fața unui fapt împlinit.

La 31 ianuarie 1918, președintele grupului parlamentar unificat sloven și croat, monseniorul Korosec, trimite o scrisoare deschisă președintelui Conferinței de la Brest-Litovsk în care cerea o pace imediată, generală și democratică, dreptul slovenilor croaților și sîrbilor de a fi reprezentați la acea conferință, precum și unirea lor într-un stat independent, în virtutea principiului autodeterminării. Korosec mai declara că unitatea iugoslavă se poate realiza sub sceptrul habsburgilor, dar în același timp avertiza că „o pace care ar urmări consacrarea situației actuale" în Austro-Ungaria, pe care iugoslavii o consideră asupritoare „ar însemna începutul unei lupte pe viață și moarte a slavilor austro-ungari" [33].

Numai datorită luptei hotărîte a popoarelor asuprite din monarhia austro-ungară au fost contracarate atît planurile de pace separată care aveau loc între Puterile Centrale și Antantă, pace care viza menținerea integrității monarhiei dualiste austro-ungare, ca și punctul 10 din cele 14 propuse de Wilson, favorabil Austro-Ungariei. *În martie 1918 au început lucrările preliminarii pentru Congresul națiunilor oprimate din Austro-Ungaria*, organizat de reprezentanții popoarelor asuprite, ale cărui lucrări au început oficial la 9 aprilie 1918 la Roma în clădirea Capitoliului. Delegațiile naționale, care au participat la acest congres au fost formate din reprezentanți ai cehoslovacilor, iugoslavilor, românilor, polonezilor *.

După deschiderea Congresului, Guglielmo a transmis salutul primarului Romei, după care presidiul a fost format din : președinte, senatorul

---

[33] Leo Valiani, *op. cit.* p. 172.

* *Italia* — senatorii Ruffini, Albertini, Della Forre și Valterra, deputații Agnelli, Canepa di Scala, Ferdarzoni, Matini-Scialogisi, Tosca di Carlo. Au mai participat Bolghese, Forges Davanvali, Guiriati, Lazzanini, Lorenzoni, Montica, Ogetti, Pentaleoni, Paterno, A. Prato Prezzolini, Selvemini, Silva și Spada.

Delegația cehă a fost constituită din dr. Beneș, Gabris, Hlavacek, Osusky, Papirnik, Milan Stefanik și Lychrava.

Din partea românilor : Drăghicescu, dr. Lupu, profesorii Luca, S. Mindrescu și G. Mironescu.

Din partea polonezilor : Loret, Modzelinsky, Rozwadouski, Seja, Skirmunt, Winiarski, Zalevski și Zamorski.

Slavii de sud : Trumbici, Mestrovici, Petrovici, Stojanovici etc.

Au mai participat : pentru Franța deputații Franklin Bouillon și Albert Thomas. Pentru Anglia : Steed și Seton-Watson. Pentru America : Nelson Gay.

www.dacoromanica.ro

Ruffini, vicepreședinți Torre, Franklin Bouillon, Steed, Nelson Gay, dr. Beneș, Drăghicescu, dr. Trumbici și Zamorski. Secretar general Amendola.

Congresul a hotărît în mod solemn că „fiecare popor proclamă dreptul său de a constitui unitatea de stat națională sau să completeze această unitate pentru a atinge deplina sa independență politică și economică". Totodată, punctul doi al rezoluției arată că monarhia austro-ungară „instrumentul de dominare germanică", constituia „obstacolul fundamental pentru realizarea acestor aspirații și a acestor drepturi". În consecință, rezoluția proclamă „necesitatea luptei comune împotriva agresorului comun pînă la izbînda finală" [33bis].

După citirea hotărîrilor și rezoluției în ziua de 10 aprilie a luat imediat cuvîntul dr. Beneș, care a spus :

„Mă asociez, în numele Consiliului național al țărilor cehe și slovace, hotărîrilor Congresului. Acest organism central este reprezentat în țările aliate prin prof. Masaryk, colonelul Stefanik și prin mine. Oriunde se află vreunul din noi, acesta vorbește în mod legitim în numele nostru, al tuturor.

În aceste clipe istorice pentru noi toți, sînt onorat să vă pot vorbi în numele colegilor și în numele națiunilor noastre. În această calitate permit să dezvolt unele idei referitoare la sentimentele ce ne animă astăzi, cu prilejul lucrărilor acestui Congres. Am vorbit în cursul discuțiilor și a hotărîrilor luate, despre Austro-Ungaria, și se cuvine să precizăm încă o dată că noi toți, vorbind astfel ne gîndim la germani și unguri. Noi toți luptăm pentru ideea dreptății și principiile morale fundamentale.

Nu există dușman mai crunt al libertății naționale și al marelui principiu al dreptului, pe care-l apărăm, decît ungurii. Perversitatea imperialistă a ungurilor (a claselor dominante ungare — n.n.) este cu atît mai demnă de dispreț, cu cît națiunea lor și-a dobîndit independența grație acestor principii de bază, pe care astăzi noi le apărăm și pe care ei, după ce au devenit stăpîni peste noi, le-au călcat în picioare.

Și încă o a doua remarcă : vorbim de Austro-Ungaria, ca despre un instrument al Germaniei. Sîntem cu toții de acord că trebuie să luptăm din toate forțele contra Austro-Ungariei, deoarece Austro-Ungaria ca sistem politic și social este răul cel mai oribil al societății de astăzi ; este încarnarea perfidiei josnice, cum a observat Dl. Fournol în scurta sa carte și cum a declarat la vremea respectivă și ministrul englez Balfour. Politica Austro-Ungariei față de națiuni este o dovadă suficient de elocventă... Ne sînt cunoscute și celelalte exemple ale acestei politici. Este necesar să mai subliniem un exemplu deosebit :

Noi cehoslovacii n-am înaintat Congresului nici o declarație specială, prin faptul acesta acordînd celorlalte declarații speciale asentimentul nostru cel mai eclatant și subliniind în același timp spiritul în care au fost conduse lucrările Congresului : situația specială a polonezilor, slavilor de sud și românilor cerea să se atragă atenția opiniei publice asupra unei sau altei probleme deosebite. Dar, esențialul pentru noi toți este declarația colectivă și generală, proclamația noastră, a principiilor fundamentale valabile și aplicabile în orice împrejurare și fără excepție... Astăzi, putem

[33bis] Arhivele Statului București, microfilm, rola 75, cadrele 310—331, trad. lb. germană.

www.dacoromanica.ro

preciza cu cea mai mare satisfacție că începînd din septembrie 1914, am dus politica adoptată acum la Congresul de la Roma. În septembrie 1914, ungurii au trimis regimente maghiare la Praga, pentru a ne zdrobi, la prima mișcare. În pofida acestui fapt, am intrat de îndată în legătură cu ofițerii români și am elaborat o politică a Antantei, ba chiar o acțiune nemijlocită în armată... În 1914 s-a început la noi în Boemia întărirea și consolidarea legăturilor dintre cehi și slovaci și s-a reușit în cele din urmă să se realizeze o unire a tuturor națiunilor asuprite din Austro-Ungaria. Sîntem convinși că această uniune internațională, privită prin prizma situației sale de astăzi, trebuie inevitabil să se întărească devenind o putere irezestibilă pentru desființarea Monarhiei.

Congresul de la Roma este pentru noi un eveniment foarte important care confirmă tot ce am întreprins pînă acum și conferă politicii noastre o solemnitate plină de strălucire.

Pentru Austro-Ungaria el constituie o lovitură cumplită. Vom vedea că, în scurt timp, evenimentele ce vor avea loc în Boemia și Austria vor confirma pe de-a întregul tot ce așteptăm.

Congresul de la Roma, la care am declarat aceste mari adevăruri pe baza cărora vom reglementa soarta națiunilor noastre, va rămîne pentru noi toți, de-a pururi un simbol. Congresului îi va reveni gloria și meritul de a fi exprimat public munca noastră începută la Paris și Londra și de a fi proclamat marile principii, care urmează să devină temelia viitorului nou și mai fericit al națiunilor asuprite de Puterile Centrale" [34].

După acest discurs, primit cu vii aplauze, a luat cuvîntul președintele Comitetului Slavilor de Sud, dr. Trumbici. Adunarea l-a salutat în picioare pe reprezentantul poporului sîrb, croat și sloven, reîncepînd aplauzele după ce a fost primită o delegație a Legiunii slavilor de sud.

Dr. Trumbici a declarat că „unicul gînd al popoarelor slave din sud, a sîrbilor, croaților și slovenilor, este acela de a se rupe de monarhia austro-ungară. El a reamintit că ideea seculară despre stat a slavilor de sud a prins tărie în cursul acestui război ceea ce face posibilă realizarea ei. Piedica în calea unirii spirituale și politice a sîrbilor, croaților și slovenilor sînt cele două state : Austria și Turcia. Eliberarea de sub jugul habsburgic este pentru noi o necesitate de viață". El a evocat persecuțiile și suferințele îndurate de slavii de sud, activitatea Comitetului slavilor de sud desfășurată în scopul informării lumii civilizate asupra adevăratelor simțăminte și năzuințe ale popoarelor slave din sud, atitudinea eroică a legiunilor slavilor de sud [35].

Dr. Trumbici a tratat problema caracterului istoric al declarației semnate la 20 iulie 1917 la Corfu, al acestui document al voinței popoarelor slave, din sud, care în urma acestui război doresc să-și realizeze unitatea și independența.

„Consecvenți cu noi înșine și fideli acestor simțăminte — sublinia Trumbici mai departe — am venit cu bucurie, sîrbi, croați și sloveni, la această manifestație a solidarității dintre popoarele reprezentate aci. Am

---

[34] Idem.

[35] Idem. Această declarație a dr. Trumbici a fost întreruptă în mai multe rînduri de aplauze și după terminarea cuvîntării, adunarea a izbucnit în strigăte furtunoase : „Trăiască Iugoslavia".

www.dacoromanica.ro

venit, pentru a uni sentimentele și opera noastră cu ale celorlalte, pentru ca toate popoarele noastre să-și realizeze năzuințele. Îmi face deosebită plăcere să constat că astăzi, la acest Congres, depunem temelia înțelegerii atît de necesare între poporul italian și popoarele slave din sud, înțelegere care nu trebuie să se limiteze numai la perioada războiului, ci trebuie să dăinuie mai puternică, reală și intimă și după război. Sîntem de părere că toate discordiile dintre popoarele noastre trebuie reglementate pe baza principiilor fundamentale stabilite de noi și sînt convins că realizarea ei practică ne întrece competența de astăzi și că trebuie să așteptăm momentul coacerii ei. Sîntem mai cu seamă siguri că grija principală a tuturor este aceea de a cuceri victoria comună" [36].

După aceea, luă cuvîntul, în numele polonezilor, Zamorski. El a spus: „Polonezii, cu totul sau în parte sub dominație austro-ungară, nu puteau lipsi de la acest Congres. Ei au participat, nu numai pentru că părți ale Poloniei, respectiv Galiția și Silezia sînt supuse Austriei și trebuie eliberate, ci în principal din motivul că Austro-Ungaria reprezintă o parte componentă importantă a Puterilor Centrale, fiind o unealtă docilă a politicii Germaniei, care vrea să împingă Polonia înapoi, cu orice preț, la pierderea puterii, pentru a-și putea impune definitiv supremația Europei Centrale și răsăritene, ca să poată realiza astfel cucerirea întregii Europe" [37].

Referindu-se la programul național polonez, respectiv cel al Aliaților, Zamorski declara: „Acest program cuprinde unirea tuturor ținuturilor poloneze într-un stat unic independent, inclusiv părțile pe care Puterile Centrale ezită să le restituie Poloniei, și pe care le fac cadou, în mod generos, vasalilor lor. Acest program prevede restituirea gurei Vistulei, a Gdanskului și a coastei poloneze din Marea Baltică Poloniei ... Doar o Polonie reconstituită în astfel de condițiuni, suficient de mare, întinzîndu-se pînă la mare, prevăzută cu toate mijloacele necesare unei existențe independente... Rezistența sa va fi și mai eficace dacă ea își va putea uni forțele cu cele ale statului ceh independent și cu România puternică, care-și va fi vindecat rănile pricinuite de război și în condițiile cînd, concomitent, popoarele slave din sud și-au realizat unitatea și independența. În același timp cu pretenția polonezilor asupra teritoriilor poloneze de sub dominație austriacă, ei se declară categoric pentru deplina eliberare a Boemiei, care fără aceasta ar fi la cheremul Austriei germane. Independența Boemiei vecine este tot atît de necesară Poloniei, pe cît de necesară este o Polonie independentă și mare, drept o condiție de existență pentru Boemia; forțele unite ale statelor poloneze, cehoslovac, român vor constituit de la Marea Baltică pînă la Marea Neagră o stavilă de netrecut pentru „Drang nach Osten" al germanilor, pentru salvarea Europei centrale și de răsărit și prin aceasta a întregii Europe. Salutăm cu bucurie evoluția politicii statelor aliate, a politicii care urmărește dispariția iluziilor față de Austria și recunoaște că în estul Europei se află punctul de greutate al tuturor problemelor politice ale căror ițe se află în mîinile Germaniei. Politica puterilor aliate recunoaște că pentru ca acestea să fie rupte și pentru a nimici spiritul de cucerire al Puterilor Centrale, conduse de Prusia, este necesar înainte de toate să li se redea liber-

[36] *Ibidem.*
[37] *Idem.*

www.dacoromanica.ro

tatea și o viață politică de sine stătătoare acelor popoare, pe spinarea cărora s-a putut extinde dominația germană de la Marea Baltică pînă la Marea Neagră, ca și peste ținuturile dunărene și țările balcanice. Cel care după război va fi stăpîn acolo va fi învingătorul, căci acolo se află cheia preponderenței politice și economice în Europa" [38].

În discursul lui, Drăghicescu, care a vorbit în numele românilor „a reamintit sacrificiile eroice ale României sale după repetata trădare a aliaților... Cea mai mare parte a bogăției naționale este distrusă; nimicită este munca a două generații. Minele se află în mîinile dușmanului. Un milion de români, soldați și civili, respectiv a șaptea parte a populației, a murit în urma privațiunilor, a foamei, a rănilor. Dintre acești români, care s-au jertfit voluntar, au venit mulți din Transilvania, mulți au fost români din Ungaria, acum prizonieri în Rusia, eliberați la cererea lor de a lupta contra dușmanului comun. Dintre acești 60 000 români din Ungaria, mulți caută în clipa de față un mijloc de a ajunge fronturile Antantei, spre a lua din nou armele în mîini" [39].

Aplauze vii au salutat cuvîntarea senatorului român, dovedind solidaritatea celor prezenți de a se alia cu statul român glorios.

În numele parlamentului francez a vorbit președintele Comisiei parlamentare pentru afacerile externe: Franklin Bouillon.

După ce relevă marele succes al Congresului, el amintește că Congresul oferă Puterilor Aliate o lecție de cumpătare și eroism, căci cele mai mari sacrificii par mărunte în comparație cu luptele și pustiirile suferite cu atîta eroism de micile națiuni. „Dacă vreodată am trăi momente de desnădejde și oboseală, să ne ajungă exemplul micilor națiuni martirizate, pentru a ne aminti de datorie. Rămîn desigur multe de făcut pentru a cuceri opinia publică a țărilor pentru ideile noastre, unde prea neștiutori își imaginează că ar exista posibilitatea de a rupe Austria de Germania. Întrucît cunoașteți ultima încercare a Austriei de a-i desparte pe Aliați, mă folosesc de acest prilej în calitate de președinte al Comisiei pentru afacerile externe, ca în mod public să declar că nicicînd, nici guvernul, nici opinia noastră publică ori Parlamentul nostru n-a avut în vedere posibilitatea unei păci separate. O simplă presupunere ar fi deja o jignire, cel puțin fiindcă, pentru cine cunoaște poporul nostru, ar fi derizorie. Nici o pace separată, nici o pace pripită, idealurile noastre sînt comne ca și suferințele noastre, comună va fi victoria".

După Bouillon urmează ca vorbitor conducătorul redacției de politică externă a ziarului „Times", Wickham-Steed.

Steed, declară că vorbește în numele Angliei, dar în același timp și în calitate de englez care cunoaște bine Austria. Lui și cîtorva prieteni de-ai săi le-a revenit misiunea de a face cunoscută englezilor, la izbucnirea războiului, adevărata Austrie. Masaryk, Beneș, Trumbici și Supilo i-au acordat un sprijin prețios în această muncă. Neștiința se plătește scump cu aur, sînge și nesfîrșite suferințe.

---

[38] *Ibidem.*
[39] *Ibidem.*

www.dacoromanica.ro

Austro-Ungaria nu este un stat european, ci un sultanat asiatic, lipsit de orice spirit cetățenesc. Anglia a înțeles deja acest lucru. A înțeles că a distruge Austro-Ungaria nu înseamnă același lucru cu dezmembrarea unui corp viu, ci de a permite multor corpuri vii și puternice să se elibereze dintr-o masă diformă și feroce. Chiar în Italia sînt mulți care nu cunosc adevărul asupra Austriei, atît de deosebită este orientarea spirituală, respectiv moralitatea italiană de cea austriacă, adică habsburgică. Tot războiul i-a învățat pe italieni că eliberarea tuturor popoarelor asuprite de Austro-Ungaria le va fi de folos și nu numai italienilor, căci aceste noi națiuni vor constitui pentru ei un zid, o puternică apărare contra furiei răzbunării germane și maghiare"[40].

După Steed la tribuna președintelui a urcat cunoscutul deputat socialist, Albert Thomas, care în calitate de ministru al armamentului a adus mari servicii. Salutat cu căldură de cei prezenți, el a evocat în mod sugestiv punctul de pornire al acestei zile festive. „Pe Capitoliu, în deplină unitate, sînt reprezentanții micilor națiuni care au sîngerat și suferit cel mai mult de pe urma tendințelor criminale ale austro-germanilor de a-și impune hegemonia întregii lumi și ca urmare a nehotărîrii Puterilor Antantei în fața Austriei. Nu există decît un singur cîmp de luptă, nu numai pentru Alsacia și Lorena, ci pentru toți cei asupriți. Se luptă pentru viața ori moartea tuturor speranțelor. Națiunile Antantei, ca și toate aceste națiuni mici, care vor să trăiască ori să renască, nu formează decît un singur corp, o singură voință, un singur cuvînt". Thomas cheamă pe soldații români și sîrbi, pe voluntarii polonezi și cehoslovaci la „lupta ce trebuie dusă mai departe pînă în Alsacia și Lorena, pînă ce toți cei din Alsacia-Lorena, Triest, Boemia, România, Serbia, vor fi în sfîrșit eliberați" [41].

La 13 aprilie 1918 s-au adunat la Praga pentru ceremonia „jurămîntului național" liderii partidelor cehe. În prezența a peste 10 000 de persoane, adunate în centrul orașului, poetul A. Jirasek citi textul jurămîntului pentru independență.

Au vorbit revendicînd dreptul popoarelor la autodeterminare: Stanek, Kramar, Halerman și Klofac. Au fost prezenți și delegați iugoslavi, printre care Kovosec, Pavelici, Radici, care au venit cu colegii lor din Lubliana și Zagreb. Toți au luat cuvîntul.

De ziua de 1 mai la Praga au avut loc mari manifestări. Cu acest prilej s-a scandat „cerem dreptul la autodeterminare a popoarelor" [42]. La 14 aprilie 1918 la Zadar, deputații croați și sîrbi din Soborul Dalmației au cerut constituirea statului independent iugoslav [42bis]. La Zagreb de 1 mai 1918 s-au adunat mai mult de 6.000 de persoane. În rezoluția votată se revendică deschis unitatea și independența iugoslavă.

Tot de 1 mai 1918 în Slovacia au avut loc adunări și demonstrații, în mai multe centre. La Sankt Nicolaus de Lipta a vorbit Srobar, unul din discipolii lui Masaryk, care a îndemnat la luptă „pentru libertate națională a poporului slovac, ramură a națiunii cehoslovace „care se afla sub dominația Ungariei".

[40] Arhivele Statului București, microfilm rola 75, cadrele 310—331, trad. din l. germană.
[41] *Idem.*
[42] Gheorghe N. Cazan, *Anul revoluționar 1918 în Austro-Ungaria*, în „Revista de istorie" nr. 11/1978, p. 2092.
[42bis] Leo Valiani, op. cit., p. 251 și 352.

www.dacoromanica.ro

Între 16—18 mai, cu prilejul celei de a 50-a aniversări a Teatrului Național Ceh, care cădea în aceleași zile în care cu trei secole înainte Praga fusese devastată de către habsburgi care porniseră războiul de 30 de ani. La festivități luaseră parte numeroși delegați slovaci, sloveni, sîrbo-croați, poloni, români, italieni și ruteni.

Au luat cuvîntul mulți din reprezentanții națiunilor oprimate. Kramar ținu un înflăcărat discurs, purtat alături de alți oratori în triumf. „Italienii din Austria — remarcă Conci * deputat în Reichsratul vienez — rupînd orice urmă de atașament față de casa de Habsburg, sînt uniți cu cehii printr-un destin comun și suportă aceleași persecuții: oprimarea comună îi înfrățește". Polonezii din Galiția făcură declarații asemănătoare. În moțiunea votată în unanimitate se afirmă că reprezentanții „naționalităților care de secole gem sub oprimarea altor națiuni străine și se regăsesc acum uniți în conferință, își manifestă în deplin acord dorința și speranța că vor putea face tot ce le stă în putere, pentruca, după acest oribil război, națiunile lor să ajungă la emancipare și să se îndrepte spre o nouă și liberă existență" [43].

La 19 mai 1917, peste 150 de scriitori cehi de toate nuanțele au publicat un manifest cerînd deputaților lor să apere în fața Parlamentului austriac programul independenței naționale a Cehiei [43bis].

La puternicele mișcări populare, greve muncitorești, răscoale țărănești, răbufniri în unitățile militare**, și campania de atacuri a deputaților aparținînd popoarelor oprimate, în Parlamentele de la Viena și Budapesta, se adaugă înfrîngerea catastrofală a Puterilor Centrale pe rîul Piave, la mijlocul lunii iunie 1918. Acum încep să apară primele Consilii naționale ale popoarelor asuprite din monarhia dualistă, ca prime organe ale viitoarelor guverne ale acestor popoare care se vor elibera, devenind independente [44].

De subliniat că în străinătate personalități ale mișcărilor de eliberare națională din monarhia dualistă și-au intensificat activitățile în Franța, Anglia, Italia, S.U.A., mai ales pentru a determina un puternic curent de opinie în sprijinul popoarelor asuprite din Austro-Ungaria și pentru a determina guvernele Antantei să recunoască necesitatea destrămării acestei duble monarhii. În acest sens celebra lucrare a lui Eduard Beneș *Detruiser l'Autriche-Hongrie*, publicată atît în Franța cît și în Anglia a contribuit foarte mult la lămurirea stărilor nedrepte din Austro-Ungaria și la evidențierea rolului negativ pe care acest imperiu îl juca în Centrul Europei. Ca urmare a activității reprezentanților popoarelor asuprite din

* Autoritățile habsburgice l-au arestat pentru faptul că a luat cuvîntul la Praga și a fost destituit prin decret imperial din funcția de subprefect al Provinciei Tirol. De menționat că în parlamentul austriac, Conci, aplaudat de deputații cehi și iugoslavi a protestat contra persecuțiilor la care sînt supuși italienii din Trentin.

[43] Idem.

** La 12—13 mai 1918 se revoltă regimentul 17 compus din sloveni, la Judenburg și brigada 80 maghiară și ruteană la Rimszombat, la 20 mai 1918 regimentul 58 rutean la Lublin și regimentele 6 sîrbesc și maghiar la Pecs, la 21 mai regimentul 7 ceh la Rumburg și brigada 15 slovacă la Trencsen (Vezi *A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai*). (Documente alese din istoria mișcării muncitorești ungare) M.M.T.V.D., vol. V, Budapesta, p. 198 și urm.).

[43] bis Jan Opocensky, *La fin de l'Autriche et le gènese de l'etat Tchecoslovaque, Prague*, 1928, p. 71.

[44] Maurice Mercier, *La formation de l'etat tchecoslovaque*, Chartres, Imprimerie Felix Laine, 1923, p. 89—90.

www.dacoromanica.ro

Austro-Ungaria în străinătate, chiar și personalități ale lumii politice, științifice și culturale neamice au recunoscut necesitatea destrămării dublei monarhii, considerînd-o „ca o rămășiță medievală, care trebuie să dispară de pe harta Europei" cum declara profesorul Gherder Kjéllen. Salvînd Austria — mai declară el, se face un serviciu nedreptății strigătoare la cer care este imperialismul austro-german" [44bis].

În Statele Unite ale Americii reprezentanții popoarelor asuprite din Austro-Ungaria încheagă o alianță de luptă, pentru destrămarea dublei monarhii, în care scop au ținut zeci și sute de adunări, mitinguri, în vederea lămuririi opiniei publice americane. Una dintre cele mai mari manifestații din S.U.A. s-a ținut la 15 septembrie 1918 la New York în sala Carnegie la care patru oratori ai alianței româno-cehoslovaco-iugoslavo-polonă (Masaryk, Vasile Stoica, Paderevski, viitor prim ministru al Poloniei, Hinco Hincovici din Zagreb) au înfățișat rînd pe rînd aspirațiile și hotărîrile popoarelor asuprite din Austro-Ungaria.

La 20 septembrie 1918, cei patru reprezentanți ai alianței româno-cehoslovaco-iugoslavo-polonă au fost primiți de președintele Wilson, cu care ocazie i s-a înmînat un memoriu comun. Tot în Statele Unite s-a creat o organizație comună a reprezentanților popoarelor asuprite din monarhia austro-ungară, *Uniunea Central europeană*, avînd în frunte ca președinte pe cehoslovacul Masaryk, cu scopul de a da acțiunii o unitate și mai strînsă.

De relevat că după ce la 30 mai 1918 s-a semnat la Pittsbourgh (S.U.A.) de către reprezentanții cehi și slovaci tratatul privind crearea statului Cehoslovac, Franța a recunoscut Consiliul Național Cehoslovac de la Paris la 9 iunie 1918, Anglia la 14 august 1918, iar Statele Unite la 3 septembrie 1918. Reprezentanții celorlalte popoare asuprite din dubla monarhie aflați în străinătate au depus eforturi pentru a li se recunoaște și lor justele năzuințe, ceea ce s-a întîmplat odată cu intensificarea luptei de eliberare a popoarelor în interiorul Austro-Ungariei.

În vara anului 1918 lupta popoarelor subjugate de austro-ungari se intensificase atît de mult încît și pe plan internațional s-a impus în mod hotărît necesitatea de a se lichida imperiul austro-ungar.

În a doua jumătate a anului 1918 a continuat să se adîncească criza monarhiei austro-ungare. Ofensiva victorioasă a Antantei la Salonic și cererea de armistițiu și capitulare a Bulgariei (29 septembrie 1918), deschideau trupelor Antantei drum spre sudul Ungariei. Guvernul austro-ungar înspăimîntat de frămîntările revoluționare din interior și de înfrîngerile de pe fronturi, trimite la 5 octombrie 1918 Statelor Unite o notă oficială prin care cerea încheierea unui armistițiu, încercînd să salveze imperiul prin concesii de ultim moment acordate unora din naționalitățile asuprite. Astfel, la 1 octombrie 1918, primul ministru austriac, Husarek, anunță că guvernul său va propune măsuri menite să asigure popoarelor Austro-Ungariei independența și „deplina viață națională" [45], bineînțeles în cadrul monarhiei habsburgice federalizate. La 16 octombrie 1918 împăratul Carol lansează un manifest intitulat semnificativ „Către popoarele mele credincioase" prin care anunța transformarea Austro-Ungariei dintr-un stat dualist într-o federație a șase regate „autonome" (austriac,

[44bis] *Idem.*

[45] Arhivele Statului București, Microfilm rola 75, cadrele 310—331, trad. din l. germană.

www.dacoromanica.ro

ungar, ceh, iugoslav, polonez şi ucrainian)—toate sub sceptrul habsburgilor; Transilvania urmînd să rămînă mai departe în cadrul regatului ungar.

Popoarele asuprite — cehii, slovacii, românii, slavii de sud etc., — au reacţionat cu energie împotriva manifestului imperial, respingînd cu hotărîre încercările de menţinere a imperiului dualist pe calea unor concesii, pronunţîndu-se cu fermitate pentru autodeterminarea naţională. Nici un fel de reforme nu mai puteau salva monarhia.

Într-o întîlnire cu prim ministrul Austriei, baronul Husarek, avută la 18 septembrie 1918 de fruntaşii partidelor politice aparţinînd popoarelor asuprite spre a le impune manifestaţii pentru monarhia aflată în pericol, Constantin Isopescu-Grecul în calitate de preşedinte al clubului parlamentar român, împreună cu deputatul Teofil Simionovici, au declarat că „refuză orice manifestaţie, declinînd în acelaşi timp şi orice răspundere pentru atitudinea ce o va lua poporul român de pe teritoriul austro-ungar, amărît din cauza modului cum i-au fost trădate dezideratele sale naţionale de către guvernele monarhiei". În acelaşi fel s-a pronunţat C. Isopescu-Grecul şi faţă de împăratul Carol în ziua de 4 octombrie 1918 cînd a fost chemat în audienţă împreună cu ceilalţi preşedinţi ai cluburilor parlamentare naţionale. În aceeaşi zi, de 4 octombrie 1918 în Parlamentul austriac a făcut declaraţii că, „în baza principiului naţional, cele 4 milioane de români din Austro-Ungaria cer autodelimitarea lor în cadrul unui stat propriu" [46].

De relevat că la 28 septembrie 1918, guvernul francez încheie convenţiunea cu Consiliul naţional ceh prin care se obligă să *lucreze* pentru întemeierea statului cehoslovac în frontierele sale etnice.

Exemplul Franţei este urmat de către guvernul englez, astfel că la 14 octombrie 1918 se ajunge la constituirea guvernului provizoriu cehoslovac la Paris, al cărui ministru de externe a fost Eduard Beneş. La 15 octombrie, guvernul francez recunoaşte guvernul provizoriu cehoslovac, care la 18 octombrie 1918 proclamă independenţa naţiunii cehoslovace prin cunoscuta Declaraţie a lui Masaryk făcută la Washington.

În momentele cînd lupta de eliberare naţională a popoarelor asuprite era în faza decisivă, conducerea P.S.D. din Ungaria s-a adresat la sfîrşitul lunii septembrie 1918 cu manifestul *Către popoarele Ungariei*, în care se arată că a cerut guvernului ca „să dea drepturi desăvîrşite tuturor neamurilor din ţară, căci numai astfel aceste neamuri vor privi Ungaria ca o adevărată patrie a lor şi nu vor căuta să se despartă de ea" [47]. În acelaşi spirit au fost adoptate şi rezoluţiile Congresului P.S.D. din Ungaria, ţinut la 30 septembrie — 13 octombrie 1918 [48]. Aceste manevre de ultim moment n-au putut să evite prăbuşirea Austro-Ungariei sub loviturile maselor populare.

În şedinţa din 16 octombrie 1918 a parlamentului ungar Wekerle, primul ministru, a proclamat independenţa Ungariei faţă de Austria, rămînînd comună numai persoana domnitorului. Ruptura a fost motivată pe faptul că Austria a încetat de a mai fi un stat unitar dualist [49].

---

[46] Ion I. Nistor, *Amintiri răzleţe din timpul unirii 1918*, Tiparul „Glasul Bucovinei", 1938, p. 178.

[47] „Adevărul" din 6/20 octombrie 1918.

[48] M.M.T.V.,D. Budapesta, vol. V, p. 249 şi 255.

[49] „Adevărul" an XIV, nr. 40 din 4/20 octombrie 1918.

www.dacoromanica.ro

Tot la 16 octombrie 1918 guvernatorul austriac din Praga telefonează la Viena că în localitatea Brandics pe Elba a avut loc la 14 octombrie dimineața un miting la care au participat circa 400 de oameni și unde a vorbit social-democratul Bavizek: „Astăzi — declara el — se va proclama republica liberă Cehoslovacă, astăzi pe la orele 11 dimineața încetează autoritatea, justiția și organele fiscale, a mai fi cezaro-crăiești și trec în mîna noastră. Austria e în agonire. Ea seamănă unui acoperiș vechi, putred și părăsit, care nu mai poate fi reparat" [50].

Chiar în ziua proclamării manifestului imperial din 16 octombrie 1918, s-a constituit la Viena Consiliul Național Român din Austria, care s-a declarat Constituantă, al cărui președinte a fost declarat C. Isopescu-Grecul [51].

La 4/17 octombrie 1918 în numele Consiliului Național Român din Viena s-a trimis guvernelor aliate la Roma, Paris, Londra și Wasinghton, telegrame cuprinzînd declarații hotărîte de emancipare a tuturor românilor din fosta monarhie austro-ungară, precum și cererea lor de a fi uniți pentru vecie cu România liberă [52].

La 17 octombrie 1918 se crează Consiliul Național Iugoslav din reprezentanții tuturor partidelor politice din provinciile sud slave aflate sub dominația monarhiei dualiste austro-ungare, designîndu-se cu această ocazie și un guvern provizoriu. De remarcat că Consiliile naționale din provinciile cotropite Bosnia, Dalmația, Istria, Herțegovina, Slovenia, Reijeke și Voivodina, au recunoscut activitatea centrală a Consiliului Național Iugoslav. Tot acum se crează Consiliul Național Slovac, care desfășoară o activitate intensă în direcția ruperii provinciei Slovacia de Ungaria și unirea ei cu Cehia, formîndu-se un singur stat Cehoslovacia. Declarația Consiliului Național Slovac dată publicității la 30 octombrie 1918, în toiul desfășurării revoluției burghezo-democratice în Ungaria regală consfințea această dorință generală a poporului slovac.

La manifestul împăratului Carol, reprezentanții popoarelor ceh și slavii de sud au răspuns la 6/19 octombrie 1918 cu cîte un contramanifest, prin care se respingea ideea federalizării imperiului. Astfel, în manifestul Consiliului național din Zagreb (Narodno Vece), după ce se revendica un stat care să cuprindă „toate teritoriile locuite de către sloveni, croați și sîrbi", se releva că slavii meridionali consideră „ca nesatisfăcătoare principiile expuse în manifestul imperial, care nu ia în considerare dreptul popoarelor de a dispune de ele însele". Manifestul proclamă „dreptul la autodeterminare a ținuturilor slavilor de sud". Adunarea poporului (Narodny Vybor) din Praga, care se consideră „singurul reprezentant legal al voinței întregului popor", a respins manifestul cu hotărîre, relevînd că națiunea cehă nu este dispusă să pertracteze „asupra viitorului său" cu Viena.

La deschiderea lucrărilor parlamentului ungar de la Budapesta la 5/18 octombrie 1918, deputatul român Alex. Vaida-Voievod a citit în Cameră declarația Comitetului Executiv al Partidului național român, adoptată la ședința conducerii P.N.R. întrunită la Oradea la 29 septem-

[50] Hans, Hof und Staatarchiv Wien. Politisches Arhiv. 1918, dos. 818. p. 674.
[51] Isopescu Grecul, *Memorii*, Arhivele Statului București.
[52] *Idem.*

www.dacoromanica.ro

brie/12 octombrie 1918, care proclama independența populației românești din Ungaria. „Pe temeiul dreptului firesc că fiecare națiune poate dispune și hotărî singură asupra sorții ei — se menționa în Declarație — națiunea română ... dorește să facă acum uz de acest drept și pretinde în consecință pentru ea dreptul ca, liberă de orice înrîurire străină, să hotărască singură așezarea ei printre națiunile libere". Totodată, proclamația glăsuia că „organul național al națiunii române nu recunoaște îndreptățirea parlamentului și a guvernului unguresc să se considere ca reprezentant al ei, ca să poată reprezenta la congresul general de pace interesele națiunii române ... pentru că apărarea intereselor ei o poate încredința numai unor factori designați din propria Adunare națională. În afară de Comitetul Executiv al Partidului național român, nimeni nu mai poate fi îndreptățit să trateze în treburi referitoare la situația politică a națiunii române. Toate deciziile ce s-ar lua fără aprobarea ei sînt nule și fără valoare". În încheierea Declarației se stipula : „Națiunea română așteaptă și pretinde, după multe suferințe de veacuri, afirmarea și valorizarea drepturilor ei nestrămutate și inalienabile la deplina viață națională" [53]. Astfel prin glasul lui Vaida Voevod, poporul român din Transilvania cerea dreptul să hotărască în mod liber și independent organizația sa de stat și situația acestuia printre națiunile libere. Poporul român nu recunoaștea nici parlamentului, nici guvernului ungar și nici unui alt factor străin dreptul de a reprezenta la Congresul de pace interesele sale, afară de organele pe care le va trimite el însuși.

La 6/19 octombrie 1918 deputatul Juriga a citit în parlamentul ungar, o Declarație în numele Consiliului Național Slovac, reprezentînd națiunea slovacă, asemănătoare cu cea a Partidului Național Român [54]. În fața unor atare stări de spirit, Antanta prin nota din 5/18 octombrie 1918 adresată Austro-Ungariei, condiționa încheierea păcii cu aceasta nu de acordarea unei simple autonomii popoarelor asuprite, ci se pronunța pentru deplina autodeterminare a lor.

În străinătate, comitete naționale ale popoarelor asuprite din monarhia austro-ungară, sau avînd în fruntea lor eminente personalități ca : Th. G. Massaryk, Ed. Beneș, M. S. Stefanik pentru cehi și slovaci, Vasile Lucaciu, Octavian Goga, Take Ionescu, Nicolae Titulescu, George Moroianu, V. Stoica pentru români, Trumbici și Supilo pentru iugoslavi, Dajinski și Paderevski pentru polonezi, și-au intensificat activitatea.

Recunoașterea refacerii și a independenței Poloniei de către „toate marile națiuni" ale Antantei, în septembrie 1918, a prilejuit un schimb de mesaje între Consiliul Național al Românilor din Transilvania și Bucovina și Consiliul Național Polonez. La scrisoarea de felicitare a Consiliului Național Român din Transilvania și Bucovina adresată la 5 iulie 1918 Comitetului Național Polonez, Roman Dmowski a răspuns la 13 iulie, cu următorul mesaj : „Cuvintele pe care ați binevoit să le adresați prin mine Comitetului Național Polonez ca și urările de prosperitate a patriei noastre, m-au impresionat profund. Permiteți-mi domnilor să vă exprim în numele Comitetului Național Polonez ca și în al meu personal, sentimentele noastre de profundă și sinceră gratitudine.

[53] *Marea Unire de la 1 decembrie 1918*, București, 1943, p. 24—25.
[54] „Adevărul", an X, nr. 41 din 14/27 octombrie 1918.

www.dacoromanica.ro

Națiunea poloneză n-a uitat niciodată relațiile de prietenie care există de multă vreme între ea și națiunea dumneavoastră, și eu pot să vă afirm că întreaga Polonie a simțit foarte acut crudele nenorociri pe care poporul român le-a suferit datorită acumulării atîtor circumstanțe defavorabile. Dar noi credem cu fermitate în triumful final al cauzei Antantei, triumf care, numai el, va putea da lumii o pace durabilă, căci ea se va baza pe principiile dreptului și ale justiției. Numai atunci va reîncepe marea muncă creatoare în care se vor uni cele două națiuni surori și noi vom înțelege pe deplin cît de apropiate sînt interesele celor două popoare. În această muncă, în aceste lupte pe care cu siguranță va trebui să le mai susținem împotriva inamicilor noștri comuni se va întări și cimenta vechea prietenie dintre România și Polonia, care vor putea atunci să-și îndeplinească cu demnitate rolul important pe care ele sînt chemate să-l joace în estul Europei. Vă rog să primiți, domnilor, expresia marii noastre admirații și de sinceră simpatie pentru viteaza națiune română" [55].

Cu prilejul recunoașterii de către guvernul francez a dreptului poporului cehoslovac la independență și recunoașterea Consiliului Național Cehoslovac drept organ suprem și prima formă a guvernului cehoslovac, profesorul Massaryk, în calitate de Președinte al Consiliului Național cehoslovac a trimis din America o telegramă de mulțumire Ministrului de externe francez, Stephan Pichon, în care printre altele se revela: „...Recent, Franța s-a dovedit a fi primul stat care a proclamat solemn dreptul poporului nostru la independență. Această proclamație redactată în termeni clari înseamnă distrugerea Austro-Ungariei și limitează Germania la propriile puteri. Statul cehoslovac independent se încheagă și întărește unitatea și libertatea polonezilor, slavilor de sud și a românilor. Împărțirea Austro-Ungariei este necesară pentru Italia și țelurile sale naționale juste. Statul cehoslovac este cea mai bună lovitură dată germanilor de la Berlin și Bagdad. Bariera antigermană care se va forma prin statul cehoslovac, Polonia, Iugoslavia, România și Italia, înseamnă în același timp cel mai bun ajutor pentru Rusia și micile sale națiuni, în prezent în ghiarele Germaniei, țară care caută drumul spre Bagdad nu numai prin Praga, ci și prin Kiev și Marea Neagră" [56].

„Consiliul național al unității române" cu sediul la Paris, avînd în frunte pe Take Ionescu, constituit la 3 octombrie 1918 a fost recunoscut de guvernul francez la 12 octombrie 1918, iar la puțin timp și de guvernele americane și englez. De asemenea recunoașteri s-au bucurat și celelalte consilii naționale din emigrație ale popoarelor asuprite din monarhia dualistă.

De menționat că popoarele oprimate și-au constituit legiuni naționale în afara imperiului habsburgic pentru a lupta împotriva lui pentru a-și cuceri independența națională. Așa au făcut românii și sîrbii și slovacii, polonii și toate celelalte naționalități asuprite. Indiferent de ce sfîrșit ar fi avut războiul mondial lupta acestora împotriva statului austro-

[55] Arh. Statului București, Colecția microfilme Polonia, rola 16, c. 12—13, Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Polski Komitet Narodowy w Paryzu, Szial II, Sekretariat Generalny, cota 82).

[56] Arh. Statului, Microfilm, rola 75, cadrele 474—476. Traducere din limba germană.

www.dacoromanica.ro

ungar însemna negarea acestui stat, dovedea că era o formă dintre cele mai elocvente ale plebiscitului popoarelor oprimate, care doreau să-și organizeze statele lor naționale independente sau să-și desăvîrșească pentru a putea în acest fel să-și apere cu strășnicie interesele lor. Această hotărîre de luptă a avut o valoarea fundamentală peste care nici istoria și nici diplomația n-au trecut și nu vor putea trece.

Astfel în lunile octombrie-noiembrie 1918 mișcarea popoarelor din Austro-Ungaria pentru autodeterminarea națională și scuturarea dominației străine a atins punctul culminant. Monarhia dualistă austro-ungară a fost cuprinsă de flacăra revoluțiilor național-revoluționare care au dus la destrămarea și prăbușirea ei. Trăsătura distinctivă, fundamentală a acestor lupte revoluționare a fost largul lor caracter de masă, faptul că au antrenat muncitorimea, țărănimea, intelectualitatea, cercurile înaintate ale burgheziei, principalele clase și pături sociale ale popoarelor oprimate. Luptele revoluționare, care au cunoscut o nemaiîntîlnită intensitate și diversitate de forme și metode, de la greve generale însoțite de mari demonstrații de stradă și puternice agitații și revolte țărănești, pînă la lupta cu arma în mînă desfășurată de soldații veniți de pe front, de voluntarii constituiți în gărzi naționale, au determinat înlăturarea vechiului aparat al statului austro-ungar, prăbușirea acestuia și constituirea statelor naționale unitare și independente.

Constituirea Cehoslovaciei[56bis]. În Boemia și Moravia, țări care au fost direct sub dominație habsburgică, revoluția populară a început la 14 octombrie 1918, prin declanșarea grevei generale, a cărui semnal a fost dat de Consiliul Socialist din Praga. Comitetul de acțiune al grevei generale a formulat în programul lui crearea neîntîrziată a republicii cehoslovace independente. Consiliul național ceh de la Praga, alcătuit încă la 13 iulie 1918 din reprezentanți ai partidelor burgheze și ai organizațiilor muncitorești, socialiste la 19 octombrie 1918 s-a pronunțat pentru constituirea statului independent cehoslovac. Consiliul național ceh din Praga a acționat în strînsă colaborare cu cel existent în străinătate. În acest sens se remarcă acordul total intervenit la Geneva între reprezentanții organizațiilor revoluționare interne (Kramar, Stamek, Klafac, Habermann) și cele din străinătate (Benes), din zilele de 28—31 octombrie 1918, unde s-a convenit ca Masaryk să devină viitorul președinte al Republicii, iar Kramar președintele consiliului de miniștri*. În momentul acceptării de către guvernul austriac a condițiilor de pace propuse de Statele Unite, la 28 octombrie 1918, el a proclamat independența teritoriilor cehe față de habsburgi, instituind administrația civilă și militară națională. De remarcat că cele două regimente românești din Praga, la ordinul Consiliului Național Român din Viena, semnat de Iuliu Maniu s-au pus la dispoziția Consiliului Național Ceh. Unitățile române au arestat chiar pe comandantul trupelor austriece de represiune, oferind astfel un exemplu de solidaritate frățească.

Consiliul național slovac, format încă la sfîrșitul lunii septembrie 1918 din reprezentanți ai partidelor burgheze și ai organizațiilor munci-

[56 bis] Pentru reconstituirea etapelor de formare a statului Cehoslovacia a se vedea și *Istoria universală. Epoca contemporană 1918—1939*, vol. I, Edit. didactică și pedagogică, București, 1975, p. 17. Vezi și Maurice Mercier, op. cit. p. 83—84.

* Maurice Mercier, *op. cit.*, 1923, p. 94—96. Vezi și Jan Opocensky, *op. cit.*, p. 59.

www.dacoromanica.ro

toreşti social-democrate, şi avînd ca preşedinte pe Matus Dula, iar ca secretar pe Karl Medvesky, a adoptat în reuniunea sa ţinută la Sant Martin de Tunec**, important centru al mişcării de eliberare naţională a slovacilor o rezoluţie prin care hotăra unirea Slovaciei (ţara aflată pînă atunci sub stăpînirea Ungariei) cu teritoriile cehe.

Deputaţii slovaci au înaintat adunării naţionale cehoslovace următorul memorand: „Dreptul de a vorbi în numele poporului slovac din Ungaria îl recunoaştem doar Consiliului Naţional Cehoslovac, care drept, însuşi Károlyi l-a recunoscut în o telegramă a sa[57]. El însuşi a declarat aceasta la 30 octombrie în şedinţa consiliului naţional maghiar, că slovacii alcătuiesc o parte integrantă a poporului statului unitar cehoslovac". Declaraţiunea aceasta a avut asupra slovacilor un efect revoluţionar. Ura poporului a izbucnit cu o putere elementară contra reprezentanţilor de pînă acum ai ideii de stat maghiar şi au alungat în multe locuri pe funcţionarii şi jandarmii vechilor autorităţi.

Fuga autorităţilor burghezo-moşiereşti a fost urmată de o anarhie desăvîrşită. Pentru a restabili ordinea şi a înăbuşi această anarhie, guvernul provizoriu cehoslovac, cu reşedinţa în Szakolca, la cererea reprezentanţilor slovaci a ordonat trupelor sale să restabilească ordinea.

Guvernul maghiar în contradicţie cu condiţiile armistiţiului a ordonat mobilizarea celor şase contingente şi a trimis oştiri în contra trupelor cehoslovace, provocînd lupte sîngeroase şi silindu-i să iasă din pămîntul slovac. În aceste împrejurări Kramar, primul ministru cehoslovac a afirmat la 15 martie 1919 :„Noi stăm pe baza punctelor de vedere slovace. Aşteptăm cu încredere hotărîrea conferinţei de pace. Trimitem însă cu toate acestea trupe în pămîntul slovac, fiindcă fraţii noştri slovaci ne-au cerut ajutorul".

Formarea Iugoslaviei[57bis]. Populaţia iugoslavă din monarhia dualistă Austro-Ungară trăise sub patru regimuri deosebite. Slovenia şi Dalmaţia erau supuse direct administraţiei austriece. Voivodina era stăpînită de Ungaria. Croaţia era de asemenea sub dominaţia Ungariei, dar păstrîndu-şi o oarecare autonomie. Bosnia şi Herţegovina, provincii ocupate pînă la 1908 de Austro-Ungaria după care au fost anexate şi guvernate de către delegaţii guvernului comun austro-ungar.

Comitetul iugoslav—constituit la Paris încă în 1915 din iniţiativa şi sub conducerea croatului Trumie şi din care mai făcea parte croatul Frano, Supilo, slovenul Hinco Hinkovic, dalmatinul Ivan Mestrovic—era susţinut de Nicola Pasici, preşedinte al Consiliului de Miniştri al Serbiei libere, a desfăşurat în iunie activităţi pe multiple planuri pentru recunoaşterea dreptului la autodeterminare a acestor teritorii aflate sub dominaţia austro-ungară. Prim-ministrul Pasici, ca reprezentat al Serbiei, dr. Korosec în numele consiliului naţional al slavilor de sud, asemenea dr. Cingrija şi dr. Coriaw în numele consiliului naţional al slovenilor de sud au semnat

---

** Maurice Mercier, *op. cit.*, p. 80—81.

[57] La această telegramă a lui Karoly, preşedintele Consiliului Naţional Slovac, Mathieu Dula, a răspuns printr-o depeşă în care sublinia separarea slovacilor de Ungaria şi dorinţa de a vedea menţinute raporturile de bună vecinătate între popoarele slovac şi ungar (Vezi Jan Opocensky, *op. cit.*, p. 192,).

[57 bis] Vezi *Istoria universală. Epoca contemporană*, Edit. didactică şi pedagogică, Bucureşti, 1975, p. 16—17.

www.dacoromanica.ro

la Paris un document care asigura definitiv întemeierea statului slav de sud cu 13 milioane de locuitori [58].

În aceste țări sud-slave, luptele muncitorilor și răscoalele țărănești împotriva asupririi sociale și naționale din partea monarhiei austro-ungare s-au intensificat pe măsură ce insuccesele pe front deveneau mai numeroase, și mai ales după reîntoarcerea în țară a foștilor prizonieri din Rusia. În august 1918, slovenii au format la Liubliana un Consiliu național sloven (Narodna Vece); la 20 septembrie 1918 a luat ființă, la Sarajevo, Vecea populară a Bosniei și Herțegovinei iar la 6 octombrie s-a constituit la Zagreb Vecea populară a croaților, sîrbilor și slovenilor reprezentînd popoarele slave din monarhia dualistă austro-ungară. Croații au convocat la 17 octombrie 1918 la Zagreb, un Consiliu național alegîndu-se cu această ocazie un guvern provizoriu al tuturor popoarelor iugoslave din fosta monarhie austro-ungară.

La 19 noiembrie 1918 Consiliul Național iugoslav care reprezenta toate provinciile sud slave, cotropite de Austro-Ungaria, în adunarea solemnă a proclamat independența sîrbilor, croaților și slovenilor din fosta monarhie austro-ungară.

La 23—24 octombrie 1918 se răscoală marinarii și muncitorii din porturile Pola și Rjeka care dau semnalul răscoalei generale a popoarelor croat și sloven.

La 19 noiembrie 1919 Consiliul Național Iugoslav cu sediul la Zagreb a proclamat independența teritoriilor sîrbilor, croaților și slovenilor din fosta monarhie dualistă.

În urma tratativelor purtate la Geneva între președintele Consiliului Național Iugoslav, slovenul A. Korosec, și premierul sîrb, Nicola Pasici, s-a ajuns ca, la 24 noiembrie 1918, Consiliul Național iugoslav din Zagreb să proclame unirea statului slovenilor, croaților și sîrbilor cu Regatul sîrb și cu Muntenegrul.

La 25 noiembrie 1918 s-a întrunit Scupcina populară sîrbă din Bácsku—Bant—Baranya și a preluat administrația acestor teritorii. La 26 noiembrie 1918 Adunarea națională a Muntenegrului a votat unirea cu Serbia. La 29 octombrie soborul (sfatul național) convocat la Zagreb proclamă despărțirea de Austro-Ungaria a ținuturilor de sud (Croația, Dalmația și Slovenia). La 1 decembrie 1918 într-un cadru festiv s-a consacrat unirea celor două state iugoslave într-un singur stat independent: *Regatul sîrbilor, croaților și slovenilor*, care din anul 1929 s-a numit Iugoslavia [59].

Un aport deosebit la eliberarea popoarelor Iugoslaviei și-au adus-o marinarii români și soldații din regimentele ardelene din Cluj, Oravița, Oradea ș.a. care se găseau pe front în aceste provincii.

Refacerea statului independent polonez [60]. Teritoriile poloneze aflate timp de 123 de ani sub dominația celor trei mari imperii austriac, prusac și țarist, în noiembrie 1916, ca urmare a înfrîngerii Rusiei țariste de către armatele Puterilor Centrale, se găsesc într-un singur stat polonez, pretins independent, sub conducerea unui Consiliu de regență, sub ocupație ger-

[58] „Românul", Arad, an. XIV, nr. 9, din 6/19 noiembrie 1918.

[59] Gheorghe N. Cazan, *Anul revoluționar 1918 în Austro-Ungaria*, în „Revista de istorie", Tom 31, nr. 11 din 1978, p. 2104.

[60] *Istoria universală*, epoca contemporană, vol. I, Edit didactică și pedagogică, București, 1975, p. 18.

www.dacoromanica.ro

mană și austriacă. Activitatea *Comitetului Național Polonez*, format la Paris din inițiativa și sub conducerea lui Roman Dmowski, a determinat ca aliații Antantei să-l recunoască în septembrie 1917, iar Conferința interaliată din iunie 1918 a declarat reconstituirea statului polonez drept unul dintre scopurile esențiale ale războiului purtat de ele împotriva Puterilor Centrale. Consiliul de regență rupînd relațiile cu Viena, a proclamat la Lublin pe 8 octombrie 1918 reunirea tuturor pămînturilor poloneze și a decis formarea unui guvern provizoriu, compus din reprezentanți ai tuturor partidelor politice. La 19 octombrie 1918 Consiliul național polonez de la Cracovia (constituit la 9 decembrie) a cerut separarea ținuturilor poloneze de Austria și unirea lor cu noul stat polonez. La 28 octombrie 1918 deputații polonezi în parlamentul austriac de la Viena declară teritoriile poloneze (Galiția și Silezia) drept autonome și independente față de monarhia dualistă. Pe fostul teritoriu polonez cotropit de Imperiul habsburgic s-a constituit o Comisie de lichidare, cu sediul la Cracovia, care a hotărît unirea pămînturilor polone, foste sub dominația habsburgică (Galiția și Silezia) cu statul polonez. Două săptămîni mai tîrziu, la 7 noiembrie 1918, Consiliul de regență a proclamat independența Poloniei. Guvernul provizoriu format la Lublin a predat puterea generalului Joseph Pilsudski, care s-a proclamat „șef al statului".

Formarea Republicii Austria[61]. Criza revoluționară a cuprins întreg imperiul habsburgic. La Viena și Budapesta se găseau mii de ostași care părăsiseră frontul și întreținеau o permanentă agitație împotriva războiului. La 21 octombrie 1918 deputații austrieci s-au constituit în Adunarea Națională Provizorie a Austriei. În urma bătăliei de la Vittorio Veneto, din 27—28 octombrie 1918, care a însemnat o înfrîngere categorică pentru Austro-Ungaria, cabinetul imperial din Viena a cerut armistițiu, declarînd că recunoaște dreptul la autodeterminare a cehilor, slovacilor și iugoslavilor. În părțile de apus ale imperiului, muncitorii și soldații au constituit consilii muncitorești și gărzi roșii, cerînd pace, înlăturarea monarhiei și proclamarea republicii. În vîltoarea mișcărilor revoluționare de masă, la 30 octombrie 1918, la Viena a fost convocată *Adunarea națională provizorie*, cu delegați proveniți în majoritate din rîndul burgheziei și ai Partidului Socialist Austriac. Această adunare a hotărît să remită puterea executivă unui Consiliu de stat, în frunte cu Karl Renner, drept cancelar. Sub presiunea cerințelor proletariatului austriac, la 11 noiembrie 1918, împăratul Carol a anunțat că renunță la orice „participare la conducerea treburilor statului"[62] iar a doua zi, la 12 noiembrie 1918, Adunarea națională provizorie a proclamat *Republica Austria*.

Nașterea Republicii Ungare[63] independente. Puternice zguduiri au fost produse de mișcările de masă în Ungaria regală. La 25 octombrie 1918 s-a format Consiliul Național Maghiar, condus de contele Károlyi Mihály, în care erau reprezentanți ai partidelor burgheze, — Partidului Independenței de la 1848, Partidului Radical — și ai Partidului Social-Democrat din Ungaria. Prin acțiunile lor, masele populare au sprijinit activitatea Consiliului Național Maghiar, întrucît documentul său programatic conținea : înlăturarea guvernului reacționar central și a vechiu-

[61] *Idem*, p. 17.
[62] Jean Opočensky, op. cit, p. 169
[63] *Ibidem*

www.dacoromanica.ro

lui parlament, independența deplină a Ungariei față de Austria, pace separată cu puterile Antantei, înfăptuirea votului universal secret, precum și unele drepturi pentru naționalități, reforma agrară ș.a. Demonstrațiile muncitorești din ultima decadă a lunii octombrie 1918 s-au transformat, la 30 octombrie 1918, în insurecția muncitorilor și soldaților. Conducerea luptei revoluționare a fost preluată de Sfatul muncitoresc al Budapestei și de sfatul său militar. Revoluția burghezo-democratică a ieșit victorioasă. Noul guvern maghiar, în frunte cu Károlyi Mihály, format la 31 octombrie 1918 și compus din reprezentanți ai partidelor care compuneau Consiliul Național Maghiar, s-a adresat către orașele și comitatele din Ungaria, anunțînd preluarea puterii, promițînd satisfacerea tuturor revendicărilor și făcînd apel la restabilirea „ordinei și liniștii". Pînă în momentul izbucnirii revoluției (30—31 oct. 1918) burghezo-democratice la Budapesta și în teritoriul național ungar, despărțirea Croației, a Slovaciei și a altor teritorii sud slave de statul ungar a devenit fapt împlinit. Și românii la 18 octombrie declară hotărît dreptul lor de a dispune de soarta Transilvaniei. Cu toate acestea guvernul Károlyi se situa pe poziția de menținere a integrității vechii Ungarii, ceea ce a declanșat o mai accentuată luptă a popoarelor asuprite români, slovaci și iugoslavi pentru completa lor eliberare dusă și față de republica ungară. Absurditatea fără precedent a poziției Ungariei era de a revendica teritorii a căror populație dorea în marea ei majoritate să aparțină statelor naționale. Astfel recunoscînd independența Croației, Consiliul Național Ungar nu recunoștea dezlipite regiunile Bácska și Banatul locuite în majoritate de nemaghiari, sîrbi, români, germani. Aceeași poziție o avea guvernul Károlyi și față de Transilvania.

Moment întunecat al politicii guvernului Károlyi față de naționalități a fost înăbușirea în sînge a mișcării naționale a țărănimii Vende din județul Zola, care s-a soldat cu 130 de morți. Trupe a trimis guvernul Károlyi și împotriva armatelor cehe, care veniseră la chemarea Consiliului Național Slovac.

În opoziție cu acțiunile guvernului Károlyi, scriitori, artiști și oameni de știință radicali maghiari printre care Ady Endre, Bela Bartok și alții, care prin munca lor au contribuit în decursul războiului la trezirea poporului maghiar și la pregătirea revoluției s-au adresat printr-un Manifest intitulat *Către inteligența maghiară*, arătînd calea pe care trebuie să înainteze națiunea ungară „Maghiari, dorința noastră veche s-a împlinit. Maghiarimea se organizează ca națiune. Sfatul Național Maghiar a luat puterea în mînă. Națiunea nu e Țara. Țara, Ungaria veche s-a prăbușit. Maghiarimea nu mai zace în patul de procust al unui stat istoric. A rămas singură, despărțită de toate celelalte națiuni. Stăpînă asupra sa, însăși hotărăște asupra sorții sale. Față de națiile surori nu mai avem nici o pretenție. Maghiari, și noi ne privim o națiune primenită, o forță acum eliberată, întocmai ca frații care fericiți se ridică la nouă viață din ruinele Monarhiei. Ușurați ne trezim la conștiință că nu mai sîntem siliți a fi sprijinul asupririi. Libertatea națiunilor surori e și garanția libertății noastre.

Granițele istorice să nu mai fie piedici ale dispunerii de sine... Națiunea boemă slovacă, polonă, rusească, slavă de sud, germană și ucraineană, care trăiesc pe teritoriul vechii „Monarhii austro-ungare" le privim ca

www.dacoromanica.ro

națiuni ce decid asupra sorții lor de tot libere și sînt egal îndreptățite cu națiunea maghiară. Ele și altele după voința lor, se alătură sau nu se alătură însoțirii noastre [64].

Istoria, voința popoarelor asuprite a hotărît ca aceste națiuni să nu mai rămînă în cadrele vechiului stat ungar și să-și întemeieze state naționale, independente, ca și națiunea maghiară.

La 2 noiembrie 1918, sub presiunea maselor ungare, guvernul de la Budapesta a declarat totala independență a Ungariei față de Austria, ceea ce implicit semnifică și denunțarea dualismului din 1867 și ruperea legăturilor cu imperialismul german. La 9 noiembrie 1918 împăratul Germaniei Wilhelm al II-lea a abdicat, iar Germania s-a declarat republică. În ziua de 16 noiembrie, același lucru se petrece și cu Ungaria, care se proclamă, de asemenea, Republică Populară Ungară.

Unirea teritoriilor românești din fosta monarhie dualistă austro-ungară cu statul român. Congresul reprezentanților populației din Bucovina, compus în majoritatea sa din români, precum și din polonezi, germani și ruteni, în ziua de 28 noiembrie 1918 proclama în unanimitate „unirea necondiționată și pentru vecie a Bucovinei în vechile ei hotare... cu regatul României".

În Transilvania la 28 octombrie 1918 se constituie Consiliul Național Român Central cu sediul la Arad, format din șase social-democrați (Tiron Albani, Ion Flueraș, Enea Grapini, Iosif Jumanca, Iosif Renoiu, Baziliu Sîrbu) și șase reprezentanți ai Partidului Național Român din Transilvania (V. Goldiș, Aurel Lazăr, Teodor Mihali, Ștefan C. Pop, Al. Vaida, Aurel Vlad) ca unicul for care reprezenta voința poporului român. În luna noiembrie, pe întreg teritoriul Transilvaniei au început să se formeze consilii naționale române. În unele localități unde conviețuiau și naționalități s-au constituit alături de consiliile naționale române și consilii naționale maghiare și săsești. În acest timp se constituiau și gărzile naționale române, formațiuni militare care acționau conform ordinelor Consiliului Național Român Central. La 9 noiembrie, în ziua în care guvernul român a declarat din nou război de astă dată Germaniei, Consiliul Național Român Central din Transilvania, care activa la Arad a adresat un ultimatum guvernului ungar în care se sublinia: „Desfășurarea furtunoasă a evenimentelor ne-a adus la convingerea că pe baza dreptului la autodeterminare a popoarelor și în scopul apărării ordinei publice, a securității personale și materiale în interesul națiunii noastre și a minorităților conlocuitoare pe același teritoriu noi de pe acum credem să preluăm întreaga putere de guvernare asupra regiunilor din Ungaria, Transilvania locuite de români". În 13—15 noiembrie 1918 au loc la Arad tratativele dintre reprezentanții guvernului Károlyi, în frunte cu Iászi Oszkar și delegația Consiliului Național Român Central condusă de Șt. Ciceo Pop, Aurel Vlad, Vasile Goldiș (A. Lazăr și I. Maniu au venit a doua zi), Iosif Jumanca, I. Flueraș. Poziția guvernului ungar de a menține Transilvania în cadrul Ungariei a dus la eșuarea tratativelor. În fața acestei situații Consiliul Național Român Central, dînd glas aspirațiilor seculare ale poporului român spre unitate și independență națională convoacă pentru *1 decembrie 1918, Marea Adunare Națională de la Alba Iulia.* Aici pe „cîmpul lui Horea" în fața celor 100 000 de oameni veniți din toate colțurile pămîn-

[64] „Adevărul" nr. 43 din 28 octombrie/10 nov. 1918.

www.dacoromanica.ro

tului românesc cu steaguri tricolore și roșii, dintre care peste 10 000 de muncitori, se proclamă solemn în mijlocul unei mari însufleţiri Unirea Transilvaniei cu Ţara, cu statul român. Cei 1 228 de deputaţi dintre care 150 reprezentanţii muncitorimii organizate, aleşi în toate circumscripţiile electorale ale Transilvaniei şi împuterniciţi ai tuturor organizaţiilor sociale, economice, culturale, politice, sportive şi religioase, proclamă solemn în mijlocul unei însufleţiri Unirea Transilvaniei cu Ţara.

Cu aceasta se încheie procesul istoric de formare a statelor naţionale unitare în această parte a Europei.

Aşadar, precum demonstrează faptele istorice, dezagregarea monarhiei dualiste nu s-a datorat războiului, înfrîngerilor armatelor Puterilor Centrale, care ce-i drept au provocat derută în rîndurile claselor asupritoare, grăbind procesul de descompunere a imperiului. Constituirea statelor, Cehoslovacia, Polonia, Iugoslavia şi formarea statelor naţionale unitare, România şi Italia, au fost rezultatul în primul rînd al luptei acestor popoare pentru eliberarea lor naţională. În asprul examen la care îl supusese lupta popoarelor asuprite, cît şi războiul, regimul monarhiei austro-ungare şi-a dovedit putreziciunea, fiind măturat de pe scena istoriei.

Viaţa a demonstrat că formarea statelor naţionale şi făurirea statului naţional unitar român nu a fost rezultatul unui eveniment întîmplător, de conjunctură, al înţelegerilor intervenite la masa tratativelor; Conferinţa de pace de la Paris, care a încheiat primul război mondial, în ceea ce priveşte România, ca şi alte state succesorale ale imperiului austro-ungar, a trebuit să ţină seama de realităţi, de voinţa poporului român şi a celorlalte popoare privitoare la formarea şi desăvîrşirea unităţii lor statale şi să le consfinţească în tratatele de pace. Fenomenul dezagregării şi prăbuşirii monarhiei austro-ungare apare în perspectiva timpului ca o legitate inexorabilă a pieirii şi dispariţiei vechiului reacţionarism, ca o încununare a luptelor de veacuri şi a sacrificiilor popoarelor asuprite pentru făurirea idealurilor lor în această parte a Europei, unde şi-au disputat supremaţia pe rînd trei imperii — otoman, ţarist şi habsburgic — imperii condamnate definitiv de istorie.

Aceste transformări radicale petrecute în viaţa Europei deşi au dus la crearea unor state burgheze şi la desăvîrşirea acestora s-au înscris în istoria modernă ca procese cu caracter obiectiv, progresist, justeţea formării statelor naţionale, viabilitatea şi înflorirea lor, fiind pe deplin dovedită de desfăşurarea ulterioară a evenimentelor.

L'ÉCROULEMENT DE L'EMPIRE AUSTRO-HONGROIS. LA FORMATION DES ETATS NATIONAUX DU CENTRE ET DU SUD-EST DE L'EUROPE

RÉSUMÉ

L'étude analyse la situation des peuples opprimés par la monarchie dualiste austro-hongroise, où les classes dominantes autrichiennes et hongroise ont maintenu leur domination par la force des mesures administratives, policières et militaires, par la répression brutale de toute manifestation de liberté sociale et nationale.

www.dacoromanica.ro

La situation particulièrement difficile créée aux peuples subjugués — relèvent les auteurs — a constitué le facteur décisif des mouvements de libération nationale du joug austro-hongrois, aussi bien des Tchèques et des Slovaques, des Polonais et des Roumains, des Slovènes et des Croates, des Italiens et des Ukraïniens. Toute l'histoire de la monarchie dualiste austro-hongroise s'est accompagnée de permanentes et puissantes actions de lutte et de révolte des peuples opprimés, pour des droits et libertés, pour l'affirmation de leurs entités nationales, pour la conquête de l'indépendance d'Etat.

L'étude présente les actions et les luttes d'envergure des peuples opprimés, l'étroite collaboration entre les représentants de ces peuples, les plus grands sacrifices de ceux-ci dans la lutte pour la liquidation de l'oppression nationale.

On présente l'intensification de la lutte nationale des peuples opprimés pendant la période de la première guerre mondiale, les multiples formes qu'ont revêtu cette lutte. On décrit les actions déployées à l'étranger par les représentants des peuples opprimés pour présenter la justesse de leurs aspirations à la désagrégation de la monarchie dualiste, en opposition avec les essais des classes dominantes austro-hongroises de maintenir l'empire des Habsbourg.

En conclusion de l'étude on souligne que la lutte des peuples opprimés a constitué le facteur essential de la désagrégation de la monarchie dualiste, élément qui a facilité la constitution des Etats nationaux, indépendants et l'unification d'autres Etats.

La formation de la Tchécoslovaquie, de la Pologne, de la Yougoslavie et le parachèvement de l'Etat national unitaire roumain, par l'union de la Transylvanie ont représenté un couronnement de la lutte séculaire et des sacrifices des peuples opprimés de cette partie de l'Europe, s'inscrivant dans l'histoire moderne comme un processus à caractère objectif, progressiste.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

APICULTURA ÎN TRANSILVANIA ÎN SECOLELE XI—XIV

DE

EMIL LAZEA

Pe oricare treaptă a dezvoltării sale istorice, existența și propășirea societății au fost întotdeauna condiționate de producerea și îmbunătățirea continuă a resurselor sale de trai. Acest lucru nu putea fi decît urmarea nemijlocită a practicării celor mai felurite îndeletniciri și activități economice pe care i le înlesneau atît mediul înconjurător, cît și propriul său stadiu de dezvoltare materială și spirituală. Pentru societatea medievală, care și-a bazat cu precădere traiul pe o economie naturală mai mult sau mai puțin închisă și autarhică, practicarea și dezvoltarea — după posibilitățile de atunci — a diferitelor ocupații agricole a reprezentat o cerință vitală. Iar alături și împreună cu celelalte îndeletniciri tradiționale și permanente ale înaintașilor noștri, un rol substanțial în sporirea și diversificarea resurselor lor de trai l-a avut cu siguranță și apicultura.

Studierea situației apiculturii și încercarea de a-i desluși însemnătatea și rostul său printre celelalte ramuri economice din epoca enunțată prezintă un real interes științific și este necesară nu numai pentru că este vorba despre o îndeletnicire străveche și statornică a poporului nostru, ci și pentru că este evident că numai prin cercetarea cît mai amănunțită cu putință a fiecărei ocupații în parte (inclusiv deci și a celei la care ne referim aci) vom putea cunoaște într-un mod mai satisfăcător condițiile concrete de trai ale locuitorilor de pe aceste meleaguri, stadiul general al dezvoltării economice a Transilvaniei și specificul formării relațiilor de producție feudale în sînul societății de aici.

Izvoarele și istoriografia. Cercetarea istoriei apiculturii în Transilvania medievală întîmpină, în linii generale, aceleași dificultăți de ordin documentar de care ne lovim și în studierea celorlalte ocupații agricole din aceeași perioadă. Se face resimțită și în cazul de față nu numai lipsa unor lucrări datînd din vremurile mai îndepărtate ale evului mediu, care să ne dezvăluie cunoștințele în materie și progresele înregistrate pe tărîmul creșterii albinelor, ci chiar și a celor mai elementare descrieri privind modul cum se practica pe atunci această îndeletnicire. Izvoarele narative ale vremii de asemenea nu ne oferă nici o informație concretă referitoare la apicultură. Tot astfel, cu excepția peceților de ceară de pe actele medievale, nu ni s-au păstrat, datorită perisabilității lor, nici vestigii materiale pe baza cărora să putem aprofunda studiul acestei importante și interesante ocupații strămoșești. Practic, sfera surselor istorice care ne oferă posibilitatea de a cunoaște întrucîtva situația apiculturii în Transilvania în perioada la care ne referim se restrînge la un număr relativ redus de

REVISTA DE ISTORIE", Tom 32, nr. 3, p. 481—503, 1979

www.dacoromanica.ro

acte interne, la care se mai adaugă şi o seamă de izvoare auxiliare (lexicale, toponimice etc.), dar nici mărturiile acestora nu sînt prea bogate şi îndeajuns de revelatoare prin conţinutul lor. În consecinţă, singura latură din trecutul apiculturii care poate fi cercetată şi cunoscută mai satisfăcător este aceea care priveşte situaţia acestei ocupaţii în cadrul relaţiilor social-economice din acel timp.

Despre istoriografia temei nu se pot spune decît puţine lucruri concrete, pentru că, în afara unei mai vechi şi foarte modeste încercări de schiţare a istoriei apiculturii în Transilvania [1], alte cercetări speciale cu privire la această ramură economică în perioada şi în spaţiul istorico-geografic la care ne referim nu s-au mai făcut. Iar studiile de sinteză (chiar şi cele mai recente) de abia menţionează existenţa apiculturii ca ocupaţie[2], sau se referă numai la dările din produsele apicole sau din stupi [3], dar fără a mai arăta, fie chiar şi în treacăt numai, că printre îndeletnicirile importante ale locuitorilor Transilvaniei s-a numărat necontenit şi creşterea albinelor.

Dată fiind situaţia lacunară a surselor istorice, este de la sine înţeles că nici lucrarea de faţă nu va putea aborda şi aprofunda în măsura dorită toate problemele care privesc situaţia apiculturii medievale în Transilvania. Dar chiar şi în aceste condiţii, vom încerca să arătăm care a fost baza materială de la care a pornit apicultura medievală, să cunoaştem factorii care i-au asigurat dezvoltarea şi mai ales să-i deslușim importanţa şi locul său în viaţa social-economică a Transilvaniei din perioada cristalizării şi consolidării raporturilor de producţie feudale.

Vechimea apiculturii. Pentru aprecierea generală a situaţiei în care se afla apicultura la începutul perioadei de care urmează să ne ocupăm, considerăm că este necesar ca în primul rînd să vedem, foarte pe scurt, ce bază materială şi experienţă practică a moştenit această ramură economică de la epocile istorice premergătoare. Necesitatea unei asemenea priviri retrospective este motivată, pe de o parte, de faptul că mărturiile istorice (îndeosebi cele din secolele XI—XII) sînt cu totul insuficiente pentru a se putea cunoaşte numai cu ajutorul lor stadiul de la care pornea apicultura din perioada feudalismului timpuriu, iar pe de altă parte, pentru că, aşa cum arăta Miron Costin, „toate lucrurile, dacă încep a se spune de la începutul lor, mai lesne se înţeleg".

La fel ca şi în privinţa altor ocupaţii tradiţionale ale poporului nostru, putem susţine cu toată convingerea că nici creşterea albinelor nu era în jurul anului 1000 al e.n. o îndeletnicire nouă pentru populaţia localnică. Dimpotrivă, există dovezi sigure că albinele au fost cunoscute şi că produsele lor au fost folosite pe cuprinsul întregului nostru spaţiu carpato-dunărean încă din antichitatea îndepărtată. Sînt grăitoare în acest sens

---

[1] Ványolós M., *Erdély méhészetének története* (Istoria apiculturii din Transilvania), Kolozsvár, 1912, 116 p. Necunoscînd însă îndeajuns izvoarele istorice şi insistînd în mod unilateral şi exagerat asupra rolului creştinismului în dezvoltarea acestei ocupaţii, autorul citat n-a tratat decît superficial tema abordată, lăsînd neclarificate tocmai principalele probleme, de ordin social-economic, care privesc istoria apiculturii transilvănene.

[2] *Istoria României*, vol. II, Bucureşti, 1962, p. 227.

[3] *Istoria României*, Compendiu, ed. a II-a, Bucureşti, 1971, p. 111, 114; Ştefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, Cluj, 1971, p. 339, 432, 441.

www.dacoromanica.ro

mărturiile lui Herodot [4], Polibiu [5], Strabon [6], Aelian [7] ş.a., care vorbesc nu numai despre mulţimea neobişnuită a albinelor în ţinuturile nord-dunărene, ci şi despre locul important pe care îl deţinea mierea în traiul daco-geţilor şi chiar şi despre exportul de miere şi ceară din aceste părţi înspre oraşele greceşti din sud.

Mărturiile istorice despre dezvoltarea apiculturii în Dacia în timpul stăpînirii romane sînt şi mai concludente. Una dintre cele mai grăitoare dovezi despre importanţa pe care o avea creşterea albinelor în Dacia romană o găsim în faptul că aici a existat chiar şi un *cult* al unei divinităţi protectoare a albinelor — *Diana mellifica* [8]. Tot din această perioadă dispunem de informaţii neîndoielnice că ceara de albine, printre altele, era folosită şi ca *material de scris*, după cum ne demonstrează cunoscutele tăbliţe cerate, descoperite la Roşia Montană din Munţii Apuseni [9]. Columna lui Traian — contrar unor interpretări forţate [10] — nu cuprinde însă nici o scenă care să oglindească în vreun fel practicarea acestei ocupaţii. După convertirea populaţiei autohtone la creştinism (în masă, prin sec. IV e.n.) lumînările de ceară au început să fie întrebuinţate în mod obligatoriu în cadrul acestui cult, de unde se dezvoltă şi cererea permanentă pentru produsul respectiv.

Dovezi peremptorii cu privire la faptul că creşterea albinelor s-a numărat în continuare, pe parcursul întregii perioade de formare a poporului şi a limbii române printre îndeletnicirile statornice ale strămoşilor noştri pot fi găsite în însăşi terminologia noastră apicolă care, *în partea sa cea mai esenţială*, este de factură latină: albină <*apis alvina;* miere <*mel;* ceară <*cera;* fagur <*favus;* stup <*stypus* (prel. din v. greacă); mursă <*mulsa;* păstură <*pastus;* urdiniş (vb. a urdina) <*ordinare* etc. [11].

Migraţia popoarelor — oricît au fost de grele urmările sale pentru autohtoni — n-a putut curma practicarea apiculturii de către localnici, nu numai pentru că acest lucru ar fi fost practic imposibil, ci mai ales pentru că şi migratorii aveau nevoie de produsele apicole şi pentru că se ştie că şi ei au cunoscut această ocupaţie, cel puţin sub forma culesului fagurilor de la stupii sălbatici [12]. Dealtfel, persistenţa apiculturii în această perioadă este clar adeverită, printre altele şi de relatarea diplomatului

---

[4] Herodot, *Istorii*, V, 10, în *Izvoare privind istoria României*, vol. I, Bucureşti, 1964, p. 66 şi 67.

[5] Poliblu, *Istorii*, IV, 38, 4, în *op. cit.*, p. 160 şi 161.

[6] Strabon, *Geografia*, VII, 3, 3, în *op. cit.*, p. 226 şi 227.

[7] Aelianus, *De natura animalium*, III, 7, Paris, 1858, p. 37.

[8] N. Gostar, *Cultele autohtone în Dacia romană*, în *Anuarul Institutului de istorie şi arheologie din Iaşi*, t. II, 1965, p. 241—243; M. Bărbulescu, *Der Dianakult im römischen Dazien*, în *Dacia*, n.s., XVI, 1972, p. 207; M. J. Ackner, Fr. Müller, *Die römischen Inschriften in Dacien*, Wien, 1865, p. 76, nr. 349.

[9] Publicate mai recent de I. I. Russu în *Inscripţiile Daciei romane*, vol. I, Bucureşti, 1975, p. 165—256.

[10] C. L. Hristea, *Apicultura în Dacia*, în „*Apicultura*", nr. 12, 1970, p. 31.

[11] B. P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, I, Bucureşti, 1887, col. 749—750; *Dicţionarul limbii române moderne*, Bucureşti, 1958, sub voce; Gh. Bartoş, *Vechimea albinăritului la români*, în „*Terra Nostra*", I, Bucureşti, 1969, p. 126—127.

[12] Confirmarea acestui lucru o găsim, de pildă, în relatarea călătorului arab Ibn Fadlan, care a ajuns prin anii 921—922 în regiunea rîurilor Volga-Kama şi care arată că oamenii din acele părţi foloseau o băutură din miere, numită „*nabid*" şi că „în pădurile lor există multă miere în lăcaşurile albinelor, pe care ei le cunosc şi se duc la strînsul acesteia". Vezi I. Iu. Kračkovskij, *Putešestvie Ibn Fadlana na Volgu*, Moscova — Leningrad, 1939, p. 74.

www.dacoromanica.ro

bizantin Priscus Panites, care a făcut parte din solia trimisă de împăratul Theodosie al II-lea la curtea lui Attila în anul 448 al e.n. și care, ajungînd și prin părțile Banatului, ne spune că a fost ospătat de *localnici* (ἐπιχώριος) cu o băutură pe care aceștia o numeau în graiul lor *mied* (μέδος)[13], care se prepara, după cum este știut, numai din miere de albine.

Îmbogățirea lexicului nostru, în ultima treime a mileniului I al e.n., cu o seamă de termeni apicoli auxiliari de origine slavă (*matcă*, *bezmetic* (= stup fără matcă), *roi*, *trîntor*, *prisacă*, *coșniță*, *știubei*, *ulei* (= stup), *boștină* etc.)[14] ne dovedește de asemenea că stupăritul și-a continuat drumul său firesc de dezvoltare și în decursul perioadei prefeudale, ca o îndeletnicire obișnuită și strict necesară societății.

Firește, ceea ce ne-ar interesa în mod deosebit în cazul de față ar fi nu numai găsirea mărturiilor istorice care să dovedească practicarea neîntreruptă a creșterii albinelor pe toată durata primului mileniu al e.n., ci și deslușirea măcar în liniile cele mai generale a nivelului de dezvoltare a ramurii economice la care ne referim. Tocmai pentru că o parte din produsele apicole au putut fi obținute oricînd și de la stupii sălbatici, considerăm că o problemă esențială care ar trebui să fie clarificată aci este aceea de a ști dacă poate fi dovedită, sau nu, existența *creșterii domestice* a albinelor pe timpul migrației popoarelor.

În lipsa unor mărturii mai precise, analiza vechii noastre terminologii apicole ne poate ajuta, dacă nu la clarificarea completă și definitivă a problemei puse aci în discuție, cel puțin la întrezărirea stării de lucruri existente pe atunci. Bunăoară, termenii de *roi*, *matcă* etc. (dacă concluziile privind vechimea lor sînt corecte) ne pot indica prin ei înșiși o cunoaștere a organizării interne a coloniilor de albine cu mult mai minuțioasă decît ar fi fost necesar și de așteptat dacă această ocupație s-ar fi aflat doar în stadiul simplei culegeri a fagurilor de la stupii sălbatici. Și mai revelatoare pot fi mărturiile anumitor termeni ca: *stup*, *stupină*, *stupar*, *prisacă*, *prisăcar* etc., din care se poate deduce că atît stupăritul, practicat în condiții domestice sau cvasi-domestice — în stupini sau prisăci special amenajate pentru ținerea și îngrijirea coloniilor de albine — cît și existența stuparilor sau prisăcarilor, vor fi fost realități pe care nu avem motive să le punem la îndoială, pentru că toate acestea au fost cunoscute deja și de societatea antică.

Cele arătate pînă aci constituie, după convingerea noastră, suficiente temeiuri pentru a se putea trage concluzia că antichitatea și perioada

[13] *Izvoarele istoriei României*, II, București, 1970, p. 260 și 261. Termenul de *mied*, de origine străveche indo-europeană, poate fi întîlnit în numeroase limbi, de la vechea sanscrită *(madhu)* și vechea iraniană *(mid)* pînă la germană *(Met)* și engleză *(mead)*, precum și în limbile popoarelor slave *(mĕd)* ș.a. (Pentru aria de răspîndire a termenului: J. Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, I Bd., Bern—München, 1959, p. 707). Contrar părerii unor lingviști, acest termen n-a fost preluat de strămoșii noștri de la slavi, pentru că, așa cum reiese și din relatarea lui Priscus de la 448, termenul de mied era deja cunoscut de *localnici* încă *înainte* de contactul lor cu slavii. Fiind atît de larg răspîndit, l-au putut avea și dacii. Figurează și în documentele noastre medievale scrise în limba latină (Hurmuzaki-Iorga, *Documente privitoare la istoria românilor*, XV/1, p. 9, 13 etc.).

[14] *Dicționarul limbii române moderne*, s.v.; Gh. Bartoș, *op. cit.* p. 129—131. Pătrunderea unor triburi slave în Transilvania a avut loc pe la mijlocul sec. VII. e.n. (cf. *Istoria României*, vol. I, București, 1960, p. 736), iar prezența și posibilitatea de a exercita oarecari influențe au putut dura cel mult pînă pe la începutul sec. XI, pentru că ulterior Transilvania a ajuns sub dominația politică a Ungariei. Pentru plasarea influenței lingvistice slave *înainte* de divizarea politică a teritoriului românesc pledează și caracterul *unitar* al limbii române.

www.dacoromanica.ro

migrației popoarelor au transmis apiculturii medievale din Transilvania nu numai baza materială strict necesară, ci și o îndelungată tradiție și experiență practică, precum și un minimum oarecare de cunoștințe în materie, care au făcut posibilă dezvoltarea acestei ramuri economice în noile condiții istorice, după nevoile și posibilitățile societății feudale, aflate în curs de formare.

Factorii dezvoltării apiculturii medievale. Existența unei ramuri economice oarecare, gradul său de dezvoltare și însemnătatea pe care o poate avea aceasta într-o epocă istorică dată nu sînt nicidecum rezultate ale hazardului, ci consecințe firești ale interacțiunii unor factori obiectivi, care condiționează atît *sfera foloaselor* pe care le poate aduce la un moment dat o ocupație sau alta, cît și *posibilitățile practice* ale acelei societăți de a-și produce cu mijloacele materiale și cu experiența de care dispune într-o anumită epocă bunurile necesare traiului său. Faptul că locul și importanța unei ramuri economice nu rămîn aceleași, odată pentru totdeauna, ne este convingător confirmat și de evoluția apiculturii care, atîta timp cît societatea s-a bazat pe economia naturală, a avut o dezvoltare ascendentă, pînă în epoca modernă, de cînd a început apoi să cedeze din teren, pe măsură ce diferite ramuri industriale nou apărute (a zahărului, a petrolului, a electricității etc.) au înlocuit tot mai mult rosturile economice de odinioară ale stupăritului.

Care au fost deci factorii care au condiționat și au stimulat dezvoltarea apiculturii în decursul secolelor XI—XIV?

Interesul viu și statornic pe care l-au manifestat predecesorii noștri față de creșterea albinelor poate fi explicat în primul rînd prin multiplele foloase pe care le obțineau de pe urma acestei ramuri economice. În condițiile perioadei la care ne referim, mierea și ceara nu numai că aveau mult mai multe întrebuințări practice decît în zilele noastre, dar în anumite privințe aceste produse erau *de neînlocuit* și astfel este firesc ca ele să se fi bucurat pe atunci de o mai mare prețuire și de o necontenită solicitare din partea tuturor membrilor societății.

La fel ca și în antichitate, mierea albinelor a continuat să rămînă și în această epocă singurul produs zaharos de care putea dispune pe atunci masa consumatorilor [15]. Iar datorită excelentelor sale însușiri nutritive și curative [16], mierea n-a fost folosită numai în alimentația curentă a oamenilor, ci și în medicina empirică din acele vremuri [17]. O parte a acestui produs mai era folosită și la prepararea miedului.

[15] Cu toate că zahărul (extras din trestia de zahăr) a început să fie cunoscut și în Europa din timpul cruciadelor (prin intermediul arabilor), totuși, consumul său în țările europene a rămas neînsemnat în întreg evul mediu.

[16] Privitor la această problemă există o vastă bibliografie, din care spicuim: J. R. Laborde, *Le miel, ses propriétés nutritives, ses applications médicales*, Bordeaux, 1948; M. Marin, Al. Popa, N. Popescu, *Valoarea alimentară, dietetică și terapeutică a produselor apicole*, București, 1968; N. Ioîriche, *Les abeilles, pharmacienes alliées*, Moscou, 1968 etc.

[17] Istoria medicinei universale ne arată că mierea a fost folosită la cele mai diverse tratamente, încă din antichitatea îndepărtată. Și în evul mediu mierea a fost pretutindeni considerată ca un adevărat *panaceu*. Ne-o dovedesc, între altele, atît *Geoponica*, renumita enciclopedie bizantină din secolul al X-lea, cît și numeroasele manuscrise de rețete medicale medievale (vezi, de ex.: E. Wickersheimer, *Manuscrits latins de médecine du haut moyen-âge dans les bibliothèques de France*, Paris, 1966, p. 18—19, 24, 48, 65 etc.). Pentru Transilvania epocii studiate încă nu avem mărturii scrise de acest gen, dar o dovadă indirectă că folosirea produselor apicole în scopuri curative avea și aici o adîncă înrădăcinare și o tradiție îndelungată o constituie însăși dăinuirea acestor practici pînă în pragul zilelor noastre.

www.dacoromanica.ro

La rîndul său, şi ceara satisfăcea numeroase necesităţi ale oamenilor. În epoca la care ne referim, ceara constituia, înainte de toate, principala materie primă cu care se asigura iluminarea locuinţelor. O amplă utilizare mai avea ceara şi în cadrul cultului creştin, fie că servea la oficierea serviciului religios în biserici, fie la diverse alte ritualuri. S-ar putea ca într-o oarecare măsură să mai fi fost folosită şi la iluminarea galeriilor minelor şi ocnelor (alături de opaiţele cu seu). Dar sfera întrebuinţărilor acestui produs nu se limita nici pe departe numai la atîta. Datorită însuşirilor sale cunoscute, ceara mai avea încă multe alte întrebuinţări, atît în cadrul gospodăriilor, cît şi al diverselor meşteşuguri din acel timp. Iar pentru capitlurile şi cancelariile medievale, ceara (simplă sau colorată) a fost timp de multe secole la rînd un articol strict necesar pentru confecţionarea peceţilor cu care erau întărite orice acte autentice, emise ori întărite de acestea. În sfîrşit, ceara cea mai curată, la fel ca şi mierea, mai era foarte mult folosită şi în scopuri medicale, îndeosebi la pansarea rănilor, datorită efectelor sale hemostatice şi antiseptice, cunoscute (desigur, tot pe cale empirică) încă din vechime [18].

Pe de altă parte, nu pot fi trecute cu vederea nici *foloasele indirecte*, înzecit mai mari decît cele obţinute din recoltele de miere şi de ceară, pe care le-au adus *întotdeauna* albinele prin polenizarea pomilor fructiferi şi a diverselor culturi agricole, chiar dacă oamenii de atunci vor fi fost încă departe de a-şi da seama de importanţa economică şi ştiinţifică a acestui lucru.

Dar în afara foloaselor indiscutabile pe care le aducea apicultura, larga sa răspîndire a mai fost condiţionată şi de faptul că îngrijirea albinelor era realmente una dintre cele mai lesnicioase şi accesibile ocupaţii ce se puteau practica în acel timp. Spre deosebire de majoritatea ramurilor economiei agrare, creşterea albinelor nu necesita decît foarte puţine investiţii de mijloace materiale şi de forţă de muncă. În timp ce asigurarea hranei sau a nutreţului necesar pentru creşterea altor animale domestice a constituit întotdeauna o problemă destul de greu de rezolvat, apicultura nu punea asemenea probleme, pentru că albinele îşi procurau ele însele hrana trebuincioasă. În consecinţă, atît numărul global al zilelor de muncă pe care le reclama de-a lungul unui întreg an calendaristic îngrijirea albinelor şi prelucrarea produselor lor, cît şi gradul de dificultate al lucrărilor din cadrul acestei îndeletniciri erau cu mult mai reduse decît cele necesare pentru practicarea altor ocupaţii agricole. La rîndul lor, uneltele de muncă necesare stupăritului erau şi ele cît se poate de simple şi de puţin costisitoare şi, prin urmare, confecţionarea sau procurarea lor putea fi la îndemîna oricui şi oriunde. Posibilitatea practicării cu ajutorul celor mai modeste mijloace materiale şi cu inventarul cel mai simplu a unei ocupaţii aducătoare de atîtea foloase avea şi în cazul de faţă o importanţă deosebită, pe care o putem aprecia cum se cuvine numai dacă ţinem cont de epoca istorică în care ne aflăm şi îndeosebi dacă nu scăpăm din vedere faptul că forţele de producţie erau încă prea slab dezvoltate pentru a-i fi putut permite societăţii de atunci să mai găsească şi

[18] Despre diversele întrebuinţări ale produselor apicole în evul mediu a se vedea şi: Ligetfly A., *A méz és a viasz a középkorban* (Mierea şi ceara în evul mediu), în *Hazánk s a külföld*, Pest, 1870, p. 766—767.

www.dacoromanica.ro

alte căi și soluții practice în asigurarea și diversificarea resurselor sale de trai.

Mergînd mai departe, putem vedea că, în timp ce practicarea altor îndeletniciri agricole era condiționată în mod nemijlocit de raporturile de proprietate asupra pămîntului, de mărimea loturilor țărănești și de fertilitatea ogoarelor cultivate sau a terenurilor disponibile pentru alte folosințe, creșterea albinelor se bucura din toate aceste puncte de vedere de o situație oarecum mai aparte. Apicultura era mai puțin vizată decît alte ocupații agricole de restricțiile ce decurgeau din sistemul proprietăților funciare feudale, fie chiar și numai pentru că albinele puteau zbura oriunde, în limitele rezistenței lor, ca să culeagă nectarul, fără să producă nimănui nici o pagubă. Gospodăriile țărănești, libere sau aservite, care nu dispuneau de condițiile necesare pentru înființarea de stupini individuale sau colective, amplasate în cîmp deschis, ori în poienile pădurilor, puteau recurge la soluția instalării stupilor în grădinile sau în livezile de pe lîngă case, în perimetrul satelor. Iar cum satele erau pe atunci destul de rare și nu aveau în cuprinsul lor decît un număr relativ redus de gospodării [19], nu se punea nici problema limitării numărului maxim de stupi pe care îi putea ține o gospodărie sau alta, pentru că exista, oricum, destul spațiu, iar bazele melifere dimprejurul satelor erau în măsură să le asigure albinelor suficiente resurse de nectar și de polen și, în consecință, o producție bună de miere și de ceară. În orice caz, despre luarea unor măsuri restrictive, prin care să se fi urmărit limitarea numărului de stupi, nu se vorbește în nici unul din documentele cunoscute ale vremii.

În sfîrșit, din rîndul factorilor care au avut o influență favorabilă asupra dezvoltării apiculturii nu poate fi omis nici mediul natural local, pentru că activitatea albinelor este prin excelență legată de natura înconjurătoare și pentru că, în general vorbind, producția de bunuri materiale nu poate avea loc în afara naturii, tot așa cum nu poate avea loc nici în afara societății. Cadrul natural al Transilvaniei, cu alternanța atît de pronunțată a formelor sale de relief (șes, deal, munte) asigura existența unei flore deosebit de bogate și de variate (cîteva sute de specii de plante melifere, care înfloresc în perioade diferite) și care le oferea albinelor posibilitatea să fie active de primăvara pînă toamna și să producă însemnate cantități de miere și de ceară de cea mai bună calitate. Clima moderată — fără ploi și vînturi prea multe și excesiv de puternice, care ar fi putut împiedica ieșirea normală a albinelor la lucru, și fără ierni prea friguroase, ce permiteau chiar și stupilor sălbatici să reziste acestui anotimp, a favorizat și ea bunul randament economic al apiculturii. Tot în legătură cu cadrul natural atît de variat al Transilvaniei, am mai putea reține și faptul că, spre deosebire de alte ocupații agricole, ce nu se puteau practica oriunde, pe orice terenuri și la orice altitudine (de ex. cultura viței de vie și chiar a cerealelor), creșterea albinelor a putut avea și din acest punct de vedere o răspîndire teritorială cu mult mai largă, pentru că albinele își găseau pretutindeni condiții satisfăcătoare pentru traiul și activitatea lor specifică. Prin urmare, cu apicultura s-au putut îndeletnici locuitorii oricărei zone geografice a Transilvaniei.

[19] Prin secolele XI—XII numărul mediu al gospodăriilor dintr-un sat transilvănean era de circa 20—30, iar prin secolul al XIV-lea numărul lor a putut ajunge pînă la 50—60 de unități (cf. Șt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, I, p. 152—159 și 222—232).

www.dacoromanica.ro

Cele de mai sus ne permit să conchidem că apicultura a avut pentru societatea noastră medievală rosturi esențiale și de neînlocuit. Favorizată în dezvoltarea sa de o seamă de factori economici și naturali, această ramură economică a putut avea realmente o largă răspîndire și accesibilitate, la toate păturile sociale și în orice zonă geografică precum și un bun randament în obținerea unor produse de care societatea de atunci nu se putea nicidecum lipsi. Toate acestea explică atît interesul înaintașilor noștri de a se ocupa și cu creșterea albinelor, cît și locul statornic și important pe care l-a deținut apicultura printre îndeletnicirile lor.

Tehnica apicolă medievală. Orice ramură economică își are specificul său aparte și modalitățile sale proprii de practicare. Privită diacronic, orice activitate productivă mai poartă de asemenea și amprenta epocilor istorice în care se desfășoară. Constituită încă din vechime ca o ocupație agricolă de-sine-stătătoare, creșterea albinelor a fost întotdeauna condiționată atît de existența unui inventar apicol adecvat, cuprinzînd stupii și toate celelalte mijloace materiale și uneltele trebuincioase, cît și de însușirea unui minimum de cunoștințe și deprinderi practice, necesare pentru îngrijirea albinelor și pentru prelucrarea și valorificarea produselor lor.

Cu toate că lipsa izvoarelor arheologice sau scrise face aproape inabordabilă studierea acestei probleme pentru perioada la care ne referim, totuși, considerăm că este neapărat necesar să ne oprim măcar în treacăt atenția și asupra tehnicii apicole din Transilvania medievală [20], pentru a ne da mai bine seama de stadiul în care se afla și de evoluția acestei ramuri economice din antichitate pînă în evul mediu tîrziu. Singurele repere care ne pot ajuta la o jalonare măcar aproximativă a acestei evoluții ni le oferă pe de o parte diversele materiale etnografice (datînd din vremuri mai recente) care ilustrează vechea noastră tehnică apicolă, iar pe de altă parte compararea sfaturilor către apicultori ale unor învățați din vechime (Columella, Varro, Paladius etc.) sau de mai tîrziu (cuprinse în *Geoponica* din sec. X), cu cele mai vechi sfaturi pe această temă, scrise în Transilvania (în sec. al XVII-lea) [21].

---

[20] Problema tehnicii apicole a fost cercetată destul de amănunțit în istoriografia noastră, dar numai cu privire la Moldova și Țara Românească, în ultimele veacuri ale epocii feudale. Vezi Gh. Bartoș, *Tehnica albinăritului în țările române în epoca feudală*, în *„Terra Nostra"*, II, 1971, p. 221—235; idem, *Tehnica albinăritului în perioada feudală*, în *„Apicultura"*, 1970, nr. 11, p. 38—42; 1971, nr. 6, p. 40—41; 1971, nr. 7, p. 24—26; idem, *Istoria albinăritului în epoca feudală: extragerea mierii și a cerii*, în *„Apicultura"*, 1971, nr. 11, p. 34—36; idem, *Istoria albinăritului în epoca feudală: pregătirea stupilor pentru iernat*, în *„Apicultura"*, 1971, nr. 12, p. 23—24.

[21] Kőszegi Sándor, *Régi méhészeti tanácsadó* (Vechi sfaturi apicole) în *Magyar Gazdaságtörténeti Szemle*, 1895, p. 57—60; Ványolós M., *op. cit.*, p. 64—65; Balassa M. Iván, *Kéziratos méhészkönyveink egyik típusa: a nagyváradi méhészkönyv* (Un tip manuscris al cărților noastre apicole: cartea apicultorului de la Oradea) în *„Agrártörténeti Szemle"*, XII, 1970, nr. 34, p. 394—410. Toate lucrările citate aci se referă la *cea mai veche scriere transilvăneană cunoscută pînă acum*, cuprinzînd sfaturi către apicultori, a lui Nicolae Horhi (care a fost timp de 37 de ani *„stuparul principal"* al familiei principilor Rákóczi), tipărită în 1646 la Oradea, dar păstrată numai în copii manuscrise (din sec. XVII—XIX): *Melli Folia sive Liber Apiaster. Opus tam utile quam necessarium, cum experimentis rebusque probatis*, Nicolai Horhi apiastri principalis Varadiensis. Varadini ..., a.D. 1646. Această lucrare conține (în diferitele ei variante) circa 25 de sfaturi care privesc următoarele probleme: *teșirea albinelor la lucru primăvara* (§ 1, 2,

www.dacoromanica.ro

Ţinînd seama de cunoscuta stare de înapoiere a tehnicilor de producţie medievale în toate ramurile economice, precum şi în baza crîmpeielor de informaţii de care dispunem, se poate aprecia că evul mediu n-a înregistrat nici pe tărîmul apiculturii inovaţii şi realizări mai deosebite, prin care să se înlocuiască metodele străvechi şi rutiniere de creştere a albinelor şi care să fi marcat o cotitură hotărîtoare în dezvoltarea acestei îndeletniciri. Împiedicat nu numai de starea sa materială, mai mult sau mai puţin precară, ci şi de neîncrederea sa în orice experiment care ar fi ieşit din cadrul tiparelor bătătorite (dar şi îndelung verificate de practicile străvechi) şi timorat în acelaşi timp de tot felul de superstiţii, ţăranul medieval n-a avut nici mijloacele materiale potrivite şi nici orizontul spiritual care să-i permită să depăşească vechile metode de lucru învăţate şi transmise din generaţie în generaţie şi să ajungă la inovaţii radicale în practicarea apiculturii.

Inventarul de unelte apicole, de o simplitate extremă, n-a cunoscut transformări notabile din antichitate pînă în epoca modernă. Stuparii continuau să-şi facă coşniţele sau ştiubeiele şi în perioada la care ne referim la fel ca şi în vechime, din trunchiuri de copac scobite, din nuiele împletite şi acoperite cu lut etc.[22]. Principalul lor dezavantaj — care n-a putut fi înlăturat decît în epoca modernă, prin inventarea stupului sistematic — a fost că nu permiteau recoltarea produselor apicole fără a fi sacrificate coloniile de albine. Celelalte unelte din inventarul tradiţional al stuparilor erau : măştile pentru protecţia stuparilor contra înţepăturilor de albine, afumătoarele pentru liniştirea sau uciderea albinelor, adăpătoarele, cuţitele pentru tăiat fagurii şi vasele pentru storsul şi păstratul mierii, pentru topirea cerii şi pentru prepararea miedului.

Prezentate foarte pe scurt, în desfăşurarea lor pe parcursul unui întreg an calendaristic, principalele lucrări apicole aveau ca obiect: 1) primăvara — scoaterea stupilor de la iernat şi asigurarea celor mai bune condiţii pentru activitatea lor productivă; 2) vara şi în prima parte a toamnei — supravegherea roirii stupilor şi recoltarea mierii şi a cerii; 3) la sfîrşitul toamnei şi iarna — pregătirea stupilor pentru iernat şi îngrijirea albinelor în această perioadă (apărarea de frig, suplimentarea hranei etc.). În plus, apicultorii se mai preocupau permanent de apărarea albinelor de dăunători, de lecuirea lor etc.

Pentru ca albinele să poată produce cît mai multă şi mai bună miere şi ceară, stuparii căutau locurile cu flora cea mai bogată, unde amenajau stupini sau branişti. Unele din documentele noastre medievale ne arată că stupii erau ţinuţi în prisăci sau în „grădini" anume rezervate

---

24); *curăţirea stupului* (§ 3); *roirea* (§ 4, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18); *corectarea comportamentului albinelor* (îmblînzirea, stimularea etc., § 5, 6, 7, 9); *lecuirea albinelor* (§ 8); *plantele melifere* (§ 10); *oprirea furtului de miere din stupi* (§ 19, 20); *iernarea albinelor* (§ 21, 22, 23): *vînzarea stupilor* (§ 25). Fără a putea intra în detalii, vom nota doar că unele din aceste sfaturi sînt raţionale şi judicioase, altele însă sînt iraţionale, fanteziste, bazate pe astrologie *(omnis actus debet fieri sub sua planeta)* şi pe superstiţii. Reţinem de aici că nici tehnica apicolă din secolele XI—XIV nu putea fi decît la un nivel apropiat de cel reflectat de scrierea lui N. Horhi, de la mijlocul sec. al XVII-lea.

[22] D. Stamatelache, *Creşterea albinelor în România. Schiţare istorică*, Bucureşti, 1926, p. 5.

www.dacoromanica.ro

albinelor *(hortus apium)*[23]. O mărturie şi mai interesantă din acest punct de vedere ne-o oferă un document din 1355, din care aflăm că în părţile Oradiei se obişnuia ca stupii să fie duşi „în locurile numite în limba obişnuită Mihălău" [24], adică în locurile de vărare a albinelor. Este de presupus că aici avem de-a face cu o formă mai avansată de practicare a apiculturii, anume aceea a *stupăritului pastoral*.

Paralel cu stupăritul domestic s-a practicat mereu şi prinderea stupilor sălbatici de prin păduri şi recoltarea produselor acestora.

În concluzie la această problemă putem spune deci că practica şi tehnica apicolă se aflau în perioada la care ne referim doar la nivelul modest pe care îl permiteau condiţiile generale de dezvoltare ale societăţii medievale. Această lipsă a fost însă compensată în bună măsură de numărul mare al stupilor pe care îi puteau avea ţăranii şi stăpînii feudali de pămînt (la care se mai adăugau şi stupii sălbatici de prin păduri), precum şi de condiţiile naturale extrem de favorabile, care îi asigurau apiculturii un randament cantitativ şi calitativ mai mult decît satisfăcător.

Apicultura în cadrul raporturilor feudale. Producerea oricăror bunuri materiale care servesc traiului societăţii implică în mod obiectiv existenţa unui anumit sistem de relaţii social-economice istoriceşte constituite, care oglindesc poziţia diferitelor categorii sociale în procesul de producere şi de repartiţie a acelor bunuri şi care, în ultimă instanţă, definesc raporturile şi esenţa de clasă a acelei orînduiri şi o deosebesc de altele. De la aceste realităţi n-a făcut excepţie nici ramura economică de al cărei trecut ne ocupăm în lucrarea de faţă.

Condiţionată de acapararea treptată a pămînturilor obşteşti de către clasa în formare a feudalilor laici şi ecleziastici şi de aservirea concomitentă a maselor ţărăneşti, exploatarea feudală s-a făcut de timpuriu resimţită şi pe tărîmul apiculturii, la fel ca şi pe cel al altor ocupaţii agricole. În domeniul creşterii albinelor exploatarea feudală s-a materializat, după cît se poate constata din sursele istorice ale vremii, în dările din miere şi ceară, sau direct din stupi, precum şi în obligarea (pe baza constrîngerii extra-economice) a unor categorii de oameni dependenţi (mai ales a robilor şi a slugilor) să presteze stăpînilor lor de pămînt servitutea de stupari sau prisăcari.

---

[23] În 1359, cu ocazia hotărnicirii moşiei Sărmăşag (aproape de Şimleul Silvanici) este pomenit locul ce se numea *„Grădina albinelor"* (Méhkert, în ung.) : *Codex diplomaticus comitum Zichy*, vol. II, p. 370. Tot astfel, în 1372, cu ocazia împăcării dintre locuitorii Sibiului cu cei din Cisnădie şi a hotărnicirii unor pămînturi pentru care se aflaseră în litigiu pînă atunci, se arăta că semnele de hotar ce despărţeau pămînturile celor două comunităţi treceau şi printr-un loc unde a existat cîndva o *„grădină a albinelor"* (... *ad quendam locum, ubi quondam hortus apium exstiterat, quem fossata circumdant* ...) : F. Zimmermann, C. Werner, G. Müller, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. II, Sibiu, 1897, p. 396. (Mai departe, prescurtat : *Urkundenbuch*).

[24] În urma unui schimb de moşii făcut între episcopul Dumitru din Oradea şi nişte nobili din Gurbediu şi Ianoşda (Bihor) s-a convenit ca numiţii nobili „să nu fie datori a da şi a plăti acelui episcop şi urmaşilor săi nici o zeciuială şi nici o dare *(lucrum)* de pe urma porcilor pe care i-ar slobozi pentru a paşte ghindă în vreo pădure de pe vreo moşie a acelei episcopii şi nici pentru *albinele lor aduse (deja) ori care vor fi aduse* în locurile numite în limba obişnuită Mihălău" (... *de apibus ipsorum ad loca Mehleu wulgariter vocata ... adductis seu adducendis ;* acum satul Miheleu, la sud-vest de Oradea, spre Cefa) : *Anjoukori okmánytár*, vol. VI, p. 359—361 ; *Documenta Romaniae Historica*, C. Transilvania, vol. X, p. 345—347.

www.dacoromanica.ro

Despre perceperea timpurie a dărilor din produsele apicole găsim informaţii preţioase chiar şi în unele dintre cele mai vechi documente medievale ce ni s-au păstrat. După cum reiese din actul de donaţie al regelui Géza I, din anul 1075, de care a beneficiat la înfiinţarea sa mănăstirea „Sf. Benedict" de pe rîul Gron [25], locuitorii satului Artand, din imediata vecinătate a cetăţii Bihorului [26], erau îndatoraţi ca, pe lîngă dările din alte produse agricole şi anumite prestări de muncă, să-i mai dea în fiecare an abatelui acelei mănăstiri şi cîte „douăsprezece măsuri de miere şi fiecare măsură să fie de cîte trei vedre" *(XII modios mellis, et quod quilibet modius sit trium ydriarum)* [27]. O altă importantă şi veche mărturie despre perceperea dărilor din miere se găseşte într-un document de la 1181, în care se aratăcă locuitorii „prediului" Gebusa [28], aflat în posesia mănăstirii Sf. Maria, pe care o întemeiase comitele Kulchey „lîngă rîul Someş", trebuiau să-i dea anual acelei mănăstiri — dimpreună cu alte dări în produse şi bani — şi cîte „o cîblă de miere" *(cubulum mellis)* [29].

Spre regretul nostru, alte informaţii documentare din secolele XI—XII despre perceperea de dări din produsele apicole (sau din stupi) nu mai avem. Insuficienţa surselor istorice constituie şi în cazul de faţă un serios impediment pentru studierea diferitelor probleme care privesc situaţia acestei ramuri economice în perioada feudalismului timpuriu. Între altele, nu putem cunoaşte în mod satisfăcător nici gradul de aservire (sau condiţia socială reală) a producătorilor asupra cărora apăsau aceste obligaţii şi nici cuantumul şi modalităţile concrete de impunere şi de percepere a dărilor la care ne referim. Dar chiar dacă în temeiul puţinelor mărturii de care dispunem din acel timp nu se pot trage concluzii suficient de ferme şi complete, totuşi, se pot reţine unele constatări importante şi anume că: 1) dările menţionate în documentele citate mai sus reprezintă în mod cert *obligaţii de tip feudal incipient* [30], de care mănăstirile respective au beneficiat în calitatea lor de stăpîni de pămînt (dreptul lor de stăpînire s-a bazat pe danii regale); 2) obligaţia de a achita dările din diversele produse (inclusiv cele de la albine) cădea deocamdată în sarcina globală şi colectivă a întregului sat *(villa singulis annis debet...)*; 3) întrucît stăpînul de pămînt pretindea în fiecare an *aceeaşi* cantitate de produse, rezultă că la impunerea şi strîngerea dărilor încă nu se ţinea seama cu stricteţe de mărimea *variabilă* a recoltelor ce puteau fi obţinute

[25] În prezent, Hronský Beňadik, în R. S. Cehoslovacă.

[26] Este vorba de cetatea de la Biharea (la nord-vest de Oradea).

[27] *Documente privind istoria României. C. Transilvania*, veacul XI, XII şi XIII, vol. I, p. 1 şi 355 (În continuare, colecţia se va cita prescurtat: D.I.R.T.). (*Modius* = măsură de capacitate de dimensiuni variabile, cuprinzînd cca 1—3 mierţe; *ydria (hydria)* = măsură de capacitate cuprinzînd 8 cupe (sau 11, 3177 litri). În total, cele „12 măsuri" datorate ar echivala deci cu cca. 400 litri de miere).

[28] Aşezare dispărută, situată în părţile Sătmarului, pe lîngă rîul Someş.

[29] D.I.R.T., veacurile XI—XIII, vol. I, p. 8 şi 359: ... *In predio Gebusa ... villa singulis annis debet ecclesie bovem triennem, porcum unius anni, cubulum mellis, quelibet domus XX denarios, idriam cervisie, cubulum annone, etc.* (*Cubulus* = măsură de capacitate de dimensiuni variabile după loc şi timp: de ex., cîbla sau găleata de Oradea cuprindea cam 2 mierţe (42,4 litri), cîbla săsească cca 4 mierţe (83,197 litri), iar cîbla de Cluj 8 mierţe (cca 160 litri) etc. Întrucît documentul citat nu precizează despre ce fel de cîblă era vorba, nu putem şti care era cantitatea exactă de miere datorată de locuitorii „prediului" Gebusa).

[30] D. Prodan include aceste dări în categoria specială a „darurilor" (*Iobăgia în Transilvania în sec. al XVI-lea*, vol. I, Bucureşti, 1967, p. 16), iar Şt. Pascu le înglobează în categoria mai largă de „rentă feudală" (*Voievodatul Transilvaniei*, I, p. 436—437).

www.dacoromanica.ro

într-un an sau altul de către fiecare gospodărie în parte (sau de întregul sat) [31].

Ţinînd seama de complexitatea procesului de formare a relaţiilor feudale în Transilvania şi de faptul că generalizarea lor nu s-a putut produce dintr-o odată, ci numai într-un răstimp istoric mai îndelungat — răstimp în care au putut să mai dăinuiască şi unele rămăşiţe ale relaţiilor prefeudale — considerăm că n-ar fi exclus ca şi modul de impunere şi de percepere a dărilor în perioada feudalismului timpuriu să mai fi fost vremelnic influenţat de vechile relaţii tributare pe care le avusese populaţia autohtonă cu diferitele popoare migratoare, pînă la conturarea mai clară a raporturilor feudale. Principalul indiciu în acest sens l-ar putea constitui tocmai faptul că, deocamdată, în rolul de exploatat figurează pe primul plan nu atît producătorul izolat, cît *comunitatea sătească*.

Desigur, odată cu celelalte transformări care au avut loc în Transilvania, ca urmare a extinderii şi adîncirii procesului de feudalizare, au evoluat şi formele de exploatare a diferitelor categorii de oameni aserviţi. Materialul nostru documentar ne permite să cunoaştem ceva mai bine aceste transformări abia de la începutul secolului al XIII-lea încoace.

Urmărind în continuare evoluţia dărilor din produsele apicole putem constata că încă din 1202—1203, printre oamenii dependenţi de biserica „Sf. Martin" din Arad existau şi unii, menţionaţi chiar nominal, care aveau obligaţia expresă de a da acelei biserici anumite cantităţi (nespecificate) de miere. După cum glăsuieşte documentul la care ne referim, în satul *Sencural* (dispărut, pe lîngă Socodor—Arad) „numele acelora care dau miere" erau acestea: „Ragud cu doi, Chennu, Boka cu patru, Fonsol cu fratele, Varad cu unu, Otos cu unu, Colont, Rompa cu fratele", iar în satul *M(e)ghyer* (dispărut, probabil în aceeaşi zonă) „numele acelora care dau miere sînt: Figud cu unu, Joan" şi, în sfîrşit, în satul *Bard* (dispărut, aproape de Nădab-Zărand) „numele acelora care dau miere sînt acestea: Petru cu doi, Martin cu unu" [32]. În lipsa oricăror alte detalii mai lămuritoare nu se poate însă cunoaşte cu deplină certitudine nici starea socială a „celor ce dau miere" şi nici cantităţile concrete pe care le datorau acei oameni stăpînului lor pe pămînt. Tot din acelaşi motiv, nu putem şti sigur nici măcar cui aparţineau stupii de la care se dădea mierea: bisericii „Sf. Martin", sau apicultorilor mai sus pomeniţi ? Totuşi, primul lucru care ne atrage atenţia în privinţa „acelora care dau miere" este faptul că documentul de mai sus nu mai vorbeşte despre nici o altă

[31] Cuantumul acestor dări a putut fi stabilit în funcţie de potenţialul economic global al unei anumite aşezări — potenţial ce îşi va fi găsit expresie în primul rînd în *numărul gospodăriilor* existente în cuprinsul său. Cel puţin aşa par să stea lucrurile în privinţa satului Artand, în care ştim că existau „120 de case", care trebuia să-i dea anual mănăstirii de care depindea cîte 12 porci, 12 măsuri de miere, 12 căi etc. În privinţa dărilor din miere, care ne interesează aci, rezultă că fiecare casă va fi trebuit să dea, în medie, cîte o zecime de măsură *(modius)* de miere, sau cîte 10 gospodării să dea laolaltă cîte o măsură (de 3 vedre) de miere. Repartizarea concretă pe gospodării a acestor sarcini va fi fost o treabă internă a obştiei săteşti, care cunoştea situaţia fiecărui membru al ei.

[32] D.I.R.T.veacurile XI— XIII, vol. I, p. 23—24 şi 363—364. În satul Sencural: „... *Nomina illorum qui dant mel: Ragud cum duobus, Chennu, Boka cum quatuor, Fonsol cum fratre, Varad cum uno, Otos cum uno, Colont, Rompa cum frate* ... In M(e)ghyer: ... *Eorum qui dant mel nomina sunt: Figud cum uno, Joan* ... În satul Bard: *Nomina illorum qui dant mel sunt hec: Petur cum duobus, Martin cum uno* ...". Cei menţionaţi nominal au putut fi capi de familie, iar ceilalţi membri ai aceloraşi familii (fii, fraţi etc.).

www.dacoromanica.ro

obligaţie în plus a acestor oameni faţă de stăpînul lor de pămînt. Pe baza acestei constatări s-ar putea deci presupune că îndatorirea de a da miere va fi fost *obligaţia de bază* (dacă nu chiar unică) a acestei categorii restrînse de oameni *(mellidatores)*. Şi deoarece se ştie că, în principiu, iobagii nu dădeau renta în natură numai dintr-un singur fel de produse, ci din toate cele agonisite în cadrul gospodăriilor lor, înclinăm să credem că „acei ce dau miere" nu vor fi făcut parte din categoria iobagilor, ci din aceea a slugilor *(famuli, servi* etc). Dar şi situaţia acestei din urmă categorii sociale era, la rîndul său, destul de diversificată. O bună parte dintre slugi erau cu totul lipsite de gospodării proprii şi trăiau pe lîngă conacele stăpînilor lor, îndeplinind felurite munci servile, fie la curte (ca personal casnic sau ca meşteşugari), fie la cîmp (ca plugari, vieri, păstori, *prisăcari* etc.). O altă parte dintre slugi (în special din rîndul celor folosiţi în agricultură) a ajuns însă cu timpul să fie înzestrată cu mici loturi de pămînt şi să aibă o situaţie apropiată întrucîtva de aceea a iobagilor (cu care s-a şi contopit, dealtfel, în curînd) [33]. În ceea ce-i priveşte pe oamenii care erau obligaţi să-i dea miere bisericii din Arad, este de presupus deci că ei făceau parte din categoria slugilor care dispuneau de mici gospodării individuale (iar în cadrul acelora şi de un număr oarecare de stupi proprii), pentru că de la slugile lipsite cu totul de orice bunuri personale nu nu se putea pretinde, practic, nimic altceva decît prestarea muncii cu braţele. Către aceeaşi supoziţie ne duce şi constatarea că în documentul citat nu se vorbeşte decît despre obligaţia de a se da *miere*, iar nu şi *ceară;* ori dacă stupii n-ar fi fost ai apicultorilor în cauză, ci ai bisericii „Sf. Martin", atunci aceasta din urmă n-ar fi avut nici un motiv să nu pretindă să i se dea şi ceara recoltată de la stupii ce i-ar fi aparţinut.

Dacă mărturia documentului de mai sus, referitoare la obligaţia unor oameni de condiţie servilă de a le da stăpînilor lor de pămînt *numai miere* prezintă neajunsul de a fi singulară şi neclară, în schimb, alte cîteva documente din secolul al XIII-lea ne vorbesc în termeni mult mai precişi despre existenţa unor slugi sau robi a căror îndatorire era de a da *numai ceară* unor biserici de care depindeau. Astfel, bunăoară, dintr-o însemnare de la 1235 din cuprinsul cunoscutului „*Registru de la Oradea*" aflăm că o femeie nobilă, numită Benedicta, i-a dăruit bisericii din Ugra [34] o slujnică *(ancilla)* numită Agna, căreia i s-a stabilit obligaţia (faţă de noul ei stăpîn) ca „să dea *în fiecare lună* la altarul Sf. Fecioare cîte o *lumînare de un cot*, şi aceasta pînă la sfîrşitul vieţii sale" [35]. Tot în „Registrul de la Oradea" se mai arată că o altă roabă, numită Scepa, a fost dăruită de preotul Mauriciu bisericii din Oradea „ca să dea după moartea lui o *turtă de ceară* cîntărind două mărci [36]". De asemenea, dintr-un act de la 1273, în care se vorbeşte despre o înţelegere încheiată între Lodomer, episcopul de Oradea, cu prepozitul şi capitlul din acelaşi oraş cu privire la moşiile,

[33] Pe larg despre situaţia slugilor vezi Şt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, I, p. 347—359.

[34] Sat în comitatul Bihor (azi în Ungaria).

[35] D.I.R.T., veacurile XI—XIII, vol. I, p. 147; J. Karácsonyi, S. Borovszky, *Regestrum Varadiense examinum ferri cadentis*, Bp. 1903, p. 307—308: ... *praenominatam ancillam dedi eidem ecclesiae, ut singulis mensibus det ad altare beatae Virginis candellam unius cubiti, et hoc usque consummationem vitae suae* ...

[36] D.I.R.T., v. XI—XIII, vol. I, p. 137: *Reg. Varadiense*, nr. 360, p. 293: ... *ut post mortem ipsius det ecclesiae massam cerae, ponderantem duas marcas.* (*Marca* = *măsură de greutate, de cca 240* gr).

www.dacoromanica.ro

veniturile şi slugile lor, aflăm că în satul Fughiu (din Bihor) capitlul avea un număr oarecare (neprecizat) de „slujitori la candele" [37], adică slugi obligate să asigure biserica în mod permanent cu *ceara* trebuincioasă pentru *lumînări*. În sfîrşit, despre o obligaţie de acest fel ne mai vorbeşte în termeni şi mai expliciţi un document de la 5 aprilie 1276, din care rezultă că Ladislau al IV-lea Cumanul i-a dăruit bisericii episcopale din Oradea satul regesc Seleuş (din apropierea Oradei) dimpreună cu toţi udvornicii regali ce locuiau acolo, urmînd ca o parte dintre aceştia să facă slujba de clopotari, iar cealaltă parte „*să dea ceară* pentru lumînările numitei biserici" [38]. Cu toate că documentele de mai sus nu ne mai dau nici un amănunt în plus despre starea materială a acelor slugi şi nici despre proveniența cerii datorate, se poate presupune că oamenii din categoria la care ne referim trebuie să fi dispus şi de stupii de la care să poată recolta acel produs, de vreme ce li s-a impus o asemenea obligaţie unică şi permanentă.

Din păcate, sursele istorice sînt prea sărace ca să putem cunoaşte pe deplin situaţia slugilor cărora le revenea obligaţia de a îngriji stupii stăpînilor lor, sau ca să putem stabili, măcar cu aproximaţie, ce cantităţi de miere sau de ceară trebuiau să dea acei care posedau anumite bunuri personale (în cazul de faţă stupi). Tot din lipsă de date concrete, nu putem şti nici cît de oneroase vor fi fost pentru ei aceste servituţi.

Pe măsură ce relaţiile feudale au devenit preponderente în viaţa social-economică a Transilvaniei, cel mai important capitol al dărilor ce erau percepute de pe urma creşterii albinelor l-a constituit dijma *(decima)*, care se lua fie din produsele apicole, fie direct din stupi. La fel ca şi de pe urma altor ocupaţii agricole, beneficiarii acestor dijme au fost atît bisericile de rit catolic, ca instituţii religioase, cît şi feudalii laici şi eclezias-tici, în calitatea lor de stăpîni de pămînt. Bisericilor catolice erau îndatoraţi să le dea dijme nu numai oamenii dependenţi, ci chiar şi cei liberi, care ţineau de ritul respectiv, iar stăpînilor de pămînt le dădeau dijme din miere sau din stupi toţi ţăranii aserviţi ce trăiau pe moşiile lor şi care se ocupau printre altele şi cu creşterea albinelor. (Au fost exceptaţi de la obligaţia de a da dijme atît bisericilor, cît şi stăpînilor de pămînt numai oamenii de pe treapta cea mai de jos a condiţiei servile ‹robii, slugile etc.› care nu dispuneau de nimic altceva decît de braţele lor de muncă.)

În chip firesc, primul lucru care s-ar cere să fie clarificat în legătură cu dijmele ar fi vechimea acestei obligaţii în cadrul raporturilor feudale din Transilvania [39]. Şi în această privinţă însă, ca şi în multe altele, lacunele surselor istorice fac să rămînă inoperantă orice încercare de cronolo-

[37] D.I.R.T., veacul XIII, vol. II, p. 155; *Urkundenbuch*, vol. I, p. 122—123 ... *In villa Fudy ... capitulum ... habebat mi(ni)stratores candellarium, et alii erunt servi regis ...*

[38] D.I.R.T., veacul XIII, vol. II, p. 179; G. Fejér, *Codex diplomaticus* ... vol. V/2, p. 333—334: „... *villam nostram Szölös cum omnibus udvornicis nostris residentibus in eadem, et (ut) una pars ex eis ad oficium pulsatorum, et alia ad exolvendas ceras pro luminaribus dictae ecclesiae ... ut dicta terra ... tantum pulsatorem et solutionem cerae ... debeat ...*".

[39] Darea zeciuelli este cu mult mai veche decît orînduirea feudală. Au cunoscut-o încă din antichitate diferite popoare, sub formă de ofrande religioase după roadele pămîntului şi în unele cazuri chiar şi ca obligaţie faţă de stat. Biserica creştină a pretins, încă de la începuturile sale, de la credincioşii săi zeciuiala din roadele obţinute de aceştia, dar pînă în sec. VI plata lor era numai *benevolă*. La conciliul de la Mâcon (23 oct. 585) s-a luat însă hotărîrea ca darea dijmelor să devină *obligatorie*, sub pedeapsa excomunicării celor ce s-ar sustrage. Prin secolele VII—VIII practica perceperii dijmelor se extinsese deja destul de mult pentru a apare nece-

www.dacoromanica.ro

gizare a începuturilor perceperii dijmelor, nu numai din miere sau din albine, ci chiar şi din alte produse agricole. Pînă pe la sfîrşitul secolului al XII-lea — începutul secolului al XIII-lea nu avem nici o ştire concretă despre strîngerea dijmelor, nici de către biserică, nici de către stăpînii de pămînt, din nici un fel de produse [40]. Fireşte, aici nu trebuie scăpată din vedere nici imperfecţiunea materialului nostru documentar, datorită căreia, unele realităţi nu sînt atestate decît întîmplător, incomplet şi cu oarecare întîrziere.

În aceste circumstanţe nu se poate da un răspuns ferm şi precis nici la întrebarea : *cînd* şi *unde* anume s-a trecut pentru prima dată la noi la perceperea *dijmei din miere sau din stupi?* Din mărturiile nu prea numeroase ale vremii, care privesc în mod concret şi nemijlocit istoria Transilvaniei, se poate desprinde faptul că obligaţiile feudale ale apicultorilor de a da *miere* sau *stupi* figurează sub denumirea expresă de *dijmă* abia din doua jumătate a secolului al XIII-lea încoace (iar dările *din ceară* nu apar nici chiar atunci suficient de clar precizate). Prin prisma datelor de care dispunem, cea mai veche menţiune sigură şi expresă despre existenţa şi perceperea *dijmelor din miere* o găsim într-un document ce datează abia de la 1273, în care, printre altele, se face referire şi la „dijmele din porci şi din miere" pe care le primea capitlul din Oradea din satul Tăuţi (din părţile Ineului, în Crişana) [41]. Iar prima referire concretă la *dijmele din albine* o găsim consemnată într-un document din 1283, în care se arată că preoţii din 8 sate de pe Tîrnava Mare au arendat pentru totdeauna *(in perpetuum)* de la capitlul din Alba Iulia „trei părţi din dijmele ce i se cuveneau în Mediaş din bucate, vin, *albine* şi miei" pentru 40 de mărci de argint, sumă ce trebuia să fie plătită în fiecare an la anumite soroace [42]. Întrucît capitlul din Oradea mai primea şi o pătrime din darea după pămînt *(terragium)*, este de presupus că dijmele din satul Tăuţi îi reveneau nu pe linie bisericească, ci în calitate de stăpîn (părtaş cu episcopia din Oradea) asupra acelui sat. În schimb, dijmele arendate de la capitlul din Alba Iulia erau, după toate probabilităţile, bisericeşti.

Perceperea dijmelor din miere sau din stupi a continuat şi în decursul secolului al XIV-lea. Cu toate că situaţia iobagilor şi servituţile lor feudale cunosc o agravare treptată în decursul acestui secol — printre altele

---

sitatea de a fi legiferată şi de stat. Acest lucru s-a şi întîmplat pe timpul lui Carol cel Mare (779), cînd dijma a devenit o obligaţie generală pentru toată populaţia statului franc. Ulterior, s-a trecut la perceperea dijmelor şi în alte state feudale nou apărute. În Ungaria, obligaţia de a se da dijme bisericii a fost legiferată încă de pe timpul lui Ştefan I (cf. *Corpus Juris Hungarici*, I, Bp. 1899, p. 42) şi reconfirmată apoi şi de urmaşii săi. Privitor la Transilvania este însă îndoielnic că aceste dispoziţii s-au putut aplica peste tot chiar de la început, pentru că însăşi instăpînirea regilor arpadieni asupra acestui ţinut românesc nu s-a putut face decît în mai multe etape, în decursul sec. XI—XII. Stăpînii de pămînt au putut beneficia de acest drept pe măsura extinderii şi consolidării raporturilor feudale.

[40] Una dintre primele mărturii cunoscute care se referă la dijmele bisericeşti în Transilvania o găsim cuprinsă într-un act papal din 1199 privitor la cunoscutul litigiu dintre episcopul Adrian şi preoţii saşi din prepozitura Sibiului „care sînt aşezaţi în ţinutul Sf. Mihai, odinioară supus dijmei" (... *Flandrenses sacerdotes, qui positi sunt in terra sancti Michaelis, quondam decimali* ...), în D.I.R.T., veacurile XI—XIII, vol. I, p. 14 şi 362.

[41] D.I.R.T., veac. XIII, vol. II, p. 154; *Urkundenbuch*, I, p. 123: ... *quarta pars totius terragii de villa Feltoli cum decimis porcorum et melle capitulo debentur.*

[42] D.I.R.T., veac. XIII, vol. II, p. 249; *Urkundenbuch*, I, p. 145: ... *tres partes decimarum de Medies* ... *in frugibus, in vino, in apibus et in agnellis* ... *locaverunt* ...

www.dacoromanica.ro

şi ca urmare a tendinţei de înlocuire a dijmei cu *nona* (în baza decretului regelui Ludovic I din anul 1351) — totuşi, în privinţa dărilor de pe urma creşterii albinelor n-a survenit nici o modificare. Aşa cum s-a arătat deja cu deplin temei, *nonă din albine n-a existat* [43]. În acest sens, este semnificativ faptul că, chiar în anul următor (1352) regele Ludovic I porunceşte ca „*dijmele* din miei, iezi şi *albine* să se dea în chipul obişnuit" [44], adică aşa cum fuseseră percepute mai de demult. Au continuat, firește, să presteze dijmele obişnuite din miere sau din stupi şi românii aflaţi în dependenţă feudală faţă de stăpînii lor de pămînt, laici şi ecleziastici. Acest lucru ni-l confirmă, de pildă, o mărturie de pe la 1374, în care se face referire expresă la „dijmele din miere sau din albine ale românilor" *(decimis... mellis sive apum Volachorum)* care trăiau în satele aparţinînd episcopiei şi capitlului din Oradea [45]. Evident, aici nu poate fi vorba despre dijme percepute pe linie bisericească de la români de către o episcopie catolică (pentru că ei erau de rit ortodox), ci numai despre dijmele ce se luau în cadrul raporturilor feudale de la ţărănimea aservită de către feudalii laici sau ecleziatici, în calitatea lor de stăpîni de pămînt.

Despre modul concret cum se făcea dijmuirea stupilor de albine avem o informaţie deosebit de preţioasă în „*Statutele capitlului din Oradea*", din anul 1374. Titlul al XIX-lea al acestor statute se ocupă tocmai cu explicarea felului cum trebuiau să se strîngă „dijmele din miei, din iezi şi din *miere sau albine*". După ce se arată că „de la acela care are zece miei sau iezi, strîngătorul nostru de dijme primeşte unul, după voia plăcerii sale", adică la alegerea sa, se precizează, în continuare, că: „Din albine, dijmuirea se va face în acelaşi fel, cum se face din miei sau iezi, afară de albinele ce au fost dijmuite altă dată, care nu mai sînt supuse dijmuirii pentru a doua oară, ci numai cele noi, ce se numesc în graiul popular *roi*" [46]. O gospodărie care avea mai puţin de zece stupi, neputînd fi obligată să plătească dijma întreagă, trebuia să-i dea dijmuitorului cîte un dinar de fiecare stup [47]. Dijmuirea unui stup numai o singură dată se explică, probabil, prin faptul că se va fi considerat că un stup nu poate aduce foloase de mai multe ori la rînd, deoarece stupii de la care se recolta mierea şi ceara trebuiau să fie sacrificaţi, (pe atunci neexistînd alte mijloace şi metode de recoltare a produselor apicole).

Încercările de sustragere de la plata întreagă a dijmelor prin tăinuirea numărului real al stupilor disponibili, sau a cantităţilor de miere recoltate, erau drastic pedepsite atunci cînd se descopereau: celor ce procedau astfel li *se confiscau nouă părţi din zece* din acele bunuri tăinuite şi li se lăsa numai *o zecime* din ele [48].

Dovezi sigure despre perceperea în continuare a dijmelor din stupi avem şi de la sfîrşitul secolului al XIV-lea (ca dealtfel şi de mai tîrziu).

---

[43] D. Prodan, *Iobăgia...*, I, p. 64.

[44] *Urkundenbuch*, II, p. 90: ... *Decimae etiam agnorum, haedorum et apum more solito persolvantur.*

[45] *Documenta Historiam Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400 p. Chr.*, Budapesta, 1941, p. 256.

[46] Bunyitai V., *A váradi káptalan legrégibb statutumai* (Cele mai vechi statute ale capitlului din Oradea), *Oradea*, 1886, rubrica XIX: ...*De apibus autem fiat decimatio eodem modo sicut de agnis vel hedis, salve eo, quod apes alias decimate non decimantur secundario, sed solus nove, que vulgo ray dicuntur.*

[47] *Ibidem.*

[48] *Ibidem*, titlul al XXII-lea. Vezi şi *Corpus Juris Hung.*, I, p. 42.

www.dacoromanica.ro

O mărturie în acest sens ne-o oferă un document din 1387, în care, printre altele, sînt menţionate şi „dijmele din albine" care îi reveneau lui Petru, parohul din Baia Mare [49].

Uneori se acordau şi scutiri de dijmele din albine, după cum rezultă, bunăoară, dintr-un document din 1391, din care aflăm că Mircea cel Bătrîn, domnul Ţării Româneşti, care stăpînea şi ţinutul Făgăraşului, i-a dăruit lui Stancu egumenul şi fratelui său Călin întregul pămînt numit Scorei, din acel ţinut, dimpreună cu scutirea de orice dări şi plată de dijme, printre care şi dijmele de albine [50].

Întrucît izvoarele vremii nu ne oferă deloc amănunte, nici măcar pentru vreun caz izolat, nu putem şti ce cantităţi de miere, sau ce număr de stupi puteau primi anual stăpînii feudali de la ţăranii dependenţi în contul dijmelor datorate de pe urma creşterii albinelor. Un singur document, din 1363 — fără însă ca acesta să specifice dacă în cazul respectiv era vorba de obligaţia de dijmă sau de vreo altă îndatorire — ne arată că Dominic, episcopul Transilvaniei, a luat de la un ţăran iobag din Alba Iulia o jumătate din locul de curte al aceluia „pentru o datorie de trei buţi de miere" *(pro debito trium tunellarum mellium)* [51]. Oricum, documentul citat ne demonstrează destul de convingător că foloasele feudalilor laici şi ecleziastici de pe urma creşterii albinelor puteau fi apreciabile dacă mierea datorată de un singur iobag valora cît o jumătate de curte; totodată, acelaşi document ne lasă să întrezărim şi faptul că în gospodăriile ţărăneşti se puteau produce cantităţi însemnate de miere şi ceară.

Faptul că şi dijmele din miere sau din stupi — alături de alte servituţi feudale — au constituit o sarcină destul de împovărătoare pentru iobagi ne-o dovedeşte cel mai bine faptul că la 1437, ţăranii răsculaţi au cerut să fie desfiinţate şi acestea [52].

Despre dările din *ceară* în secolul al XIV-lea nu avem date decît foarte puţine şi vagi, cu toate că şi acest produs avea pe atunci o căutare foarte mare, după cum se poate vedea mai ales din documentele care se referă la intensul negoţ ce se desfăşura în acel timp cu ceara. Evident, atunci cînd dijmele se stringeau direct din stupi, feudalii beneficiau nu numai de mierea, ci şi de ceara recoltată de la aceştia. Bisericile mai aveau o importantă sursă în plus de obţinerea a unor cantităţi de ceară şi din daniile credincioşilor pentru lumînări. Interesate ca să primească sub formă de danii diverse bunuri, printre care şi ceara necesară pentru lumînări, unele biserici catolice (printre care poate fi menţionată cea din Slimnic-Sibiu şi biserica sf. Mihail din Cluj) au căutat să stimuleze acest lucru chiar şi prin acordarea de indulgenţe speciale [53].

Obligaţia de a se da periodic anumite cantităţi de ceară figurează şi în raporturile dintre unele colectivităţi de persoane laice. Cunoaştem un asemenea caz, de pildă, dintr-un act de la 20 aug. 1357, în care s-a consemnat încheierea unei înţelegeri „cu privire la nişte pămînturi" între locuitorii din Cisnădie şi cei din Cisnădioara: potrivit acestei înţelegeri, locuitorii din Cisnădioara trebuiau să le dea în fiecare an celor din Cisnă-

[49] G. Fejér, *Codex diplomaticus...*, X/8, p. 233—234.

[50] *Documenta Romaniae Historica*, . B. Ţara Românească, vol. I, p. 37.

[51] *Urkundenbuch*, vol. II, p. 201.

[52] Hurmuzaki, *Documente...*, I/2, p. 617: ... *Item decimam seu alium censum... apum... dominis terrestribus nemo solvere tenealur.*

[53] D.I.R.T., veac. XIV, vol. IV, p. 108, 416 etc.

www.dacoromanica.ro

die cîte o marcă în bani şi în plus, „oricine are o *livadă de pomi* în Uliţa Alunilor, este dator să le plătească în fiecare an celor din Cisnădie cîte *patru funţi de ceară*" [54]. În afara amănuntului referitor la ceară, documentul citat mai lasă să se înţeleagă indirect şi faptul că între *pomicultură* şi *creşterea albinelor* a existat şi în vremurile de atunci o strînsă şi firească legătură, ceea ce nu puteau fi decît spre folosul şi bunul randament al ambelor ramuri economice.

În sfîrşit, obligaţiile de a se da ceară mai priveau şi unele categorii de meşteşugari medievali. Confirmarea acestui lucru o găsim în statutele breslelor din oraşele Sibiu, Sighişoara, Sebeş şi Orăştie din anul 1376, în care se arată că fiecare din cele vreo douăzeci de categorii de bresle, existente pe atunci, trebuia să dea în natură sau să plătească în bani şi anumite cantităţi de ceară, al căror cuantum varia între 2 şi 4 funţi [55].

Pentru cît mai buna cunoaştere a gradului de dezvoltare a acestei ramuri economice ar mai fi fost deosebit de interesant să putem şti sau evalua, măcar cu aproximaţie, ce număr de stupi posedau atît gospodăriile ţărăneşti libere sau aservite, cît şi diferiţii stăpîni feudali. Din întreaga perioadă studiată nu cunoaştem însă decît un singur document care ne-ar putea oferi un vag indiciu despre acest lucru. Este vorba despre un testament din 1367, prin care comitele Mihail din Sighişoara i-a lăsat soţiei sale Margareta diverse bunuri, printre care şi un număr de 38 de stupi *(triginta et octo examina apum)* [56].

Ca şi alte bunuri mobile şi imobile, albinele sau produsele lor au constituit nu de puţine ori obiectul unor tranzacţii [57], de unde iarăşi se poate deduce că stupii se numărau pe atunci printre bunurile de preţ din inventarul oricărei gospodării, fie că erau ale unor nobili, fie ale ţăranilor liberi sau aserviţi.

Documentele din perioada la care ne referim nu cuprind informaţii despre furtul stupilor sau despre diferite alte daune sau stricăciuni. Din izvoare ceva mai tîrzii ştim însă că furtul stupilor se pedepsea cu o gloabă în bani (3 florini) şi cu obligarea făptaşului de a repara pagubele provocate [58].

Conform vechiului drept obişnuielnic, roii fugiţi cu ocazia roirii stupilor nu puteau fi prinşi de nimeni altcineva decît de stăpînul lor, nici chiar dacă treceau pe o proprietate străină, afară doar de cazul în care stăpînul de la care fugise roiul renunţa să-l mai urmărească. În schimb, stupii sălbatici şi roii lor erau consideraţi ca un fel de „vînat" şi ca atare puteau fi prinşi de oricine, fără nici o oprelişte, pentru a li se lua mierea şi ceara, ori pentru a fi domesticiţi.

---

[54] *Urkundenbuch*, II, p. 145:... *Iterum deductum est, quod quicumque possidet pomerium in Hasulgasse, quod singulis annis solvere tenetur populis de Ilclta quatuor libras cerae.* (Libra sau funtul era o măsură de greutate ce cîntărea cam o jumătate de kg (0.56 kg.)

[55] *Urkundenbuch*, II, p. 449— 152.

[56] Academia R.S.R., Filiala Cluj, Arhiva istorică, XLVI (actul datează din 3 aprilie 1367).

[57] De pildă, în 1343, nobilii David, Ilie şi Mihail, fiii comitelui Mihail din Juc (Cluj) s-au înţeles cu mama lor, rămasă văduvă, să-i răscumpere zestrea şi darurile ei de nuntă cu diferite bunuri, printre care : 14 iepe cu mînjii lor, 2 boi pe ales, 2 vaci cu viţei, jumătate din oi, o treime din bucatele semănate şi „albinele în întregime" *(apes in toto)*, precum şi cu nişte obiecte de argint : D.I.R.T., veac. XIV, vol. IV, p. 128 şi 611.

[58] D. Prodan, L. Ursuţiu şi M. Ursuţiu, *Urbariile Ţării Făgăraşului*, I, Bucureşti ,1970, p. 66—68 şi 198.

www.dacoromanica.ro

Concluzia ce se poate desprinde din cele de mai sus este aşadar că apicultura — la fel ca şi toate celelalte îndeletniciri agricole şi împreună cu acestea — a fost de timpuriu angrenată în sfera raporturilor feudale, aflate în curs de formare şi de consolidare. Sub semnul acestor raporturi bazate pe aservirea şi exploatarea producătorilor direcţi, au fost introduse diverse obligaţii şi pentru apicultori, concretizate, în principal, în : 1) dări din miere, impuse, la început, în cantităţi constante şi în mod global asupra unor comunităţi săteşti ; 2) obligarea unor oameni de condiţie servilă (robi, slugi) de a presta în temeiul constrîngerii extra-economice servitutea de stupari sau prisăcari *(apiarii, custodes apum)* ; 3) stabilirea obligaţiei de bază pentru alţi oameni din aceeaşi categorie socială *(mellidatores, ministratores candellarium)* de a le da stăpînilor lor anumite cantităţi de *miere* sau de *ceară* (nespecificate în documentele de care dispunem) ; 4) perceperea *dijmei (decima)* din mierea recoltată în fiecare an, sau din cei mai buni stupi disponibili, atît de către biserici, pe linie bisericească, cît şi de feudalii laici şi ecleziastici, în calitatea lor de stăpîni de pămînt, ca rentă feudală în natură. Îndeosebi sub forma redevenţelor de dijme (convertite uneori şi în bani) exploatarea apicultorilor a dăinuit timp de multe veacuri, pînă la destrămarea feudalismului.

Comerţul cu produsele apicole. Beneficiind de condiţii favorabile de dezvoltare (cu excepţia exploatării feudale), apicultura medievală s-a dovedit a fi în măsură să satisfacă nu numai nevoile proprii de consum ale celor ce se îndeletniceau cu creşterea albinelor şi ale stăpînilor lor feudali, ci să asigure în acelaşi timp şi oarecari prisoase de miere şi ceară, destinate negoţului intern şi extern. Dată fiind însă penuria surselor istorice, nu putem cunoaşte nici cantităţile de produse apicole vîndute pe piaţa internă sau externă, nici preţul lor. Dar chiar şi din frînturile de informaţii pe care le avem ne putem convinge măcar de faptul că practicarea comerţului cu produsele apicole a început de timpuriu şi că dezvoltarea lui a mers paralel cu procesul de înfiripare a economiei de schimb şi de diminuare treptată a poziţiilor încă precumpănitoare ale economiei naturale.

Din păcate, în cele mai vechi izvoare care conţin oarecari indicii despre negoţul cu produsele apicole nu se fac referiri exprese la Transilvania, ci numai la întregul regat al Ungariei (în hotarele sale medievale). Aşa este, de pildă, cazul relatării călătorului arab Abu Hāmid al-Garnāti, care a venit pe la 1150 „în Ungaria", unde a stat timp de trei ani, locuind în vreo patru oraşe (ale căror nume nu ni le comunică însă). Referindu-se la preţurile unor bunuri, acest călător ne arată, printre altele, că „500 de ratl de miere costă un dinar" şi că el însuşi şi-a cumpărat într-o zi „două urcioare de miere cu ceară pentru o jumătate de dinar" [59]. Tot el ne mai spune că a văzut într-o casă oarecare „cinci turte de ceară curată ca aurul şi un urcior mare cu mied, care era ca apa de trandafiri"[60]. Întrucît unii cercetători ai operei acestui călător admit posibilitatea ca el să fi trecut la venirea sa dinspre ţinuturile sudice ruseşti şi prin Transilvania [61], n-ar fi exclus ca relatarea sa să fie valabilă şi pentru realităţile din acest ţinut.

[59] Ivan Hrbek, *Ein arabischer Bericht über Ungarn. (Abu Hāmid al-Andalusi al-Garnāti*, 1080—1170), în : „*Acta Orientalia*", 1955, t. V, fasc. 1—2, p. 208—209.

[60] *Ibidem.*

[61] I. Hrbek, *op. cit.*, p. 212.

www.dacoromanica.ro

Informaţii despre comerţul extern cu produsele apicole se găsesc îndeosebi în tarifele de vămi de la Buda, Strigoniu, Haimburg etc. [62]. Cu toate că nici aici nu se menţionează expres numele Transilvaniei, este totuşi posibil ca o parte oarecare din mierea sau ceara care lua drumul apusului să fi provenit şi din părţile transilvănene (la fel ca şi sarea, despre care ştim sigur că nu putea fi adusă decît de aici, cu toate că nu se menţionează direct nici proveniența transilvăneană a acesteia).

Referitor la negoţul cu miere pe piaţa internă a Transilvaniei nu avem, pentru epoca de care ne ocupăm, decît mărturii indirecte, ceva mai tîrzii. O astfel de mărturie ne oferă, de exemplu, un act din 1487, din care aflăm că obştea secuilor din scaunul Mureşului s-a plîns voievodului Transilvaniei cu privire la unele nedreptăţi ce li se făceau, printre care s-a menţionat în primul rînd faptul că *acum* ei erau obligaţi să plătească după mierea pe care o aveau de vînzare o taxă vamală, care nu existase niciodată în vremurile *mai de demult* [63].

În privinţa negoţului cu ceară avem informaţii ceva mai multe şi mai amănunţite, dar nici acestea nu se referă, de fapt, decît la comerţul practicat cu acest produs de negustorii din Sibiu şi din Braşov, iar nu şi de cei din alte oraşe. În lipsa unor date mai variate şi mai concludente, nu putem însă şti în ce măsură vor fi ajuns, sau nu, negustorii sibieni şi braşoveni să concentreze în mîinile lor comerţul cu ceară din Transilvania. Ceea ce putem însă constata în mod sigur este faptul că comerţul cu ceară al negustorilor sibieni şi braşoveni a fost vădit încurajat şi sprijinit prin cîteva privilegii regale speciale.

Comerţul intern cu ceară nu este atestat deocamdată decît în mod indirect, într-un privilegiu din 1370, prin care regele Ludovic I reîntăreşte unele drepturi şi libertăţi ale Braşovului şi în care i se recunoaşte în mod special *(specialiter)* oraşului dreptul de judecată asupra celor ce folosesc măsuri false în cîntărirea cerii *(in iudicatibus falsarum mensurarum cerae)* [64].

Cele mai importante privilegii acordate negustorilor din Sibiu şi Braşov în legătură cu vînzarea acestui produs privesc comerţul extern cu ceară. În acest sens, în 1373, Ludovic I le acordă negustorilor din Sibiu dreptul de a vinde ceară topită şi curată, marcată cu pecetea oraşului lor, oriunde în cuprinsul Ungariei, îndeosebi la Alba Regală, şi chiar şi peste hotare [65]. La mai puţin de un an după aceea, regele Ludovic I le acordă şi negustorilor din Braşov un privilegiu asemănător pentru vinderea cerii, în aceleaşi condiţii de care beneficiau şi negustorii din Sibiu [66]. Braşovenii mai vindeau ceară şi negustorilor din Liov pe la începutul sec. al XV-lea, dar poate şi mai înainte [67].

---

[62] G. Fejér, *Codex diplomaticus*... IV 2, p. 311 312; VII/5, p. 145; VII/1, p. 278—284.

[63] *Székely oklevéltár*, V, p. 25—28: *a venditione ipsius mellis tributum exigunt, quod aliis temporibus nunquam fuit.*

[64] *Urkundenbuch*, II, p. 349.

[65] *Urkundenbuch*, II, p. 403: *...duximus ut iidem cives... ceram sub pura liquefactione infundendi et sub impressione sigilli... eiusdem civitatis, quocumque in regno nostro voluerint... venditionis causa deferendi ipsamque ceram absque iterata liquefactione tam nostris regnicolis quam extraneis mercatoribus... venditioni exponere... habeant facultatem.*

[66] *Urkundenbuch*, vol. II, p. 416—417. Acest privilegiu a fost reînnoit în 1395 de regele Sigismund (Hurmuzaki, *Documente...*, I/2, p. 370).

[67] M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, II, p. 632—636.

www.dacoromanica.ro

Comerțul cu ceară, pînă departe peste hotarele Transilvaniei, ne dovedește odată în plus că apicultura cunoștea în epoca la care ne referim o dezvoltare apreciabilă.

Faptul că atît volumul comerțului cu ceară, cît și foloasele pe care le trăgeau mai ales negustorii brașoveni de pe urma acestei activități trebuie să fi fost destul de mari, ni-l sugerează și alte informații documentare, din care rezultă că la Brașov se topea și se vindea și ceară importată din Țara Românească [68].

În legătură cu vînzarea cerii din Țara Românească la Brașov, s-ar putea pune întrebarea dacă nu cumva importul acestui produs trebuia să se facă din cauza lipsei totale sau a unei insuficiente dezvoltări a apiculturii în zona Brașovului și în general în părțile sud-estice ale Transilvaniei? În lipsa unor informații mai amănunțite, nu se poate da un răspuns categoric la această problemă. Înclinăm să credem însă că nu slaba dezvoltare a apiculturii în această parte a Transilvaniei a fost cauza importului de ceară, ci poate mai degrabă abundența acestui produs în Țara Românească și faptul că, în condițiile înaintării turcilor în Balcani, nu exista nicăieri o piață mai avantajoasă pentru Țara Românească decît la Brașov. Dealtfel, din documentul citat nu reiese că ceara ce se vindea la sfîrșitul sec. al XIV-lea la Brașov provenea, în exclusivitate din Țara Românească, ci de oriunde *(undecumque)*. Putea fi deci și din părțile sud-estice ale Transilvaniei. Un indiciu cît se poate de elocvent că apicultura se practica pe o scară destul de mare și în regiunea Brașovului îl constituie dealtfel faptul că în secolele XIII — XIV satul Hărman din vecinătatea Brașovului, purta pitorescul și foarte sugestivul nume de *Mons Mellis* [69], nume ce arată prin el însuși bogăția stupilor în acele locuri. Tot în vecinătatea Brașovului mai avem atestată (ulterior) și localitatea Stupini *(Apiarium)* [70]. Prin urmare, nu există nici un temei să se creadă că în această zonă nu s-ar fi practicat apicultura.

Printre produsele care constituiau obiectul schimburilor comerciale obișnuite dintre Transilvania și Țara Românească s-au mai numărat de asemenea atît mierea, cît și mierul. Acest lucru ne este dovedit de privilegiile comerciale care le-au fost reîntărite negustorilor brașoveni și bîrseni la începutul sec. al XV-lea de domnii Țării Românești și anume de Mircea cel Bătrîn în 1413 și de Dan al II-lea în 1423 [71]. Întrucît în ambele variante (slavonă și latină) ale privilegiului din 1413 se precizează că pomeniților negustori li se „înnoesc și se întăresc legile ce au avut ei *de la străbuni (ot preroditeli)* domniei mele" și că vămile se vor lua „așa cum au fost ele din vechime" *(suo modo antiquo)*, avem îndreptățite temeiuri să conchidem că negoțul cu mierea și cu mierul s-a putut practica între locuitorii de pe cele două versante ale Carpaților cel puțin de prin sec. al XIV-lea.

[68] *Urkundenbuch*, vol. III, p. 119: ...*Insuper universas ceras ad ipsam civitatem nostram undecumque signanter de ipsis partibus Transalpinis importandas in eadem civitate nostra Brassoviensi liquefacere, fundere et expurgare sicque tandem venditioni exponere teneantur*...

[69] La 21 martie 1240, regele Bela al IV-lea a donat călugărilor cisterciți satul Hărman *(Mons Mellis)*, dimpreună cu Feldioara, Șinpetru și Prejmer: *Urkundenbuch*, I, p. 68, iar în 1377 regele Ludovic I donează același *Mons Mellis* și alte sate învecinate orașului Brașov: *Urkundenbuch*, II, p. 480—481.

[70] C. Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, II, p. 148.

[71] Hurmuzaki — Iorga, *Documente priv. la istoria românilor*, XV/1, p. 9 și 13 *(de vase medonis XII denarios; ... de una tunella mellis, que habet LXXX ornas XX denarios;* etc.); Gr. Tocilescu, *531 documente istorice slavo române...*, p. 4—6.

www.dacoromanica.ro

În sfîrșit, nu poate fi trecut cu vederea nici faptul că în strînsă legătură cu producerea și desfacerea mierii și a cerii s-au mai dezvoltat de asemenea și unele *meșteșuguri medievale*, specializate în prelucrarea produselor apicole (prepararea miedului, a turtelor dulci, confecționarea lumînărilor etc.) și că în același timp a sporit și numărul *negustorilor* care vindeau aceste produse.

Comerțul cu produsele apicole a înlesnit deci și dezvoltarea unor noi activități economice. Dar în același timp, schimburile comerciale și relațiile bănești au stimulat și propria dezvoltare a apiculturii.

Din păcate, posibilitățile noastre de studiere și de cunoaștere a problemei comerțului cu produsele albinelor în perioada tratată se limitează doar la cele de mai sus. Dar chiar și în temeiul acestora, rămîne de necontestat faptul că aceste produse au pătruns încă de timpuriu în circuitul economiei de schimb, aflată și ea, tocmai în perioada de care ne ocupăm, în curs de înfiripare. Oricît de timizi vor fi fost mai ales la început pașii făcuți în această direcție, este neîndoielnic că activitatea de schimb a făcut ca paralel cu creșterea cererii pentru produsele apicole și pentru derivatele lor să sporească și numărul celor ce au beneficiat — direct sau indirect — de pe urma acestei ocupații, iar posibilitățile crescînde de valorificare a prisoaselor de miere și de ceară sau de mied au impulsionat, la rîndul lor, dezvoltarea apiculturii atît în perioada la care ne referim, cît și în decursul veacurilor următoare.

Concluzii finale. Cercetarea situației apiculturii în lumina tuturor izvoarelor de care dispunem ne permite să conchidem că această ramură economică, beneficiind de baza materială și de experiența moștenită de la epocile istorice premergătoare, a constituit și în decursul secolelor XI — XIV o ocupație esențială și statornică a locuitorilor Transilvaniei, menită să sporească și să îmbunătățească resursele de trai ale acestora. Chiar dacă creșterea albinelor nu s-a situat ca importanță economică pe același plan cu agricultura sau cu creșterea celorlalte animale domestice mai mari, totuși, ea a reprezentat o îndeletnicire importantă, pe cît de lesnicioasă și de accesibilă tuturor locuitorilor Transilvaniei, tot pe atît de utilă și de necesară, nu numai pentru că asigura obținerea unuia dintre cele mai valoroase produse alimentare din cîte au fost cunoscute vreodată, ci și pentru că mai aducea societății încă multe alte foloase care își aveau rosturile lor de neînlocuit în vremurile de atunci.

Datorită unor cauze obiective, care privesc nivelul dezvoltării forțelor de producție ale societății medievale de pretutindeni, creșterea albinelor n-a putut fi practicată decît cu ajutorul unor unelte rudimentare, după metode rutiniere și pe bază de cunoștințe relativ modeste, prea puțin evoluate față de cele existente în antichitate. Cu toate acestea, randamentul global al apiculturii a fost în bună măsură întregit și compensat de abundența stupilor și de toți ceilalți factori care au favorizat această ocupație și au făcut ca recoltele de miere și de ceară să fie îndeajuns de mari ca să poată acoperi nu numai necesitățile de consum ale producătorilor și satisfacerea obligațiilor feudale, ci să permită și acumularea unor prisoase, destinate negoțului intern și extern.

Dată fiind importanța sa economică, nici apicultura n-a putut rămîne în afara sistemului de relații feudale, bazate pe aservirea și exploatarea producătorilor direcți. Începînd tot atît de timpuriu ca și pe tărîmul

www.dacoromanica.ro

altor ocupații agricole, ca urmare a extinderii și a consolidării raporturilor feudale, cei ce se îndeletniceau cu creșterea albinelor au fost obligați să le dea stăpînilor lor de pămînt, precum și bisericilor, diferite dări din miere și din ceară sau din stupi (generalizate mai apoi sub forma de dijme), în timp ce altor oameni aserviți li s-a impus obligația de a presta în folosul acelorași stăpîni feudali slujba permanentă de stupari sau prisăcari.

Încheind, putem spune deci cu toată convingerea că, pentru foloasele aduse necontenit societății încă din vremuri străvechi, cît și pentru întregirile și clarificările pe care le poate aduce studierea acestei tradiționale ocupații strămoșești la cunoașterea traiului și a situației social-economice a înaintașilor noștri, apicultura merită cu prisosință să i se acorde o atenție susținută și în istoriografie.

L'APICULTURE EN TRANSYLVANIE AUX XI-e-XIV-e SIÈCLES

RÉSUMÉ

L'apiculture a constitué, depuis les temps ancestraux, une occupation importante et stable de nos aïeux qui y ont trouvé une source d'accroissement et de diversification de leurs possibilités d'existence. La présente étude porte notamment sur l'ancienneté de l'apiculture en Transylvanie, les facteurs qui ont conditionné son dévelopement pendant l'époque soumise à l'étude, la technique apicole médiévale, le cadre des rapports féodaux et le commerce de produits apicoles.

Bénéficiant de la base matérielle requise, ainsi que de l'expérience héritée des époques historiques précédentes, l'apiculture a constitué pendant les XI-e — XIV-e siècles pour les habitants de Transylvanie une occupation accessible et utile à la fois.

Dans la Transylvanie médiévale, de même qu'ailleurs, elle n'a pu être pratiquée qu'au moyen de méthodes rudimentaires, trop peu évoluées par rapport à l'antiquité. Mais l'abondance des ruches et des autres facteurs qui ont favorisé cette occupation ont compensé cette insuffisance, faisant en sorte que les récoltes de miel et de cire puissent couvrir non seulement les nécessités des producteurs et les obligations féodales, mais créer également certaines disponibilités pour le commerce intérieur et extérieur.

L'exploitation féodale s'est faite ressentir aussi, de bonne heure, dans cette branche économique sous différentes formes, matérialisées dans : a) l'obligation imposée à divers villages de livrer certaines quantités constantes et globales de miel ; b) l'obligation de certains gens ayant une condition servile (serfs, serviteurs) à la servitude d'apiculteurs ou de gardiens de ruchers *(apiarii, custodes apum)* ; c) l'obligation fondamentale d'autres catégories d'hommes asservis *(mellidatores, ministratores candellarium)* de livrer à leurs maîtres certaines quantités de miel et de cire ; d) la perception de la dîme *(decima)* à partir du miel récolté annuellement ou des ruches disponibles aussi bien par les églises (par voie ecclésiastique) que par les féodaux laïques et ecclésiastiques (dans leur qualité de maîtres de domaines) en tant que rente féodale en produits.

L'étude de l'apiculture au moyen-age présente donc un intérêt scientifique aussi bien pour la connaissance des conditions de vie des habitants, que pour la genèse et l'évolution des rapports féodaux en Transylvanie.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

ÎN ÎNTÎMPINAREA CELUI DE AL XV-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE ISTORICE

LUPTA ANTIFEUDALĂ A ȚĂRĂNIMII DIN ANGLIA ÎN SECOLELE XIII—XIV

DE

RADU MANOLESCU

FORMELE LUPTEI ANTIFEUDALE A ȚĂRĂNIMII

Starea de dependență și numeroasele sarcini impuse țăranilor de stăpînii de domenii, de biserică și de statul feudal au generat lupta antifeudală a țărănimii, desfășurată neîntrerupt și cu forme de manifestare variate. [1]

Mărturiile vremii și îndeosebi registrele judiciare manoriale (domeniale) menționează adesea îndeplinirea necorespunzătoare sau neîndeplinirea prestațiilor în muncă, nesupunerea la plata redevențelor în produse și în bani, nerespectarea monopolurilor senioriale, folosirea fără încuviințare seniorială a pădurilor și pășunilor rezervei feudale și alte forme de manifestare a rezistenței țărănimii față de sarcinile și îngrădirile pe care i le impuneau stăpînii domeniilor. În registrele judiciare manoriale ale abației Ramsey sînt menționate, în cadrul celor 21 de sesiuni judiciare desfășurate între 1279—1311, 146 de cazuri de nesupunere a țăranilor din diferite domenii ale abației la îndeplinirea prestațiilor în muncă. Astfel 26 de țărani din Cranfield în 1294 și 15 țărani din Haughton în 1308 au fost amendați pentru că nu au ieșit la arat pe rezerva feudală, iar 18 țărani de asemenea din Haughton au fost amendați în 1307 pentru că nu au mers să întoarcă fînul de pe fîneața seniorială [2]. La curtea de judecată a abației de la Pershore, ținută pe domeniul de la Hawkesbury, în august 1291, mai mulți țărani dependenți de aici au fost învinuiți că și-au trimis animalele să pască pe rezerva feudală, că au cules spicele de pe ogoarele rezervei, că nu au venit la strînsul recoltei, că au refuzat să repare acareturile domeniale, că s-au căsătorit în afara domeniului fără încuviințarea abatelui etc. [3]. Țăranii de pe domeniul Darnhall al abației Vale Royal

[1] R. Manolescu, *Situația economică și structura socială a țărănimii din Anglia în secolele XIII—XV*, în „Revista de istorie", tomul 30, 1977, nr. 9, p. 1625—1647. Idem, *Societatea feudală în Europa apuseană*, București, 1974 p. 206—209, 220—232.

[2] R. H. Hilton, *Peasant movements in England before 1381*, în *Essays in Economic History. Reprints edited...* by E. M. Carus-Wilson, vol. II, Londra, 1962, p. 82—83.

[3] R. H. Hilton, *A medieval society. The West Midlands at the end of the thirteenth century*. Londra, 1966, p. 155.

„REVISTA DE ISTORIE", Tom 32, nr. 3, p. 505—522, 1979

www.dacoromanica.ro

din Cheshire erau învinuiţi în 1328 şi în 1336 că nu respectau monopolul morii deţinut de mănăstire [4]. Pentru a sili pe ţărani să respecte monopolul seniorial al morii şi a înlătura practica, considerată „ilegală", a folosirii unor mori manuale ţărăneşti, feudalii confiscau pietrele acestor mori manuale, ca abatele mănăstirii Cirencester în 1300 sau ca abatele mănăstirii St. Albans, care îşi pavase cu ele interiorul reşedinţei [5].

O altă formă de luptă antifeudală a ţărănimii o constituia încercarea de a obţine eliberarea din şerbie şi de a reduce sarcinile feudale pe calea proceselor purtate împotriva stăpînilor feudali. Ţăranii din Cirencester, de pildă, care depindeau de abaţia de acolo, s-au adresat în 1225 justiţiei regale, plîngîndu-se că au fost împovăraţi de abate cu sarcini mai grele decît înainte. Pentru cercetarea plîngerii lor, justiţia regală a constituit o comisie de 24 de nobili, care a declarat că ţăranii se află „în stare de şerbie" şi că deci pot fi supuşi de abate la sarcini nelimitate. În 1241, ţăranii din satul Minety, care ţinea de Cirencester, s-au plîns şi ei justiţiei regale că au fost împovăraţi de abate cu sarcini mai grele decît înainte; la rîndul său, abatele a invocat concluziile anchetei din 1225, argumentînd că Minety ţine de Cirencester şi drept urmare ţăranii de acolo erau supuşi la obligaţii nelimitate, „după bunul plac al abatelui", punct de vedere pe care şi l-au însuşit şi judecătorii regali [6]. Ţăranii dependenţi de pe domeniul Clandon, din comitatul Surrey, aparţinînd lui John Attewater, s-au adresat şi ei justiţiei regale în 1279, plîngîndu-se de îngreunarea sarcinilor feudale. Tribunalul regal, cercetîndu-le plîngerea, a dat însă dreptate lui John Attewater, îngăduindu-i „să silească pe şerbii săi să-i îndeplinească obligaţiile şi muncile datorate" [7]. Rezultatele acestor procese — ca şi ale atîtor altora asemănătoare — atestă, aşa dar, că în litigiile cu stăpînii feudali, ţărănimea nu-şi găsea dreptatea la tribunalele regale şi la comisiile judiciare nobiliare, care îşi vădeau din plin rolul de instrumente de apărare a intereselor de clasă ale feudalităţii.

O altă formă a rezistenţei antifeudale a ţărănimii o constituia fuga de pe domenii a şerbilor, care se strămutau pe alte domenii, mai ales în ţinuturile de colonizare, unde seniorii, în căutare de braţe de muncă, ofereau temporar coloniştilor condiţii mai avantajoase, sau emigrau în oraşe, unde, dacă nu erau revendicaţi sau găsiţi de stăpîni în decursul unui anumit spaţiu de timp, deveneau oameni liberi. Pentru a-i urmări şi readuce pe domeniu, feudalii laici şi eclesiastici cereau sprijinul tribunalelor din comitate sau al regalităţii, care emiteau charte potrivit cărora stăpînii puteau să urmărească şi să readucă „legal" pe şerbii fugari, o astfel de chartă primind, de pildă, priorul mănăstirii din Tynemouth în 1271 [8].

Exploatarea stăpînilor feudali şi caracterul de clasă al măsurilor luate de autorităţile statului feudal, îndeosebi hotărîrile tribunalelor care judecau conflictele dintre stăpînii de domenii şi ţăranii dependenţi, au determinat ţărănimea să recurgă frecvent şi la forme de rezistenţă făţişă,

[4] R. H. Hilton, *Peasant movements in England before 1381*, p. 84.

[5] H. S. Bennett, *Life on the English manor. A study of peasant conditions, 1150—1400*, Cambridge, 1969, p. 132—133.

[6] R. H. Hilton, *A medieval society. The West Midlands*, p. 156—159.

[7] E. A. Kosminsky, *Studies in the agrarian history of England in the thirteenth century. Edited by R. H. Hilton. Translated from the Russian by R. Kish*, Oxford, 1956, p. 340.

[8] H. S. Bennett, *op. cit.*, p. 307.

www.dacoromanica.ro

individuală sau în grupuri restrînse, manifestată prin ameninţarea, atacarea sau prădarea feudalilor laici şi eclesiastici, a slujbaşilor lor sau a bunurilor de pe domenii. Ţăranii dependenţi de pe domeniile prioratului din Harmondsworth, nedreptăţiţi prin hotărîrea comisiei care anchetase conflictul dintre ei şi mănăstire în 1278, au pătruns în reşedinţa manorială, au luat acte şi bunuri şi au ameninţat pe prior şi pe oamenii săi cu arderea reşedinţei. În acelaşi an, şerbii mănăstirii Halesowen au fost excomunicaţi de autorităţile eclesiastice pentru violenţe împotriva abatelui şi a călugărilor. În 1299, pe domeniul Worsted al prioratului St. Stefen din Hempton, cînd şeriful din Norfolk a sosit la chemarea călugărilor aflaţi în conflict cu ţăranii dependenţi ai mănăstirii, a găsit adunaţi 66 de ţărani, pe cale de a se împotrivi făţiş călugărilor. Frecvent autorităţile menţionează acţiuni antifeudale organizate ale ţăranilor dependenţi, ca, de pildă, „conspiraţia" împotriva seniorului a ţăranilor din Ogbourne, în 1327, cea a ţăranilor din Darnhall împotriva abaţiei Vale Royal în 1336, sau „confederaţia" şerbilor din Haugling în 1338 [9].

Forma cea mai înaltă a luptei antifeudale a ţărănimii o reprezintă răscoala. Cauza fundamentală a răscoalelor ţărăneşti a constituit-o exploatarea feudală, care în perioada feudalismului dezvoltat a cunoscut o diversificare şi o agravare a formelor de stoarcere şi de asuprire a ţărănimii dependente de către feudalitatea laică şi eclesiastică. Exploatării feudale a stăpînilor de domenii i se adăuga perceperea de către biserică a decimei eclesiastice şi a unui şir de taxe pentru asistenţa religioasă şi, pe măsura centralizării statale, fiscalitatea crescîndă a statului feudal.

CAUZELE RĂSCOALEI ŢĂRĂNEŞTI DIN 1381. FRĂMÎNTĂRI ŢĂRĂNEŞTI PREMERGĂTOARE

În a doua jumătate a secolului al XIV-lea, evoluţia societăţii engleze a fost puternic înrîurită de urmările teribilei epidemii de ciumă care a bîntuit în anii 1348—1349. Datorită mortalităţii ridicate din timpul ciumei şi după epidemie, populaţia Angliei s-a redus între 1348 şi 1377 de la 3.757.000 locuitori la 2.223.500 locuitori [10], adică cu aproximativ 40%.

Scăderea populaţiei a dus la rărirea mîinii de lucru şi la o tendinţă de urcare a salariilor lucrătorilor agricoli şi din ateliere. Pentru a ieşi din impas, proprietarii funciari feudali dădeau în arendă loturi din rezerva seniorială, atribuiau ţăranilor supravieţuitori de pe domenii sau altora veniţi din afară loturile de pămînt ale ţăranilor decedaţi, dar, mai ales, se străduiau să impună ţăranilor îndeplinirea riguroasă a prestaţiilor în muncă. Criza de braţe de muncă îi împingea totodată la menţinerea şerbiei, care, prin legarea de pămînt a ţăranilor şerbi şi impunerea de clacă nelimitată, le asigura forţa de muncă necesară. Tendinţa de creştere a salariilor lucrătorilor agricoli a provocat totodată reacţia tuturor acelora care foloseau forţa lor de muncă pentru a-şi valorifica pămîntul şi, în primul rînd, a proprietarilor funciari feudali. Apărîndu-le interesele, ordonanţa regelui Eduard al III-lea din iunie 1349 şi „Statutul celor care

[9] R. H. Hilton, *Peasant movements in England before 1381*, p. 83—84.

[10] B. H. Slicher van Bath, *The agrarian history of Western Europe, A.D. 500—1850*, Londra, 1966, p. 88.

www.dacoromanica.ro

lucrează" *(The Statute of Labourers)*, emis de Parlament în 1351 și reînnoit în 1361 și în anii următori, menționau că după ciumă lucrătorii agricoli „nu primeau să muncească decît cu salarii foarte ridicate" și stabileau că „lucrătorii agricoli, atît bărbați cît și femei, să fie siliți să muncească pentru salariile și plățile care erau obișnuite" în cursul anilor 1346—1347. Statutul prevedea că lucrătorii agricoli erau obligați să muncească în satul în care locuiau, deplasarea făcîndu-se numai cu învoirea lordului lor sau a autorităților locale, iar cei care încălcau prevederile statutului erau amenințați, în funcție de „vina" lor, cu amenzi, punerea în lanțuri sau întemnițarea pe diverse termene [11]. „Statutul celor care lucrează" favoriza, în primul rînd, pe marii proprietari funciari, care aveau prioritate în folosirea muncii lucrătorilor agricoli care locuiau pe domeniile lor, asigurîndu-și astfel, într-o epocă de „foame de brațe de lucru", forța de muncă necesară. Concurența pe care marii feudali o făceau feudalilor mărunți și țăranilor înstăriți în lupta pentru asigurarea brațelor de muncă a determinat de aceea o bună parte dintre aceștia să ceară anularea prevederilor din statut care stabileau folosirea prioritară de către lorzii locali a forței de muncă de pe domeniile lor și îngrădeau libera deplasare a lucrătorilor agricoli, iar pe unii nobili mărunți de țară și un număr relativ mare de țărani înstăriți să ia parte la răscoala țărănească din 1381.

Lupta țărănimii împotriva șerbiei și a menținerii sau chiar a agravării obligațiilor în muncă, ca și împotriva „Statutului celor care lucrează" a constituit de aceea principala cauză a marii răscoale țărănești din 1381. Ea a izbucnit și s-a manifestat mai puternic îndeosebi în comitatele sudice și sud-estice ale Angliei, unde, datorită lărgirii producției pentru piață, șerbia și munca salariată în agricultură coexistau și se îmbinau strîns și contradictoriu.

Exploatării feudale a maselor rurale i s-au adăugat în anii premergători răscoalei agravarea presiunii fiscale, reaua cîrmuire, corupția și abuzurile administrației. Reluarea războiului cu Franța, în vara anului 1369, a impus Angliei noi cheltuieli militare, pentru a căror acoperire s-a instituit impozitul pe cap de locuitor sau capitația *(Poll Tax)*, plătit de fiecare supus în vîrstă de peste 14 ani. Capitației, votate de Parlament în 1377, 1379 și 1380, i s-au adăugat alte impuneri în 1378 și în 1380, astfel încît valoarea totală a contribuțiilor bănești impuse populației în anii 1377—1381 se ridica la circa 220.000 lire sterline [12], o sumă imensă pentru vremea de atunci. Dar, după cum remarca „Cronica anonimă" a vremii, „aceste subsidii nu au fost de nici un folos pentru regat, ci au fost cheltuite rău și cu înșelăciune, spre marea sărăcire a poporului ..." [13]. Într-adevăr, după moartea regelui Eduard al III-lea, în 1377, tronul a revenit nepotului său nevîrstnic, Richard al II-lea, în timpul minorității căruia cîrmuirea a fost exercitată de unchiul său, John of Gaunt, duce de Lancaster. Reaua cîrmuire, risipa curții regale, corupția și abuzurile administrației și înfrîngerile suferite în Franța în 1379 și 1380 au dus la irosirea fără de nici un folos pentru țară a enormei contribuții bănești stoarse poporului englez, trezind o opoziție crescîndă față de statul feudal și față de cercurile conducătoare.

[11] R. B. Dobson, *The Peasants' Revolt of 1381*, Londra, 1970, p. 63—68.
[12] R. B. Dobson, *op. cit.*, p. 101—122.
[13] R. B. Dobson, *op. cit.*, p. 123.

www.dacoromanica.ro

Înăsprirea exploatării feudale, prevederile „Statutului celor care lucrează" și creșterea poverii fiscale au generat în rîndul populației din Anglia o opoziție tot mai puternică față de rînduielile societății feudale. Ea a luat forme de manifestare variate și tot mai violente, care au precedat și totodată au pregătit marea răscoală antifeudală din 1381.

Menținerea obligațiilor în muncă ale țăranilor dependenți și a șerbiei a întîmpinat o vie rezistență din partea țăranilor. Grăitoare în acest sens este petiția adresată de feudali Parlamentului în 1377, în care se plîngeau că șerbii „au nesocotit și nesocotesc îndatoririle și slujbele legiuite datorate lorzilor lor" și că „s-au unit și s-au înțeles între ei ca să se împotrivească cu forța lorzilor lor și slujitorilor acestora". Oglindind neliniștea feudalilor englezi, care își aduceau aminte de Jacqueria franceză din 1358, petiția cerea să se ia grabnice măsuri împotriva nesupunerii țăranilor, pentru ca să nu aibă loc și în Anglia ceea ce se petrecuse în Franța „din pricina unor răscoale și uniuni asemănătoare ale șerbilor împotriva stăpînilor lor"[14].

„Înghețarea" salariilor lucrătorilor agricoli și asprimea pedepselor prevăzute pentru aceia dintre ei care nu se supuneau prevederilor „Statutului celor care lucrează" au trezit de asemenea o puternică împotrivire. Într-o petiție a feudalilor adresată Parlamentului în 1376, aceștia se plîngeau că atunci cînd își arată nemulțumirea față de munca făcută de lucrătorii agricoli sau cînd vor să-i plătească după tarifele prevăzute de statut, aceștia părăsesc lucrul și se duc să se angajeze în altă parte sau „devin de obicei haiduci, sporindu-și în fiecare zi prădăciunile și fărădelegile"[15]. Intervenind în relațiile dintre proprietarii funciari și lucrătorii agricoli, tribunalele locale au judecat între 1349 și 1377 circa 9.000 de procese intentate lucrătorilor agricoli care nu se supuneau prevederilor statutului [16].

Opoziția față de feudalism a luat forme de exprimare variate, care oglindesc nuanțat poziția și interesele diverselor categorii sociale care luptau împotriva opresiunii feudale.

Într-o epocă în care biserica era cel mai mare proprietar funciar feudal, iar prin poziția și prin rolul său în societate consacra orînduirea feudală și își punea pecetea asupra gîndirii oamenilor, opoziția față de feudalism se îndrepta și împotriva bisericii și, în același timp, avea frecvent ca formă de exprimare un veșmînt religios. O critică severă a avuțiilor și a abuzurilor bisericii a făcut în deceniile 7 și 8 ale secolului al XIV-lea reformatorul religios John Wycliffe, care susținea, printre altele, că autoritatea laică este îndreptățită să secularizeze proprietățile bisericii dacă aceasta nu își îndeplinește obligațiile asumate față de credincioși. Ideile lui Wycliffe au găsit condiții prielnice de răspîndire datorită creșterii opoziției față de feudalism și activității unor predicatori populari, cunoscuți sub numele de lollarzi, care au extins critica făcută de Wycliffe bisericii asupra societății feudale în ansamblul ei. O expresie a acestei opoziții populare față de feudalism înveșmîntată în haină religioasă o constituie

[14] R. B. Dobson, *op. cit.*, p. 76—78.
[15] *Ibidem*, p. 72—74.
[16] R. H. Hilton, H. Fagan, *The English Rising of 1381*, Londra, 1950, p. 27.

www.dacoromanica.ro

dictonul, care a căpătat o largă răspîndire în preajma izbucnirii răscoalei țărănești din 1381,

„Cînd Adam săpa și Eva țesea
Cine era pe atunci nobil?".

Dintre predicatorii populari, un rol deosebit a jucat preotul John Ball, care a dat ideilor lui Wycliffe o vigoare nouă. Cronicarul francez Froissart menționa că John Ball spunea oamenilor adunați la predică că „treburile nu pot să meargă bine în Anglia și nici nu vor merge pînă cînd bunurile nu vor fi toate în comun și pînă cînd nu vor mai fi nici șerbi, nici nobili"[17]. Pentru John Ball șerbia constituia o abatere de la egalitatea primitivă biblică a oamenilor, cronicarul Thomas Walsingham menționînd că în predica ținută la Blackheath, lîngă Londra, la 12 iunie 1381, acesta spunea că „la început toți oamenii au fost zămisliți egali prin natura lor, iar șerbia a fost introdusă prin nedreapta și crunta apăsare a oamenilor, împotriva voinței lui Dumnezeu ... [18].

RĂSCOALA ȚĂRĂNEASCĂ ÎN COMITATELE SUD-ESTICE ȘI ÎN LONDRA, CONDUSĂ DE WAT TYLER

Marea răscoală a țăranilor din 1381 [19] a început în sud-estul Angliei, în comitatele Essex și Kent, unde se concentrau cele mai acute contradicții din lumea rurală engleză. Ea a izbucnit sub forma unei mișcări îndreptate împotriva impozitului pe cap de locuitor și a felului abuziv în care era perceput. Către sfîrșitul lunii mai, mai mulți strîngători de impozite au fost atacați la Brentwood, în comitatul Essex, de locuitorii din acest sat și din satele învecinate. Un detașament de represiune, condus de judecătorul Robert Bealknap, a fost de asemenea înfrînt și dispersat în apropiere de Brentwood, la 2 iunie. În primele zile ale lunii iunie, răsculații din comitatele Essex și Kent, cărora li s-au alăturat și țărani din comitatul Sussex, și-au intensificat acțiunile, trecînd la atacarea domeniilor unor slujbași regali însărcinați cu stabilirea și cu perceperea impozitelor și ale unor mănăstiri. Răsculații din Kent au ocupat la 6 iunie Rochester, iar la 7 iunie Maidstone, eliberînd cu acest prilej pe cei închiși pentru neplata impozitelor sau pentru nesupunere față de prevederile „Statutului celor care lucrează". Din închisoarea din Maidstone a fost eliberat și John Ball, care, binecunoscut de răsculați pentru neobosita sa activitate de predicator, a devenit unul dintre cei mai influenți conducători ai răscoalei. La 10 iunie, răsculații au pătruns în Canterbury și au cerut consiliului municipal să le jure credință. A doua zi, răsculații, cărora li se alăturaseră și orășeni din Canterbury, au pornit spre Londra.

Încă din primele zile ale lunii iunie, răsculații din Kent erau conduși de Wat Tyler, care a devent în scurtă vreme conducătorul răscoalei țără-

[17] Jean Froissart, *Chroniques*, deuxième livre, publié par G. Raynaud, tom. X, Paris, 1897, p. 96.

[18] R. B. Dobson, *op. cit.*, p. 375.

[19] R. H. Hilton, H. Fagan. *The English Rising of 1381*, Londra, 1950, 204 p; R. Hilton, *Bond men made free. Medieval peasant movements and the English Rising of 1381*, Londra, 1977, 240 p. Izvoarele de bază privitoare la răscoală sînt adunate, sub formă de extrase, în culegerea de texte întocmită de R. B. Dobson, *The Peasants' Revolt of 1381*.

www.dacoromanica.ro

neşti din comitatele Essex şi Kent. Wat Tyler era meşter acoperitor de case din Maidstone, din comitatul Kent şi participase la campaniile din Franţa, cu care prilej dobîndise cunoştinţe militare. Avea o minte pătrunzătoare şi calităţi de conducător militar şi politic, pe care le-a pus în slujba ţelurilor răscoalei, ceea ce constată, dar interpretează tendenţios, şi Thomas Walsingham, care notează că Wat Tyler era „un om isteţ, înzestrat cu o judecată sănătoasă, dacă s-ar fi hotărît să-şi folosească inteligenţa în scopuri bune" [20].

Obiectivele răsculaţilor au început să se contureze, în liniile lor mari, încă din prima decadă a lunii iunie.

Principalul obiectiv al răsculaţilor era desfiinţarea şerbiei, impus de participarea masivă la răscoală a ţăranilor şerbi. Referindu-se la ţelurile lor, Walsingham nota că „s-au strîns laolaltă şi au început să strige pentru libertate, plănuind să devină egali ai lorzilor lor şi să nu mai fie legaţi prin şerbie de nici un stăpîn" [21]. Cronicarul Jean Friossart menţionează şi el că răsculaţii au hotărît să meargă la Londra şi să vorbească cu regele „pentru ca fiecare să fie liber, căci ei voiau să nu mai fie nici un şerb în Anglia" [22].

Un alt obiectiv al răsculaţilor, care oglindeşte intransigenţa luptei lor antifeudale, îl constituia lichidarea feudalităţii laice şi eclesiastice. „Cronica anonimă" consemnează cu spaimă că „scopul lor era de a ucide pe toţi lorzii şi doamnele de renume, ca şi pe toţi arhiepiscopii, episcopii, abaţii şi priorii, călugării şi canonicii, preoţii-parohi şi vicarii..." [23]. Iar Froissart menţionează şi el că „dacă ar fi fost după ţelul lor, ar fi nimicit pe toţi nobilii din Anglia" [24].

În privinţa impozitelor, răsculaţii au hotărît să nu mai accepte nici un impozit, în afară de darea de a cincisprezecea parte, consimţită şi plătită de înaintaşii lor [25].

Socotindu-i vinovaţi de reaua cîrmuire, de asprimea legilor şi de creşterea impozitelor, răsculaţii s-au ridicat împotriva slujbaşilor regali şi îndeosebi a sfetnicilor regelui, ca John of Gaunt, Simon Sudbury, arhiepiscop de Canterbury şi cancelar al Angliei sau Robert Hales, mare maestru al ordinului cavalerilor ospitalieri şi trezorier al regatului. După intrarea în Canterbury, ei au proclamat scoaterea din funcţia de arhiepiscop şi condamnarea la moarte a lui Simon Sudbury, aflat pe atunci la Londra.

În schimb, faţă de regalitate ca instituţie şi faţă de regele Richard al II-lea ca persoană, răsculaţii s-au arătat de un loialism paralizant. Tributari concepţiei generalizate a epocii, răsculaţii considerau că regalitatea reprezintă izvorul şi simbolul justiţiei, căreia i a se pot adresa pentru a le face dreptate. Totodată, adolescenţa lui Richard al II-lea îl disculpa în ochii lor de răspunderea relei cîrmuiri a ţării, de care erau socotiţi vinovaţi sfetnicii şi curtea, aşezaţi ca o barieră între poporul care suferă şi regele care nu ar lua măsuri pentru curmarea suferinţelor supuşilor săi pentru că nu le-ar cunoaşte. Credinţa că regelui i-ar sta în vrere şi în

[20] R. B. Dobson, *op. cit.*, p. 176.
[21] *Ibidem*, p. 132.
[22] Jean Froissart, *Chroniques*, tom. X, p. 100.
[23] R. B. Dobson, *op. cit.*, p. 131.
[24] Jean Froissart, *Chroniques*, tom. X, p. 101.
[25] Răculaţii se refereau la sistemul de contribuţii băneşti stabilit în perioada 1290—1334 (J. Z. Titow, *English rural society, 1200—1350*, Londra, 1969, p. 62—63).

www.dacoromanica.ro

putință să le rezolve favorabil revendicările i-a împins pe răsculați la marșul spre Londra și la tratativele duse direct cu regele. Loialitatea față de rege se oglindește și în parola de recunoaștere între ei a răsculaților care se pregăteau să pătrundă în Londra: „Cu cine ții? Cu regele Richard și cu poporul adevărat!" [26].

Față de biserică, răsculații aveau în vedere, sub influența lui John Ball, măsuri radicale. Considerînd-o ca părtașă la împilarea poporului și ca sprijinitoare a rînduielilor feudale, răsculații prevedeau, potrivit „Cronicii anonime", deposedarea bisericii de avuții și simplificarea organizării ei, astfel încît în Anglia să nu mai existe episcopi, ci numai un arhiepiscop, mănăstirile să nu aibă mai mult de doi călugări sau canonici fiecare, „iar posesiunile lor să fie împărțite laicilor" [27].

Dorința răsculaților de a purta tratative directe cu regele și de a pedepsi pe sfetnicii săi i-a îndreptat în chip firesc spre Londra. Conduși de Wat Tyler și de John Ball, răsculații din comitatele Essex și Kent, al căror număr se ridica la cîteva zeci de mii de oameni, au ajuns în seara zilei de 12 iunie în împrejurimile Londrei. Strîngerea răsculaților în jurul Londrei a stîrnit o vie agitație în rîndul păturilor sărace ale populației orașului, care, potrivit relatărilor lui Froissart, „pizmuiau pe cei bogați și pe nobili și începeau să spună că regatul Angliei era tare rău cîrmuit" [28].

În dimineața zilei de 13 iunie, regele, însoțit de sfetnici și de lorzi, s-a îmbarcat pe o navă și s-a îndreptat pe Tamisa spre Rotherhithe, în apropiere de Londra, pentru a încerca să-i liniștească pe răsculați. Dar prezența alături de rege a sfetnicilor săi a determinat pe răsculați să-i primească cu ostilitate, astfel încît nava regală a fost nevoită să facă calea întoarsă.

Perspectiva alianței țăranilor răsculați cu sărăcimea din Londra a determinat consiliul municipal să întărească paza la porți pentru a opri intrarea răsculaților, „dar — menționează Walsingham — populația de rînd a orașului și îndeosebi sărăcimea sprijinea pe țărani și a împiedicat pe primar să închidă porțile, folosindu-se de forță și amenințîndu-l cu moartea..." [29]. Sprijinirea țăranilor de către sărăcimea din Londra a dat răsculaților putința să pătrundă în oraș în ziua de 13 iunie, spre amiază. Stăpînirea Londrei de către țăranii răsculați în alianță cu sărăcimea orașului, timp de trei zile (13—15 iunie), a constituit momentul culminant al răscoalei.

Stăpîni pe Londra și pe împrejurimi, răsculații au început să-și pună în aplicare obiectivele. Manifestîndu-și înverșunarea față de sfetnicii regelui și de avuțiile lor, răsculații au trecut la distrugerea sistematică a bunurilor lor, ca incendierea palatului Savoy al lui John of Gaunt, a domeniilor și clădirilor aparținînd ordinului cavalerilor ospitalieri al căror mare maestru, Robert Hales, era și trezorier al regatului, a caselor altor slujbași ai regelui și ale unor orășeni bogați care le erau ostili. Aceste avuții nu au fost însă jefuite, ci distruse, ca un act politic deliberat de deposedare a dușmanilor răsculaților de bunurile adunate pe nedrept. Iar cînd un răsculat a încercat să-și însușească un obiect de argint în timpul incendierii

[26] R. B. Dobson, *op. cit.*, p. 130.
[27] *Ibidem*, p. 128.
[28] Jean Froissart, *Chroniques*, tom. X, p. 97.
[29] R. B. Dobson, *op. cit.*, p. 168—169.

www.dacoromanica.ro

palatului Savoy, el a fost azvîrlit de către ceilalţi în foc împreună cu obiectul luat, răsculaţii considerîndu-se „iubitori ai adevărului şi ai dreptăţii şi nu jefuitori şi hoţi" [30]. Răsculaţii ardeau de asemenea inventarele şi registrele în care erau înscrise proprietăţile funciare, sarcinile feudale ale ţăranilor dependenţi, impunerile sau datoriile. Au fost, de asemenea, dărîmate mai multe închisori, ca aceea de la Marshalsea din împrejurimile Londrei, iar cei închişi au fost puşi în libertate.

Pătrunderea răsculaţilor în Londra a silit curtea regală să poarte noi tratative cu ei. Printr-o scrisoare trimisă răsculaţilor în seara zilei de 13 iunie, Richard al II-lea i-a invitat să-şi formuleze revendicările în scris, urmînd ca apoi regele şi consiliul regal să găsească cele mai potrivite soluţii. Această vizibilă încercare de tergiversare a stîrnit însă furia răsculaţilor, care au început să se pregătească să ia cu asalt Turnul Londrei, în care se găseau regele şi curtea regală. Primejdia luării cu asalt de către răsculaţi a Turnului Londrei a creat o adevărată panică la curte. Noaptea tîrziu — notează „Cronica anonimă" — regele „a trimis după lorzi, pentru a le cere sfatul, dar ei nu ştiau cum să-l sfătuiască şi erau cu totul copleşiţi" [31]. Unii lorzi şi primarul Londrei, William Walworth, au propus ca răsculaţii să fie atacaţi prin surprindere în timpul nopţii cu forţele militare reduse adunate în Turnul Londrei. William Montagu, conte de Salisbury, dîndu-şi însă seama de riscurile unor atari acţiuni şi de urmările pe care le-ar putea avea în caz de eşec pentru regalitate şi clasa dominantă, a propus regelui că „dacă puteţi să-i liniştiţi cu blîndeţe, ar fi cel mai bine şi mai de folos şi să le făgăduiţi orice doresc, căci dacă începem o treabă pe care nu o putem duce la capăt nu o mai putem relua după aceea, iar noi şi moştenitorii noştri şi întreaga Anglie vom fi nimiciţi" [32]. Soluţia tratativelor a întrunit adeziunea regelui şi a membrilor consiliului.

La tratativele de la Mile End, la nord-est de Londra, de la 14 iunie, răsculaţii au cerut, după cum notează „Cronica anonimă", ca „de acum înainte nici un om să nu mai fie şerb şi nici să nu mai presteze omagiu sau vreun alt fel de slujbă vreunui lord, ci să dea 4 pence pentru un acru de pămînt". Aşadar, se cerea desfiinţarea şerbiei şi înlocuirea tuturor obligaţiilor feudale ale ţăranilor care deţineau pămînt de la proprietarii feudali cu o rentă în bani fixă. Răsculaţii mai cereau ca „nimeni să nu slujească vreunui alt om decît de buna sa voie şi pe baza unei învoieli" [33], cerere care avea în vedere desfiinţarea „Statutului celor care lucrează". Regele le-a garantat răsculaţilor libertatea personală şi le-a îngăduit să urmărească pe trădători în întreg cuprinsul ţării, cerîndu-le în schimb să se întoarcă la casele lor. Satisfăcuţi de perspectiva realizării ţelului lor de căpetenie — desfiinţarea şerbiei — şi încrezători în făgăduielile solemne ale regelui, o parte dintre răsculaţi, după ce au lăsat delegaţi pentru a primi chartele regale de eliberare din şerbie, au început să se întoarcă acasă. O altă parte a răsculaţilor, îndeosebi cei din Kent şi sărăcimea din Londra, s-au îndreptat, sub conducerea lui Wat Tyler, spre Turnul Londrei, pentru ca, pe baza dreptului dat de rege de a pedepsi pe trădători, să judece şi să execute pe sfetnicii vinovaţi. Convingîndu-i pe ostaşii de

[30] R. B. Dobson, *op. cit.*, p. 184.
[31] *Ibidem*, p. 160.
[32] Jean Froissart, *Chroniques*, tom. X, p. 110.
[33] R. B. Dobson, *op. cit.*, p. 161.

www.dacoromanica.ro

pază că sînt executorii unui atare mandat regal, răsculaţii au pătruns în Turnul Londrei, unde au judecat şi au executat prin decapitare pe arhiepiscopul Simon Sudbury, pe trezorierul Robert Hales şi pe alţi cîţiva slujbaşi regali.

Atitudinea ameninţătoare a răsculaţilor rămaşi în împrejurimile Londrei a silit pe rege să ducă noi tratative, care s-au desfăşurat a doua zi, 15 iunie, pe cîmpia de la West Smithfield, în marginea de nord-vest a oraşului. În timp ce forţele răsculaţilor se împuţinaseră, curtea îşi pregătea detaşamente de cavaleri şi mercenari şi de orăşeni bogaţi înarmaţi.

Întîlnirea a avut loc către amiază. În partea de est a cîmpiei se afla regele, cu curtea şi cu un detaşament de cavaleri şi orăşeni înarmaţi, iar în partea de vest — răsculaţii. Wat Tyler, urmat numai de cîţiva însoţitori, a venit în partea în care se aflau regele şi curtea, înfăţişînd regelui revendicările răsculaţilor. Răsculaţii cereau, după cum relatează „Cronica anonimă", o reformă radicală a legislaţiei şi a organizării judiciare şi anume anularea tuturor legilor, cu excepţia statutului de la Winchester, emis de regele Eduard I în 1285, care prevedea atribuţii judiciare destul de largi pentru populaţia rurală liberă din fiecare comitat, încetarea scoaterii în afara legii a celor care încălcau legislaţia în fiinţă, păstrarea autorităţii judiciare supreme a regelui şi desfiinţarea celei a lorzilor. Anularea tuturor legilor implica şi suspendarea „Statutului celor care lucrează", iar desfiinţarea atribuţiilor judiciare ale lorzilor ar fi însemnat o puternică lovitură dată autorităţii lor locale. Răsculaţii cereau secularizarea bunurilor funciare ale bisericii, care urma să-şi păstreze numai cît era necesar pentru întreţinerea clerului, iar ceea ce prisosea, adică imensa majoritate a proprietăţii eclesiastice, „să fie împărţită populaţiei din parohii". Totodată se prevedea o simplificare a organizării bisericii, cerîndu-se să fie condusă de un singur episcop. În sfîrşit, răsculaţii reînnoiau revendicarea lor fundamentală „ca de aici înainte să nu mai fie şerbi în Anglia şi nici şerbie şi servitute, ci toţi oamenii să fie liberi şi de o singură condiţie" [34].

Ca şi în ajun, regele a făgăduit îndeplinirea tuturor revendicărilor răsculaţilor, reînnoind totodată porunca ca toţi să se întoarcă neîntîrziat la casele lor. În acelaşi timp, curtea a trecut la realizarea planului de a-l ucide pe Wat Tyler, pentru a lipsi pe răsculaţi de conducătorul lor şi a înăbuşi astfel mai uşor răscoala. „Cronica anonimă" relatează că un scutier al regelui l-a insultat pe Wat Tyler, spunîndu-i că este „cel mai mare hoţ şi tîlhar din întregul Kent". Jignit, Wat Tyler a tras pumnalul pentru a-l lovi. În acest timp, primarul Londrei, William Walworth, pretextînd că Wat Tyler s-a făcut vinovat de violenţă în faţa regelui, l-a lovit cu spada rănindu-l, iar un alt scutier l-a străpuns cu spada omorîndu-l [35]. Răsculaţii, care se găseau la o oarecare distanţă de locul asasinatului, nu şi-au putut da seama la început de ceea ce se petrecea, iar cînd l-au văzut pe Wat Tyler prăbuşindu-se era prea tîrziu pentru a mai putea interveni. Împuţinaţi, lipsiţi de conducător şi descumpăniţi de întorsătura neaşteptată a evenimentelor, răsculaţii şi-au dat seama că nu mai au sorţi de izbîndă într-o confruntare militară în cîmp deschis cu detaşamentele regale adunate la Smithfield şi, spre seară, au început să se împrăştie, cei mai mulţi îndreptîndu-se spre casele lor.

[34] R. B. Dobson, *op. cit.*, p. 164—165.
[35] *Ibidem*, p. 165—166.

www.dacoromanica.ro

Regele şi curtea au izbutit să depăşească momentul critic al crizei prin care treceau, gravitate oglindită în cuvintele adresate, potrivit relatării lui Froissart, de Richard al II-lea mamei sale: „mi-am redobîndit moştenirea şi regatul Angliei pe care le pierdusem" [36].

După împrăştierea răsculaţilor pe cîmpia de la Smithfield, regele şi curtea regală şi-au pus neîntîrziat în aplicare planul, pregătit încă din timpul tratativelor, de a înăbuşi răscoala, a reprima pe răsculaţi şi a reveni asupra făgăduielilor făcute. Încă în seara zilei de 15 iunie, regele a dat poruncă consiliului muncipal al Londrei şi armatei să atace şi să scoată din oraş pe răsculaţi şi să execute pe căpetenii şi pe cei care ar opune rezistenţă. Totodată regele a dispus convocarea grabnică la Blackheath, lîngă Londra, a contingentelor feudalilor din comitate, în vederea înăbuşirii complete a răscoalei. La 22 iunie, armata regală, în frunte cu Richard al II-lea, a părăsit Londra şi a început să „pacifice" comitatul Essex. La 23 iunie, la Waltham, a ieşit în întîmpinarea lui Richard al II-lea o delegaţie de ţărani cerînd să li se înmîneze charte de eliberare din şerbie, potrivit făgăduielilor de la Mile End, dar regele le-a răspuns: „aţi fost ţărani şi sînteţi încă ţărani şi veţi rămîne în şerbie, dar nu ca mai înainte ci într-una nemăsurat mai grea..., astfel încît asprimea şerbiei să fie o pildă pentru viitor" [37]. Iar cînd, în faţa unui astfel de răspuns, ţăranii din Essex au ridicat armele, ei au fost atacaţi şi zdrobiţi la 28 iunie de armata regală la Billericay. La 2 iulie, încălcînd făţiş făgăduielile făcute răsculaţilor cu prilejul tratativelor, Richard al II-lea a revocat solemn toate chartele de eliberare din şerbie acordate.

RĂSCOALA ŢĂRĂNEASCĂ ÎN RESTUL ANGLIEI

Concomitent cu răscoala din comitatetele sud-estice Essex şi Kent şi din Londra, unde lupta ţărănimii a cunoscut cea mai mare intensitate, mişcări ţărăneşti au avut loc în comitatele răsăritene Suffolk şi Norfolk, în comitatete centrale Middlessex, Hertford, Cambridge, Bedford, Huntingdon, Buckingham, Northampton, Worcester, Leicester, în comitatele nordice Lincoln, York, Cheshire, în comitatele sudice Surrey, Somerset [38].

Datorită dispersării în mai multe comitate, focarele de răscoală au rămas, în genere, izolate şi cu slabe legături între ele. Ţăranii răsculaţi, avînd în frunte conducători locali, au atacat domenii nobiliare şi eclesiastice, au ars registre de socoteli domeniale şi registre fiscale, au executat nobili şi clerici şi îndeosebi judecători şi slujbaşi fiscali, acuzaţi de aplicarea prea severă a prevederilor „Statutului celor care lucrează" şi de perceperea abuzivă a impozitelor. În condiţiile crizei clasei conducătoare şi a autorităţii de stat, în unele oraşe au avut loc răscoale ale populaţiei împotriva seniorilor oraşului sau a organelor locale de stat sau mişcări ale păturilor mijlocii şi mărunte împotriva patriciatului urban, acţiuni desfăşurate adesea în alianţă cu ţăranii răsculaţi, ca la Bury St. Edmunds,

[36] Jean Froissart, *Chroniques*, tom. X, p. 124.

[37] R. B. Dobson, *op. cit.*, p. 310—311.

[38] Pentru aria de desfăşurare a răscoalei ţărăneşti din 1381 cf. R. B. Dobson, *op. cit.*, hărţile de la p. 100, 152 şi 232 şi tabelul cronologic de la p. 36—44.

www.dacoromanica.ro

St. Albans sau Cambridge. Țăranilor răsculați li s-au alăturat uneori și mici nobili, nemulțumiți de prevederile defavorabile lor și favorabile lorzilor laici și eclesiastici ale „Statutului celor care lucrează" precum și unii preoți de țară, adepți ai ideilor lollarde. Deși în comitatele centrale, răsăritene și nordice ale Angliei cetele de țărani au acționat, în genere, izolat, au existat totuși legături între răsculații din aceste comitate și cei din comitatele Essex și Kent și din Londra. Au existat totodată și asociații țărănești, menite să ridice pe țărani la luptă și să-i organizeze, ca „Marea ceată", cu ramificații în comitatele răsăritene și centrale ale Angliei.

Dintre numeroasele focare locale de răscoală, cîteva au avut un rol deosebit.

În comitatele Suffolk și Norfolk, răscoala a izbucnit la 12—13 iunie, la mișcare participînd un mare număr de țărani dependenți, cronicarul Thomas Walsingham menționînd, de pe evidente poziții de clasă, că atîțătorii la răscoală „au întunat inimile șerbilor împotriva stăpînilor lor"[39]. Principalul conducător al răscoalei din Suffolk a fost preotul sărac de țară John Wrawe. În organizarea și desfășurarea răscoalei din comitatele estice un însemnat rol a revenit organizației de luptă țărănești numită „Marea ceată" *(magna societas)*. Despre ea a dat relatări, cu prilejul anchetării sale de la 29 iulie 1381, George din Donnesby [40] din comitatul Lincoln, care a recunoscut că „era sol al Marii cete *(nuntius magne societatis)* și a fost trimis în orașul Bury St. Edmunds ca să răscoale populația acestui oraș" [41]. Totodată, ca urmare a vecinătății cu aria răscoalei din comitatele sud-estice, între răsculații din Suffolk și cei din Essex, Kent și Londra au existat legături, cronicarul Thomas Walsingham menționînd chiar contacte între John Wrawe și Wat Tyler [42].

Orășenii din Bury St. Edmunds, dependenți de mănăstirea de acolo, care în secolele XIII și XIV se ridicaseră în mai multe rînduri împotriva călugărilor, au participat activ la răscoala țărănească. Avînd același dușman ca și țăranii dependenți din satele învecinate, pe priorul și călugării mănăstirii Bury St. Edmunds, orășenii, care erau în legătură cu „Marea ceată", s-au aliat cu țăranii răsculați, înlesnindu-le intrarea în oraș la 13 iunie. Orășenii și țăranii răsculați, conduși de preotul John Wrawe, au pătruns în mănăstire, au prins pe prior, care izbutise să fugă, l-au decapitat și au silit pe călugări să le recunoască solemn libertatea [43]. Răscoala din comitat și din Bury St. Edmunds a fost înăbușită prin intervenția earlului de Suffolk, care a intrat în oraș cu 500 de ostași la 23 iunie.

În comitatul Norfolk s-au răsculat de asemenea o mare mulțime de țărani dependenți, cronicarul francez Jean Froissart relatînd că în cetele răsculaților se adunau mulțime de oameni astfel încît „ei nu lăsau nici un șerb înapoia lor" [44]. Ei erau conduși de un meșteșugar vopsitor, Geoffrey Litster, care se autointitula „rege al poporului". Țăranilor li s-au alăturat unii mici nobili, ca Roger Bacon din Baconsthorpe, care a devenit conducătorul unei cete de răsculați. La 17 iunie cetele de răsculați conduse

[39] R. B. Dobson, *op. cit.*, p. 244.
[40] Azi Dunsby.
[41] R. B. Dobson, *op. cit.*, p. 255—256.
[42] *Ibidem*, p. 244.
[43] *Ibidem*, p. 243—256; *Memorials of St. Edmund's Abbey*. Edited by Thomas Arnold. vol. III, Londra, 1896, p. 125—131.
[44] Jean Froissart, *op. cit.*, tom. X, p. 144.

www.dacoromanica.ro

de Litster au ocupat Norwich, iar la 18 iunie cele conduse de Roger Bacon au intrat în Great Yarmouth. Rolul principal în înăbuşirea răscoalei din Norfolk i-a revenit războinicului episcop de Norwich, Henry Despenser, care, cu sprijinul nobilimii locale, a înfrînt cetele ţăranilor răsculaţi la North Walsham, la 25 iunie şi l-a executat pe Litster.

În comitatul Herford, principalul focar al răscoalei a fost la mijlocul lunii iunie oraşul St. Albans, ai cărui locuitori erau dependenţi de abaţia cu acelaşi nume. Potrivit relatării cronicarului Thomas Walsingham, aici s-au adunat „oamenii dependenţi din oraş împreună cu ceata alcătuită din oameni din popor şi ţărani din comitat". Orăşenii din St. Albans, conduşi de William Grindcobbe, cereau ca abatele să le recunoască libertatea personală şi drepturile asupra bunurilor de folosinţă comună ale oraşului, uzurpate anterior de abaţie, ca dreptul de păşunat, de pescuit, de vînat şi să renunţe la exercitarea jurisdicţiei în cuprinsul oraşului. Orăşenii din St. Albans şi ţăranii din comitat au luat legătura cu răsculaţii din Londra, conduşi de Wat Tyler şi au trimis o delegaţie la rege pentru a le acorda charte de eliberare din dependenţă şi de recunoaştere a străvechilor libertăţi, astfel încît „să nu mai fie de aici înainte lorzi, ci numai rege şi popor" [45]. Intervenţia armatei regale a pus capăt şi aici răscoalei, între victimele represiunii fiind şi Grindcobbe.

În a doua jumătate a lunii iunie frămîntări ţărăneşti au mai avut loc şi în alte comitate, ca în comitatul Bedford, unde ţăranii au intrat în conflict cu priorul din Dunstable, în comitatul Buckingham, unde s-au ridicat ţăranii din Berkhamsted, în comitatele Leicester şi Somerset, unde au fost atacate domenii ale cavalerilor ordinului Sf. Ioan etc.[46]. Frămîntările ţărăneşti au continuat şi în luna iulie; astfel ţăranii de pe domeniile prioratului din Worcester „atît liberi şi şerbi cît şi alţii care îi sprijineau" s-au ridicat pentru a obţine libertatea şi au refuzat să-şi îndeplinească sarcinile feudale, iar şerbii abaţiei din Chester, din comitatul Cheshire „au ţinut adunări... şi s-au unit în conjuraţii secrete, ţinute în păduri şi în alte locuri ascunse", îndreptate împotriva abaţiei [47].

În acelaşi timp, în condiţiile mişcărilor ţărăneşti şi ale crizei clasei conducătoare şi a organelor locale ale autorităţii de stat, în unele oraşe au avut loc mişcări populare, atît ale populaţiei oraşului împotriva seniorilor feudali, ca acelea menţionate de la Bury St. Edmunds sau St. Albans, cît şi ale păturilor mărunte şi mijlocii împotriva patriciatului şi a conducerii municipale controlate de patriciat, ca la Cambridge, în comitatul Cambridge, la York, Scarborough şi Beverley în comitatul York, la Northampton în comitatul cu acelaşi nume, la Winchester în comitatul Hampshire etc.

URMĂRILE RĂSCOALEI ŢĂRĂNEŞTI DIN 1381

Înfrîngerii focarelor de răscoală din Londra şi din comitate i-a urmat represiunea organizată. Comisiile regale de judecată, autorităţile locale şi marii feudali laici şi eclesiastici din comitate judecau sumar pe conducători şi pe participanţii la răscoală, pronunţînd sentinţe capitale, confiscări de

[45] R. B. Dobson, *op. cit.*, p. 269—277.
[46] *Ibidem*, p. 43—44.
[47] *Ibidem*, p. 297—300.

www.dacoromanica.ro

averi sau amenzi grele. „Cronica anonimă" notează că „mulți erau prinși și spînzurați la Londra și pretutindeni, nenumărate spînzurători fiind ridicate în jurul orașului Londra și în alte orașe și tîrguri" [48]. Froissart menționează că ar fi fost executați mai mult de 1500 de oameni [49]. Dintre conducători, au fost judecați și executați Geoffrey Litster la sfîrșitul lunii iunie de către episcopul de Norwich, John Ball la 15 iulie, William Grindcobbe în octombrie, John Wrawe în iunie 1382 etc. Crunta represiune a făcut ca în popor să circule sumbrul cîntec

„Butucul era tare, iar securea ascuțită,
În al patrulea an al domniei regelui Richard" [50].

Numai nevoia de mînă de lucru a proprietarilor funciari feudali a pus capăt represiunii, stăvilită prin amnistia generală dată de Parlament, întrunit la Westminster în noiembrie-decembrie 1381.

Orașelor participante la răscoală le-au fost anulate temporar privilegiile și le-au fost impuse amenzi grele : 2 000 mărci sau 1 333 lire sterline pentru Bury St. Edmunds, 200 lire sterline sau 300 mărci pentru St. Albans, 1 000 mărci pentru York, 400 mărci pentru Scarborough, 1100 mărci pentru Beverley etc.

Răscoala țărănească din 1381 s-a întins pe o mare parte a teritoriului Angliei, cuprinzînd aproximativ 20 comitate. Și chiar dacă estimarea numărului răsculaților făcută de izvoarele contemporane engleze pare exagerată — 50 000 din comitatul Kent și 60 000 din comitatul Essex în „Cronica anonimă", 100 000 sau chiar 200 000 din aceste două comitate și 50 000 din comitatele Suffolk și Norfolk în cronica lui Thomas Walsingham [51] — este neîndoielnic că la răscoală au luat parte cîteva zeci de mii de oameni. Dar, cu toată dîrzenia și numărul mare al participanților, răscoala a fost înfrîntă de către feudalitate și autorități. Cauza principală a înfrîngerii constă în existența unor focare de răscoală răspîndite în mai multe comitate, în fărîmițarea forțelor țăranilor prin împrăștierea lor în acțiuni cu caracter regional sau local, care au împiedicat adunarea laolaltă și organizarea răsculaților într-o oaste unitară, capabilă de eforturi militare de lungă durată. Fărîmițarea forțelor răsculaților a ușurat de aceea acțiunea de reprimare organizată de feudalitate și de autorități. Loialitatea față de regalitate, credința că regele ar putea avea o atitudine favorabilă față de revendicările țăranilor, folosirea tratativelor cu regele, curtea, autoritățile sau feudalitatea locală au diminuat de asemenea considerabil forța și eficiența acțiunilor răsculaților. În același timp, superioritatea militară a nobilimii, urmare a unei îndeletniciri seculare a practicării meseriei armelor, experiența, la fel de veche, a cîrmuirii și a tratativelor precum și sprijinul atît de eficient al statului feudal, în frunte cu monarhia, au constituit pentru feudalitate factori militari și politici decisivi care i-au îngăduit să rămînă învingătoare în confruntarea cu țărănimea răsculată.

Deși marea răscoală a țăranilor englezi din 1381 a fost înfrîntă, o parte din obiectivele ei au fost totuși realizate. Impozitul pe cap de locuitor

[48] R B. Dobson, *op. cit.*, p. 306.
[49] Jean Froissart, *op. cit.*, tom. X, p. 131.
[50] R. B. Dobson, *op. cit.*, p. 305.
[51] R. B. Dobson, *op. cit.*, p. 129, 134, 244, 374.

www.dacoromanica.ro

a fost temporar suspendat. Iar şerbia, aflată în declin, trezea prea multă împotrivire pentru a mai putea fi menţinută, astfel încît eliberările din servitute prin răscumpărare s-au înmulţit, ducînd la treptata ei dispariţie pînă spre finele secolului următor [52].

Frămîntările populare şi îndeosebi ţărăneşti au continuat şi după înfrîngerea marii răscoale a ţărănimii engleze din 1381, care a constituit o pildă şi un îndemn pentru lupta antifeudală şi în anii următori. Astfel în septembrie 1381 a fost descoperită o „conspiraţie" în comitatul Kent, avînd ca obiectiv să impună prin forţă regelui Richard al II-lea confirmarea făgăduielilor făcute la Mile End cu cîteva luni înainte, adică desfiinţarea şerbiei şi anularea „Statutului celor care lucrează". În caz că regele s-ar fi împotrivit, se plănuia uciderea sa, a lorzilor şi a oamenilor săi de credinţă şi înlocuirea sa cu John of Gaunt, duce de Lancaster, despre care se auzise că şi-ar fi eliberat toţi şerbii pe care îi avea. O altă „conspiraţie" a fost descoperită în comitatul Norfolk în septembrie 1382, care urmărea suprimarea episcopului de Norwich, Henry Despenser, care înăbuşise cu duritate răscoala ţărănească în comitat în anul precedent şi ocuparea abaţiei St. Benet of Hulme[53].

LA LUTTE ANTIFÉODALE DE LA PAYSANNERIE D'ANGLETERRE AUX XIII-e — XIV-e SIÈCLES

RÉSUMÉ

S'appuyant sur les sources historiques de l'époque et sur les derniers résultats de l'historiographie britannique consacrés à ce thème, l'auteur a esquissé les principales formes de la lutte antiféodale de la paysannerie d'Angleterre au cours des XIII-e — XIV-e siècles. Y sont présentées aussi des formes de la résistance permanente des paysans — le non-accomplissement des obligations en travail, produits et espèces, la violation de certains privilèges seigneuriaux, des essais d'affranchissement du servage, le déplacement sur d'autres domaines — ainsi que des formes de la lutte ouverte depuis des conflits avec les agents domaniaux, „conspirations" et „confédérations", jusqu'aux révoltes d'envergure.

La principale révolte étudiée a été celle de 1381, engendrée par l'aggravation de l'exploitation féodale dans les conditions créées par la diminution de la force de travail comme suite de l'épidémie de peste de 1348—1349, les prévisions accablantes du „Statut des travailleurs" *(The Statute of Labourers)*, l'imbrication du servage à d'autres formes du travail salarié dans l'agriculture, l'accroissement du fardeau fiscal, sous la forme de la capitation *(Pole Tax)*. La révolte de 1381 a été préparée par l'intensification de la lutte antiféodale de la paysannerie durant la décennie qui lui a précédé et par la propagande des prêcheurs populaires.

[52] R. Manolescu, *Unele probleme privitoare la şerbia din Anglia în ultimele secole ale feudalismului dezvoltat*, în *Sub semnul lui Clio. Omagiu acad. prof. Ştefan Pascu*, Cluj, 1974, p. 577—581.

[53] R. B. Dobson, *op. cit.*, p. 322—324, 334—335.

www.dacoromanica.ro

La révolte paysanne de 1381 s'est déroulée dans les comitats sud-est d'Angleterre et à Londres où elle a atteint la plus grande intensité, ainsi que dans un grand nombre de comitats du reste du pays. L'analyse de son programme révèle que les principaux objectifs ont été constitués par la suppression du servage et l'annulation du „Statut des travailleurs", la liquidation de la féodalité laïque et ecclésiastique, la dépossession de l'église de ses biens et la simplification de son organisation, la suppression des impôts et une nouvelle organisation judiciaire.

Bien que la révolte ait été étouffée, une partie de ses objectifs ont été réalisés, notamment la suppression du servage, qui se trouvait en déclin et se heurtait à l'opposition croissante de la paysannerie, de sorte que les affranchissements de servitude se sont intensifiées, jusqu'à la disparition de celle-ci à la fin du XV-e siècle.

www.dacoromanica.ro

CONGRESUL INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE ISTORICE ÎN ATENȚIA COMITETULUI NAȚIONAL AL ISTORICILOR DIN ROMÂNIA

La 12 ianuarie 1979 a avut loc la sediul Academiei de științe sociale și politice o întrunire de lucru a Biroului Comitetului Național al Istoricilor din România, condusă de președintele acestuia, acad. Ștefan Pascu.

Punctul principal de pe ordinea de zi a fost analiza stadiului îndeplinirii sarcinilor ce revin Comitetului național în pregătirea celui de-al XV-lea Congres internațional de științe istorice care, după cum s-a mai anunțat, va avea loc în perioada 10—17 august 1980 la București. De asemenea s-au dezbătut măsurile ce trebuie luate pentru perioada următoare în vederea organizării în cele mai bune condițiuni a acestei importante manifestări științifice internaționale.

În legătură cu măsurile organizatorice mai importante întreprinse pînă acum s-a evidențiat, în primul rînd, constituirea Comitetului român de organizare a Congresului, avînd menirea să soluționeze numeroasele sarcini concrete și să țină legătura cu diferite instituții și cu specialiștii care doresc să participe la congres. Din Comitet fac parte atît istorici cît și reprezentanți ai conducerii instituțiilor centrale de profil precum și reprezentanți ai unor ministere cărora le revin sarcini în pregătirea și buna desfășurare a Congresului.

Avînd în vedere sarcina Comitetului național al istoricilor de a ține legătura cu Comitetul internațional de științe istorice, cu organismele afiliate la acesta și cu comitetele naționale din alte țări, s-a procedat la completarea Comitetului național al istoricilor cu cîteva distinse personalități. Aceste organisme și-au început activitatea care se intensifică pe măsură ce se apropie data congresului. Astfel a fost elaborată și expediată în cursul lunii decembrie 1978 prima circulară la un mare număr de istorici din întreaga lume. S-a avut în vedere trimiterea circularei și unor istorici sau instituții de profil din țară care nu au participat la congresele anterioare ale Comitetului internațional de științe istorice. Între timp au început să sosească un număr crescînd de răspunsuri conținînd înscrieri preliminare la congres.

În aceeași ordine de idei, a început activitatea de elaborare a raportului general încredințat țării noastre a-l prezenta la congres „Europa de est — arie de convergență între civilizații" precum și a rapoartelor și corapoartelor repartizate istoricilor români.

S-a analizat stadiul elaborării volumelor Tratatului de istorie a României și s-au stabilit măsuri pentru încheierea la termen a redactării volumelor. Măsuri similare au fost luate și în legătură cu elaborarea Tratatului de istorie universală ca și a altor lucrări fundamentale, studii,

www.dacoromanica.ro

articole și documente pe probleme majore de istorie a patriei, care urmează să apară în perioada premergătoare congresului.

A fost luată în discuție situația pregătirilor pentru organizarea expozițiilor ce se vor inaugura cu prilejul congresului. Muzeul de istorie al R. S. România va pregăti expoziția cu tema „Civilizație și cultură în istoria României" (de la civilizația dacilor, pînă la civilizația contemporană). Totodată s-a hotărît ca în cadrul congresului să se mai deschidă o expoziție retrospectivă de carte istorică românească și o expoziție de carte istorică universală.

Întrucît în 1980 se împlinesc 2050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent sub Burebista, Biroul Comitetului național al istoricilor a discutat modalitățile marcării corespunzătoare a acestui important moment istoric în perioada congresului.

De asemenea, în cadrul discuțiilor, a fost elaborată și problema activizării Comisiilor și Comitetelor naționale afiliate la Organismele și Comisiile internaționale care, după cum se știe, în programul congresului de la București vor desfășura activități proprii specifice.

ANDREI SANDA

www.dacoromanica.ro

CONTRIBUȚII LA ISTORIA CULTURII TRANSILVĂNENE ÎN PRIMELE DECENII ALE SECOLULUI AL XIX-LEA

DE

IACOB MÂRZA

În configurația vieții socio-politice din Transilvania primei jumătăți a secolului al XIX-lea fenomenul unor incontestabile înnoitoare prefaceri în plan cultural capătă o pondere substanțială. Așa cum au relevat cercetările din ultimele decenii „Blajul... cunoaște în al doilea sfert al veacului trecut o nouă epocă de înflorire culturală... O altă expresie a nevoii de instruire mai puternice a vremii... — o constituie importanța pe care o capătă acum bibliotecile la românii din monarhia habsburgică — care după 1830 deșteaptă un interes mult mai mare [1]".

Într-adevăr, perioada cuprinsă între mijlocul secolului al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea se caracterizează, în privința bibliotecilor transilvănene, printr-un accentuat proces de înmulțire și de îmbogățire a fondurilor. Uneori, se procedează la alcătuirea de cataloage sau liste după colecțiile existente, situația fiind valabilă nu numai pentru bibliotecile particulare dar și pentru acelea aparținînd unor instituții sau așezăminte culturale[1bis]. Pornind de la această considerație, vom reuși, să apreciem mai bine valoarea documentară a catalogului cărților lui Ioan Lemeni, din care se conturează situația bibliotecii profesorului blăjan în anul 1826.

Nu este cazul, în acest context, să prezentăm viața și activitatea lui Ioan Lemeni (1780—1861), deoarece literatura istorică a surprins, începînd cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, o serie de aspecte care reliefau dimensiunile personalității sale [2]. De data aceasta, nu ne intere-

---

[1] George Em. Marica, Iosif Hajos, Călina Mare, Constantin Rusu, *Ideologia generației române de la 1848 din Transilvania*, Edit. politică, București, 1968, p. 26, 106.

[1bis] Cf. *Istoria României* III, Edit. Acad., București, 1964, p. 1 061; I. Mușlea, *Contribuții la cunoașterea bibliotecilor românești ale orașelor din Transilvania (Pînă la Unire)*, Cluj, „Cartea Românească", 1935, p. 5—7; I. Crăciun, *Les bibliothèques roumaines dans les passé et de nos temps*, Imprim. Nat., București, 1940, p. 21—32.

[2] Vezi I. Rațiu, *Dascălii noștrii — Scurte notițe din viața și activitatea lor literară — (1754—1848)*, Tip. semin., Blaj, 1908, p. LIV—LVI; N. Comșa, *Dascălii Blajului. Seria lor cronologică cu date bio-bibliografice*, Tip. semin., Blaj, 1940, p. 48—49. Precizăm că o trecere în revistă a bibliografiei asupra lui Ioan Lemeni (începînd cu lucrările din a doua jumătate a secolului trecut) se află în *George Barițiu și contemporanii săi*, III. Coordonatori: Șt. Pascu și I. Pervain, Edit. Minerva București, 1976, pp. 38—40, 142—147, 151—152.

„REVISTA DE ISTORIE", Tom 32, nr. 3, p. 523 534, 1979

www.dacoromanica.ro

seazâ viaţa şi activitatea lui Ioan Lemeni, decît în măsura în care ne ajută la analiza şi la înţelegerea documentului.

Cathalogus Librorum ad Joannem Leméry Canonicus pertinentium 1826 die 28a Aprilis este păstrat în fondul *Mitropolia Română Unită Blaj* (Arhivele statului. Filiala judeţului Alba), sub nr. 922/1826. Documentul reprezintă un catalog al cărţilor lui Ioan Lemeni din 28 aprilie 1826. În acel moment el îndeplinea funcţiile de canonic în capitlul bobian şi profesor la seminarul din Blaj unde a predat, între anii 1822—1832, istoria ecleziastică. Din cercetarea catalogului rezultă că Ioan Lemeni era posesorul unei frumoase biblioteci compusă din 112 titluri în 194 tomuri [3].

Menţionăm, pentru început, că cele 112 titluri sînt redactate, în majoritatea lor, în limba latină, mai puţin în maghiară şi germană. De fapt, sîntem în faţa unui indiciu asupra limbilor străine pe care le cunoştea cărturarul, ca rezultat al temeinicilor studii efectuate la şcolile din Cluj, Blaj şi Oradea dar şi în urma îndelungatei sale activităţi bisericeşti şi politice.

Se ştie că proprietarul cărţilor a fost un intelectual de cultură umanistă, primită în şcolile ale căror cursuri le-a audiat. În viaţa publică a îndeplinit, pînă în anul 1826, data redactării catalogului, funcţii ecleziastice şi didactice: provisor al domeniului episcopal, preot celibe, profesor la seminarul din Blaj, paroh şi protopop în Cluj şi canonic în capitlul bobian. Această realitate se reflectă, simbolic, în structura catalogului. În multe cazuri, lucrările au un conţinut teologic. De fapt, din cele 109 titluri, 39 aparţin teologiei. Aceste titluri sînt extrem de variate în privinţa universului de idei şi, mai ales, în direcţia destinaţiei lor finale.

Libri theologici din biblioteca lui Ioan Lemeni ne reţin atenţia atît prin faptul că sînt semnate de autori de notorietate europeană sau, în situaţia unor lucrări de mai mică întindere, au o valoare teoretică şi practică imediată, fiind redactate de scriitori care au activat în spaţiul cultural al imperiului habsburgic [4]. Din categoria primilor autori reţinem pe Philippus Melanchton (1497—1560), principalul colaborator al lui Martin Luther, cu un volum din *Examen Theologicum*. Totodată, menţionăm *Biblia Germanica. Versio Lutheri*, la care adăugăm *Commentatio in Ep/isto/las Pauli*, semnat de Johannes Brentius (1499—1570), un alt colaborator al reformatorului Luther. În catalog apare şi Jacques Benigne Bossuet (1627—1704), orator celebru, autor de lucrări pentru educaţia

---

[3] Aceste date trebuie interpretate cu o aproximaţie de lucru, pentru că există unele neglijenţe în ceea ce priveşte numărul titlurilor care, la poziţia 21—25, se repetă, iar la poziţia 56 nu se specifică. Totodată, menţionăm că la 7 titluri nu se specifică numărul volumului, ceea ce ne-a îndemnat, să le atribuim cîte 1 volum, aceasta desigur ca o ipoteză de cercetare Cf. *Anexa*, nr. 1—109.

[4] Am întrebuinţat, în operaţiunea de identificare a autorilor şi lucrărilor, îndeosebi: *Bibliographie universelle ancienne et moderne*, 1—85, À Paris, Chez Michaud frères /et Beck/, 1811—1862; C. von Wurzbach, *Bibliographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, 1—60, Wien, L. C. Zapianski, 1856—1890; *Allgemeine deutsche Biographie*, 1—56, Leipzig, Verlag von Duncker & Humblot, 1875—1912; J. Trausch, *Schriftsteller-Lexikon oder biographisch-literärische Denk-Blätter der Siebenbürger Deutschen*, I—III, Kronstadt, Druck und Verlag von Johann Gött und Sohn Heinrich, 1870—1875; G. Petrik, *Bibliographia Hungariae 1712—1860*, I—III, Budapestini, Sumptibus Augustini Dobrowsky, 1888—1891; J. Szinnyei, *Magyar irók élete és munkái*, I—XIV, Budapest, Kiadja Hornyánszky Viktor, 1891—1914; I. Bianu, N. Hodoş, D. Simonescu, *Bibliografia românească veche*, I—IV, Bucureşti., J. V. Socec, 1898 1911.

www.dacoromanica.ro

delfinului *(ad usum Delphini)* [5]. Cel care a încercat o justificare a monarhiei de tip divin și o explicație teologico-dogmatică a istoriei este prezent cu 3 volume din *Termèszet visgàlasà*.Nu trebuie omis Claude Fleury (1640—1723) [6], o autoritate a literaturii franceze de acest gen, remarcat mai ales prin lucrări de istorie bisericească și de drept canonic, prezent printre lucrările aceluiași om de cultură cu un volum din *Cathechismus Valach/icus/**.

La îndemîna lui Ioan Lemeni se mai aflau și alți autori care, prin lucrările lor, au cunoscut o largă răspîndire mai ales în anumite cercuri de intelectuali din imperiul habsburgic. Ne gîndim la Georgius Fejer (1766—1851), doctor în teologie,autor prolific al genului, semnatarul răspînditelor *Institutiones dogmaticae*, din care Lemeni poseda 8 volume. Se cuvine, să amintim și pe Jacobus Frint (1766—1834), distins reprezentant al bisericii austriece, profesor de filozofie a religiei la Viena, prezent în lista de cărți a lui Lemeni cu 5 volume din *Dogmatica*. Din opera lui Johannes Nepomucenus Alber (1753—1830) [7], înalt prelat care a cunoscut anturajul papal, autorul unor lucrări de largă respirație, cu o bogată activitate la Veszprèm, Szeged, Nitra și Pesta, Lemeni deținea 4 volume din *Historia Ec clesiatica/*. La acești autori trebuie să adăugăm numele lui Petrus Gazzaniga (1722—1799) [8], membru al ordinului dominicanilor, profesor, de filozofie, istorie și limba greacă la Universitatea din Bologna. Autorul,

---

[5] Lucrări semnate de J. B. Bossuet se aflau și printre cărțile lui Samuil Clain (cf. P. Teodor, *I umca cărților lui Samuil Clain*, în „Revista bibliotecilor" XXIV, 4, 1971, p. 238) sau la îndemîna lui Petru Maior (D. Popovici, *Literatura română în epoca „luminilor"*. Postfață la ediție de A. Martin. Ediție îngrijită și note de I. Em. Petrescu, în D. Popovici, *Studii literare*, I, Cluj, Edit. Dacia, 1972, p. 310; N. Albu, *Date noi privitoare la viața și activitatea lui Petru Maior*, în „Revista arhivelor", XLVIII, 4, 1971, p. 590). 6 volume din aceeași lucrare au fost detectate și printre cărțile episcopului de Szala (Cf. I. Mârza, *O listă cu cărți de la episcopul Anton Sigismund Stoica de Szala (1699—1770)*, în Apulum, XII, 1974, p. 343, 344, 349, 350).

Nu trebuie să ne mire prezența aceluiași Bossuet printre cărțile lui Ioan Lemeni, fiindcă și în catalogul seminarului blăjan din 1777, care însuma 426 titluri, este menționat (O. Șincai, *Preocupări de istorie universală în istoriografia românească din Transilvania din prima jumătate a secolului XVIII pînă în prima jumătate a secolului XIX*, ms., p. 55). Conform planului Gratian Marx, din anul 1775, inițiat de autoritățile imperiale pentru reorganizarea învățămîntului, în scopul pregătirii profesorilor, era indicată și *Histoire Universelle*, semnată de același autor (Cf. L. Protopopescu, *Contribuții la istoria învățămîntului din Transilvania 1774—1805*, București., Edit. Did. și Ped., 1966, p. 225—226, 242).

[6] Reprezentant al istoriografiei savante, tradus de timpuriu și citit, probabil prin filieră vieneză, de către cărturari români, Claude Fleury apare printre cărțile lui Alex. Fiscuti. Cf. P. Teodor *Două biblioteci particulare românești de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea*, în „Studii și cercetări de bibliografie", II, 1957, p. 267. Același reprezentant al galicanismului este tradus de Samuil Micu. *Istoria Românieĭ*, III, p. 1106. Vezi și Paul Cernovodeanu, *Préoccupations d'histoire universelle dans l'historiographiè roumaine des XVIIe—XVIIIe siècles*, (V), în „Revue roumaine d'histoire", XIII, 1, 1974, p. 77—78. Cl. Fleury se găsea și în biblioteca lui Samuil Vulcan, cu lucrarea *Historia Ecclesiastica*. Cf. V. Maxim, *Biblioteca lui Samuil Vulcan și cititorii săi*, în *Biblioteca și școala*, Simpozion, 28—29 martie 1976, Oradea, 1976, p. 207.

* Probabil este vorba de traducerea românească a *Catechismului celui mic istoricesc / . . . /*, datorată protopopului Vasile Koloși, tipărită la Buda, în 1814 *(BRV*, III, p. 101, nr. 850). De pe urma traducerii, bănuim că I. Lemeni a transcris titlul prescurtat (rezumativ) pentru traducerea lucrării lui Claude Fleury.

[7] Același autor se afla și la îndemîna altor cărturari blăjeni, din moment ce era prezent în *Catalogul mănăstirii Sf. Treime*. Cf. O. Șincai, *art. cit.*, p. 84.

[8] Petrus Gazzaniga era inclus pe lista cărților seminarului din Blaj, în 1777. Cf. L. Protopopescu, *op. cit.*, p. 260; O. Șincai, *art. cit.*, p. 61. Nu trebuie să uităm faptul că Petrus Gazzaniga a fost unul din profesorii lui Ioan Budai-Deleanu, pe cînd acesta era la universitatea din Viena. Cf. L. Protopopescu, *Noi contribuții la bibliografia lui Ioan Budai-Deleanu. — Documente inedite —*, București, Edit. Acad., 1967, p. 80, 197.

www.dacoromanica.ro

oranizator al învăţământului superior de la Viena, se găsea, prin volumul al II-lea din *Praelectiones theologicae*, Vienna, Johann. Thomas Nob. de Trattner, 1777, după cum rezultă din două notiţe de proprietate, în posesia lui Ioan Lemeni şi Kerebetz, încă din 1802 [9]. Nu trebuie să-l omitem pe Alexander Noel (Natalis), autorul impresionantei *Historia ecclesiatica* în 9 volume, care postula ideea eliberării bisericii galicane. Volumul al VIII-lea din aceeaşi lucrare, editată la Ferrara, în 1762, îngrijită de Constantinus Roncaglia, beneficiază de un ex-libris, din care deducem că, încă din 1816, volumul făcea parte din biblioteca lui Ioan Lemeni [10].

Catalogul cărţilor profesorului blăjan conţine şi o serie de lucrări de întindere mai mică, indispensabile unui om de dimensiunile sale spirituale. Avem în vedere autori şi titluri ca : Theszarovits, *Kàtor Jubilaeum; Vanitas et Consilium;* Gyarmati Gabor, *Elsö Nagy Péter muszka czár élete; Theologia Unitariorum; Institutio Practica Confessorum; Disputatio de Gratia; Statuta Dioeceseos Carolin|enses|; De vanitate; De Baptismate Latinorum; Concordata.*

În direcţia categoriei de *libri theologici*, mai trebuie să precizăm cîteva instrumente de lucru : *Epistolae et Evangeliae Grece; Antiquus Cathechismus Germanicus; Novum Testamentum Grece; Psalterium; Biblia Sacra Versio Bized; Homeliae Germanicae* [11]. Parcurgînd lista cărţilor lui Ioan Lemeni, ne reţin atenţia şi alte titluri, din aceeaşi categorie, aparţinînd literaturii româneşti, exemplare care prezintă importanţă şi pentru cartea românească veche. În acest sens, amintim : *Theologia Moralis Non Unitorum; Dogmatica Valachica; Molitvenik antiquum, Aliud Inauratum; Biblia Valachica* (Vezi *Anexa).*

Pe lîngă literatura de factură teologică, în *Cathalogus Librorum|.../* se conturează şi domeniul cărţilor juridice. Prezenţa acestui domeniu este firească, dacă avem în vedere rolul îndeplinit de literatura juridică, mai ales lucrările de drept canonic, în activitaea cotidiană a lui Ioan Lemeni. Din şirul volumelor juridice se detaşează, pentru început, Paulus Szentkereszty, *Bipartita cynosura juris ungarici;* Johannes Szegedi, *Tripartitum juris ungarici tyrocinium;* Buzanotzi, *Juris Ec|clesiastici|* ş.a. Spicuind, în continuare, din aceeaşi categorie de lucrări, se impun atenţiei : *Articuli Novellares de 1791,* din care s-au tipărit şi cîteva ediţii transilvănene în oficina Hochmeisteriana de la Sibiu ; *Tyrocinium juris; Syntagma Juris,* editată în mai multe rînduri de iezuiţi, la Cluj ; *Instructio Tabu-*

---

[9] F. a.r : „In usum Ioanni Lemény et Kerebetzi 1802 / ... /". Altă mînă : „Hic Liber concessus in usum Ioannis Lemeny et Kerebetz primum in annum SSmae Theolog. auditor. Anno 1802". B.A.R. Fil. Cluj-Napoca, B 887.

[10] Alex. Noel (Natalis) se afla şi în apropierea profesorilor şi canonicilor blăjeni, fiindcă din acest autor apar 9 volume în catalogul seminarului, în anul 1777. Cf. O. Şincai, *art. cit.*, p. 55. În acelaşi timp, Natalis figura şi printre cărţile donate de episcopul Stoica de Szala seminarului din Alba Iulia. Cf. I. Mârza, *art. cit.*, p. 353.

F. a. v. : „Leméni János 1816". B. A. R. Fil. Cluj-Napoca, B 93.

[11] Existenţa acestui gen de lucrări poate fi întîlnită şi în alte biblioteci sau colecţii de cărţi. Cf., în acest sens, M. Tampa Roşu, *Un cărturar blăjean din secolul al XVIII-lea — Silvestru Caliani*, în *Biblioteca Centrală Universitară Bucureşti*. 75 de ani de activitate, Bucureşti. 1971, p. 154; P. Teodor, *Două biblioteci particulare / ... /*, pp. 261 269; I. Mârza, *art. cit.*, p. 349—356; N. Albu, *art. cit.*, p. 590— 593; V. Maxim, *art. cit.*, p. 207; G. Bogdan Duică, *Gheorghe Lazăr*, Bucureşti, Cultura Naţională. 1924, p. 153—163; D. Cioloca, *Biblioteca protopopului Mehadiei N. Stoica de Haţeg, la 1821*, în *Altarul Banatului*, II, 11 12, 1915, p. 348—353 ş.a.

www.dacoromanica.ro

laris; Dissertatio juridica datorată lui Ant. Kendeffi etc. Dintre lucrările de drept, ne-a reținut interesul și *Pravila pertinet ad Ecc/lesi/am Kolos Monostor.*

În seria lucrărilor juridice semnalăm și prezența unui exemplar din legiuirea de tristă faimă, *Decretum Tripartitum.* La îndemîna lui Ioan Lemeni mai erau cîte un volum din *Jus Naturae* și *Publicum* precum și 5 volume din */Jus/ Patrium*, exemplare de orientare modernă și cu o valoare practică [12] (Vezi *Anexa).*

Biblioteca lui Ioan Lemeni ne oferă posibilitatea detectării unei interesante literaturi de factură istorică și geografică. Existența în catalog a categoriei de *libri historici* și *libri geographici* poate fi explicată nu numai prin particularitățile colecției de cărți din apropierea profesorului ci și în raport direct cu specificul lecturilor din anumite grupuri de intelectuali români din primele decenii ale secolului al XIX-lea.

Din grupul lucrărilor cu un conținut istoric se impune un nume familiar, Martinus Bolla (1750—1831), fost profesor la liceul piarist din Cluj. Inclus în catalogul lui Lemeni cu titlul prescurtat *H/isto/ria*, în 3 volume, Bolla era reprezentat, foarte probabil, de *Primae liniae historiae universalis in usum studiose juventutis claudiopolitanae*, Claudiopolis, Martin Hochmeister, 1789—1799 [13]. Alături de M. Bolla, remarcăm prezența cronicarului transilvănean Wolffgangus de Bethlen, cu lucrarea monumentală, în 6 volume, *Historia de rebus Transilvanicis.*

---

[12] O variată literatură juridică se poate surprinde și la alți posesori de cărți. Un exemplu convingător este, în această direcție, lista de cărți a episcopului Stoica de Szala, unde se pot întîlni, pe lîngă autori de autoritate continentală cum sînt Dessellius, Monacellus, Zveziùs, Grotius și Puffendorf, și o serie de lucrări al căror conținut era aplicabil la realitățile istorice și juridice regionale: *Manuale Jurisperitorum Hungariae, Rubricae Juris Hungarici, Synopsis Juris Hungarici cum Notis* ș.a. Vezi, pentru toate acestea, I. Mârza, *art. cit.*, p. 334 — 335, 349 — 356. O interesantă literatură de același gen se află și printre cărțile preoților români Al. Fiscuti și Șt. Solcivai, ceea ce ar pretinde chiar și o anumită experiență în domeniul practicii judiciare. Cf. P. Teodor, *Două biblioteci particulare / ... /*, p. 261 — 269. Lucrări juridice se găseau și în apropierea lui Samuil Micu. Vezi P. Teodor, *Lumea cărților lui Samuil Micu*, p. 238 — 239. În direcția surprinderii unor lucrări juridice, un alt exemplu îl constituie biblioteca lui Petru Maior, unde se pot detecta titluri ca Van Espen, *Jus Ecclesiasticum, Elementa Juris Civilis Pandectorum*, Puffendorfii, *Jus Naturae*, Haineccii, *Jurisprudentia Romana*, Verböczii, *Decretum Tripartitum*, Bonefidii, *Jus orientale, Syntagma Juris Hungarici, Synopsis Historiae Romanorum Imperatorum.* Vezi N. Albu, *art. cit.*, p. 590 — 591. Literatura juridică a vremii poate fi întîlnită și în bibliotecile altor cărturari români, de pildă la Samuil Vulcan (cf. V. Maxim, *art. cit.*, p. 207 — 211), N. Stoica de Hațeg (cf. D. Cioloca, *art. cit.*, p. 348 — 353) și la Gh. Lazăr (cf. G. Bogdan-Duică, *op. cit.*, p. 153 — 163) — pentru a ne referi doar la aceste exemple.

[13] Autorul este, de altfel, și unul dintre cei care a contestat cu vehemență originea romană a poporului român (cf. D. Popovici, *op. cit.*, p. 227 — 228, 301); de asemenea, a combătut *Supplexul* (cf. D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum.* Ediția a II-a îmbunătățită, București., Edit. Științifică., 1967, p. 57 — 60). Datorită scrierilor sale, care au un pronunțat caracter de clasă, Martin Bolla a fost decorat de autoritățile imperiale (cf. A. Bittay, *Martin Bolla (1750—1831) și așa-numitul Supplex Libellus*, în *A. I. I. N. din Cluj*, II, 1923, p. 374). M. Bolla a rămas, decenii întregi, printre autorii de istorie indicați și utilizați în gimnaziile și liceele transilvănene. Cf., în acest sens, Paul Cernovodeanu, *art. cit.*, p. 81, nota 29; I. Mârza, *Biblioteca gimnaziului crăiesc din Zlatna. O contribuție la istoricul bibliotecilor școlare din cunoașterea învățămîntului Cluj*, XV, 1972, p. 95 — 96, 101; idem, *Noi contribuții documentare la Transilvania*, în *A. I. I. A. din Transilvania în secolul al XIX-lea*, în „Revista de istorie" 29, 8, 1976, p. 1220 — 1221; A. Dankanits, *Manuale de istorie din secolul al XVIII-lea*, în *Lucrări științifice*, I, Tg. Mureș, 1969, p. 301 — 302.

www.dacoromanica.ro

Fără să dispunem de informaţii precise din document asupra lor, următoarele lucrări ridică mult dimensiunile culturale ale catalogului cărţilor lui Ioan Lemeni: *H/isto/ria Romanilor; Contempla/ti/o recensionis de orig/ine/ Valachorum* (pe care am putea-o identifica, dacă avem în vedere lucrarea lui Petru Maior, *Contemplatio recensionis in valachicam anticriticam literariis ephemeridibus Viennensibus Nr. 7. Februar, 1816, divulgate*, Budae, Typ. reg. univ. hung., 1816) [14], *Recensio de orig/ine/ Valachorum.*

În ansamblul operelor istorice, valenţe documentare aparte sugerează şi titluri de genul *Theatrum Politicum*, datorat lui Ambrosius Marlianus (?—1632), autor tradus în româneşte de Nicolae Mavrocordat [15], *Monita et exempla politica*, volum semnat de umanistul Justius Lipsius (1547—1606) [16]. O atenţie specială trebuie să acordăm volumului *Ad Nationen Saxonicam petitio et projectum* care a fost întrebuinţat, probabil, de Ioan Lemeni în cadrul activităţii sale politice, în tovărăşia episcopului Vasile Moga. Prin sublinierea importanţei ştiinţifice a *Chronologiei* lui Gal, încheiem seria lucrărilor de istorie, ale căror idei generoase i-au captat, nu o dată, atenţia profesorului blăjan [17] (Vezi *Anexa).*

Pe lîngă tomurile de istorie, printre cărţile incluse în *Cathalogus Librorum /.../* se pot întîlni şi lucrări din domeniul geografiei. În această ordine de idei, menţionăm că, dintre *libri geographici* se impun atenţiei cercetătorilor trei titluri: Lebrecht, *Geographia* [18]; Wolf, *Moldauer beschreibung; Geographia Valachica.* Alături de aceste lucrări, în catalogul lui Ioan Lemeni mai apar cîteva volume care au punct de referinţă geografia continentală şi universală. Avem în vedere *Geographia* lui Johann Hübner (1668—1731), reputat om de şcoală din Germania autor de vestite lucrări geografice, şi, în mod deosebit, *Geographia U/nive/rsalis* a lui Johann Georg August Galletti (1750—1828), cărturar de origine elveţiană, profesor de dimensiuni enciclopedice, semnatarul unor renumite lucrări ale genului, dintre care reţinem *Allgemeine Weltkunde oder geographisch-statistisch-historische Uebersichtsblätter /.../*, Leipzig şi Pesta, 1818 (Vezi *Anexa).*

Un alt domeniu care se poate contura, din lectura atentă a catalogului cărţilor lui Ioan Lemeni, este filozofia. Fără să fie impresionante ca

---

[14] *B.R.V.*, III, 1912—1936, p. 152, nr. 912.

[15] *Idem*, II, 1910, p. 143—144, nr. 310; IV, 1944, p. 248, nr. 310. Acelaşi autor era şi în biblioteca stolnicului. Cf. Mario Ruffini, *Biblioteca stolnicului Constantin Cantacuzino.* Traducere din limba italiană de D. D. Panaitescu şi Titus Pîrvulescu. Prefaţă de Virgil Cândea, Buc., Edit. Minerva, 1973, p. 85—86, 213.

[16] O ediţie din aceeaşi lucrare a lui Justus Lipsius făcea parte şi din colecţia unui legător de cărţi, Casparus Wiszt, în 1711, care activa la Košice (Slovacia). Cf. *Egy XVIII. századbeli konyvraktár (Un depozit de cărţi din secolul al XVIII-lea)*, în *Magyar könyvszemle*, XX, 1912, p. 160.

[17] Lectura de orientare istorică este bine reprezentată în diferite biblioteci sau colecţii din Transilvania secolelor XVIII—XIX. Cf. M. Tampa Roşu, *art. cit.*, p. 154; P. Teodor, *Două biblioteci particulare /.../*, p. 261—269; Idem, *Lumea cărţilor lui Samuil Micu*, p. 238—239; I. Mârza, *O listă cu cărţi /.../*, p. 349—356; N. Albu, *art. cit.*, p. 590—593; V. Maxim, *art. cit.*, pp. 207—211; D. Cioloca, *art. cit.*, p. 348—353; G. Bogdan-Duică, *op. cit.*, pp. 153—163; I. Radu *Istoria vicariatului greco-catolic al Haţegului*, Lugoj, Tip. „Gutenberg", 1913, p. 391; T. Bălan, *Data morţii lui Ioan Budai Deleanu*, în *Făt-Frumos*, IX, 4, 1934, p. 82—86.

[18] Pentru receptarea lui Lebrecht în zona Sibiului, cf. I. Lupaş, *Scrieri istorice*, I. Introducere, ediţie îngrijită, note şi comentarii de acad. Şt. Pascu şi P. Teodor, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1977, p. 77, 122, 168—170.

www.dacoromanica.ro

număr, *libri philosophici* se impun prin autoriii lor, ale căror nume prezintă o certitudine ştiinţiică a domeniului. În legătură cu această afirmaţie, menţionăm un volum din *Methaphysica* lui Paulus Makó (1724—1793), autor recunoscut în literatura filozofică a imperiului habsburgic. Alături de Makó, prezent la Blaj şi în alt context [19], apar *Ethica* lui Reiberger, *Philosophia* lui Likavetz [20], *Logica* lui Thesarovits, Kunhotd, *Philosophia Moralis*, Sowàri, *Ethica*.

Din *Cathalogus Librorum* /.../ se desprind alţi doi cunoscuţi filozofi, ale căror lucrări se păstrează şi în alte biblioteci transilvănene ale epocii. Avem în vedere, în acest sens, pe Sigismund von Storchenau (1731—1798), reputat profesor la universitatea din Viena, prezent în biblioteca lui Ioan Lemeni cu 2 volume din *Philosophie der Religion*[21], şi pe Johannes Baptista Horváth (1732—1799), din opera căruia există în acelaşi catalog un volum din *Logica*. Ediţia a patra, imprimată la Agria, 1773, colligat cu *Institutiones methaphysicae*, poartă un ex-libris din care rezultă că volumul a ajuns în posesia cărturarului din Blaj de la Franciscus Bokoss /?/, în momentul în care Lemeni era presbiter secular [22].

Este firesc să identificăm, în cadrul mai larg al literaturii de orientare umanistică — a cărui pondere în bibliotecile particulare şi colecţiile de cărţi din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi pînă în prima jumătate a secolului următor a fost o realitate plină de adînci semnificaţii spirituale — lucrări de gramatică *(libri grammatici)*. Volumele de acest gen sugerează preocupări în direcţia însuşirii corecte a unor noţiuni de limbă, cu urmări fericite în sensul rostirii plăcute şi a unei redactări clare în genul epistolar. Din această grupare se desprind titluri ca *Grammatica Gallica Tom.I*, în 2 exemplare, la care trebuie să adăugăm *Grammatica Graeca* într-un volum [23] (Vezi *Anexa)*.

În *Cathalogus Librorum* /.../ am găsit doar 2 titluri din clasicii latini, ale căror opere au fost lecturate de generaţii întregi de elevi şi intelectuali din evul mediu sau din epoca modernă a istoriei româneşti. Este vorba de un exemplar din Florus şi un volum *Orationes* al lui Cicero unul din autorii clasici cei mai citiţi în ţările române, în feudalismul clasic şi tîrziu, nu numai în şcolile de toate gradele ci şi în cazul unor bibliofili pasionaţi (Vezi *Anexa)*.

Ştiinţele exacte sau cu aplicare în practică pot fi interceptate de asemenea, în *Cathalogus Librorum* /.../, sub forma a 2 titluri în 5 volume.

---

[19] L. Protopopescu, *Contribuţii la istoria învăţământului* / ... /, p. 243, 260.

[20] Lucrările lui Joseph Carl Likavetz (1773—1850) erau indicate ca izvoare pentru cursurile de filozofie ale profesorului Ioan Dragomir care, în cursul anului şcolar 1836—1837, a predat această materie la liceul episcopal din Blaj. Cf. I. Mârza, *Noi contribuţii* / ... / p. 1220.

[21] Aceeaşi lucrare figurează şi printre cărţile cu autograf de la Gh. Lazăr. Cf. G. Bogdan-Duică, *op. cit.*, p. 296.

[22] F.a.v.: „Ex Libris Francisci Bokoss /?/ e Scholiis Piis". Altă mînă: „a quo transiit in Possessionen, et Dominium Ioannis Lemény m. pria Praesbiter Saecularii G. Cath." B.A.R. Fil. Cluj-Napoca, B. 1443.

[23] Pentru analogii cu alte cazuri, în direcţia unor lucrări de gramatică, vezi: P. Teodor, *Două biblioteci particulare* / ... /, p. 261—269; I. Mârza, *O listă cu cărţi* / ... /, p. 341, 349—355; idem, *Biblioteca gimnaziului crăiesc din Zlatna* / ... /, p. 95,98, 103; idem, *Elenchus Librorum Humanisticorum Bibliothecae Regii Gymnasii Cibiniensis*, ms., p. 5, 17; N. Albu, *art. cit.*, p. 590—593; D. Cioloca, *art. cit.*, pp. 348—353; V. Maxim. *art. cit.*, p. 207, 209; L. Protopopescu, *Contribuţii la istoria învăţământului* / ... /, p. 211, 226, 227, 243; I. Radu, *op.cit.*, p. 391; T. Bălan, *art. cit.*, p. 84—86 etc.

www.dacoromanica.ro

Este vorba de 2 volume din *Phisica* lui Biwald și 3 tomuri din *Inst/itutiones/ Phisicae*, datorate lui Adam Tomtsányi (1755—1831), autor cu realizări notabile în domeniul învățămîntului în școlile din Budapesta și Bratislava. La domeniul științelor cu aplicare în practică se impun și 2 volume din *Mèhèss* [24] (Vezi *Anexa)*.

În formarea culturii generale a lui Ioan Lemeni un rol însemnat au îndeplinit, fără îndoială, informațiile extrem de variate pe care le ofereau lexicoanele, lucrări de largă respirație spirituală asupra diferitor domenii ale civilizației. Din literatura lexicografică a catalogului se impun 3 volume din lexiconul lui József Márton (1771—1840), o autoritate în materie, cele 2 tomuri dintr-un *Lexicon Valachicum*, *Lexicon manuale graeco-latinum et latino-graecum*, datorat lui Kornelius Schrevel (1615—1668), vestit filozof și om de cultură din Olanda[25]. Alături de Schrevel, am identificat în același catalog un alt nume recunoscut în materie de lexicografie; este vorba de Laurenz Hohenegger (1782—1842), autorul mai multor enciclopedii redactate în limbile germană și latină.

Un impresionant volum de informații cu valoare enciclopedică va fi primit profesorul Ioan Lemeni, după lectura unor exemplare de genul *Calendarium Valachicum 100 annorum*, *Gemeinnützige Blätter* în 4 exemplare și *Viener Secretär*, lucrări cu o valoare culturală imediată, dacă avem în vedere că, prin parcurgerea lor, cititorul ar fi putut ajunge în posesia unor sfaturi, sentințe și indicații în direcția economiei casnice și a muncii în mica industrie, notițe biografice, diverse curiozități și mari descoperiri, anecdote și variate soluții pentru organizarea timpului liber.

În biblioteca lui Ioan Lemeni se întîlnesc și cîteva volume cu valențe didactice. Prezența lor se explică atît prin caracteristicile lecturii transilvănene din epoca respectivă cît și prin preocupările zilnice ale posesorului de cărți. În acest sens, enumerăm cîte un volum din *Lesenbuch*, *Ort/h/graphia Latino-Valachica* și *Anweise zum Briefe*, pentru ca să insistăm asupra prezenței lucrării *Lingva Latina*, o ediție din contribuția științifică a lui Johann Sturm (1507—1589). Foaia de titlu a lucrării, imprimată la Strassburg, în 1518, beneficiază de însemnarea „Ex libris Ioannis Lemeny"[26].

În *Cathalogus Librorum /.../* apar și oratii funebre, prezente sub forma răspînditelor *conciones* [27], ocazionate de decesele unor personalități din viața politică, culturală și bisericească a Transilvaniei. În acest spirit, se impun titlurile: *Conciones Funebrales Budai Super Kölönte Josepho Hitvalás; Conciones Funebrales Banfi*, datorate lui Marton Liedmann (1767—1837), profesor din Cluj, semnatarul lucrării *Sermone de*

[24] În legătură cu acest gen de literatură cf. C. Bodea, *Preocupări economice și culturale în literatura transilvană din anii 1786—1830*, în „Studii". Revistă de istorie, IX, 1, 1956 87—107; N. Edroiu, *Die Anfänge der rumänischen Fachliteratur über Wirtschaftsfragen (1780—1810)*, în „Apulum", XV, 1977, p. 393—408.

[25] Pentru a se puncta prezența lexiconului lui Cornelius Schrevelius în unele liste de cărți, cf. N. Albu, *art. cit.*, p. 590; I. Mârza, *Elenchus Librorum Humanisticorum Bibliothecae Regii Gymnasii Cibiniensis*, p. 8, 20.

[26] B. A. R. Fil. Cluj-Napoca, B. 1695.

[27] Acest gen de tipărituri este frecvent și în cazul bibliotecii lui Petru Maior. Cf. N. Albu, *art. cit.*, p. 592, 593.

www.dacoromanica.ro

foedere Religionario, depistată în catalogul lemenian. În contextul aceleiași literaturi apar contribuțiile lui János Szabó (1767—1858), scriitor transilvănean; *Conciones Funebrales* ale lui János Tompa (1770—1834); József Kopàcsy (1775—1847), episcopul primat de Esztergom, autorul unei *Contio*. La aceeași grupare mai adăugăm 9 volume din *Conciones ale* lui Fimdt și un tom datorat lui Csepik (Vezi *Anexa)*.

La data redactării catalogului cărților, deci în 28 aprilie 1826, Ioan Lemeni era în relații de colaborare cu mai mulți profesori care au activat, în aceeași epocă, la școlile din Blaj. După cum rezultă din parcurgerea documentului, Ioan Lemeni ar fi împrumutat unor dascăli blăjeni mai multe volume. Reținem numele unor intelectuali ca: Nicolae Marcu (1803—1867), Theodor Sereni (?—1863), Toma Alpini, Vasile Rațiu de Nagylaka (1783—1870), Onofreu Sima (1802—1835), Constantin Alutan (1796—1868) și Vasile Kertes (1797—1862) [28]. În dreptul unor autori și titluri de lucrări din *Cathalogus Librorum /.../* se precizează că lucrarea sau volumul respectiv se afla, pentru acel moment, la unul din profesorii mai sus menționați (Vezi *Anexa)*.

O problemă care se impune, avînd în vedere importanța documentară a catalogului cărților lui Ioan Lemeni, este încercarea de identificare a titlurilor din *Cathalogus Librorum/.../*, cel puțin parțial pentru a putea afla ce soartă au avut cărțile, unde se păstrează acum, ceea ce ar putea constitui cel puțin o premisă a recompunerii fosteibiblioteci a profesorului blăjan. Din cercetările asupra fondului bazilitan din vechea Bibliotecă Centrală de la Blaj, conservat astăzi la Biblioteca Academiei Filiala Cluj-Napoca [29], am reperat 18 titluri, respectiv 20 volume cu însemnările de proprietate ale lui Ioan Lemeni, despre care putem afirma cu certitudine că, la un moment dat, au făcut parte integrantă din grupul cărților profesorului din Blaj. Desigur că investigațiile, în vederea reconstituirii fostei biblioteci, vor trebui continuate și în alte fonduri de carte veche, de pildă la Biblioteca documentară „Timotei Cipariu" din Blaj.

Din prelucrarea piesei arhivistice — avem în vedere *Cathalogus Librorum ad Joannem Leméry Canonicus pertinentium 1826 die 28a Aprilis*— am ajuns la concluzia că cele 112 titluri în 194 volume ar trebui să reprezinte doar o parte din fost bibliotecă lemeniană, adică stadiul dezvoltării ei la 28 aprilie 1826. De la această dată și pînă către sfîrșitul vieții sale, Ioan Lemeni a mai putut procura și alte volume, ceea ce s-ar încadra în preocupările sale bibliofile. În stadiul actual al cercetării nu cunoaștem și o altă piesă din arhivă referitoare la colecția de cărți a lui Ioan Lemeni. Totuși, parcurgerea fondului bazilitan, conservat în Filiala Cluj-Napoca a Bibliotecii Academiei, ne-a permis descoperirea unor volume purtînd semnătura autografă a lui Ioan Lemeni, neincluse în *Cathalogus Librorum*

---

[28] Pentru momente din viața și activitatea lor, vezi I. Rațiu, *op. cit.*, p. LVI—LVII; N. Comșa, *op. cit.*, p. 52, 55—56, 57, 58, 61—65.

[29] Și cu acest prilej mulțumim bibl. princ. M. Tampa pentru informațiile acordate asupra volumelor cu ex-libris de la Ioan Lemeni, păstrate în B. A. R. Fil. Cluj-Napoca

www.dacoromanica.ro

/.../. Aceasta este o mărturie peremptorie că Lemeni a avut şi alte volume decît acelea cuprinse în catalogul redactat în anul 1826 [30].

Titlurile, respectiv volumele, cuprinse în *Cathalogus Librorum* /.../ nu sînt nişte prezenţe singulare în cultura transilvăneană din primele decenii ale secolului al XIX-lea. Cine parcurge listele colecţiilor de cărţi sau cataloagele bibliotecilor particulare, odinioară în proprietatea unor intelectuali ai epocii, sau cine va studia, cu înţelegerea necesară, izvoarele operelor reprezentanţilor Şcolii ardelene — să avem în vedere doar pe Samuil Micu, Gheorghe Şincai şi Petru Maior — poate să detecteze o identitate de opţiuni şi chiar efortul acestor intelectuali de-a asimila anumite idei progresiste, de respiraţie europeană. Este, de fapt, una din caracteristicile culturii româneşti din deceniile premergătoare revoluţiei de la 1848, aceea de integrare, parţială desigur, în circuitul european al spiritului postiluminismului şi romantismului.

Analiza conţinutului ideatic, aşa cum se detaşează din cercetarea cărţilor lui Ioan Lemeni, ne va da posibilitatea să desprindem o serie de concluzii interesante, referitoare la gusturile pentru lectură ale unor intelectuali transilvăneni în deceniile premergătoare revoluţiei, reprezentaţi în cazul de faţă prin profesorul blăjan. Dacă apreciem valoarea ştiinţifică a documentului analizat în contextul articolului de faţă, trebuie avută în vedere, pentru eventualele analogii în cadrul unor studii de sinteză ale istoriei culturii româneşti din deceniile premergătoare revoluţiei de la 1848, şi ambianţa spirituală care se degajă, în mod convingător, din lumea cărţilor unor reprezentanţi ai culturii transilvănene începînd cu a

---

[30] Iată care sînt aceste volume: L) *Articuli diaetales Principatus Transylvaniae Anni M DCC XLIV*, /Cibinium. Joh. Barth/; lucrarea conţine la f. 1 r, însemnarea: „Joannis Lemény Arrchipr/aesbyteri/Claudiopolitani (B. 1683). 2) *Az Erdélyi diaeták végzéseinek foglalatja* /.../, II, Kolo'svárt, Barra Gábor, 1838; în interiorul primei coperte este notat: „Bál/asfalva/ Püspök Lemény"; lucrarea provine din biblioteca Ioan Micu Moldovan (B. 6757). 3) Innoc. Fessler, *Institutiones lingvarum orientalivm* /.../. Pars prior, Wratislavae, Sumpt. Guilielmis Theoph. Korn, M DCC LXXXVII; volumul beneficiază de cîteva interesante notiţe de proprietate, dintre care spicuim: interiorul primei coperte: „Emericus Hunyadi /.../ ab eodem dono datus Ioanni Lemény 1804 mense 7bris"; f.a.r.: „Pro semper concessus est hic liber in usum Cleri junioris Balasfalvensis ad Admodum R/everendo D/omi/no Joanne Lemény Philosophiae et Historiae Ecclesiasticae Professore die 4to Augusti 1807"; f.a.v.: „Joannis Lemeny Episcopus Fogarassienis". F. t. r.: „Ex Libris Joannis Lemény" (B-0 943). 4) Steph. Halmágyi, /*Index novellarium articulorum diaetalium ab anno 1744 usque annum 1792*/, Claudiopoli, Typis Lycei Regii, 1816 (B. 1684). 5) Matthias Fronius, *Statuta jurium municipalium saxonum in Transylvania*, Clavdiopoli, Typis Lycei Regii, 1815 (B. 7685). 6) Steph. Halmágyi, *Index statutorum seu Jurium municipalium saxonum in Transylvania*, Claudiopoli, Typis Lycei Regii, 1816 (B. 1686). Ultimele trei lucrări, colligate cu *Articuli diaetales* /.../, provin din vechea bibliotecă a basilitanilor de la Blaj. 7) G. Pray, *Historia regnum Hungariae*, pars III, Budae, Typis et sumptibus Regiae Univ. Pestanae Typographiae, 1801; f.t.r.: „Ex libris Ioannis Lemény"; lucrarea provine din biblioteca gimnaziului de la Blaj (B. 1512). 8) Nic. Terzagus, *Instructio practica de fideli administratione sacramenti poenitentiae* /.../, Posonii, Typis Georgii Aloysii Belnay, M DCCC VII; volumul este însemnat cu un ex-libris identic cu acela de la lucrarea precedentă (B. 1631). 9) Jo. Lodov. Vives, *In bucolica Vergilii interpretatio* /.../ Basileae, In Officina Roberti Vvinter, M D XXXIX; volumul este colligat cu lucrarea lui Ioannes Sturmius (B. 1695, cool. 2).

În legătură cu biblioteca aceluiaşi profesor blăjan, mai precizăm că există două manuscrise juridice cu ex-libris de la el: *Jus transylv. lib. III*, 190 p. şi *Juris Trans. Theoretici*, 296 p. Cf. I. Naghiu, *Catalogul manuscriselor latineşti şi in limbi moderne de la Biblioteca Centrală din Blaj*, în Hrisovul, III, 1943, nr. 203, 246. Totodată, I. Lemeni figura printre cărturarii transilvăneni abonaţi la *Magazin istoric pentru Dacia*. Vezi P. Teodor, *Din nou despre „Magazin istoric pentru Dacia" în Transilvania*, în Acta MN., III, 1966, p. 514.

www.dacoromanica.ro

doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi terminînd cu ajunul revoluţiei. Avem în vedere, în această ordine de idei, pe Stoica de Szala, I. Meheşi, Alex. Fiscuti, Şt. Solcivai, Silv. Caliani, S. Micu, Gh. Şincai, P. Maior, I. Budai-Deleanu, S. Vulcan, N. Stoica de Haţeg, Gh. Lazăr, I. Rusu, Dam. Bojincă, T. Cipariu, Lad. Vaida ş.a. În cazul în care raportăm universul de idei din *Cathalogus Librorum* /.../ al profesorului din Blaj, Ioan Lemeni, la bibliotecile sau colecţiile de cărţi ale cărturarilor mai sus menţionaţi, vom găsi aceleaşi postulate culturale, din care se conturează o ambianţă spirituală naţională şi europeană, sugerată tocmai de cărţile de diverse categorii şi domenii, în fond caracteristica generală a culturii româneşti din Transilvania deceniilor premergătoare revoluţiei. Precizăm aceasta, fără să omitem posibilele analogii, în direcţia unor preferinţe bibliofile, care s-ar putea realiza cu unele exemple din Principatele dunărene ale aceleiaşi epoci; ne gîndim la bibliotecile lui C-tin Oltelniceanu, I. Manu, Gr. Anton Arvinte, Nic. Văcărescu, biblioteca de la Stînca [31] etc. Toate acestea sporesc în mod indiscutabil valoarea documentară a catalogului cărţilor lui Ioan Lemeni şi ne ajută să surprindem profilul unui intelectual cu alese lecturi, sugerînd un om de o distinsă cultură, angajat în realităţile politice, culturale şi religioase ale Transilvaniei epocii sale.

Anexă

Catalogus Librorum ad Joannemy Leméni Canonicus pertinentium 1862 die 28a Aprilis

1. Gram/m/atica Gallica Tom 1 ... 1
2. Philippi Melanctonis Examen Theologicum ... 1
3. Cynosora Professorum Timpii ... 1
4. Lebrecht Geographia ... 1
5. Marliano Theatrum Politicum ... 1
6. Theologia Moralis Non Unitorum ... 1
7. Joannis Brentii Commentatio in Ep/isto/las Pauli ... 1
8. Mako Methaphysica ... 1
9. Hübner Geographia ... 1
10. Florus ... 1
11. Epistolae et Evangeliae Grece ... 1
12. Lesebuch ... 1
13. Gemeinnützige Blätter 1824—25 ... 4
14. Sturmii Lingva Latina ... 1
15. Antiquus Cathechismus Germanicus ... 1
16. Blumen Straus ... 1
17. Kunhotd Philosophia Moralis ... 1
18. Novum Testamentum Grece ... 1
19. Fleuri Cathechismus Valach/icus/... 1
20. Articuli Novellares de 1791 ... felelet a Keresstényi Tollerantiára Nagy Böyti Besszèdek modus funio cornes embrundi /?/
21. Ortographia Latino Valachica
22. Conciones Funebrales Budai super Kölövte Josepho Hitvalás. Bán Concio
23. Liedeman Conciones Funebrales Banfi
24. Szabo D⁰ D⁰ ... 2
25. Contempla/ti/o recensionis de orig/ine/ Valachor/um/ ... 1
24. Recensio D⁰ D⁰ ... 1 animanversio in recensionem Hallensem
25. Ad Nationem Saxonicam petitio et projectum ... 1

[31] Pentru analogii cu situaţia unor colecţii de cărţi sau biblioteci din Ţara Românească şi Moldova, vezi N. Lupu, *Date noi privitoare la bibliofilul Constantin Oltelniceanu*, în *Studii şi cercetări de bibliologie*, V, 1963, p. 79—105; M. Bucur, *Biblioteca unui bibliofil orientalist român, în prima jum. a secolului al XIX-lea /Căpitanul Constantin Cornescu Oltelniceanu (sau Oltelnițeanu)/*, în *Revista de istorie literară*, 25, 2, 1976, pp. 279—293; A. Pippidi, *Lecturile unui boier muntean acum un veac: Ioan Manu*, în Revista de istorie şi teorie literară, XX, 1, 1971, pp. 105—119; M. Carataşu, *Biblioteca unui mare negustor din veacul al XVIII-lea: Grigore Anton Avramie*, în *Biblioteca Centrală Universitară Bucureşti*. 75 de ani de activitate, Buc., 1971, p. 144—148; P. Paliu, *Catalogul cărţilor bibliotecii domnitorului A. D. Ghica*, în Revista arhivelor, X, 1, 1967, p. 91—96; C. T. Papacostea, *O bibliotecă din Moldova de la începutul secolului al XIX-lea. Biblioteca de la Stînca*, în Studii şi cercetări de bibliologie, V, 1963, p. 216—217; M. Carataşu, *Ştiri noi despre biblioteca poetului Nicolae Văcărescu*, în Revista bibliotecilor, XXVI, 9, 1973, p. 539—541 etc.

www.dacoromanica.ro

26. Sermones de foedere Religionario Liedeman ... 1
27. Tompa Conciones Funebrales ... 1
28. Katholicus ... 1
29. Blumenstrausz ode ... 1
30. Catholicusà Tetel ɔedelme... 1
31. Theszarovits Kànthor Jubilaeum... 1
32. Hitben egyesülő protestans ... 1
32. KenDefi Dissertatio... 1
33. Concio Kopàtsi Josephi ... 1
34. Funebralis Pataki ... 1
Argyns concio iteno Halati beszèd ... 1
Bàn Petri Concio
35. Fejer Dogmatica ... 7
36. Frent Dogmatica ... 5 restat 1
37. d⁰ Electio Status ... 1
38. Fimdt Conciones ... Tomi 9
39. Philosophie der Religion ... 2
40. Bɪvald Phisica ... 2
41. Szegedi Tirocinium Juris... 1
42. Cynosora Juris ... 1
43. Dogmatica Valachica ... 1
44. Convexsio Sturensee ... 1
45. Csupid Conciones ... 1
46. Logica Electiva ... 1
47. Tyrocinium Juris ... 1
48. Sɔntagma Juris ... 1
49. Mèbèss ... 1
50. Mèbèss ... 1
51. Anweise zum Briefe ... 1
52. Vanitas et Consilium ... 1
53. Grammatica Gallica ... 1
54. Grammatica Graeca ... 1
55. Nagy Pèter Elete ... 1
/56/. Sowári Ethica ... 2 1 tomus Olasz
57. Kurtze PreDigten ... 1
58. Bossuet Termètzet vijgàlajà... 3 1 Tomus Márk *
59. Albert Historia Ec/clesiasti/ca... 4
60. Gasaniga ... 1
61. Theologia Unitariorum ... 1
62. Reiberger Ethica... 2 Marku Clericus h/abe/t unum restituat Provisor Serény**
63. Decretum Tripartitum ... 1
64. Instructio Tabularis ... 1
65. Volks Predigten ... 2
66. Viener Secretär ... 1
67. Likavetz Philosophia ... 5
68. Ciceronis orationes ... 1
69. Institutio Practica Confessorum ...
70. Romai Ejtzakàk ... 2
71. Wolf Moldauer beschreibung ... 1
72. Borviz felbontas ... 1
73. Hohenegger ... 1
74. Buzanotzi Juris Ec/clesiasti/ci...2 Thomus primus apud uterque R/everend/um Rátz ***
75. Bola H/isto/ria ... 3 Marko ****
76. Forstner ... Tomi 13
77. Betblen H/isto/ria Tr/ansylvah/iae ... 6
78. Geographia Valachica... 2
79. Keresztèny Ertekezet... 1
80. Logica Thesarovits... 1
81. Psalterium ... 1
82. Disputatio de Gratia... 1
83. Statuta Dioceseos Carolin/enses/ ... 1
84. H/isto/ria Romanilor ... 1 Márk ****
85. Tomtsanyi Inst/itutiones/ Phisicae ... 3 apud Serényi *****
86. Horvàth Logica... 1
87. Theologia Dogmatica ... 3 unus apud Parochum ex Egerbegy ******
88. Kristus Elete ... 3
89. De vanitate ... 3
90. Marton Lexicon ... 3
91. Lexicon Valachicum ... 2
92. Schrevelii Lexicon Graecum ... 1
93. Pravila pertinet ad Ecc/lesi/am Kolos Monostor ... 1
94. Biblia Sacra Versio Bized ... 1
95. Molitvenik antiquum ... 1
96. Aliud Inauratum ... 1
97. De Baptismate Latinorum ... 1
98. Jus Naturae ... 1
99. Publicum ... 1
100. Patrium ... 5 unus apud Kertész
101. Galeti Geopgraphia U nive/rsalis ... 1 apud Alután Szima *******
102. Justi Lipsii Monita in folio ... 1
103. Biblia Germanica Versio Lutheri... 1
104. Homeliae Germanicae in folio... 1
105. Biblia Valachica Seminarii
106. Concordata d⁰
107. Natalis Volumina 7 d⁰
108. Gal Chronologia apud Alpini ******** Serényi
109. Calendarium Valachicum 100 anorum Alpini *********

* Cuvinte tăiate cu cerneala.
** Idem.
*** Idem.
**** Idem.
***** Idem.
****** Idem.
******* Idem.
******** Idem.
********* Idem.

Arhivele Statului. Filiala județului Alba. Depozitul Blaj. Fondul Mitropolia Română Unită Blaj, 922/1826.

www.dacoromanica.ro

APLICAREA LEGII RURALE DIN 1864 ÎN JUDEȚUL ILFOV

DE

MARIN ALEXANDRU CRISTIAN

Desființînd claca, dijma și celelalte obligații și recunoscînd proprietatea fostului clăcaș asupra lotului pînă atunci în folosință ca „pămînt legiuit", legea rurală din 1864 [1] „a jucat un rol pozitiv în viața țărănimii și în general a țării" [2].

Vestea decretării și promulgării legii rurale a avut un larg ecou în județul Ilfov. Țăranii ilfoveni au primit cu o bucurie imensă legea rurală pe care o credeau „tată și mumă" [3], care i-a scăpat de sub „jugul proprietarului" [4] și din „ghearele arendașilor" [5].

Nu aceleași sentimente s-au manifestat în rîndul moșierilor și arendașilor. Din contră, ei vor avea repulsie pentru această lege pe care n-au dorit-o — deși cei mai clarvăzători erau conștienți de inevitabilitatea ei — și vor încerca prin diferite mijloace să-i întîrzie aplicarea, sau să o aplice în favoarea lor : să rețină o cît mai mare parte din pămînt și, legat direct de aceasta, să poată beneficia în continuare de forța de muncă a foștilor clăcași.

Dificila misiune de a pune în practică legea rurală, în fiecare județ, a revenit reprezentanților administrației: Comitetul permanent, prefectul, subprefecții, primarii fiecărei comune și funcționarii comunali.

În foarte multe cazuri, primarii comunelor ilfovene, au privegheat ca legea rurală să fie aplicată *ad-litteram*, luînd apărarea țăranilor amenințați să fie nedreptățiți de proprietari și arendași [6]. Mai semnificative — în ceea ce privește această atitudine a primarilor — ni s-a părut cazurile comunelor Floreștii de Jos [7], Butimanu [8], Știubei Orăștii Clucerului [9], Cornetul din Vale-Poeni [10], Buda [11], Ileana [12].

---

[1] *Legea pentru regularea proprietății rurale.* Vezi : „Monitorul Oficial" (în continuare M.O.), nr. 181 din 27 august 1864 ; D. C. Sturdza Scheeanu, *Acte și legiuiri privitoare la chestia țărănească, Seria I de la Vasile Lupu pînă la 1866*, vol. II, București, 1907, p. 890 — 903.

[2] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. I, Edit. politică, București, 1968.

[3] Arhivele Statului Filiala Ilfov, fond Prefectura Ilfov, Tabele de împroprietărire, dosar, (în continuare Arh. St. Ilfov, fond. Prefectura ..., Tabele ... dosar) 35/1864, f. 31.

[4] Arh. St. București, *fond Ministerul de Interne, Divizia Rural-Comunală* (în continuare M. I., D.R.—C.), dosar 106/1864.

[5] Arh. St. Buc., fond Ministerul Agriculturii (în continuare *M.A.*), dosar 1/1881, f. 237.

[6] Arh. St. Ilfov, fond. Prefectura ..., Tabele ..., dosar 1 — 118/1864.

[7] Arh. St. Buc., fond M. I., D.R.—C., dosar 106/1864, f. 214.

[8] Ibidem, f. 316.

[9] Idem, dosar. 209/1866, f. 758.

[10] Ibidem, f. 724.

[11] Idem, dosar 106/1864, f. 183.

[12] Arh. St. Ilfov, fond. Prefectura ..., Tabele ..., dosar 66/1864, f. 16.

„REVISTA DE ISTORIE", Tom 32, nr. 3, p. 535—545, 1979

www.dacoromanica.ro

În alte situaţii însă, cum se va vedea mai jos, funcţionarii comunali, subprefecţii, uneori chiar prefectul judeţului, au favorizat pe proprietari, unii funcţionari fiind, pur şi simplu unelte docile ale acestora. Unul din cele mai tipice cazuri este cel al comunei Chiseletu-Surlari, unde foştii clăcaşi au fost frustaţi de peste 1 139 pogoane [13] — după raportul prefectului chiar peste 1 752 [14] pogoane — pe care le vor obţine, abia în 1879, după moartea proprietarului, Ion Otteteleşanu. Acesta — după cum se exprima D. Stoica, primarul comunei respective din 1879 — „a pututu îngenunchia cerbicia şi celui mai onest funcţionar din comisia însărcinată de delimitare" [15]; în ce priveşte funcţionarii comunali — după exprimarea aceluiaşi primar — „era de ajuns o bătaie din picior a d-lui Otteleşanu şi funcţionarul comunal, plecîndu-se terorizat pînă la os făcea totul, căci contrariul pierde/a/ pîinea de toate zilele" [16]. Funcţionari comunali, „asupra cărora consciinţa nu au avut nici uă putere" [17] au fost şi cei din comunale Pantelimon [18], Vîrtejul [19], Joiţa-Popeşti [20], Fundeni-Gheraşi [21], Roşu [22]. În „suplicile" lor, ţăranii din Popeşti, Dobroteşti şi Cornetul din Vale-Poeni, arată că au fost obijduiţi de proprietari în unire cu prefectul judeţului [23]. Pe bună dreptate foştii clăcaşi din Cornetu din Vale-Poeni întrebau Ministerul de Interne, într-o petiţie: cum să se mai spere în această „dulce şi nenorocită ţerră" [24], de la „*asemenea* (s.n. — M.A.C.) funcţionari publici, plătiţi de statu spre a păzi şi esecuta legile" să dea „dreptatea după care ţerra no/a/stră suspină atîtu de durerosu", dacă, aceştia „aplică legile după placulu şi interesulu celor mai tari /? !/ [25]. „Plugarii români — arătau aceiaşi ţărani cu alt prilej, care aşteptau să li se facă dreptate, — sînt în ţerra loru jucăria capriciului" celor mai puternici şi încheiau cu amara zicală populară: „scim şi noi că românii au o bună ţeră dar cu rea tocmeală" [26].

Pentru aplicarea legii rurale în judeţul Ilfov, comisiile de plasă [27] au fost alese la 6 septembrie 1864 în adunările proprietarilor de moşii şi ale reprezentanţilor consiliilor comunale [28]. Dacă reprezentanţii consiliilor comunale s-au prezentat la aceste adunări în cvasitotalitatea lor, nu acelaşi lucru se întîmplă cu proprietarii, care la aceste adunări trebuiau să

---

[13] Arh. St. Buc., fond M.I., Divizia Comunale (în continuare D.C.), dosar 146/1876, f. 448.

[14] Ibidem, f. 456.

[15] Ibidem, f. 448.

[16] Ibidem.

[17] Ibidem.

[18] Elena Ciucă, Aplicarea reformei agrare în judeţul Ilfov, mss., p. 2.

[19] Arh. St. Buc., fond M.I., D. C., dosar 146/1872, f. 353.

[20] Idem, D.R.—C., dosar 106/1864, f. 51.

[21] Idem, dosar 209/1866, f. 376.

[22] Ibidem, f. 684.

[23] Idem, dosar 106/1864, f. 5, dosar 209/1866, f. 252; Ibidem, 276.

[24] Ibidem, f. 734.

[25] Ibidem, f. 727.

[26] Arh. St. Ilfov, fond. Prefectura . . . , dosar 752/1864, f. 150.

[27] Vezi atribuţiile comisiilor de plasă în: „M. O.", nr. 213 din 24.IX. — 6.X.1864, p. 971 şi 972; : D. C. Sturdza-Scheeanu, *op. cit.*, vol. II, p. 925 şi 926; Cf. N. Adăniloaie şi D. Berindei, *Reforma agrară din 1864*, Edit. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1967, p. 231.

[28] Arh. St. Buc., fond M.I., D.R-C., dosar 124/1864, f. 316.

www.dacoromanica.ro

participe personal. În plasa Snagov — pentru care avem mai multe date — din 89 de proprietari s-au prezentat numai 24 [29].

În schimb în majoritatea covîrșitoare a comisiilor ad-hoc (comunale) pentru aplicarea legii, unde nu se cerea participarea personală a proprietarilor aceștia au fost reprezentați. Doar în trei comune — Chiajna [30], Copăceni [31] și Florească [32] — comisiile ad-hoc și-au desăvîrșit lucrările fără reprezentanții proprietarilor moșiilor respective.

Aplicarea legii rurale în județul Ilfov a fost lentă și după desemnarea avocatului public [33] și a inginerului topograf, datorită opoziției proprietarilor care încercau să saboteze aplicarea legii, cît și datorită ploilor „stricăcioase" care au dat naștere la mari inundații, mai ales în primăvara anului 1865 în plășile Sabar, Dîmbovița și Snagov [34].

În anul 1865, lucrările de aplicare a legii rurale în județul Ilfov, erau destul de înaintate, dar nu terminate. Aplicarea legii rurale va continua și în anii următori [35], ea încheindu-se cu împroprietărirea însurăților, reglementată în 1876 și împlinită după războiul de independență.

Dacă moșierimea nu a reușit să împiedice decretarea legii, în cursul aplicării ei va utiliza numeroase procedee — unele favorizate de prevederi legale — pentru a-și reține cît mai mult pămînt în proprietate. Astfel, practicate — în mai mică măsură — și înainte [36], izgonirile de pe moșii (de obicei sub acuzația de „instigatori") afectează un număr mai mare de săteni odată cu trecerea la aplicarea legii"[37].

Un alt procedeu, cunoscut, utilizat și în județul Ilfov, a fost trecerea țăranilor dintr-o categorie superioară în alta inferioară, prin care proprietarii au căutat în mod vădit să reducă numărul celor trei categorii de împroprietăriți. Din satul Cojești, locuitorii scriau cu „destulă întristare"[38] ministerului, că proprietarul moșiei pe care locuiesc le face cea „mai mare șicanie în modul că pe cei care sînt fruntași i-au pus mijlocași și pe mijlocași pălmași, iar pe pălmași voiește să-i izgonească cu desăvîrșire"[39].

---

[29] Arh. St. Ilfov, fond. Pretura plășii Snagov (în continuare Pretura ...), dosar 36/1864, f. 3.

[30] Intendentul moșiei Chiajna se opune participării la lucrările comisiei ad-hoc, invocînd țăranilor să se adreseze proprietarei Elena Isvoranu care se afla la Paris. Ibidem, f. 295.

[31] Idem, fond. Pretura ..., Tabele ..., dosar 3 1861, f. 3.

[32] Idem, dosar 34 1864, f. 1 — 3.

[33] „M. O.", nr. 213 din 24.IX — 6.IX.1861, p. 973.

[34] Arh. St. Ilfov, fond. Prefectura ..., Tabele ..., dosar 4 1861, f. 15; dosar 33/1864, f. 7 și 8; Arh. St. Buc., fond. M.I., D.R.-C, dosar106 1864, f. 48; Vezi și Gh. Cristea. *Criza agrară din 1865— 1866 și consecințele sale social-economice*, în „Studii și materiale de istorie, modernă", vol. V, Edit. Academiei R.S.R., București, 1975, p. 104.

[35] Arh. St. Buc., fond. M. I., D. R-C, dosar 290 1866, f. 554; *Idem*, dosar 195/1866, f. 51.

[36] Vezi: Gh. Georgescu-Buzău, *Deposedarea clăcașilor de loturile lor (1859— 1864)*, în „Revista Arhivelor" nr. 1, anul XII, București, 1969, p. 98 și următoarele; C. Corbu, *Țărănimea din România în perioada 1848— 1864*, Edit. științifică, București, 1973, p. 210; N. Adăniloaie și D. Berindei, *op. cit.*, p. 71; Arh. St. Buc., fond. M.I., D.R-C, dosar 9/1863, f. 61, 65, 136, 146, 133, 189 și 193; Arh. St. Ilfov, fond Prefectura ..., dosar 752/1864, f. 142.

[37] Un număr de 8 locuitori din Joița-Popești arătau în 1865 că primarul comunei a „cerutu a ne dărăma casele noastre și a ne izgoni din comună, urmînd a nu fi împărtășiți de pogoanele legiuite". Arh. St. Buc., fond M.I., D.R-C, dosar 106/1864, f. 90. Vezi și f. 373 și 75; dosar 195/1866, f. 51; Arh. St. Ilfov, fond. Prefectura ..., Tabele ..., dosar 31/1864, f. 18.

[38] Arh. St. Buc., fond. M. I., D. R.-C, dosar 106/1864, f. 75.

[39] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

În asemenea situaţii sînt şi foştii clăcaşi din Bolintinul din Deal[40], Trestia [41], Creţuleştii de Jos [42] şi Belciugatele [43]. Comparînd statistica din 24 iulie 1864 [44] cu matricolele nominale [45] completate după tabelele de împroprietărire, constatăm existenţa unor inadvertenţe destul de mari de la o categorie la alta. Astfel, pe întreg judeţul, au fost împroprietăriţi cu 3 081 ţărani mai puţini decît propunea prefectul în situaţia statistică înaintată la cerere în iulie 1864 (vezi Tabelul nr. 1).

Pe plăşi, cele mai mari diferenţe sînt în Mostiştea, unde au fost excluşi de la împroprietărire 217 fruntaşi, Negoeşti şi Sabar unde nu au primit pămînt 858 şi respectiv 809 ţărani care aveau acest drept. De asemenea, se mai poate observa că numai în două cazuri au fost împroprietăriţi mai mulţi ţărani, decît erau prevăzuţi iniţial (Dîmboviţa — fruntaşi şi Mostiştea — mijlocaşi). Numărul fruntaşilor împroprietăriţi pe moşiile particulare este mai mic decît numărul acestora împroprietăriţi pe moşiile statului, aşa cum rezultă din tabelul nr. 2.

Nerecunoaşterea calităţii de clăcaş a fost un alt procedeu, utilizat de moşieri şi arendaşi, de a scoate încă un număr de ţărani din sfera de aplicare a legii. Astfel, unii proprietari, prevăzînd — cum s-a spus — inevitabilitatea legii rurale, încheiau învoieli agricole „speciale" cu ţăranii prin care aceştia din urmă erau determinaţi să renunţe la obligaţiile „reciproce" prevăzute în legea agrară din 1851. În acest fel, ţăranii respectivi, nu mai puteau să intre în prevederile legii rurale din 1864 [46]. Tot cu acest procedeu al moşierilor şi arendaşilor, pentru frustrarea foştilor clăcaşi de drepturile lor, intră şi nerecunoaşterea situaţiei de foşti clăcaşi sub motivul că nu prestaseră claca în muncă, ci şi-o răscumpăraseră în bani [47]. Mai inventiv, D. Danielescu, proprietarul moşiei Poenari-Vulpeşti din plasa Snagov, n-a recunoscut calitatea de clăcaşi celor 134 de locuitori de pe moşia lui, deoarece „în anulu 1864 nu a/u venitu a depune porumbul în pătulul de reservă"[48]. Şi mai îngrijorător este faptul că nu i-a considerat clăcaşi nici Comitetul permanent al judeţului, dreptatea fiind făcută de Consiliul de Stat [49]. Din dorinţa de a da cît mai puţin pămînt din moşiile lor, sau din cele arendate de ei, proprietarii şi arendaşii au exclus pur şi simplu pe unii dintre foştii clăcaşi de pe listele de împroprietărire [50], sau i-au convins pe ţărani să renunţe la pămîntul ce le revine

---

[40] Ibidem.

[41] Arh. St. Ilfov, fond. Prefectura ..., dosar 949/1865, f. 29.

[42] Idem, fond. Pretura ..., dosar 36 1864, f. 379.

[43] Idem, fond. Curtea de Apel, Secţia a II-a, dosar 193/1866, f. 7.

[44] Arh. St. Buc., fond M. I., D. R.-C., dosar 163 1864, f. 264 — 275.

[45] Idem, fond M. A., Reforma agrară de la 1864, Matricole Nominale (în continuare Reforma ..., Matricole ...), 1400 bis/1865, f. 1 — 620.

[46] Astfel, un număr de 23 de ţărani din Ştiubei Orăştii Clucerului, proprietatea lui Grigore Caramanliu, au fost deposedaţi pe nedrept, sub pretextul unor învoieli „speciale". Arh. St. Buc., *fond M.I., D.R.-C.*, dosar 106/1864, f. 532 — 554.

[47] *Ibidem*, f. 539; Arh. St. Ilfov, *fond. Prefectura ..., Tabele ...*, dosar 11/1864, f. 32 şi 35.

[48] Arh. St. Buc., fond M. I., D.R.-C., dosar 106/1864, f. 454.

[49] Ibidem.

[50] Ibidem, f. 51, 75; Idem, dosar 209/1866, f. 218; Arh. St. Ilfov, fond Prefectura ..., Tabele ..., dosar 12/1864, f. 16; idem, fond. Curtea de Apel, Secţia I-a, dosar 98/1865, f. 3.

www.dacoromanica.ro

Tabelul nr. 1

cu diferența de împroprietăriți dintre statistica din iulie 1864 și matricolele nominale

Nr. crt.	PLASA	Numărul împroprietăriților			Diferența de împroprietăriți			Total diferență
		Fruntași	Mijlocași	Pălmași	Fruntași	Mijlocași	Pălmași	
1	DÎMBOVIȚA				−90	54	406	370
	a) Statistica, iulie	801	1 863	1 034				
	b) Matricole	891	1 809	628				
2	MOSTIȘTEA				217	− 27	110	300
	a)	1 826	1 313	628				
	b)	1 609	1 340	518				
3	NEGOEȘTI				31	154	673	858
	a)	1 040	1 309	1 147				
	b)	1 009	1 155	474				
4	OLTENIȚA				31	105	331	357
	a)	1 339	2 206	905				
	b)	1 308	2 101	684				
5	SABAR				81	267	461	809
	a)	764	5 316	1 800				
	b)	683	5 049	1 339				
6	SNAGOV				71	101	215	387
	a)	1 131	3 294	1 369				
	b)	1 060	3 193	1 154				
	JUD. ILFOV				341	654	2 086	3 081
	a)	6 901	15 301	6 883				
	b)	6 560	14 647	4 797				

Tabelul nr. 2

Nr. crt.	MOȘII	Numărul moșiilor	Nr. fruntașilor împroprietăriți	Suprafața moșiilor	Fruntași împroprietăriți pe o moșie în medie
1	particulare	248	3 918	129 316 pog., 16 prăjini 29 stînjeni	15, 72
2	ale statului	103	2 645	69 569 pogoane, 6 prăjini, 32 stînjeni	25, 67

www.dacoromanica.ro

pentru că despăgubirea clăcii şi a celorlalte obligaţii este împovărătoare şi nu reuşesc să o achite [51].

O parte apreciabilă dintre proprietari nu ţineau seama să aplice legea rurală în „spiritul ei" şi aduceau ingineri topografi particulari, sau mituiau inginerul statului, care le declarau maşiile strîmte. În această situaţie, ţăranii urmau să primească pămînt mai puţin decît avuseseră ei în folosinţă. În judeţul Ilfov au fost declarate strîmte 42 de moşii [52].

O altă practică destul de des folosită de moşieri şi arendaşi a fost înşelarea ţăranilor la măsurătoare, frustrîndu-i pe aceştia de mari suprafeţe de pămînt. Sătenii din Lipia-Bojdani „se plîngeau" că au fost înşelaţi cu 350 pogoane [53], cei din Floreşti cu 400 pogoane [54], cei din Dobreşti cu 83 pogoane [55], cei din Vîrteju cu 71 pogoane [56], cei din Ogrezeni cu 50 pogoane [57], cei din Tîncăbeşti cu 28 pogoane [58], cei din Cociocu cu 400 pogoane [59], cei din Dobreni cu 60 pogoane [60] şi cei din Crevedia cu 58 pogoane [61]. În aceeaşi situaţie — de a fi primit pămînt mai puţin — sînt „mai multe comune ale acestui judeţu" [62] şi anume : Cătruneşti, Lilieci [63], Jilava [64], Biţina Ungureni [65], Copăcenii lui Varlam [66], Radovanu [67] şi Flămînzeni [68]. Se poate spune că ţăranii ilfoveni au fost frustraţi prin această „metodă" cu aproape 3 000 de pogoane.

Îngrijorător de multe sînt jalbele în care locuitorii de pe 83 de moşii ilfovene reclamau faptul că nu au fost împroprietăriţi cu pămîntul care l-au avut în folosinţă pînă atunci, ci cu totul în alte părţi [69].

Intenţionînd să oprească pe seama proprietăţii locurile cele mai productive ori să-i poată avea „la mînă", în continuare, pe foştii clăcaşi, moşierii şi arendaşii, în pofida prevederilor legii rurale, dădeau clăcaşilor, uneori, locuri dispersate sau intercalate cu cele reţinute de ei [70].

---

[51] Arh. St. Buc., fond M. I., D.R.-C., dosar 106/1864, f. 89, 98, 312, 480 ; N. Adăniloaie şi D. Berindei, *op. cit.*, p. 339.

[52] Arh. St-Buc., fond. M. A., Reforma ..., Matricole ..., 1400 bis/1865, f. 1 — 620 ; Arh. St. Ilfov, fond. Prefectura ..., Tabele ..., dosar 1 — 118/1864.

[53] Arh. St. Buc., fond. M.I., D.R.-C., dosar 209/1866, f. 562.

[54] Ibidem, f. 564, 565, 581.

[55] Ibidem, f. 209.

[56] Ibidem, f. 340.

[57] Ibidem, f. 51.

[58] Ibidem, f. 49.

[59] Idem, dosar 106/1864, f. 308.

[60] Idem, D. C., dosar 75/1885, f. 14.

[61] N. Adăniloaie şi D. Berindei, *op. cit.*, p. 290. Cf. şi pentru satele Dobreni şi Tîncăbeşti.

[62] Arh. St. Buc., fond. M.I., D.R-C., dosar 209/1866, f. 61.

[63] Ibidem.

[64] Ibidem, f. 591.

[65] Ibidem, f. 602.

[66] Ibidem, f. 554.

[67] Idem, C. D., dosar 146/1872, f. 414.

[68] Ibidem, f. 407.

[69] Idem, D. R.-C., dosar 106/1864, f. 5, 8, 22, 27, 114, 335, 450, 484 ; *idem*, dosar 209/1866, f. 128, 144, 78 ; Arh. St. Ilfov, fond. Prefectura ..., Tabele ..., dosar 4/1864, f. 14, 28 ; dosar 33/1864, f. 10 şi 15 ; dosar 37/1864, f. 11 ; dosar 49/1864, f. 29 ; dosar 54/1864, f. 28 ; dosar 40/1864 ; f. 68 ; dosar 26/1864, f. 66 ; dosar 13/1864, f. 6 ; dosar 42/1864, f. 46 ; dosar 21/1864, f. 33 şi 34 ; dosar 14/1864, f. 15 şi 26 ; dosar 85/1864, f. 1 şi următoarele ; dosar 39/1864, f. 10 ; dosar 41/1864, f. 15.

[70] Idem, dosar 4/1864, f. 28 şi 31 ; dosar 54/1864, f. 28 ; dosar 49/1864, f. 28 ; Arh. St. Buc., fond. M. I., D. R-C., dosar 106/1864, f. 144 ; idem, dosar 209/1866, f. 144.

www.dacoromanica.ro

De asemenea, în alte cazuri, foştii clăcaşi nu au primit locuri de calitatea celor pe care le avuseseră în folosinţă, ci altele neproductive, caracterizate de ţărani în jalbe cu expresii şi cuvinte semnificative :„parlo/a/ge" (Berceni-Dobreni), „privaluri", „ruini", „surpături" (Bragadiru), „nişte nisipuri" (Buda Clucerului), „o gro/a/pă dă nisip" (Florească), „stufuri băltoase, cociocuri" (Stăneşti-Pîrlita), pămînturi „înnecate în apă toată vremea" (Chiseletu-Surlari), „locu băltosu" (Malu Spart), care stau „mai toată vara pînă to/a/mna inundate", „unde nu este nădejde de a se face arături nici chiar în luna lui iulie" (Creţuleşti) ; în alte părţi „prin pădure cu buturugi" (Cosoba, Domneşti-Coţichea, Brezoaia, Tărtăşeştii de Jos, Moara Săracă, Prundu), cu „mărăcini" şi „tuforiş" (Coconi, Cornetu Glogoveanului, Cernica-Căldăraru, Pasărea), cu „anini, frasini şi tufani" (Cociocu) [71]. Nepăsarea unor proprietari faţă de situaţia foştilor clăcaşi împroprietăriţi nu cunoaşte margini. Foştii clăcaşi din Chiajna, arătau la 13 noiembrie 1872, că de „optu ani trecuţi, plătimu regulatu despăgubirea proprietarului pentru întregul pămîntu delimitatu şi suntem nevoiţi a alerga să cultivăm pămînturi streine prin învoieli împovărătoare, iar pămîntul nostru stă cu arbori încărcat, fără ca d/l/ proprietar să se gîndească" [72].

În alte cazuri, profitînd de inexistenţa unei prevederi legale în legătură cu depărtarea de sat la care foştii clăcaşi urmau a primi pămînt, sau dorind să-şi oprească pentru sine moşia din jurul satului (mai fertilă sau mai indicată pentru a-i avea „la mînă" mai uşor pe foştii clăcaşi), unii proprietari le dădeau pămînt pe alte moşii ale lor, departe de vatra satului şi, de pămînturile pe care pînă atunci ţăranii le avuseseră în folosinţă. Sînt cazurile foştilor clăcaşi din comunele Bercenii Bălăceanului Buda Clucerului, Prundu, Creţuleşti, Flămînzeni-Bucoveni, Copăceni, Sinteşti [73].

Cu învederată intenţie de a-i „globi", „şicana", „străgăni" — cum relatează ţăranii în „suplicile" lor — proprietarii profitînd de ambiguitatea legii, opreau pentru ei pămîntul din imediata apropiere a satelor. Locuitorii din patru comune (Sohatu, Călnău-Custureni, Gruiu, Cociocu-Piscu) se tînguiau că proprietarii le-au „închisu satul cu desăvîrşire", lăsînd ca „pămîntul proprietăţii să se hotărască în chiar uşile noastre"[74]. Cu aceleaşi intenţii, unii proprietari refuzau să dea locuitorilor de pe moşiile lor vaduri pentru adăparea vitelor [75], drumuri pentru a se deplasa

---

[71] Idem, dosar 106/1861, f. 8 ; Arh. St. Ilfov, fond. Prefectura ..., Tabele ..., dosar 13/1861, f. 6 ; Arh. St. Buc., fond M. I., D. R-C., dosar 209/1866, f. 556 ; Ibidem, f. 369 ; *idem*, dosar 106/1864, f. 450 ; idem, D. C., dosar 146/1872, f. 448 ; idem, D. R-C., dosar 209/1866, f. 128 ; *idem*, dosar 106/1864, f. 404 ; Arh. St. Ilfov, fond. Prefectura ..., Tabele .., dosar 4/1864, f. 15 ; fond. M. I., D. R-C., dosar 106/1864, f. 484 ; idem, f. 364 ; idem, dosar 209/1866, f. 177 ; Arh. St. Ilfov, fond. Prefectura ..., Tabele ..., dosar 42/1864, f. 46 ; dosar 13/1864, f. 6 ; Arh. St. Buc., fond M.I., D.R.-C., dosar 209/1866, f. 412, ibidem, f. 529 — 537 ; ibidem.

[72] Idem, D. C., dosar 146 1872, f. 39.

[73] Idem, D.R.-C., dosar 106/1864, f. 22 ; dosar 209/1866, f. 144 ; ibidem, f. 177 ; dosar 106/1864, f. 404 ; ibidem, f. 72 ; ibidem, f. 16.

[74] Ibidem, f. 120 ; ibidem, f. 25 ; idem, dosar 209/1866, d. 263 ; Arh. St. Ilfov, fond. Prefectura ..., Tabele ..., dosar 20/1864, f. 36, dosar 31/1864, f. 33.

[75] Idem, dosar 26/1864, f. 66 ; Arh. St. Buc., fond. M. I., D.R-C., dosar 106/1864, f. 178 ; dosar 209/1866, f. 566.

www.dacoromanica.ro

la locurile cu care au fost împroprietăriţi [76], precum şi izlazuri pentru păşunatul animalelor [77].

Cînd sătenii erau nemulţumiţi — şi, din păcate, după cum s-a văzut, au fost în multe cazuri — , îşi puteau cere drepturile lor legitime adresîndu-se Comitetului permanent (format din trei membri), din „sînul" căruia se alegea un superarbitru care mergea la faţa locului pentru rezolvarea litigiilor. Dar la alegerea superarbitrilor în judeţul Ilfov, „pe la unile locuri — cum se arată într-un raport al Prefecturii — „nu s-au îndeplinit formele legiuite" ci, existînd interesul ca o anume persoană să fie superarbitru, „s-au pusu în urnă mai mulţi sorţi" (bileţele — n.n., M.A.C.) cu numele persoanei respective [78]. Cazul la care se referă prefectul este foarte semnificativ, întrucît pe bileţelele ce urmau a fi trase la sorţi era numele aceleiaşi persoane: Alexandru Corlătescu [79]. Dealtfel, aşa cum reiese din procesele verbale ale cazurilor rezolvate prin superarbitru, proprietarii îl preferau pe acest Alexandru Corlătescu, care în cele mai multe cazuri a părtinit pe proprietari. Pentru a întări cele arătate mai sus putem da următorul exemplu. N. Dărăscu — un alt superarbitru — a „ieşit la sorţi" să meargă la Copăceni. Aci, prin decizia dată, i-a mulţumit pe ţărani, încheindu-se şi procesul verbal, de rigoare. Dar hotărîrea superarbitrului nu va fi aplicată. El găsise dreaptă şi bine motivată plîngerea ţăranilor [80]. Dar — va arăta mai tîrziu Comitetul permanent — „pe cînd a voit a depune decisiunea sa (la Cancelaria Comitetului permanent — — n.n., M.A.C.), d/l/ Marghiloman, fost prefect şi preşedinte al Comitetului, văzînd că acea decisiune este favorabilă sătenilor şi că printrînsa se atacă enteresile d/-lui/ Prinţu Cantacuzino care ar fi adevăratu arendaşu al ace/le/i moşii de la 25 aprilie anul corent (1865 — n.n., M.A.C.), prin ameninţări au oprit pe d/l./ membru (al Comitetului permanent, N. Dărăscu, n.n., M.A.C.) a depune chiar în cancelaria Comitetului acea decisiune"[81]. Între timp, N. Dărăscu a trebuit fireşte, să „renunţe" la rezolvarea acestui caz [82]. Făcîndu-se apoi, pentru cazul respectiv, o nouă tragere la sorţi, din urnă a „ieşit" numele lui Alexandru Corlătescu cel preferat de proprietari, cum am văzut, care va considera bună delimitarea propusă de arendaş [83].

Un alt caz din care reiese însăşi modul de a gîndi al Comitetului permanent, mod de gîndi care — în situaţii ca aceea citată mai sus — — defavoriza clar pe ţărani. Anume, unui număr de 5 ţărani din Afumaţi li s-au luat curţile („bătăturile"), în urma delimitărilor confirmate şi de superarbitru. Chiar în cazul în care măsura era îndreptăţită (locurile

[76] Ibidem, f. 16, 55, 652; idem, dosar 106/1864, f. 418, 419, 424; Arh. St. Ilfov, fond. Prefectura ..., Tabele ..., dosar 52/1864, f. 24.

[77] Arh. St. Buc., fond. M.I., D. R-C., dosar 106/1864, f. 5, 27, 214, 314; dosar 209/1866, f. 144.

[78] Idem, dosar 195/1866, f. 171 şi 172.

[79] Alexandru Corlătescu „a ieşit la sorţi" ca superarbitru pentru satele Creţuleşti Cantacuzino, Creţuleşti Fălcoianu, Creţuleşti Samurcaşi, Copăceni-Berceni, Copăceni Zbîrcea, Copăceni Creţeşti, Ulmeni Ungureni, Ulmeni Ungureni-Teişani. Arh. St. Ilfov, fond. Prefectura ..., Tabele ..., dosar 41/1864, f. 15, 24, 36, 37, 38, 39; idem, dosar 40/1864, f. 21 şi 28. Să fie, oare, simple coincidenţe!?

[80] Arh. St. Buc., fond. M. I., D. R-C., dosar 209/1866, f. 82.

[81] Ibidem.

[82] Ibidem.

[83] Arh. St. Ilfov., fond. Prefectura ..., Tabele ..., dosar 40/1864, f. 46, 47 şi 48.

www.dacoromanica.ro

respective erau destinate unor construcţii publice, sătenii urmînd a fi despăgubiţi), rămîne interesant punctul de vedere al Comitetului permanent. Acesta a stăruit ca unuia dintre săteni — cel care continua să-şi revendice curtea — să nu i se facă dreptate „pentru singurul motiv că Comitetul ţine ca lucrările superarbitrului să fie inviolabile"[84].

Odată ieşiţi la sorţi, superarbitrii, fiind mituiţi de proprietari, cărora le făceau dreptate, încheiau procesele verbale în altă parte decît la faţa locului. Cum se poate explica, dacă nu în acest mod, faptul că procesele verbale — în cvasitotalitatea lor — nu sînt semnate de delegaţii ţăranilor [85], sau că, de pildă, superarbitrul A. Corlătescu, ieşit la sorţi în ziua de 4 mai 1865, a mers la moşia Creţuleştii de Sus, unde rezolvînd cazul în litigiu, a încheiat procesul verbal la ... 23 aprilie acelaşi an [86]. Influenţînd alegerea superarbitrului sau acţionînd asupra lui după alegere, în foarte multe cazuri proprietarii obţineau cîştig de cauză. Astfel, în cele 51 de litigii ivite, din 42 de cazuri în care dreptatea s-a dovedit a fi, chiar atunci, de partea ţăranilor, superarbitrii au soluţionat favorabil acestora numai 13 cazuri (30%) [87]. Iar cînd — în atît de puţine cazuri — dreptatea era dată ţăranilor, unii dintre proprietari făceau alte măsurători pe moşiile lor, neţinînd cont de lucrările superarbitrilor [88].

După detronarea lui Cuza, numeroşi moşieri şi arendaşi au pornit, cu concursul multor funcţionari ai administraţiei, o adevărată ofensivă împotriva aplicării legii rurale. În condiţiile deosebit de grele ale anilor 1865—1866 (secetă, inundaţii, epizootie) [89], în condiţiile în care, sub guvernele care au urmat după ianuarie 1865, a slăbit fermitatea aplicării legii rurale sau, ca şi apărarea celor hotărîte în baza legii, deposedarea foştilor clăcaşi de loturile primite era mult uşurată. Cele mai dese pretexte uzitate de moşieri şi arendaşi au fost fie neachitarea despăgubirii clăcii, fie că unele măsurători efectuate în 1864—1866 n-ar fi fost echitabile, moşiile trebuind să intre, după părerea lor, în categoria celor strîmte. În judeţul Ilfov, deposedările — mai ales cele datorate noilor delimitări — au luat un curs dezastruos, întîlnindu-se printre cele mai multe cazuri din ţară [90]. Proprietarii şi arendaşii cupizi au reluat locuitorilor din 12 comune peste 3 000 pogoane de pămînt [91]. Cînd se întîmpla ca măsurătoarea să fie efectuată de un anumit inginer care apoi devenea arendaşul moşiei, nu se da în lături de a remăsura moşia şi a-şi opri o parte importantă de pămînt. Locuitorii din Crevedia arătau că au primit pămînt conform legii rurale „dupe măsurătoarea făcută de d-nu/l/ Dimitrie Ionescu ingineru/l/ din

[84] Idem, dosar 1/1864, f. 38.

[85] Idem, dosar 1 — 118/1864.

[86] Idem, dosar 41/1864, f. 21 şi 31.

[87] Idem, dosar 1 — 118/1864.

[88] Arh, St. Buc., fond. M. I., D. R-C., dosar 209/1866, f. 124, 596.

[89] Ch. Cristea, *loc. cit.*

[90] N. Adăniloaie şi D. Berindei, *op. cit.*, p. 299.

[91] Moara Săracă, Radovanu, Crevedia, Lipia Bojdani, Cucuieţi Plătărăşti, Fierbinţi-Stroieşti, Tînganu, Fundulea-Crîngu, Presna Nouă-Gurbăneşti, Floreşti şi Greci-Grădiştea.

www.dacoromanica.ro

partea proprietății (adus de proprietar n.n., M.A.C.)", pe care l-au lucrat nesupărați pînă în anul 1872, cînd același Dimitrie Ionescu, care a devenit arendașul moșiei, le-a luat „uă parte foarte însemnată", „sub cuvîntu" că la măsurătoare li „s-a dat mai mult"[92].

Din petițiile patetice, impresionante, trimise de țăranii ilfoveni diverselor organe superioare rezultă o nemulțumire adîncă față de nedreptățile pe care le îndurau. În fața neaplicării corecte a legii rurale, a samavolniciilor și abuzurilor moșierilor și arendașilor, țăranii ilfoveni au căutat să-și obțină prin luptă drepturile de care au fost frustrați. Formele de luptă folosite au fost: pășunarea recoltelor proprietarilor „în silnicie"[93], incendierea proprietăților[94], sau intrarea cu plugurile în pămîntul proprietarului, pămînt care trebuia să fi revenit țăranilor, cum s-a întîmplat în satul Sărindaru, comuna Dudești [95].

Datorită calamităților din anii 1864—1866, amintite mai sus puterea de solvabilitate a țăranilor ilfoveni va scădea simțitor. Lipsa de hrană și, în aceste condiții creșterea prețurilor la produsele agricole, pe care țăranii erau siliți să le procure de pe piață, i-au determinat pe mulți dintre ei să-și vîndă să-și arendeze sau să-și ipotecheze pămînturile, deși articolul VIII al legii interzicea aceasta. Înstrăinările s-au înmulțit mai ales în plășile lovite de inundații. În plasa Sabar, de pildă, își înstrăinaseră loturile locuitori din 17 comune (plasa avea 32 comune) [96].

În județul Ilfov, au fost împroprietăriți 26004 fruntași, mijlocași și pălmași cu o suprafață de 198 885 pogoane, 23 prăjini și 7 stînjeni. În ceea ce privește prima categorie, au fost împroprietăriți 6 560 de țărani cu 69 691 pogoane, 4 prăjini și 48 stînjeni (vezi graficele 1 și 2) și nu 72 160 pogoane cît ar fi trebuit. Aceasta deoarece nu toți fruntașii au primit cîte 11 pogoane cît stipula legea. Un fruntaș împroprietărit pe moșia Vasilați, plasa Negoești, a primit numai 2 pogoane, 3 prăjini și 28 stînjeni (față de 11 pogoane cît era legal să primească) [97]. Un fruntaș ilfovean a primit în medie 10 pogoane, 14 prăjini și 53 stînjeni. Un număr de 14.647 de mijlocași au fost împroprietăriți cu 108242 pogoane și 47 de stînjeni și nu 114 122 pogoane și 23 de prăjini, dacă fiecare ar fi primit cîte 7 pogoane și 19 prăjini, conform legii. Mijlocașului împroprietărit pe moșia lui Ștefan Burchi, i-a revenit 1 pogon, 12 prăjini și 16 stînjeni [98]. Din aceste motive un mijlocaș ilfovean a primit în medie 7 pogoane, 9 prăjini și 18 stînjeni. Pălmașii în număr de 4 797, au primit 20 952 pogoane, 17 prăjini și 20 de stînjeni, cu 1 334 pogoane, 16 prăjini și 34 stînjeni mai puțin. Un pălmaș de pe moșia Vasilați, a primit 21 prăjini și 36 de stînjeni. Rezultă că un clăcaș ilfovean a primit în medie 7 pogoane, 11 prăjini și 11 stînjeni, în loc de 7 pogoane, 19 prăjini și 16 stînjeni.

---

[92] Arh. St. Buc., fond. M.I., D.C., dosar 146/1872, f. 275.

[93] Idem, D. R-C., dosar 106/1864, f. 214, 314, 174, 120, 125.

[94] Ibidem, f. 204.

[95] Idem, dosar 209/1864, f. 652, 689; dosar 106/1864, f. 125, 314, 174.

[96] Idem, dosar 195/1866, f. 69 și 81.

[97] Idem, fond. M. A., Reforma ..., Matricole ..., 1400 bis, 1865, f. 384.

[98] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

Pe lîngă împroprietărirea celor trei categorii de clăcaşi, în judeţul Ilfov au primit numai locuri de casă şi 4 015 nevolnici, pe o suprafaţă totală de 1 542 pogoane, 21 prăjini şi 10 stînjeni.

De asemenea au fost acordate cîte 17 pogoane celor 270 de biserici existente în judeţ, pămînt care îl cultivau preoţii, numai în timpul cînd îşi exercitau serviciul religios în bisericile respective.

Prin aplicarea legii rurale din 1864 au fost împroprietăriţi 30 289 locuitori ilfoveni (fruntaşii, mijlocaşii, pălmaşii, nevolnicii şi preoţii) cu o suprafaţă de 205 018 pogoane, 20 prăjini şi 17 stînjeni. Această suprafaţă este destul de mică dacă ţinem seama că judeţul Ilfov avea o suprafaţă totală de 1 155 980 pogoane, din care 759 348 cultivabile.

Despre urmările şi importanţa aplicării legii rurale din 1864 în judeţul Ilfov ne vom ocupa cu alt prilej.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

SESIUNEA ŞTIINŢIFICĂ „UNIREA DIN 1859 — MOMENT CRUCIAL ÎN AFIRMAREA ŞI DEZVOLTAREA ROMÂNIEI MODERNE

În zilele de 19 — 20 ianuarie 1979 oraşul Focşani a găzduit sesiunea ştiinţifică cu tema : „Unirea din 1859 — moment crucial în afirmarea şi dezvoltarea României moderne", principala manifestare consacrată celei de-a 120-a aniversări a Unirii Principatelor Române.

La lucrările sesiunii, organizată de Academia de ştiinţe sociale şi politice împreună cu Comitetul judeţean Vrancea al P.C.R., Academia Republicii Socialiste România, Academia „Ştefan Gheorghiu" şi Institutul de studii istorice şi social-politice, au participat activişti de partid şi de stat, oameni de ştiinţă, artă şi cultură, cercetători ştiinţifici din principalele centre universitare ale ţării, oameni ai muncii din Focşani.

După cuvîntul de deschidere, rostit de prof. dr. docent Mihnea Gheorghiu, preşedinte al Academiei de ştiinţe sociale şi politice, membru corespondent al Academiei R.S.R., au urmat comunicările : *Vrancea, trecut, prezent şi viitor* — Simion Dobrovici, membru al C.C. al P.C.R., prim-secretar al Comitetului judeţean Vrancea al P.C.R. ; *Importanţa realizării unităţii naţionale a poporului român — oglindită în opera preşedintelui Nicolae Ceauşescu* — dr. Radu Pantazi, secretar ştiinţific al Academiei R.S.R., membru corespondent al Academiei de ştiinţe sociale şi politice ; *Lupta pentru libertate, unitate şi independenţă naţională, permanenţă a istoriei poporului român* — prof. dr. Ştefan Ştefănescu, director al Institutului de istorie „Nicolae Iorga" Bucureşti, membru corespondent al Academiei R.S.R. ; *Elemente de continuitate dintre statul dac din antichitate şi statele feudale româneşti — Moldova, Muntenia şi Voievodatul Transilvaniei* — dr. Romulus Vulcănescu, membru al Comisiei de etnologie şi antropologie a Academiei R.S.R. ; *Ideea unităţii în gîndirea şi acţiunea marilor conducători de ţară şi de oşti în evul mediu* — Eugen Stănescu, conferenţiar Universitatea Bucureşti, membru corespondent al Academiei de ştiinţe sociale şi politice ; *Revoluţiile de la 1821 şi 1848 — expresie a dezvoltării economice, social-politice şi culturale, unitare, a Ţărilor Române* — dr. Augustin Deac, cercetător principal II la Institutul de studii istorice şi social-politice Bucureşti, membru corespondent al Academiei de ştiinţe sociale şi politice ; *Ideea unităţii naţionale în viziunea fruntaşilor revoluţiei din 1848* — dr. docent Cornelia Bodea, Institutul de istorie „Nicolae Iorga" Bucureşti ; *Unirea românilor din Moldova şi Muntenia — problemă cuepeană*, — dr. Gheorghe Zaharia, director adjunct al Institutului de studii istorice şi social-politice, membru corespondent al Academiei de ştiinţe sociale şi politice, dr. Mircea Muşat, conferenţiar la Academia de studii economice ; *Adunările ad-hoc din Iaşi şi Bucureşti — etapă importantă în realizarea Unirii Moldovei cu Ţara Românească* — dr. Nicolae Copoiu, şef sector la Institutul de studii istorice si social-politice Bucureşti ; *Adunarea electivă de la Bucureşti — 24 ianuarie 1859* — dr. Dinu Giurescu — profesor Institutul de arte plastice Bucureşti ; *Probleme privind unificarea oraşului Focşani* — prof. Georgeta Carcadia, director Muzeul de istorie din Focşani ; *Constituirea statului naţional modern — moment fundamental al istoriei poporului român* — dr. Dan Berindei, cercetător principal la Institutul de istorie „Nicolae Iorga" Bucureşti ; *Contribuţia diplomaţiei româneşti la consolidarea statului naţional român modern* — dr. Dumitru Vitcu, cercetător ştiinţific, Institutul de istorie şi arheologie Iaşi ; *Înnoirea structurii social-economice a României în vremea lui Alexandru Ioan Cuza* — dr. docent Titu Georgescu, prorector Universitatea Bucureşti, membru corespondent al Academiei de ştiinţe sociale şi politice ; *Mihail Kogălniceanu — ctitor al Unirii Principatelor* — dr. Alexandru Zub, cercetător principal, Institutul de istorie şi arheologie Iaşi ; *Rolul ţărănimii la realizarea Unirii* — dr. Nichita Adăniloaie, cercetător principal, Institutul de istorie „Nicolae Iorga" Bucureşti ; *Întărirea capacităţii de apărare a ţării în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza* — col. Constantin Căzănişteanu, Centrul de istorie şi teorie miliară Bucureşti ; *Unirea Principatelor reflectată în literatură şi artă* — prof. Ion Frunzeti, Institutul de istoria artei Bucureşti, presedintele Secţiei de teoria şi istoria artei şi literaturii a Academiei de ştiinţe sociale şi politice ; *Războiul de independenţă — cauză a întregului popor român* — general Ilie Ceauşescu,

www.dacoromanica.ro

doctor în istorie și general Constantin Olteanu, doctor în istorie; *Unirea de la 1859 în tradițiile mișcării muncitorești și socialiste din România* — dr. Vasile Nicolae, cercetător principal, Institutul de studii istorice și social-politice București, Virgil Smîrcea, secretar responsabil, revista „Anale de istorie"; *Unitatea și libertatea națională, obiective majore ale poporului român în perioada 1878—1918* — dr. Damian Hurezeanu, profesor Academia „Ștefan Gheorghiu", membru corespondent al Academiei de Științe Sociale și Politice; *Încheierea procesului de formare a unității de stat a poporului român și recunoașterea ei internațională* — dr. Ion Ardeleanu, director adjunct la Muzeul de istorie a Partidului Comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România, membru corespondent al Academiei de științe sociale și politice; *Desăvîrșirea unității național-statale a României în perspectiva istoriei relațiilor internaționale* — prof. dr. Vasile Ionescu, rectorul Institutului de învățămînt superior Suceava; *Afirmarea independenței și suveranității naționale, componentă a procesului edificării unei noi ordini economice și politice mondiale* — dr. Marin Voiculescu, profesor, dr. Victor Duculescu, conferențiar, Academia „Ștefan Gheorghiu"; *Educarea și formarea tinerei generații în spiritul patriotismului socialist, al idealurilor de unitate și independență națională* — Ion Traian Ștefănescu — prim secretar al C.C. al U.T.C.; *Participarea oamenilor muncii fără deosebire de naționalitate la întreaga activitate economică, politică și culturală a țării, în conducerea României Socialiste* — prof. dr. Constantin Vlad, director al Institutului de științe politice și de studiere a problemei naționale, membru titular al Academiei de Științe sociale și politice, prof. dr. I. Lőrincz, director adjunct al Institutului de științe politice și de studiere a problemei naționale, vicepreședinte al Consiliului oamenilor muncii de naționalitate maghiară din R.S.R.; *Focșani — simbol al Unirii din 1859* — Ion Cioară, membru supleant al C.C. al P.C.R., prim vice-președinte al Consiliului popular județean Vrancea; *Partidul Comunist Român — continuator al tradițiilor înaintate de apărare a patriei, a suveranității și independenței naționale* — prof. dr. Nicolae Petreanu, șef catedră Academia „Ștefan Gheorghiu", dr. Gheorghe Ioniță, conferențiar Universitatea București. Cuvîntul de închidere a fost rostit de Simion Dobrovici, membru al C.C. al P.C.R., prim-secretar al Comitetului județean Vrancea al P.C.R.

SESIUNEA DE COMUNICĂRI CONSACRATĂ ÎMPLINIRII A 100 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI ȘTEFAN GHEORGHIU

În ziua de 15 ianuarie s-au desfășurat lucrările sesiunii de comunicări consacrate împlinirii a 100 de ani de la nașterea lui Ștefan Gheorghiu, militant de frunte al mișcării muncitorești din România. Sesiunea, organizată de Academia de științe sociale și politice, Academia „Ștefan Gheorghiu", Institutul de studii istorice și social-politice și Uniunea Generală a Sindicatelor din România, a reunit activiști de partid și de stat, ai organizațiilor de masă, vechi militanți ai mișcării muncitorești din țara noastră, cadre didactice, cercetători, studenți și cursanți ai Academiei „Ștefan Gheorghiu".

Lucrările sesiunii au fost deschise de Mihnea Gheorghiu, președintele Academiei de științe sociale și politice.

În continuare au fost prezentate comunicările: *Partidul clasei muncitoare în viața politică a societății românești la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea* de Ion Popescu-Puțuri, directorul Institutului de studii istorice și social politice; *Dezvoltarea societății românești în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și caracteristicile mișcării muncitorești în această perioadă* de Damian Hurezeanu, profesor la Academia „Ștefan Gheorghiu" și Ion Iacoș, cercetător principal la Institutul de studii istorice și social politice; *Ștefan Gheorghiu, exponent de seamă al mișcării revoluționare din România*, de Ion Circei, prim secretar al Comitetului județean Prahova al P.C.R., și Nicolae Petreanu, șef de catedră la Academia „Ștefan Gheorghiu"; *Rolul lui Ștefan Gheorghiu în organizarea mișcării greviste din porturile dunărene*, de Ion Catrinescu, prim secretar al comitetului județean Brăila al P.C.R. și Georgeta Tudoran, cercetător principal la Institutul de studii istorice și social-politice; *Amintirea lui Ștefan Gheorghiu în mișcarea muncitorească din România*, de Ion Felea, vechi militant al mișcării muncitorești; *Sindicatele, participante active la înfăptuirea programului partidului de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și de înaintare a României spre comunism*, de Ștefan Pavel, secretar al Consiliului Central al U.G.S.R.; *Partidul Comunist Român, continuator al tradițiilor luptei pentru eliberare socială și națională, ale mișcării muncitorești revoluționare din țara noastră, conducătorul poporului pe drumul socialismului și comunismului* de Păun Bratu, prorector al Academiei Ștefan Gheorghiu, și Mihai Chioreanu, decan la Academia Ștefan Gheorghiu.

www.dacoromanica.ro

În încheierea lucrărilor a luat cuvîntul tovarășul Leonte Răutu, membru al Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R., președinte al Consiliului de conducere, rector al Academiei „Ștefan Gheorghiu".

Cei prezenți au adoptat, apoi, o telegramă adresată tovarășului Nicolae Ceaușescu, în care se spune:

Noi, participanți la sesiune vedem în atenția pe care partidul nostru, Dumneavoastră personal, tovarășe secretar general, o acordați cultivării tradițiilor revoluționare ale clasei muncitoare, ale luptei pentru eliberarea națională și socială a poporului, un exemplu de atitudine partinică și patriotică, înalta cinstire de care se bucură trecutul glorios de luptă al clasei muncitoare.

Celebrînd azi un moment de seamă al istoriei de luptă a clasei muncitoare, ne exprimăm, încă odată, înalta noastră prețuire, aleasa stimă și sincera recunoștință față de Dumneavoastră, iubite tovarășe Nicolae Ceaușescu, eminent conducător al clasei muncitoare, al poporului român, personalitate politică de seamă a lumii contemporane.

Animați de înalta pildă revoluționară ce ne-o oferiți, ne exprimăm hotărîrea nestrămutată de a face totul pentru înfăptuirea politicii interne și externe a partidului, de a ne integra în eforturile întregului nostru popor pentru trecerea la o nouă calitate în toate domeniile activității și vieții sociale, contribuind astfel la continuarea tradițiilor de luptă și muncă ale poporului, ale clasei muncitoare, la ridicarea României pe noi culmi de civilizație și progres.

AL V-LEA SIMPOZION NAȚIONAL DE ISTORIE AGRARĂ A ROMÂNIEI

În zilele de 9 — 11 noiembrie 1978 a avut loc o manifestare științifică consacrată istoriei agrare a României din cele mai vechi timpuri pînă în zilele noastre. Aflată la a cincea ediție (Cluj 1969, Iași 1971, Timișoara 1974, Slobozia 1976) acest simpozion desfășurat în cadrul festivalului național „Cîntarea României" sub auspiciile Comitetului executiv al Consiliului popular al județului Covasna și Uniunii Sindicatelor din agricultură, industria alimentară și ape și-a deschis lucrările la Casa de cultură a sindicatelor din orașul Sfîntu Gheorghe (jud. Covasna) în prezența organelor locale de partid și de stat și a unui mare număr de activiști de partid, agronomi, cercetători științifici, cadre didactice, muzeografi arhiviști, istorici și economiști, specialiști din domeniul agriculturii. În prezidiu au luat parte: Ferdinand Nagy, membru al Consiliului de stat al R. S. România, prim secretar al Comitetului județean de partid Covasna, conf. univ. dr. Gh. Ioniță, de la Universitatea din București, dr. ing. E. Mewes, din Ministerul agriculturii și industriei alimentare, Füstös Emeric, secretar al Comitetului județean de partid Covasna, președintele Comitetului de organizare, Aneta Spiridon, de la Institutul de economie socialistă București, I. Stanca, secretar la Secția de propagandă a Comitetului de partid oraș Sf. Gheorghe, Veres Ladislau, vicepreședinte al Consiliului popular județean Covasna, prof. Constantin Paiu, vicepreședinte al Asociației crescătorilor de albine din R. S. România.

Cuvîntul de deschidere a fost rostit de Füstös Emeric, care a scos în evidență importanța acestei manifestări menite să pună în circuitul științific cele mai recente realizări din cercetarea istoriei agrare din țara noastră. A luat apoi cuvîntul Ferdinand Nagy care a făcut o amplă expunere asupra locului pe care agricultura din țara noastră îl ocupă în ansamblul economiei naționale, urmată de un scurt istoric al dezvoltării agriculturii pe teritoriul județului Covasna. În ședința plenară au fost expuse în continuare următoarele comunicări: Gh. Ioniță, *Lupta necurmată a poporului român pentru unitate statală și națională în lumina aprecierilor cuprinse în opera tovarășului Nicolae Ceaușescu* și dr. ing. E. Mewes, *Istoria agrară și literatura beletristică*. După expuneri participanții au avut prilejul să vizioneze la Casa de cultură a sindicatelor o interesantă expoziție documentară intitulată: *Tradițiile agriculturii din sud-estul Transilvaniei* organizată de muzeul județean din orașul Sf. Gheorghe și de filiala Arhivelor statului din același oraș alcătuită din unelte folosite în agricultură, la creșterea vitelor, la lucratul inului, în apicultură, datînd din secolul trecut și din secolul nostru, și din documente (fotocopii) relative la agricultura în scaunul Trei scaune în secolul al XVIII-lea (de ex. conscripția vitelor din 1729 și 1772, măsurători de teren în 1768, transhumanța păstorilor din Țara Românească în 1759, înființarea societății de agricultură la 1766, conscripția păstorilor din 1756, recolta de cereale din 1720, 1764, cultura cartofului la 1769, a porumbului în 1722, 1771, 1803, a inului în 1771, producția agrară în 1789, conscriptia proprietăților în 1750, practicarea albinăritului în 1765, ocrotirea pădurilor în 1753,) și în secolul nostru (de ex. înființarea

www.dacoromanica.ro

camerelor de agricultură în 1930, recolta de cereale în 1932, înființarea stațiunii de mașini agricole în 1931, situația însămînțărilor și crearea cooperativelor în 1933).

În cursul aceleiași zile și în ziua următoare lucrările simpozionului s-au desfășurat în cadrul mai multor secții la Casa agronomului din comuna Arcuș (4 km. de orașul Sf. Gheorghe) înființată în 1968 în castelul Senkerestesi (construit în secolul al XVIII-lea) și în clădirea Căminului (construit în 1975). La Secția I „Istoria agriculturii și silviculturii" au fost expuse un număr de 45 comunicări din care menționăm : Dan Monah, *Agricultura civilizației Cucuteni;* dr. Mioara Turcu, *Dovezi ale practicării agriculturii la geto-dacii din Cîmpia Munteniei;* I. Mitrea, *Date arheologice privind agricultura din Moldova în secolele III—X* ; dr. Constantin Șerban, *Suprafața cultivată în Țara Românească și Moldova în secolul al XVIII-lea;* dr. Z. Szekely, *Unelte de agricultură din colecția arheologică a muzeului din Sfîntul Gheorghe;* dr. Șt. Olteanu, *Evoluția uneltelor agricole pe teritoriul României în secolele IX — XI;* E. Emandi, *Economia agricolă a satelor din nordul Moldovei în secolele XIV — XVI;* C. Szekely, *Agricultura din fostul județ Trei Scaune între anii 1920-1940;* V. Costin, A. Nicolau. I. Popovici, *Din istoricul cultivării sfeclei de zahăr în Moldova;* A. Văcaru, *Istoricul combaterii gîndacului de Colorado în România;* dr. P. Pituc, L. Pituc, *Evoluția sistemului de cultură a viței de vie în Moldova;* dr. V. Teodoru, *Date privind răspîndirea și dispariția bourului pe teritoriul României;* R. Rey, *Aspecte vechi și noi privind creșterea animalelor în zona de munte;* dr. I. Milescu, *Începuturile activității de amenajare a pădurilor în România;* dr. M. Botzan, M. Albota, *Vechimea lucrărilor de terasare și irigare a terenurilor agricole din România;* dr. I. Ștefănescu, *Statistica agricolă în teritoriile foste sub ocupație habsburgică;* D. Toma, *Activitatea editorială a ASTREI în sprijinul agriculturii între anii 1862—1944* etc.

La secția a II-a „Istoria instituțiilor, relațiilor și ideologiilor agrare" au fost expuse peste 30 de comunicări din care menționăm : prof. univ. dr. Ion Ceaușescu, *Introducerea metodelor moderne de planificare și producere a producției horti-viticole în România;* dr. E. Mewes, *Clasificarea domeniilor de cercetare ale istoriei agrare;* dr. G. Pleșoianu, *Model integral de conducere științifică și planificare pentru întreprinderile agricole socialiste din România;* T. Chitaru, *Din istoricul culturii și valorificării plantelor medicinale din România;* conf. dr. V. Bozga, *Politica fiscală față de țărănime în perioada 1928—1938 în România;* A. Spiridon, *Începuturile problemei agrare în concepția lui Lucrețiu Pătrășcanu;* M. Rusenescu, *Nicolae Iorga și reformele agrare;* H. Rabinovici, *Reforma agrară din 1921 și implicațiile acesteia asupra vieții politice, economice și sociale din România;* S. Toroipan, *Aplicarea legii pentru reforma agrară din 1921 în județul Ialomița;* dr. El. Zaharia, *Esența și evoluția problemei agrare în România;* N. Ivanciu Văleanu, *Cercul vicios al doctrinei țărănismului;* M. Stanciu, *Problema agrară în Dobrogea între 1878—1909;* Tr. Udrea, *Modificări în structura agriculturii și în relațiile agrare în anii 1939—1944;* V. Dobrescu, *Activitatea sociologică a ASTREI 1861—1918;* V. Picu, *Obștea de arendare Comana (Ilfov) în anii 1904—1914;* dr. I. Căpreanu, *Încercări de constituire a unui partid țărănesc în România la începutul secolului al XX-lea;* dr. V. Florea, *Poziția P.C.R. împotriva concepțiilor partidelor burgheze privind dezvoltarea agriculturii din România în perioada interbelică* ; M. Popescu *Concepția economică agrară a lui Ștefan Gheorghe Morărescu* etc.

La secția a III-a, „Istoria vieții rurale" au fost expuse 13 comunicări dintre care menționăm : conf. univ. M. Nemeș, *Industriile satului Ciucea* (jud. Cluj) ; A. Seres, *Industria vinăritului din Perșanii sudici;* D. Nedelea, *Construcții de punți și podețe în satele din județul Prahova;* L. Fulga, *Cultivarea plantelor tehnice în Țara Birsei în secolele XVIII — XIX;* E. Mewes, *Fondul de timp disponibil în agricultura cooperatistă;* dr. K. Gazda, *Organizarea muncilor agricole în satul Racoșul de sus (Covasna) ;* E. Maxim, I. Drăgoescu, *Cînepa în civilizația românească;* dr. C. Rezachievici, *Aservirea femeilor din mediul rural în Țara Românească la începutul secolului al XVII-lea;* Stela Căpățînă, *Rolul femeii în societatea rurală din Banat;* N. Negoescu, *Tradițe și balade în două piese de teatru popular inedite.*

La secția a IV-a „Istoria apiculturii" au fost expuse 14 comunicări din care menționăm : E. Mewes, *Argumente apicole la formarea și dezvoltarea unitară a poporului român;* C. Paiu, *Albinăritul în jurisdicția medievală din România;* C. Hristea, *Danitle de prisăci ale domnitorilor români în sprijinul dezvoltării apiculturii;* dr. I. Ciută, *Factorii naturali și zonarea apiculturii în Moldova în evul mediu;* dr. I. Stanciu, *Începuturile practicării stupăritului în zona Dunării de jos;* M. Cotenescu, *Aspecte ale creșterii albinelor în județul Ialomița în secolul al XIX-lea;* A. Mincă, M. Butoi, *Albinăritul în județul Olt în evul mediu;* V. Marola, *Contribuții la istoricul apiculturii în zona orașului Huși;* A. Mălai, *Din istoricul cercetării apicole în România;* N. Melaniuc, *Dezvoltarea apiculturii în județul Bistrița-Năsăud.*

La secția a V-a nou creată „Istoria învățămîntului agricol" au fost susținute 16 comunicări din care reținem : prof. univ. dr. C. Costea, *Momente semnificative în istoria învățămîntului silvic superior din România;* dr. V. Roșca, *Profesor Paul Riegler întemeietorul microbiologiei veterinare românești;* Marcu Ioan, *Problemele protecției mediului ambiant și educația elevilor în*

www.dacoromanica.ro

acest context; prof. C. Atanasiu, *Contribuția lui Ion Ionescu de la Brad la promovarea principiului legării învățământului agricol cu producția;* dr. V. Popescu, Gh. Pavelescu, *Legătura cu producția și cercetarea — idee de bază în dezvoltarea învățământului agricol din România;* dr. doc. M. Hatman, dr. V. Cireașă, *Contribuții la dezvoltarea învățământului horticol în Moldova;* I. Hălălaie, St. Fülop, *Dezvoltarea învățământului agricol în Aiud și Ciumbrud;* M. Grădinaru, *Unele aspecte ale dezvoltării învățământului agricol în Moldova;* Gr. I. Curcă, *Începuturile învățământului viticol la Valea Călugărească;* Gh. Moraru, *Liceul agro-industrial din Huși în preajma celei de-a 75-a aniversări;* Savin Margareta, *Cîteva date privind activitatea școlii centrale de agricultură și silvicultură de la Herăstrău 1869—1900;* Gh. Popescu, M. Negritu, *70 de ani de învățămînt agricol la Dragomirești-Vale;* dr. A. Tudosie, *Ctitori ai școlii de viticultură „Dimitrie Cantemir" din Huși;* V. Veghes și colaboratori *Liceul industrial nr. 2 din Buzău — dezvoltare, integrare, perfecționare;* dr. Teodot Groza, *Rolul școlii de agricultură de la Curtea de Argeș în dezvoltarea pomiculturii argeșene;* H. Staingerg, *Instruirea practică productivă în cadrul liceelor agro-industriale,* etc.

Multe din cele aproape 120 de comunicări au fost însoțite de proecții cu diapozitive iar pe marginea tuturora au fost purtate discuții menite să completeze conținutul lor sau să lămurească anumite aspecte mai puțin abordate. De reținut că autorii acestor comunicări proveneau de la 82 instituții diferite din toată țara. În fine în ziua de 10 noiembrie au fost vizionate diapozitivele în culori care prezentau succesiunea anotimpurilor și a tradițiilor folclorice din satul Petriceni (Covasna).

În ziua de 11 noiembrie participanții la acest simpozion au efectuat o excursie documentară în județul Covasna, cu care prilej au fost vizitate în orașul Sfîntu Gheorghe Muzeul județean cu cele trei secții ale sale (arheologie, etnografie, carte veche) iar în comuna Cernatu Muzeul sătesc (creat în 1974) alcătuit din exponate în aer liber (porți sculptate, instalații de moară cu apă, case vechi din secolul XVIII-lea, unelte agricole, precum și dintr-o colecție bogată de etnografie aflată în casa Domokos.

Tot în comuna Cernatu participanții au continuat lucrările simpozionului în localul Casei de cultură, acestea fiind prezidate de Füstös Emeric. Cu acest prilej au luat cuvîntul ing. A. Sölövi, președintele C.A.P. Cernatu, care a făcut o expunere asupra activității acestei valoroase unități agricole din județul Covasna, și C. Paiu, Aneta Spiridon, C. Atanasiu, E. Mewes, N. Craiciu, care au scos în evidență faptul că la această manifestare științifică comunicările prezentate au fost la un bun nivel științific, bazate pe o bogată bibliografie și material documentar din arhive, că prin intermediul lor au fost introduse în circuitul științific date noi privind istoria agrară de pe aproape tot teritoriul României; totodată a fost relevată necesitatea organizării în continuare a întîlnirilor între istoricii agrari, crearea unui muzeu de agricultură al României în capitala țării, și a unei Societăți de istorie agrară a României. În unanimitate vorbitorii au subliniat sprijinul neprecupețit acordat lucrărilor acestui simpozion din partea comitetului de organizare și a organelor de partid și de stat județene și orășenești cărora le-au fost transmise mulțumiri.

În încheierea lucrărilor Füstös Emeric a remarcat buna organizare a desfășurării simpozionului, prin larga problematică abordată și a făcut cunoscut participanților hotărîrea organelor de partid și de stat locale de a publica într-un volum materialele înscrise și prezentate. A urmat apoi un program cultural-artistic la Casa de cultură la care și-au dat concursul Brigada artistică a Casei de cultură Cernatu și brigada artistică a Casei de cultură a sindicatelor din orașul Sfîntu Gheorghe.

Din comuna Cernatu excursia documentară s-a continuat prin Tîrgu Secuiesc în stațiunea balneo-climaterică Balvanyos în apropierea căreia se află cetatea Păgînilor (sec. XIII).

Constantin Șerban

A XIV-A CONFERINȚĂ NAȚIONALĂ A CERCURILOR ȘTIINȚIFICE STUDENȚEȘTI. SECȚIA DISCIPLINE UMANISTE. SUBSECȚIA ISTORIE

În zilele de 25 — 26 noiembrie 1978 s-a desfășurat la Cluj-Napoca cea de a XIV-a Conferință națională a cercurilor științifice studențești, secția discipline umaniste, sub auspiciile Ministerului Educației și Învățămîntului și ale Asociației studenților comuniști din România. În cadrul celor opt subsecții ale reuniunii clujene au fost prezentate peste 400 de comunicări, cifră ce depășește considerabil participările la mai vechile ediții ale acestei manifestări, fapt

www.dacoromanica.ro

ce reflectă amploarea activității desfășurate în cadrul cercurilor științifice studențești din țara noastră.

În subsecția de istorie, la care ne-am propus să ne referim în rîndurile de față, au fost prezentate aproape 50 de comunicări de istorie, de către studenții din Facultățile de istorie și filozofie din București, Cluj-Napoca și Iași, Institutul de construcții București, Institutul politehnic București, Institutul de învățămînt superior din Sibiu și din Universitățile din Craiova și Galați, cele mai multe comunicări fiind prezentate de studenții Facultăților de istorie și filozofie din Iași și Cluj-Napoca (peste 30). Din totalul comunicărilor *20* au fost de istorie veche, dintre care 19 de arheologie, 5 de istorie medie, 12 de istorie modernă și restul de istorie contemporană. Biroul subsecției, format din prof. dr. Andrei Bodor, președinte, prof. dr. Pompiliu Teodor, prof. dr. Hadrian Daicoviciu, conf. dr. Ștefan Imreh (toți de la Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca), conf. dr. Pavel Teodor (Institutul de învățămînt superior Sibiu), lect. dr. Stelian Brezeanu (Universitatea București), lect. Atilla Laszlo și cercet. șt. Ion Ioniță (ambii Universitatea Iași), membri, a decernat premiile acestei ediții a Conferinței naționale a cercurilor științifice studențești. Premiul I a fost acordat la egalitate, comunicărilor *Programul alimentar în politica internă a împăratului Traian* (Alexandru Avram, student anul III, Facultatea de istorie și filozofie, București) și *Aspecte de istorie universală în istoriografia Scheilor Brașovului* (Ioan Aurel Pop, student anul IV, Universitatea Cluj-Napoca); premiul *II* a revenit comunicării *Henri Berr și momentul trecerii de la școala pozitivistă la școala „Analelor"* (Alexandru Florin Platon, student anul III, Universitatea Iași), iar premiul III nu s-a acordat. Cinci mențiuni au primit comunicările *Cives Romani la Apulum* (Ioan Horga, student anul III, Facultatea de istorie și filozofie, Universitatea Cluj), *Contribuții la studiul cronicilor moldovenești* (Alexandru Diță, anul III, Facultatea de istorie și filozofie, Universitatea București), *Preocupări de istoria Românlei la Societatea culturală săsească „Verein für siebenbürghische Landeskunde"* (Karin Janesch, anul IV, Institutul de învățămînt superior Sibiu), *Rolul maselor populare în destrămarea monarhiei austro-ungare* (Ștefan Kovács, anul III, Facultatea de istorie și filozofie, Universitatea Cluj-Napoca) și *Aspecte din creația plastică a grupului de la Baia Mare* (Tiberiu Alexa, student anul IV, Facultatea de istorie și filozofie, Universitatea Cluj-Napoca).

Toate aceste comunicări vor apare în curînd într-o publicație consacrată actualei ediții a Conferinței naționale a cercurilor științifice studențești — Seria „Discipline umaniste".

Alte patru comunicări, toate de arheologie, au primit premii speciale ale „Muzeului Transilvaniei" din Cluj-Napoca : Premiul I a fost acordat, la egalitate, comunicărilor *Ceramica romană din templul lui Liber Pater de la Ulpia Traiană Sarmizegetusa* (Alina Soroceanu, anul IV, Facultatea de istorie-filozofie, Universitatea Cluj-Napoca) și *Date noi privind cronologia culturii Sintana de Mureș* (Alexandrina Pricop-Ioniță, anul IV, Facultatea de istorie și filozofie, Universitatea Iași); premiul II, comunicării *Ceramica plastică pictată* (Maria Dărăbanț, anul IV, Facultatea de istorie-filozofie, Universitatea Cluj-Napoca) iar premiul III, comunicării *Inscripția hieroglifică de pe fragmentul de sarcofag egiptean din colecția Muzeului din Tirgu-Mureș* (Ciho Miron, anul II, Facultatea de istorie și filozofie, Universitatea Iași).

La rîndul lor, aceste ultime comunicări urmează să apară în numărul din 1979 al periodicului clujean „Acta Musei Napocensis".

Lucrările care au obținut premii oficiale ale acestei ediții întrunesc calitățile unor lucrări realmente științifice. Comunicarea *Programul alimentar în politica internă a împăratului Traian* se remarcă prin erudiția și maturitatea gîndirii autorului ei, care propune o interpretare originală uneia dintre cele mai controversate probleme ale activității interne a marelui împărat roman. Cealaltă comunicare care a primit premiul I, *Aspecte de istorie universala în istoriografia Scheilor Brașovului* este o lucrare personală, autorul ei afirmîndu-se deja în periodicele clujene de specialitate cu contribuții originale în literatura relativă la cronicile românești din „Scheiul" Brașovului din secolele XVII — XVIII. La rîndul ei, comunicarea *Henri Berr și momentul trecerii de la școala pozitivistă la școala „Analelor"* analizează cu multă finețe unul dintre momentele esențiale din evoluția istoriografiei universale a secolului XX. Dintre lucrările care au primit mențiuni o remarcă aparte merită *Contribuții la studiul cronicilor moldovenești*, și *Preocupări de istoria României la societatea culturală săsească „Verein für siebenbürgische Landeskunde"*, prima pentru ipoteza ce o propune, după care cronicile moldovenești ce îmbrățișează perioadele 1661—1709 și 1709—1711 au drept autor pe Nicolae Costin, a doua pentru punerea în circuitul științific a unui material puțin cunoscut literaturii de specialitate.

Încercînd un scurt bilanț al acestei ediții a „Conferinței naționale a cercurilor științifice studențești", o primă constatare se impune : numărul mare de comunicări ne îndreptățește să credem că interesul studenților pentru activitatea științifică este în creștere, că la nivelul facultăților sporește preocuparea cadrelor didactice pentru pregătirea științifică a profesorului și a cerce-

www.dacoromanica.ro

tătorului de mîine. Dar dincolo de aspectul cantitativ, se poate spune că cea de a XIV-a Conferință națională a cercurilor științifice studențești s-a remarcat— și avem în vedere subsecția de istorie — doar prin cele cîteva lucrări premiate, în ansamblu nivelul actualei ediții fiind sub cel al edițiilor trecute. Prea multe comunicări n-au depășit nivelul unor lucrări de seminar: majoritatea lucrărilor de istorie veche a fost formată din rapoarte de săpături, în timp ce multe lucrări de la celelalte secții au fost simple compilații. În sfîrșit, este îmbucurător faptul că la subsecția de istorie a actualei ediții au fost prezentate comunicări și de către studenții din institutele tehnice; sînt necesare însă în viitor eforturi stăruitoare din partea studenților și a cadrelor didactice îndrumătoare pentru depășirea nivelului comunicărilor prezentate la Cluj-Napoca, în care au abundat platitudinile, pentru ca acestea să se apropie de ceea ce înseamnă o lucrare științifică.

Stelian Brezeanu

EXPOZIȚIA DE ARTĂ PLASTICĂ ÎNCHINATĂ CELEI DE A 60-A ANIVERSĂRI A STATULUI NAȚIONAL UNITAR ROMÂN

Pe făgașul drumului de luptă necurmată și permanentă evoluție care caracterizează istoria milenară a patriei, la o atentă privire asupra evenimentelor se distinge permanența unui fir roșu conducător — persistența neîntreruptă la poporul nostru a conștiinței originii sale comune, a unității sale de neam și limbă.

Avînd ca punct de plecare această îndubitabilă premisă teoretică, în a doua jumătate a lunii decembrie 1978, Muzeul de artă al Republicii Socialiste România a inaugurat expoziția cu titlul de mai sus, asupra căreia dorim să stăruim pe scurt în cele ce urmează.

În cadrul spațiului de expunere sînt prezenți numeroși pictori, sculptori și graficieni din secolul XIX și începutul secolului XX (Aman, Tattarescu, Iscovescu, Rosenthal, Grigorescu, I. Luchian ș.a.) care și-au axat opera pe spiritul profund popular specific întregii culturi românești, redînd momente istorice sau personalități legate de trecutul secular de luptă al poporului român (Lupta de la Călugăreni, episoade ale revoluției de la 1848, luptători pașoptiști ș.a.m.d.).

Manifestarea artistică de mai sus a inclus între exponate și o serie de stampe și gravuri de epocă care au darul de a întregi cadrul istorico-artistic, de a constituit o ambianță adecvată pentru piesele de rezistență ale expoziției.

În timpul primului război mondial pictori ca N. Tonitza, C. Ressu, St. Dimitrescu, M. Bunescu, I. Iser, sculptori ca D. Paciurea, C. Medrea sau I. Jalea au luptat, au trăit și consemnat în creațiile lor momente din eroicele lupte duse pentru reîntregirea ființei naționale a poporului nostru.

La rîndul ei, forța revoluționară a țărănimii ca și spiritul ei de jertfă și de abnegație în apărarea teritoriului străbun au fost dezvăluite în tablourile unor artiști patrioți precum Ion Luchian, Camil Ressu, Iosif Iser, Fr. Sirato, prezențe incluse de organizatori în selecția lor riguroasă.

O mențiune aparte trebuie făcută și pentru prezența viguroasă a noilor generații de artiști care și-au desfășurat activitatea și continuă să creeze în anii socialismului. Publicul larg a putut lua astfel contact cu piese reprezentative din activitatea unor creatori ca pictorii Virgil Almășanu, Traian Brădean, Constantin Piliuță, Brăduț Covaliu ș.a. sau sculptorii Ion Vlasiu, Vida Gheza, Paul Vasilescu, Constantin Popovici, M. Ștefănescu.

Ținuta artistică elevată a exponatelor, selecția riguroasă și reprezentativă totodată, ca și găsirea celor mai adecvate modalități de expunere conferă acestei manifestări expoziționale dedicată acestui moment aniversativ de referință din istoria zbuciumată, multiseculară a poporului nostru (1 decembrie 1918) o deosebită forță sugestivă. Inaugurată în contextul manifestărilor culturale-artistice ocazionate de împlinirea a 6 decenii de la marele act al Unirii din 1918, ea a dovedit o dată în plus marea receptivitate a instituției organizatoare la imperativele actuale pe care societatea socialistă românească contemporană le așează în fața organismelor cultural-artistice din întreaga țară.

Nicolae N. Rădulescu

www.dacoromanica.ro

COLOCVIUL ROMÂNO-ITALIAN DE ISTORIE

La Roma a avut loc, în zilele de 27 — 29 noiembrie 1978 un colocviu româno-italian de istorie pe tema „60 de ani de la constituirea statului național unitar român". Manifestarea a fost organizată de Universitatea de studii din Roma și Ambasada R. S. România în capitala Italiei. Din partea română a participat, cu comunicări, o delegație a Academiei de științe sociale și politice a R. S. România, condusă de prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, președintele Secției de istorie și arheologie a acestei Academii, directorul Institutului de istorie „N. Iorga" din București. Din delegație au mai făcut parte dr. Cristian Popișteanu, redactor-șef al revistei „Magazin istoric" și Paul Oprescu, cercetător la Institutul de istorie „N. Iorga". La lucrările colocviului au asistat personalități oficiale dintre care amintim: d-na Tulia Carettoni-Romagnoli, vice-președinte a Senatului italian, prof. Antonio Ruberti, rectorul Universității din Roma, acad. Ettore Paratore, acad. Alberto Maria Ghisalberti, președintele Institutului de istorie a Risorgimento-ului, acad. Emilia Morelli, vice-președintă a Institutului de istorie a Risorgimento-ului, prof. Luigi de Nardis, decanul Facultății de Litere și Filosofie, prof. Angelo Tamborra, prof. Franco Gaeta, etc. Au fost de față, de asemenea, profesori din învățământul universitar și mediu, membri ai coloniei române la Roma.

Lucrările colocviului au fost deschise prin cuvîntul introductiv prezentat de ambasadorul țării noastre, Ion Mărgineanu. D-sa a arătat importanța evenimentului celebrat, în condițiile contemporaneității precum și condițiile actuale ale dezvoltării României socialiste. Apoi prof. Antonio Ruberti ca rector al Universității romane a adus salutul cordial al acestei Universități și a prezentat colaborarea la colocviu ca o dovadă de prietenie față de poporul român și a dorinței de extindere a legăturilor științifice și culturale dintre cele două țări. A subliniat de asemenea importanța deosebită a unității politice românești, înfăptuită în 1918, în cadrul afirmării rolului națiunilor în societatea contemporană. În încheiere, vorbitorul a stăruit asupra necesității lărgirii schimburilor culturale, ca factor de pace și a exprimat urările sale pentru dezvoltarea continuă a relațiilor științifice româno-italienc. Prof. Ștefan Ștefănescu, conducătorul delegației române, a răspuns celor doi antevorbitori, vorbind despre semnificația sărbătoririi actului de la 1 decembrie 1918 în capitala Italiei.

Seria comunicărilor a început în ședința din 27 noiembrie, cînd prof. Ștefan Ștefănescu a prezentat: „Ideea unității poporului român, fundamentul unității sale politice". Vorbitorul a demonstrat existența elementelor de unitate a poporului român din cele mai vechi timpuri, apoi formarea conștiinței naționale și afirmarea tendințelor de unitate politică. A înfățișat lupta întregii națiuni în sec. XIX pentru păstrarea unității naționale și formarea statului modern român, independent și suveran, temelie a statului național unitar.

În a doua zi a lucrărilor, 28 noiembrie, s-au prezentat comunicările: prof. Domenico Caccamo de la Facultatea de științe politice a Universității din Roma despre „Recunoașterea independenței României de către Italia și constituirea statului național unitar" și Paul Oprescu despre „Formarea statului național unitar român". Prof. Caccamo a evocat împrejurările internaționale ale cuceririi independenței de stat de către România și simpatia arătată de Italia, cu acest prilej, poporului român. A argumentat, pe bază de documente, cum guvernul de la Roma și opinia publică italiană au susținut acțiunea pentru recunoașterea independenței noastre. Paul Oprescu a expus în comunicarea sa istoricul chestiunii din pragul secolului XX pînă la actul din 1918. A înfățișat unirea ca rezultat al luptei poporului român pentru unitate și independență, în cadrul condițiilor internaționale din primele două decenii ale veacului nostru.

În ședința de închidere, care a avut loc la 29 noiembrie, și-au dezvoltat comunicările prof. Francesco Guida de la Facultatea de Litere și Filosofie și dr. Cristian Popișteanu. Primul a prezentat comunicarea intitulată „Ecourile constituirii statului național unitar român în presă și în dezbaterile parlamentului italian". D-sa a vorbit despre împrejurările create României prin participarea ei la primul război mondial și ecourile acestor evenimente în presă și în parlamentul italian. Dr. Cristian Popișteanu, în comunicarea intitulată „1918—1978, procese istorice ale transformării societății românești", a înfățișat evoluția societății românești și lupta maselor populare pentru o reală democratizare a statului după 1918, insistînd apoi asupra transformărilor revoluționare de după 23 august 1944 și mai ales perspectivele deschise societății românești prin construirea societății socialiste multilateral dezvoltate sub conducerea Partidului Comunist Român.

În cuvîntul de închidere, prof. Ștefan Ștefănescu a evocat tradițiile legăturilor româno-italiene, adînc implîntate în istoria și conștiința celor două popoare, și a vorbit despre dorința țării noastre de a întreține bune legături cu toate țările doritoare de pace.

Paul Oprescu

www.dacoromanica.ro

CONFERINȚA INTERNAȚIONALĂ DE LA MAINZ CONSACRATĂ CONGRESULUI DE LA BERLIN DIN 1878

Între 11 și 15 octombrie 1978 s-au desfășurat la Mainz, în Republica Federală Germania, lucrările conferinței internaționale *Congresul de la Berlin din 1878. Sud-Estul Europei ca problemă a politicii europene*, organizată de Asociația europeană de istorie contemporană și de Institutul pentru istoria Europei din Mainz. La conferință au participat peste 60 de specialiști reprezentînd următoarele state: Anglia, Austria, Elveția, Franța, Grecia, Italia, Iugoslavia, Olanda, Republica Federală Germania, România și Statele Unite. Din partea României au luat parte Nicolae Fotino, secretar general al Asociației europene de istorie contemporană și Dan Berindei, secretar al Comitetului Național al Istoricilor din România; au mai luat parte la lucrări Ștefana Dăscălescu, cercetătoare științifică la Institutul de Istorie „N. Iorga", bursieră la Institutul pentru Istoria Europei din Mainz și Al. Zub, bursier Humboldt.

În cadrul conferinței au fost prezentate 21 de rapoarte dintre care două românești. Imanuel Geiss (Bremen) a abordat problematica generală în *Congresul de la Berlin, o retrospectivă istorică*, în timp ce într-un grup de rapoarte au fost prezentate pozițiile diferitelor puteri și state în contextul evenimentelor desfășurate cu un secol în urmă. *Relațiile franco-germane în timpul Congresului de la Berlin și în perioada imediat următoare* au fost analizate de Fernand L'Huillier (Strasbourg), președintele Asociației europene de istorie contemporană, pentru ca Andreas Hillgruber (Köln) să înfățișeze politica lui Bismarck față de Europa de Sud—Est în anii 1875—1879, iar Richard T. Shannon (Norwich) poziția lui Gladstone în politica balcanică a Marii Britanii. Roderic Davison (Washington) și-a consacrat raportul temei *Imperiul otoman și Congresul de la Berlin*, în timp ce Horst Haselsteiner (Viena) și Jean-Paul Bled (Strasbourg) s-au ocupat de poziția Austro-Ungariei față de împrejurările desfășurate acum un secol. Într-un raport Joze Pirjevec-Pierazzi (Triest) a prezentat politica cercurilor democratice italiene față de lumea balcanică în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Atit Barbara Jelavich (Bloomington) cît și Nicolae Fotino și-au dedicat rapoartele poziției României față de congresul care a pus capăt războiului din 1877—1878.

O serie de rapoarte au analizat probleme ale statelor și națiunilor direct implicate în evenimentele crizei orientale. Dimitrie Djordjević (Santa Barbara) a studiat rolul militarilor în zona Balcanilor în secolul al XIX-lea și contribuția lor la desfășurarea proceselor de eliberare. Hans-Jürgen Kornrumpf (Mainz) a analizat reformele lui Midhat Pașa, un alt raport — Kemal H. Karpat (Madison) înfățișînd unele aspecte ale relațiilor dintre Imperiul otoman și popoarele balcanice. În timp ce Dan Berindei a prezentat procesele de modernizare a statului român între 1859—1877, trei rapoarte s-au referit la împrejurările de pe teritoriul actualei Iugoslavii: Milorad Ekmecić (Sarajevo) a înfățișat politica Serbiei față de Bosnia și Herțegovina și transformările agrare, Fikret Adanir (Frankfurt pe Main), structurile agrare și mișcarea națională din Macedonia după 1878, iar Manuil Pandevski problema macedoneană în dezbaterea Congresului de la Berlin. Evangelos Kofos (Salonic) a analizat poziția Greciei și a elenismului față de Congresul de la Berlin, pentru ca ultimele două comunicări să fie dedicate, cea dîntîi — Peter Sugar (Seattle) — problemei construcției căilor ferate și implicațiile ei asupra evoluției vieții balcanice și cea de-a doua — Danila Milić (Belgrad) — pătrunderii capitalurilor străine în zona Balcanilor.

Rapoartele au fost urmate de o vie dezbatere care a contribuit la clarificarea unor puncte de vedere și la aprofundarea întregii problematici îndeosebi prin metoda comparării și a evidenței particularităților.

Rapoartele românești au suscitat întrebări formulate ori discuții la care au luat parte prof. Antoine Fleury, secretar general al Asociației Europene de Istorie contemporană, prof. Gotthold Rhode de la Universitatea din Mainz, prof. Imanuel Geiss de la Universitatea din, Bremen, dr. Lothar Maier, asistent la Universitatea din Heidelberg, Gustavo Corni din Bologna, dr. Friedrich Heyer din Heidelberg.

Întrebările și discuțiile s-au referit la unele aspecte ale politicii externe românești din 1878, la conflictele sociale din perioada tratată, la compoziția socială a corpului ofițeresc, la două informații — date de Fr. Heyer — privind materiale referitoare la România apărute în publicistica europeană în preajma anului 1878, la dezvoltarea culturii și artei în cadrul procesului de modernizare, la cuantumul tributului în raport cu bugetul în anul 1877, la capitalul extern și penetrația sa în România, la situația financiară a statului român în preajma cuceririi independenței, la criteriile aprecierii procesului de modernizare etc.

Dan Berindei a luat cuvîntul la comunicările prof. Andreas Hillgruber, Richard Shannon, Barbara Jelavich, Joze Pirjevec-Pierazzi, Dimitrije Djordjević și Bruce Waller și a abordat probleme ca: sensul politicii bismarckiene față de România și importanța care a jucat-o în cadrul ei în primul rînd problema despăgubirilor companiei Stroussberg, participarea ofițerilor

www.dacoromanica.ro

români la campanii militare peste hotare în vremea lui Cuza (Italia, Mexic, Maroc, etc.), organizarea arsenalului de la București pe baze moderne în timpul aceluiași domnitor, popularitatea lui Mazzini și a lui Garibaldi în România, proiectul garibaldian de debarcare pe coasta dalmată, Garibaldi și Canini și cucerirea independenței României, politica lui Gladstone față de Sud-Estul Europei, izolarea diplomatică a României în 1878, rolul armatei române la Dunăre în prima fază a războiului ruso-turc, problema încheierii unei a doua convenții româno-ruse în vara 1877 etc.

Manifestarea științifică de la Mainz — lucrările urmează a fi tipărite, inclusiv ale unor participanți care au depus rapoartele dar n-au fost prezenți la dezbatere — a reprezentat una din cele mai de seamă reuniuni științifice cu caracter internațional consacrate crizei orientale și în special Congresului de la Berlin.

Dan Berindei

CU PRIVIRE LA HARACIUL ȚĂRILOR ROMÂNE ÎN SECOLUL AL XVI-LEA

Cercetînd în ultima vreme arhivele otomane de la Istanbul, cunoscutul orientalist român Mihai Maxim a extras date inedite, deosebit de prețioase, cu privire la cuantumul și compoziția haraciului plătit de Moldova și Țara Românească Sublimei Porți, în cursul unor ani financiari din perioada 1542/1543—1591 1592, pentru Moldova, și 1541 1542—1588 1589, pentru Țara Românească[1]. Aceste date sînt oficiale și extrem de precise, documentele care le conțin fiind copiile chitanțelor originale, eliberate de vistieria imperială domnilor celor două țări române, pentru confirmarea plății tributului.

Din analiza acestor documente — care, în fapt, nu acoperă integral perioada menționată mai sus și sînt mult mai puțin numeroase pentru Țara Românească, în raport cu Moldova —, rezultă o serie de constatări foarte interesante. Se remarcă astfel o creștere foarte accentuată a cuantumului tributului între anii 1541 1542 —pentru Țara Românească—respectiv 1542/1543 pentru Moldova — și anul fiscal 1588/1589, cînd reprezintă de peste șapte ori, în primul caz, și de aproape patru ori, în cazul Moldovei, valoarea sa inițială, calculată în aspri otomani (fără a se socoti și alte prestații în natură, nespecificate în documentele analizate). Această urcare considerabilă a poverii tributului se produce în mai puțin de o jumătate de veac. Nu este însă mai puțin adevărat că ultimele cifre — cele pentru anul 1588 1589 — oglindesc și efectul masivei devalorizări a asprului otoman, redus în 1584/1585 la 50% din valoarea sa anterioară.

Dar copiile chitanțelor din arhivele turcești de la Istanbul notează și compoziția, în diverse specii monetare, a sumei totale plătite ca haraciu de către domnitorii celor două țări române, cuantumul total fiind calculat de fiecare dată în aspri. Astfel, pentru Moldova, în timp ce în anul 1542/1543, tributul era plătit exclusiv în aspri, mai tîrziu, în anii 1564 1565—1575/1576, suma totală plătită cu acest titlu era compusă din aspri, sultanini, țechini (și nu ducați venețieni, cum afirmă autorul citat mai sus)[2], piese de aur de Chios, florini de aur unguresti și taleri (de argint); în 1588/1589, tributul era plătit numai în taleri și *padișahi*, iar în 1591/1592, exclusiv în taleri. Pentru Țara Românească, numărul copiilor de chitanțe, descoperite de autorul citat în arhivele de la Istanbul, este mult mai restrins; ele se referă doar la anii 1541/1542, 1563/1564 — cînd tributul a fost plătit exclusiv în aspri; 1568/1569 — aspri, sultanini, țechini, piese de aur de Chios — ; 1569/1570 — aspri și taleri; 1588 1589 — aspri, sultanini, țechini,

[1] Mihai Maxim, *Considérations sur la circulation monétaire dans les Pays roumains et l'Empire ottoman dans la seconde moitié du XVIe siècle*, „Revue des études sud-est européennes", 13, 1975, p. 407—415.

Un studiu de ansamblu asupra evoluției haraciului plătit de țările române imperiului otoman, în secolele XV—XIX, a fost publicat acum două decenii de M. Berza, *Haraciul Moldovei și Țării Românești în sec. XV—XIX*, „Studii și materiale de istorie medie", 2, 1957, p. 7—47, cu rezumat în limbile rusă și franceză. Unele date menționate în izvoarele folosite de acest studiu se vădesc astăzi cu totul exagerate, în raport cu cele conținute în copiile chitanțelor de la Istanbul.

[2] Mihai Maxim, *op. cit.*, p. 413 : „ducats vénitiens *(stkke-i efrencieye)*". Se știe că ducatul de aur venețian, creat la 31 octombrie 1284, cu o greutate de 3,559 g, titlul 1 000/1 000 (în realitate 997/1 000), a fost înlocuit începînd din 1545 cu *țechinul*, avînd aceleași tipuri și aceleași titlu, dar cu greutatea redusă la 3,494 g. Vezi în acest sens Nicolò Papadopoli Aldobrandini, *Le monete di Venezia*, Veneția, I, 1893, p. 123, 137; II, 1907, p. 218.

www.dacoromanica.ro

piese de aur de Chios, taleri și *padișahi* [3]. Se observă că după devalorizarea drastică a asprului otoman, această monedă dispare cu totul din compoziția haraciului plătit Porții Otomane de Moldova și descrește considerabil, ca pondere, în compoziția tributului plătit de Țara Românească.

Înainte de a încheia succinta analiză a evoluției haraciului Țării Românești și al Moldovei în secolul al XVI-lea, pe baza documentelor descoperite și interpretate de autorul mai sus citat, considerăm necesar a face cîteva precizări în legătură cu monedele menționate în copiile de chitanțe ale trezoreriei otomane. *Sultani (sikke-i sultaniye)* desemnează de bună seamă moneda de aur a imperiului otoman, emisă începînd din anul hegirei 882 (1477/1478) de către Mohamed al II-lea [4]; avea greutatea legală de 3,53 g și un titlu de 993,50/1 000, valorînd inițial 40 aspri otomani [5].

Identificarea pieselor de aur de Chios — *sikke-i Sakiz* — care intră în compoziția tributului Moldovei de la 1564/1565 la 1575/1576 și în aceea a tributului Țării Românești, numai în anul 1568/1569, nu este lipsită de dificultăți. Se știe că insula Chios a fost sub stăpînire genoveză, mai exact, a Mahonei, pînă la 15 aprilie 1566, cînd a fost cucerită de o flotă otomană. Prin urmare, piesele de aur de Chios, în deosebi cele menționate în compoziția tributului plătit în anul 1564/1565, nu puteau fi decît emisiuni genoveze, fie ale metropolei, fie locale, acestea din urmă reprezentînd probabil imitații ale țechinului venețian, apărute în jurul anului 1554 [6]. Asemenea monede nu s-au găsit însă pînă astăzi în țările române. După cucerirea insulei de flota turcească, în aprilie 1566, se bat în atelierul monetar de aici, între 1566 și 1603 monede otomane de aur cu aceleași caracteristici: tip, greutate, titlu, ca oricare altă emisiune imperială de aceeași valoare [7].

Padișahi, ca nume de monedă otomană de argint, apare pentru prima oară într-un izvor privind economia monetară a țărilor române și anume pentru anul fiscal 1588/1589, cînd astfel de monede au reprezentat 36,3% din totalul tributului Moldovei și 93,76 din totalul haraciului Țării Românești [8]. Autorul studiului de care ne ocupăm în această notă, bazîndu-se pe o lucrare încă inedită a unui cercetător turc [9], afirmă că *padișahi* a fost emisă pentru prima oară în 1513, fiind desemnată sub numele de *șahi* și valorînd inițial 6,5 aspri; ea s-a impus față de aceștia din urmă în a doua jumătate a secolului al XVI-lea [10]. În tariful oficial al trezoreriei imperiale, era considerată în 1588/1589 ca valorînd 8 aspri, iar în documentele românești, purta denumirea de *șahini*, *șaini* [11]. Lucrările de numismatică otomană [12] nu cunosc însă o asemenea monedă, nici pentru domnia lui Selim I (1512—1520), cînd ea ar fi fost emisă pentru prima dată, după părerea citată mai sus, nici pentru sultanii următori, pînă la sfîrșitul secolului al XVI-lea. Astfel, de la Selim I, se cunosc numai monede de aur — sultanini, denumite oficial, începînd din 1512, *filuri-șahi* [13] — , aspri de argint și mangîri de bronz. Începînd din domnia lui Soliman I (1520 1566), alături de monedele specificate mai sus — *filuri-șahi* de aur, aspri de argint și mangîri de bronz — se bat în cîteva monetării orientale ale imperiului otoman [14] *dirhemi* de argint, o monedă cu o greutate de 4,5 g [15]. Emisiunea acestor dirhemi s-a extins sub Selim al II-lea (1566—1574) și mai ales sub Murad al III-lea (1574—1595) [16],

---

[3] Mihai Maxim, *op. cit.*, p. 409—410.

[4] Franz Babinger, *Contrafazzioni ottomane dello zecchino veneziano nel XV secolo*, „Annali" (Istituto italiano di Numismatica), 3, 1956, p. 84—85 (termenul *zecchino* fiind folosit anacronic, deoarece, așa cum s-a arătat mai sus, își face apariția în istoria economică abia după 1545).

[5] Ismâ'il Ghâlib, *Taqvim-i meskûkât-i osmânije*, Constantinopol, 1334 A.H., p. 504—505.

[6] *Corpus Nummorum Italicorum*, III, Roma, 1912, p. 258.

[7] Atelierul din Chios bate monedă de aur otomană sub sultanii Selim al II-lea, Murad al III-lea și Mohamed al III-lea, adică între anii 1566—1603; Ismâ'il Ghâlib, *op. cit.*, passim.

[8] Mihai Maxim, *op. cit.*, p. 409—410.

[9] Halil Sahilioğlu, *Bir Asirlik Osmanli Para Tarihi 1640—1740*, ap. Mihai Maxim, *op. cit.*, p. 411 n. 7.

[10] Mihai Maxim, *op. cit.*, p. 414—415 (echivalența în aspri a acestei monede în tariful de la p. 410).

[11] *Ibid.*, p. 415.

[12] Ismâ'il Ghâlib, *op. cit.*, passim; Nuri Pere, *Osmanlilarda Madeni Paralar*, Istanbul. 1968, passim (sub sultanii respectivi).

[13] Ismâ'il Ghâlib, *op. cit.*, p. 504—505.

[14] Amid, în Anatolia; Bagdad, Mossul, în Irak; Tabriz, în Iran; vezi lucrările citate mai sus, în nota 12, sub sultanii respectivi.

[15] Nuri Pere, *op. cit.*, p. 12.

[16] V. mai sus, n. 12.

www.dacoromanica.ro

cînd noua monedă otomană pătrunde și în țările române [17]. Ne putem întreba dacă acești dirhemi nu reprezintă în realitate monedele denumite în izvoare contemporane *padișahi* sau *șahi*, *șahini*, *șaini*, ultimul termen fiind menționat într-un document emis în Țara Românească de către Gabriel Movilă, la data de 25 februarie 1619 [18]. Problema rămîne încă deschisă, pînă ce vom cunoaște rezultatele obținute de către cercetătorul turc mai sus citat.

O altă remarcă: examinînd proporția în care diferite monede intră în compoziția haraciului, autorul studiului de care ne ocupăm în aceste rînduri afirmă într-un loc cele ce urmează: „Les thalers ou grosses *(guruș)* représentaient 67% du kharâdj moldave en l'année financière 1564/1565 et 23% du même kharâdj en l'année financière suivante, tandis qu'ils sont absents du kharâdj valaque" [19]. Alăturarea termenilor *thalers* și *grosses* (sic; în terminologia numismatică franceză, există numai denumirea *gros*, avînd aceeași formă la singular și plural) nu trebuie însă să se creeze o confuzie între taleri, monde mari de argint, în greutate de circa 28 g, și groși, piese divizionare, reprezentînd în a doua jumătate a secolului al XVI-lea 1/24-a [20], în comerț chiar 1/38-a dintr-un taler [21]; un gros nu cîntărea mai mult de 2 g argint, greutate brută [22]. Termenul turcesc *gruș*, la plural *guruș*, deși derivă din *gros* (franc. *gros*, ital. *grosso*, germ. *groschen)*, desemnează în realitate talerul sau piastrul otoman, emis pentru prima oară de sultanul Soliman al II-lea în anul 1687. În limba franceză, *gruș* poate fi redat folosindu-se termenii *thaler*, *piastre* în nici un caz termenul *gros*, care desemnează un alt nominal, de o valoare mult mai redusă.

Ultima remarcă privește mențiunea pe care o face autorul studiului frecvent citat în această notă despre existența unui taler de trei groși polonezi [23]. Piesele de trei groși polonezi, nominal denumit în documentele interne din secolul al XVII-lea *costandă* în Țara Românească și *potronic* (lit.: *de trei)* sau *babcă* în Moldova [24] erau în realitate monede divizionare, valorînd 1/12-a — 1 13-a dintr-un taler [25]; în valută otomană, o piesă poloneză de trei groși era echivalentă cu 6 aspri [26], în vreme ce talerul valora 68—78 aspri [27]. Cercetările numismatice au adus precizări însemnate în materie de terminologie monetară, precizări de care este bine să se țină seama și în lucrări cu un caracter mai general, spre a se evita unele interpretări greșite [28].

Octavian Iliescu

---

[17] Elena Isăcescu, *Les monnaies ottomanes en Valachie au XVIe siècle (Le trésor de Tariceni, district de Lehliu)*, „Studia et acta orientalia", 7, 1968, p. 263—271 + pl.

[18] Publicat în colecția *Documente privind istoria României*. Veacul XVII. B. Țara Românească, Vol. III (1616—1620), București, 1951, doc. nr. 289, p. 324—326; se citează vînzarea pădurii Creața pentru 80 *șaini* (transcris greșit *șrini)*, în zilele lui Mihai Viteazul; textul în discuție la p. 324. Vezi Octavian Iliescu, *Une monnaie orientale peu connue signalée en Valachie vers 1600*, „Studia et acta orientalia", 3, 1961, p. 197—200 + pl.

[19] Mihai Maxim, *op. cit.*, p. 413.

[20] Friedrich Frhr. v. Schrötter, *Wörterbuch der Münzkunde*, Berlin — Leipzig, 1930, s.v. Groschen, p. 141.

[21] Marian Gumowski (Thorn), *Handbuch der polnischen Numismatik*, Graz, 1960, p. 212 (un taler = 38 groși, la 1578).

[22] V. Miller zu Aichholz, A. Loehr, E. Holzmair, *Österreichische Münzprägungen 1519—1938*, Viena, 1948, p. 61 (gros pentru Boemia, la 1576, cu greutatea de 2,005 g); Marian Gumowski, *op. cit.*, p. 210 (gros polonez, 1580—1601, 1,86 g).

[23] Mihai Maxim, *op. cit.*, p. 413: „talers de trois grosses (sic) polonais *(grossus triplex argenteus)*, émis en Pologne et en Transylvanie par Etienne Bathory (1591 1597)".

[24] Despre această monedă, vezi Const. Moisil, *O monetă curioasă: costanda sau potronicul*, „Cronica numismatică și arheologică", 19, 1945, p. 8 14, 56 59.

[25] Marian Gumowski, *op. cit.*, p. 212; Const. Moisil, *op. cit.*, p. 9, 13.

[26] Const, Moisil, *op. cit.*, p. 56, citînd echivalența: o costandă 6 aspri, în pravila lui Matei Basarab; cf. Tahsin Gemil, *Date noi cu privire la haraciul țărilor române în secolul al XVII-lea*, „Revista de istorie", 30, 1977, p. 1438 n. 20: o babcă 6 aspri, într-un document otoman din 11 ianuarie 1 621, cuprinzînd cursul oficial al monedelor.

[27] Vezi echivalența acestei monede în tabloul publicat de Mihai Maxim, *op. cit.*, p. 410.

[28] Cu privire la evoluția haraciului țărilor române, vezi și Tahsin Gemil, *loc. cit.*, p. 1433—1446, cu bibliografia la zi la p. 1433 n. 1.

www.dacoromanica.ro

CRONICA

În zilele de 17—18 noiembrie 1978 la Craiova s-au desfășurat sub egida Consiliului județean de educație politică și cultură socialistă Dolj lucrările sesiunii științifice „Unitate și continuitate în istoria poporului român". În ședința festivă de deschidere s-au prezentat comunicările : *Importanța istorică a făuririi statului național unitar român*, de Ion Cetățeanu, secretar al Comitetului județean Dolj al P.C.R. ; *Lupta pentru unitate — coordonată majoră a istoriei poporului român*, de prof. univ. dr. doc. Ștefan Ștefănescu, Decanul Facultății de istorie, Universitatea București ; *Unitatea lumii geto-dacilor*, de prof. univ. dr. doc. Dumitru Berciu, Universitatea din București ; *Romanizarea și continuitatea populației autohtone în Dacia*, de prof. univ. dr. doc. Dumitru Tudor, Universitatea din București ; *Conștiința originii romane și a unității de neam a poporului român reflectată în scrierile externe și interne pînă în sec. al XVIII-lea*, de prof. dr. Ion Trăistaru, Universitatea din Craiova ; *Treptele istorice ale Marii Uniri*, de prof. univ. dr. doc. Titu Georgescu, Universitatea din București ; *Contribuția mișcării socialiste și muncitorești la înfăptuirea statului național unitar român*, de prof. univ. dr. Damian Hurezeanu, Academia „Ștefan Gheorghiu", București ; *Dezvoltarea creatoare a socialismului științific de către K. Marx și Fr. Engels, în urma studierii și cunoașterii luptei poporului român pentru eliberare socială și națională, pentru încheierea procesului de constituire a statului național unitar*, de prof. dr. Nicolae Novac, lector Ivan Tache, Universitatea din Craiova ; *Caracterul participării României la primul război mondial*, de conf. univ. dr. Elisabeta Trăistaru, directoarea Școlii interjudețene de partid Craiova, lector dr. Ion Pătroiu, Universitatea din Craiova ; *Insurecția națională armată antifascistă și antiimperialistă din August 1944 — piatră de hotar pe calea marilor împliniri ale hotărîrilor de la Alba Iulia (1 Decembrie 1918)*, de dr. George Protopopescu, Cluj-Napoca ; *Formarea societății socialiste multilateral dezvoltate — etapă calitativ nouă în desfășurarea procesului revoluționar din țara noastră*, de prof. dr. Constantin Bărbăcioru, conf. dr. Constantin Roșca, Universitatea din Craiova ; *Semnificațiile contemporane ale Marii Uniri din 1918*, de prof. univ. dr. Nicola Tiberiu, rector al Universității din Craiova.

În continuare, lucrările s-au desfășurat în cadrul următoarelor secții : istorie, filozofie, socialism, economie, filologie. Redăm mai jos comunicările prezentate la secția de istorie : *Revirimentul mișcării de eliberare și unitate națională în Transilvania și Bucovina după războiul pentru independență*, de prof. dr. Nichita Adăniloaie, Institutul de istorie „Nicolae Iorga" București ; *Lupta românilor din Imperiul Austro-ungar aflați peste hotare pentru desăvîrșirea unității naționale*, de col. dr. Vasile Arimia, Directorul Direcției Arhivelor Centrale București ; *Contribuția emigrației române din Italia și Franța la făurirea statului național unitar român*, de conf. dr. Gh. Oancea, Universitatea Timișoara ; *Contribuția minerilor din Valea Jiului la lupta pentru unirea Transilvaniei cu România*, de lector Poporogu Ion, Institutul de Mine Petroșani ; *Locul și rolul Sfatului Țării și al Consiliilor Naționale Române în procesul de înfăptuire a statului național unitar român*, de prof. dr. Ion Călin, Universitatea Craiova ; *Iașit și Marea Unire a Românilor (1914—1918)*, de dr. Adrian Macovei, Universitatea Iași ; *Lupta pentru independență și unitate națională oglindită în documentele diplomatice din arhivele străine*, de cercetător Sanda Racoviceanu, Direcția Generală a Arhivelor Statului, București ; *Contribuții gorjene la înfăptuirea statului național unitar român*, de muzeograf Otilia Gheorghe, Muzeul județean Gorj ; *Însemnătatea istorică a victoriei de pe Jiu din octombrie 1916*, de prof. Elena Udriște, Muzeul județean Gorj ; *Documente gorjene inedite cu privire la lupta pentru unitate și independență în vremea lui Mihai Vodă Viteazul*, de muzeograf Gh. Calotoiu, Muzeul județean Gorj ; *Un document din județul Olt referitor la sprijinirea mișcării memorandiste din Transilvania*, de muzeograf Mincă Aurelia, Muzeul județean Olt ; *Un document inedit referitor la lupta pentru unitate și independență în vremea lui Mihai Vodă Viteazul*, de muzeograf pr. Radu Ciuceanu, Muzeul municipiului București ; *Marea Unire din 1918 — moment de seamă în afirmarea tineretului în lupta forțelor democratice și progresiste pentru transformări revoluționare în societatea românească*, de lector Ștefan Ciobanu, Institutul Politehnic, București ; *Activitatea P.C.R. pentru apărarea unității și independenței naționale în perioada interbelică*, de cercetător Eleonora Mitrescu, cercetător Cornelliu Lungu, Direcția Generală a Arhivelor Statului, București ; *Aria de formare a poporului român*, de conf. dr. Octavian Toropu ; *Continuitatea statală în istoria poporului român*, de prof. Alexandru Dinu, prof. Vasile Ciucă ; *Românii din Transilvania și războiul nostru pentru independența de stat*, de cercetător Virgil Joița ; *Problema unității naționale în centrul activității „Ligii Culturale" în (Oltenia)*, de cercetător pr. dr. Ileana Petrescu ; *Presa din Oltenia în slujba desăvîrșirii unității naționale*, de lector dr. Ion Pătroiu ; *Lupta maselor populare în frunte cu Partidul Comunist Român pentru apărarea independenței, suveranității și integrității teritoriale a României în perioada 1933—1940*, de prof. dr. Ion Călin, dr. Luchian Deaconu ; *Partidul Comunist Român — mobilizatorul maselor, al tuturor forțelor sociale în lupta antihitleristă*, de Pătru Popescu, directorul Cabinetului județean Dolj pentru activitatea ideologică și politico-

www.dacoromanica.ro

educativă; *Pictori și sculptori olteni în slujba unității naționale*, de dr. Paul Rezeanu, Director al Muzeului de artă Craiova; *Activitatea românilor aflați pe teritoriul francez în sprijinul procesului de formare și recunoaștere internațională a statului național unitar român*, de dr. Luchian Deaconu, Director al Muzeului Olteniei; *I. C. Drăgescu — remarcabil militant pentru unitate națională*, de muzeograf pr. Dincă Ciubotea, Muzeul Olteniei; *Participarea cavaleriei române la luptele pentru apărarea patriei în primul război mondial*, de muzeograf Cezar Avram, Muzeul Olteniei; *Rezistența maselor populare din Oltenia în timpul ocupației străine din 1916—1918*, de prof. Ilie Vulpe, arhivist, Filiala Arhivelor Statului jud. Dolj, muzeograf Cezar Avram, Muzeul Olteniei; *Activitatea Crucii Roșii și a serviciului sanitar craiovean în timpul primului război mondial*, de dr. Gheorghe Enache, Director al Spitalului nr. 2 Craiova, muzeograf Cezar Avram, Muzeul Olteniei, prof. Petre Ardeiu; *Sprijinirea luptei pentru desăvîrșirea unității naționale reflectată în activitatea „Ligii culturale" din județul Dolj*, de expert instructor Marin Ionescu, Școala interjudețeană de partid Craiova; *Acțiuni de soltdarizare a populației din Oltenia cu românii din Transilvania implicați în „Procesul Memorandiștilor"*, de Victor Chiriță, șeful Filialei Arhivelor Statului județul Dolj, lector Mihai Vechilu, Școala interjudețeană de partid Craiova; *Problemele unității naționale în timpul revoluției de la 1848*, de dr. Paul Barbu, arhivist pr. Filiala Arhivelor Statului Dolj; *Craiova în lupta pentru formarea statului național român modern (1859)*, de Ion Zarzără, arhivist pr. Filiala Arhivelor Statului Dolj; *Cîteva documente inedite cu privire la formarea statului național unitar român*, de arhivist Viorica Cernătescu, Filiala Arhivelor Statului Dolj.

★

În ziua de 26 noiembrie 1978 a avut loc la Lugoj în organizarea Consiliului Municipal pentru educație politică și cultură socialistă, Societății de științe istorice din R. S. România Filiala Lugoj, Inspectoratului școlar județean Timiș, sesiunea științifică consacrată aniversării a 60 de ani de la formarea statului național unitar român. Au fost prezentate următoarele comunicări: *Lugojul între tradiție și contemporaneitate*, de Petru Sîrbu, secretar al Comitetului municipal Lugoj al P.C.R.; *Rolul maselor populare din Banat în evenimentele istorice din toamna anului 1918*, de prof. univ. dr. Kovacs Iosif, prorector al Universității „Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca; *Banatul și unirea din 1918*, de dr. I. D. Suciu, București; *Caracterul democratic plebiscitar al actului Unirii Banatului cu România*, de lector univ. dr. Ion Munteanu — Universitatea din Timișoara; *Mărturii privind desfășurarea Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, din anul 1918*, de prof. dr. Ioan Șerban, Muzeul Unirii Alba Iulia; *Ecouri externe ale Marii Uniri din 1918*, de prof. dr. Alexandru Porțeanu, *Institutul de istorie „N. Iorga" București*; *Din lupta muncitorimii și țărănimii bănățene pentru libertate socială și națională (1917—1918)*, de prof. emerit Dan Popescu — Lugoj; *Participarea lugojenilor la actul Unirii din 1918*, de prof. Gheorghe Luchescu — Lugoj; *Adunările din 23 noiembrie 1918 de la Lugoj*, de prof. Luminița Bărbulescu și prof. Mircea Rusu — cercetători la Muzeul de istorie, arhologie și etnografie — Lugoj; *Lupta prizonierilor români din Italia, pentru desăvîrșirea unității statale a României*, de prof. Cinghiță Petru; *Poziția populației germane din Lugoj față de actul unirii*, de prof. Lay Emeric, Lugoj.

★

În ziua de 16 decembrie 1978 a avut loc la Tîrgu Mureș Sesiunea științifică anuală a Muzeului județean Mureș cu tema „Unitate și continuitate în istoria poporului român". După cuvînt de deschidere rostit de prof. Iulius Moldovan, președintele Comitetului de cultură și educație socialistă a județului Mureș, au fost susținute comunicările: *Județul Mureș pe coordonatele socialismului*, de Grun Francisc, director al Cabinetului județean pentru activitate ideologică și politico-educativă; *Transilvania în epoca eneolitică*, de dr. Valeriu Lazăr, directorul Muzeului județean Mureș; *Vestigii geto-dacice în așezarea de la Voivodeni (Mureș)*, de Mihai Petică, muzeograf, Muzeul județean Mureș; *Comunități illiro-celto, pannonice în Provincia Dacia*, de Ion Mitrofan, șef secție, Muzeul de istorie al Transilvaniei, Cluj-Napoca; *Considerații cu privire la arta monumentală din castrul de la Brîncovenești*, de Andrei Zrinyi, muzeograf, Muzeul județean Mureș; *Contribuții la cunoașterea tipologiei monumentelor românești de arhitectură de lemn din Cîmpia Transilvaniei*, de Alexandru Bauer, cercetător științific Centrul de științe sociale, Tîrgu Mureș; *Sistemul de păstorit în zona Munților Călimani*, de Valer Pop, muzeograf principal, Oficiul județean Mureș pentru patrimoniul cultural național; *Aspecte ale unității și continuității poporului român în literatura noastră veche*, de dr. Vasile Stanca, lector universitar, Institutul central de perfecționare a cadrelor didactice, Filiala Cluj-Napoca; *O vioară de meșter din sec. XVIII*, de Alexandru Ardoș, muzeograf, Oficiul pentru patrimoniul cultural național Cluj-Napoca; *Documente mureșene privind aspirațiile spre unitatea națională a poporului român în secolele XVIII—XIX*, de Ioan Ranca, directorul Filialei Arhivelor Statului, Tîrgu Mureș; *Aspecte*

www.dacoromanica.ro

din lupta mureșenilor pentru Unire, de Vasile Dragoș, instructor, Comitetul de cultură și educație socialistă al județului Mureș, Vasile Suciu, Inspectoratul M.A.I. Mureș; *Evenimentele din toamna anului 1918 din Tîrgu Mureș și județul Mureș în lumina unor mărturii documentare din colecția Muzeului județean Mureș*, de Mariana Ploeșteanu, Cornelia Gal, muzeografi, Muzeul județean Mureș; *Consiliul Național Român din Tîrnăveni (noiembrie 1918—ianuarie 1919)*, de Pal Antal Alexandru, Ioan Moldovan, arhiviști principali, Filiala Arhivelor Statului, Tîrgu Mureș; *Consiliul Național Român din Reghin (noiembrie 1918—ianuarie 1919)*, de Viorel Grama, arhivist Filiala Arhivelor Statului, Tîrgu Mureș; *Transilvania și revoluția burghezo-democratică din Ungaria din 1918*, de dr. Alexandru Porțeanu, cercetător științific principal, Institutul de istorie „N. Iorga", București; *Toponimia satului Solovăstru* de Victor Truță, muzeograf Muzeul Reghin; *Tendințe în școala românească interbelică, expresie a procesului unității naționale*, de Susana Heiss, lector universitar, Institutul de învățămînt superior, Tîrgu Mureș; *O pagină de eroism românesc — Oarba de Mureș (1944)*, de dr. George Protopopescu, director adjunct, Muzeul de istorie al Transilvaniei, Cluj-Napoca.

★

În ziua de 17 decembrie 1978, în fața comisiei de doctorat a Institutului de istorie „Nicolae Iorga" a avut loc susținerea publică a tezei de doctorat *România și Tripla Alianță la începutul secolului al XX-lea*, elaborată de Șerban Rădulescu-Zoner.

Lucrarea cuprinde următoarele capitole: Cap. I, „România și Tripla Alianță în conjunctura internațională de la începutul secolului al XX-lea"; Cap. II, Criza bosniacă și poziția României față de Tripla Alianță"; Cap. III „Locul războaielor balcanice în evoluția raporturilor dintre România și Tripla Alianță"; Cap. IV, „România și Tripla Alianță în ajunul primului război mondial (august 1913 — august 1914)".

În afara acestor capitole lucrarea mai cuprinde: „Introducere", „Încheiere" și „Bibliografie".

Comisia de doctorat a fost alcătuită din prof. univ. dr. Aron Petric, director adjunct al Institutului de istorie „Nicolae Iorga", președinte, dr. Dan Berindei, conducător științific, prof. univ. dr. Camil Mureșan, dr. Eliza Campus, dr. Viorica Moisuc, membri.

În unanimitate comisia a acordat lui *Șerban Rădulescu-Zoner* titlul științific de *doctor în istorie*.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

**** *Studii şi materiale de istorie contemporană*, vol. III, Edit. Academiei R. S. România, Bucureşti, 1978, 182 p.

Istoriografiei tot mai bogate în ultimul timp, tratînd istoria României ultimelor trei decenii, i s-a adăugat recent al treilea volum din Studii şi materiale de istorie contemporană* apărut sub egida Institutului de istorie „Nicolae Iorga" din Bucureşti şi consacrat procesului revoluţionar în România (1944—1965).

Sînt prezentate specialiştilor şi publicului cititor interesat de istorie un număr de şase studii aparţinînd unor cercetători consacraţi ai istoriei contemporane a României de la Institutul de istorie „Nicolae Iorga", Academia de studii economice şi Universitatea din Bucureşti. Este de remarcat de asemenea că cinci din cele şase studii se ocupă de etapa revoluţiei democrat populare (1944—1947) argumentînd odată în plus importanţa acestei scurte perioade pentru evoluţia ulterioară a societăţii româneşti.

După un scurt *Cuvînt înainte* cititorului i se propune spre lectură un amplu studiu semnat de Vasile Liveanu intitulat *Consideraţii asupra căilor de acţiune ale coaliţiei forţelor antihitleriste din România. Problema luptei armate*. Autorul, ale cărui preocupări constante din ultimii ani în analizarea diferitelor aspecte ale insurecţiei de la 23 August s-au materializat într-o serie de studii publicate în „Revista de istorie" şi „Revista arhivelor" se ocupă de data aceasta de un aspect extrem de important al pregătirii înlăturării regimului antonescian la 23 August şi anume problema acceptării de toate forţele antifasciste a luptei armate împotriva regimului fascist, deci a insurecţiei ca modalitate de înlăturare a acestuia.

Arătîndu-se că încă din primele zile ale războiului antisovietic P.C.R. s-a pronunţat pentru înlăturarea regimului antonescian şi ieşirea din război în care scop a militat pentru unirea tuturor forţelor antifasciste într-un larg front antifascist, în articol se subliniază deosebirea de vederi dintre partidul comunist şi partidele burgheze în privinţa căilor de realizare a acestor obiective. În timp ce comuniştii preconizau ieşirea din războiul antisovietic prin răsturnarea prin forţa armelor cu sprijinul întregului popor a regimului antonescian, formaţiunile burgheze ar fi preferat ca ieşirea din război să fie făcută cu guvernul Antonescu şi numai în cazul refuzului acestuia să se treacă la o acţiune armată pe cît posibil de dimensiunile unui puci. În context se remarcă cu justeţe că în timp ce burghezia antifascistă preconizase o acţiune „de sus", cu sprijinul monarhiei şi armatei, partidul comunist preconiza împletirea acestei acţiuni a vîrfurilor burgheziei cu cea „de jos" a maselor populare. În spiritul celor de mai sus în studiu se arată importanţa acordată de partidul comunist atragerii armatei de partea forţelor antihitleriste, creării Frontului Patriotic Antihitlerist în 1943 şi în acelaşi an a aparatului militar al P.C.R., sub conducerea lui Emil Bodnaraş, a detaşamentelor de luptă înarmate şi a grupurilor de partizani, evidenţiindu-se că „P.C.R. a fost singurul partid care a creat detaşamente armate pentru lupta contra fascismului" (p. 19).

Unul din cele mai ample paragrafe este consacrat în studiu atitudinii antifasciste a partidelor istorice între anii 1941—1944, subliniindu-se că teama de modificări esenţiale, de a face apel la mase le-a împins pe acestea să adopte o linie sinuoasă, contradictorie, refuzînd colaborarea cu comuniştii şi încercînd rezolvarea situaţiei interne fie prin intermediul mareşalului, fie cu sprijin occidental. Sînt urmărite diversele contacte stabilite de emisari ai opoziţiei burgheze în occident, tratativele de la Stockholm şi Cairo, planurile care urmăreau să coreleze o acţiune militară restrînsă în interior organizată de ofiţeri ostili germanilor cu o debarcare anglo-americană în Balcani.

Credem că autorul ar fi putut utiliza în argumentarea sa şi studiul lui Traian Udrea *Rolul forţelor politice interne din România în restabilirea independenţei şi suveranităţii naţionale în preajma insurecţiei naţionale armate antifasciste şi antiimperialiste din august 1944*, publicat în „Revista de istorie"

* Volumul a fost pregătit pentru tipar de un colectiv format din: Vasile Liveanu, Mihail Rusenescu, Traian Udrea.

www.dacoromanica.ro

nr. 12/1975, în care se fac ample referiri la relațiile dintre Maniu, Brătianu și Antonescu, la tratativele cu aliații mai sus amintite.

Impasul tratativelor cu aliații, cursul tot mai nefavorabil al războiului în 1944, repetatele refuzuri ale lui Antonescu determină cele două partide, în iunie 1944, să accepte propunerea de colaborare a P.C.R. în cadrul B.N.D. ale cărui obiective sînt prezentate în continuare, precizîndu-se că cei patru parteneri erau de acord cu necesitatea înlăturării prin forță a lui Antonescu, deci cu insurecția. Ultimele paragrafe ale studiului sînt consacrate relațiilor P.C.R. cu monarhia și ofițerii de comandă antihitleriști, amplelor discuții politice și militare purtate în vederea pregătirii insurecției, în timpul cărora nu o dată P.C.R. a avut de combătut diverse formule nerealiste de acțiuni ca „planul Gigurtu" sau tendințele de tergiversare a „partidelor istorice".

Concluziile sînt pentru autor un prilej de a sublinia încă odată ideea de bază a studiului arătînd că lupta armată pentru înlăturarea fascismului au preconizat-o atît forțele de stînga conduse de P.C.R. cît și partidele burgheze — deosebiri existînd însă în privința căilor de realizare și a amplorii acestei lupte, fapt ce a făcut posibilă unirea tuturor forțelor antifasciste în august 1944.

Problemă cu profunde implicații de ordin nu numai economic dar și politic, datorită împrejurărilor în care s-a realizat și a consecințelor sale, *Politica industrială a puterii revoluționar democratice în perioada refacerii economice (decembrie 1946—decembrie 1947)* este analizată într-un documentat studiu de conf. univ. dr. Ilie Puia. Arătînd în introducere că problema refacerii economiei a deținut „un rol de prim plan" în programul P.C.R., că ea trebuia realizată în așa fel încît să creeze condițiile social-economice corespunzătoare trecerii la o nouă orînduire, autorul precizează că P.C.R. a respins vechea politică de dezvoltare cu „sprijinul" capitaliștilor străini arătînd oamenilor muncii că refacerea economică se poate realiza prin folosirea resurselor interne și cu acceptarea unor sacrificii grele dar temporare (p. 51).

În continuare se trece succint în revistă, argumentîndu-se cu cifre extrem de concludente, situația grea a economiei datorată războiului și jafului hitlerist. Cu toate acestea, se arată în studiu, datorită resurselor existente și a sprijinului popular, România a fost capabilă să asigure frontului antihitlerist o contribuție economică cifrată la peste un miliard dolari (valută 1938). În politica de refacere economică un rol important l-a jucat instaurarea guvernului revoluționar-democratic la 6 martie 1945, controlul muncitoresc în întreprinderi, crearea la 23 martie 1945 a Consiliului Interministerial Economic, transformat în noiembrie 1945 în Consiliul Superior al Economiei naționale care stabilea norme și totodată controla creditele și materiile prime acordate de stat întreprinderilor.

Autorul arată pe larg concepția P.C.R. privind refacerea economică, concepție afirmată la Conferința Națională din 1945 care avea în vedere dezvoltarea cu precădere a industriei și în cadrul ei nu numai a ramurilor existente, ci și a altora noi, a industriei grele îndeosebi, în antiteză cu cea a partidelor burgheze care puneau accentul în dezvoltarea economică pe dezvoltarea agriculturii. Concepția P.C.R., care s-a reflectat și în platforma program a Blocului Partidelor Democratice din 1946, a întrunit adeziunea largă a maselor în alegerile din noiembrie.

Întrîndu-se propriu-zis în conținutul studiului, cititorului îi sînt înfățișate și analizate principalele măsuri economice luate de guvern sub influența P.C.R. mai ales după alegerile din 1946, cînd Ministerul Industriei și Comerțului a fost preluat de un reprezentant al acestui partid. Din analizarea principalelor legi cu caracter economic, cum au fost instituirea controlului muncitoresc în întreprinderi, etatizarea Băncii Naționale (1946), legea reorganizării Ministerului Industriei și Comerțului (care devine principalul organism de stat de coordonare a activității economice), legea oficiilor industriale, stabilizarea monetară din 1947 (prin care se redresau finanțele statului), cititorul poate avea o imagine mai clară asupra situației economice a acelei perioade, poate înțelege mai bine evoluția procesului îndepărtării burgheziei tătărăsciene de forțele democratice conduse de P.C.R., de ce înlăturarea acestei grupări din guvern a fost o necesitate obiectivă impusă de evoluția procesului revoluționar.

În încheiere, utilizînd statistici convingătoare, autorul arată că la sfîrșitul anului 1947 situația economică se îmbunătățise în raport cu anii anteriori, producția industrială a crescut sensibil în unele ramuri apropiindu-se de producția anului 1938, de asemenea activitatea financiară și de comerț exterior, ceea ce confirmă justețea liniei adoptate de P.C.R., creînd premise favorabile trecerii la industrializarea socialistă în anii ce au urmat.

Situația celeilalte ramuri de bază a economiei, agricultura, în perioada revoluției populare, este prezentată în studiul lui Mihail Rusenescu *Date privind politica agrară a României (martie 1945—februarie 1949)* abordînd problemele agrare între reforma agrară (1945) și începutul cooperativizării (1949). După o succintă introducere în care se arată importanța pe care P.C.R. a acordat-o țărănimii încă de la crearea sa ca aliat firesc al clasei muncitoare se arată efortul partidului de a crea, după victoria de la 23 August, orga-

www.dacoromanica.ro

nizații de partid în mediul rural. Intrîndu-se în problemele de fond, o primă problemă abordată este reforma agrară din 23 martie. Se arată în detaliu înfăptuirea reformei pe cale revoluționară apoi legiferarea ei de către guvern, conținutul legii, ce terenuri au fost expropriate, problema inventarului viu și mort, pe ce criterii s-a făcut improprietărirea, problema plății către stat, plată care, remarcă autorul, era mai mult simbolică. Se relevă de asemenea cu justețe că comparativ cu reforma din 1921 aceasta s-a efectuat repede, fiind încheiată în aprilie 1948, și faptul că în urma acestei reforme a dispărut cea mai retrogradă clasă a societății — moșierimea. Se remarcă în continuare sprijinul pe care P.C.R., clasa muncitoare, organele de stat l-au acordat țărănimii în campania de însămînțări, pentru prevenirea sabotajelor, a speculei, pentru asigurarea utilajelor agricole, scutiri de impozite și acordări de credite, prin trecerea obligațiilor pe umerii țărănimii înstărite. Se subliniază în continuare importanța primului Congres al Frontului Plugarilor, a Conferinței Naționale a P.C.R. și a Platformei-Program a B.P.D. în vederea alegerilor pentru consolidarea poziției țărănimii și a alianței muncitorești-țărănești, a dezvoltării agriculturii.

Referindu-se la efectele secetei din 1946, sînt arătate măsurile luate de guvern pentru apărarea țărănimii de speculă, prin ajutorarea județelor din Moldova și Transilvania, grav afectate de secetă. Privind situația țărănimii în 1947, studiul prezintă politica de întărire a rîndurilor partidului și a influenței sale în lumea satelor, îngrădirea elementelor chiaburești, înlăturarea acestora din rîndurile Frontului Plugarilor, precum și legile votate de Parlament, prin care lucrările de reformă agrară erau declarate acte de guvernămînt și nu puteau fi atacate în justiție, și Legea pentru reglementarea circulației și stabilizarea regimului juridic al imobilelor agricole prin care acestea nu puteau fi vîndute decît cu autorizația Ministerului Agriculturii și Domeniilor, pentru a se evita fărămițarea proprietății țărănești si acapararea ei de către chiaburi. Sînt subliniate propunerile P.C.R. în vederea îmbunătățirii situației economice și financiare a țării, rolul și importanța cooperației țărănești și a celorlalte măsuri luate de stat pentru consolidarea gospodăriilor țărănești în cursul anului 1948, studiul încheindu-se cu menționarea cauzelor care au determinat trecerea la transformarea socialistă a agriculturii în 1949. Cele două anexe, tabelele, precum și numeroasele cifre utilizate în text întăresc argumentația autorului și valoarea studiului.

Urmărirea procesului revoluționar din primii ani ai revoluției democrat-populare prin intermediul legislației ne este propusă în continuare de studiul *Activitatea legislativă a primului guvern revoluționar-democratic, martie 1945—octombrie 1946*, semnat de Venera Teodorescu. După o prezentare succintă a Legii de reformă agrară, autoarea se oprește în detaliu asupra măsurilor legislative de democratizare și defascizare a organelor centrale și locale ale administrației de stat prin Legea 217 din martie 1945, denumită Legea pentru purificarea administrațiilor publice, care a fost prelungită și completată cu alte acte normative pînă în 1946, prin care, erau eliminate elementele fasciste, reacționare. Aceeași lege prevedea reintegrarea în funcții a persoanelor care au avut de suferit în anii dictaturii fasciste. Pe aceeași linie de defascizare a țării se înscriu și măsurile pentru pedepsirea criminalilor de război și a celor vinovați de dezastrul țării, prin crearea în aprilie 1945 a Tribunalului Poporului. Sînt urmărite măsurile de reorganizare a administrației centrale prin reorganizarea unor ministere (Asigurări Sociale, Externe, Război), contopirea și înființarea altora (Economie Națională, Comunicații și Lucrări Publice), precum și întărirea rolului de conducere al Primului ministru, măsuri ce vizau înlocuirea vechiului aparat de stat burghez cu altul de tip nou, alcătuit în cea mai mare parte prin reprezentanți ai clasei muncitoare și ai țărănimii, întărindu-se rolul conducător al P.C.R. în cadrul vieții politice. După o scurtă prezentare a legislației legată de retrocedarea nordului Transilvaniei din martie 1945, un amplu paragraf este consacrat legislației economice, urmărindu-se măsurile de încurajare a dezvoltării industriei, de refacere a ramurilor afectate de război (căi ferate, petrol), de trecere la producția de pace, de întărire a controlului de stat în economie, de înființare a Consiliului Superior al Economiei Naționale, pus sub conducerea unui reprezentant al P.C.R. Sînt înfățișate apoi legile din 2 mai 1945 prin care se urmăresc combaterea speculei și sabotajelor, precum și, legat de acestea, măsurile luate pentru îmbunătățirea nivelului de trai al populației, pentru dezvoltarea comerțului exterior, în domeniul fiscal unde s-a urmărit așezarea impozitelor pe principii democratice și creșterea veniturilor statului. Sînt urmărite și măsurile luate în vederea îmbunătățirii nivelului de trai (pensii, asigurări sociale), legislația în domeniul ideologic (înființarea Ministerului Propagandei), al cultelor învățămîntului, culturii și artei, cercetării științifice precum și cea legată de aplicarea convenției de armistițiu și plata despăgubirilor de război către U.R.S.S. În încheiere ne sînt prezentate evenimentele legate de așa-zisa „grevă regală", legislația din această perioadă și legea electorală pe baza căreia s-au desfășurat alegerile în 1946. Concluzia care se impune după parcurgerea studiului este că legislația guvernului Groza în primii doi ani

www.dacoromanica.ro

al existenței sale a asigurat punerea în fapt a programului de democratizare a țării elaborat de forțele democratice conduse de P.C.R., creînd în acest fel premisele trecerii la orînduirea socialistă.

Condițiile care au pregătit actul de la 30 decembrie 1947 sînt analizate de studiul prof. univ. dr. Aron Petric *Premisele proclamării Republicii în România*. Se remarcă în primul rînd, din parcurgerea materialului realismul politic și supletea de care a dat dovadă P.C.R. în raporturile cu monarhia în perioada pregătirii insurecției, în lunile ce au urmat acesteia, în politica de alianță și în lupta pentru instaurarea guvernului revoluționar-democratic la 6 martie 1945. Aceeași suplețe se remarcă din nou în condițiile accentuării contradicțiilor dintre P.C.R. și monarhie (greva regală), cînd P.C.R a continuat colaborarea cu monarhia pentru a nu permite relizarea unui bloc al reacțiunii în frunte cu aceasta. Este subliniată lovitura dată planurilor regelui de hotărîrea Conferinței de la Moscova prin care Anglia și Statele Unite au recunoscut guvernul Groza, decizie în urma căreia regele a capitulat fără condiții. O lovitură și mai puternică a fost pentru monarhie rezultatul alegerilor din noiembrie 1946 încheiate cu victoria forțelor democratice, ce a însemnat consolidarea pe plan politic a poziției acestora și un act cu profunde consecințe pe plan economic. Pe plan politic, consolidarea forțelor democratice s-a reflectat și prin dispariția partidelor istorice din viața politică și eliminarea din guvern, după repetatele sale încercări de a stăvili transformările revoluționare, a grupării tătăresciene. În aceste condiții, contradicția dintre vechea formă de guvernare, monarhia, și conținutul nou revoluționar al puterii, conchide autorul, a determinat în mod firesc evenimentele din 1947. Convingîndu-se că nu poate primi sprijinul scontat din exterior, regele, după o scurtă încercare de rezistență, se înclină în fața voinței poporului român, avînd loc acel „divorț decent și elegant" preconizat de P.C.R., care a căutat și reușit, datorită tacticii adoptate, să evite o confruntare violentă, ceea ce în condițiile respective ar fi dăunat prestigiului internațional al țării. Instaurarea Republicii — arată în încheierea analizei sale Aron Petric — a asigurat cadrul propice dezvoltării procesului revoluționar într-o nouă etapă superioară calitativ, etapa revoluției și construcției socialiste.

Succesele obținute de poporul român sub conducerea P.C.R. în făurirea socialismului formează obiectul studiului *Partidul Comunist — conducătorul poporului român în revoluția și construcția socialistă 1948—1965*, semnat de conf. univ. dr. Gheorghe I. Ioniță. Reliefarea rolului conducător al partidului în anii socialismului înseamnă în același timp trecerea în revistă a principalelor momente ale istoriei socialiste a țării. Sînt prezentate în mod cronologic și în același timp sintetic, avîndu-se în vedere spațiul, utilizîndu-se pe larg documentele de partid și lucrările tratînd problemele acestei perioade, principalele evenimente ale perioadei 1948—1965 începînd cu făurirea Partidului Unic Muncitoresc la istoricul Congres din februarie 1948 ale cărui documente și hotăriri sînt prezentate pe larg. Se arată în continuare importanța actului naționalizării, a începutului procesului de cooperativizare pentru făurirea bazei economice a socialismului, bază a cărei consolidare este urmărită în paragraful următor, în care se subliniază importanța congreselor al VII-lea din 1955 și al VIII-lea din 1960 ale P.C.R. în dezvoltarea social-economică a țării. Autorul se oprește de asemenea cu analiza sa și asupra momentului aprilie 1962, încheierea cooperativizării, ceea ce a însemnat victoria relațiilor de producție socialiste în întreaga economie.

În continuare, studiul ne prezintă transformările pe care preluarea întregii puteri politice de către masele populare le-a avut în structura aparatului de stat, știindu-se importanța creării în 1948 a Marii Adunări Naționale care a devenit organul suprem al puterii de stat, a noilor organe locale ale puterii, a celor economice, juridice, de apărare a cuceririlor revoluționare ale poporului (Miliția, Securitatea), economice, științifice (reorganizarea Academiei Române), semnificația adoptării noii constituții socialiste a țării.

Succesele obținute de poporul român sub conducerea P.C.R. pe plan economic și politic s-au reflectat cu pregnanță în creșterea nivelului de trai al maselor, cu înflorirea științei și culturii, aspecte pe care autorul le înfățișează pe larg în studiu, argumentîndu-se expunerea cu numeroase date statistice. Rolul conducător al P.C.R. în anii socialismului victorios, politica sa justă profund umanistă sînt bine reliefate și de paragraful care urmează, care tratează rezolvarea în spirit marxist-leninist a problemei naționale. Arătîndu-se că frăția dintre poporul român și naționalitățile conlocuitoare are vechi rădăcini istorice în lupta comună împotriva exploatării, în material se relevă că în anii noștri naționalitățile conlocuitoare se bucură de aceleași drepturi cu poporul român, consfințite în Constituția țării cum o dovedesc înseși principiile și compoziția P.C.R. Urmează un amplu paragraf consacrat vieții interne de partid care urmărește evoluția partidului comunist în această perioadă relevînd permanenta sa preocupare pentru întărirea unității și coeziunii sale interne, organizatorice și politico-ideologice, întărirea legăturii sale cu masele, elemente ce i-au permis consolidarea poziției sale de forță politică conducătoare și depășirea unor greutăți

www.dacoromanica.ro

inerente în practica fiecărui partid, amintite în analiza sa de autor. Amplele transformări petrecute în anii socialismului au determinat de asemenea schimbări profunde în structura socială a României prin lichidarea definitivă a exploatării, prin creşterea ponderii clasei muncitoare, prin consolidarea alianţei ei cu ţărănimea şi intelectualitatea şi care sînt studiate în continuare. Prezentîndu-se raporturile cu mişcarea comunistă internaţională în perioada studiată, se face o amplă analiză a hotărîrilor Plenarei C.C. al P.C.R. din aprilie 1964 — document fundamental în stabilirea unor principii juste în relaţiile dintre partidele comuniste şi muncitoreşti care stau şi astăzi la baza raporturilor partidului nostru cu alte partide comuniste şi muncitoreşti. Apreciind încă o dată analiza autorului care a reliefat în mod convingător rolul conducător al P.C.R. în anii socialismului considerăm că această perioadă va trebui aprofundată în viitor avîndu-se în vedere importanţa evenimentelor perioadei pentru evoluţia ulterioară a României.

În încheiere ne permitem să remarcăm că ar fi fost de dorit ca studiile să fie însoţite de un rezumat într-o limbă străină de circulaţie universală ce ar fi facilitat consultarea lor de specialiştii străini ai acestei perioade şi absenţa unor rubrici de recenzii, note, revista revistelor pe care le întîlnim în publicaţiile similare cu profil de istorie medie şi modernă,ale institutului cît şi în Analele Institutelor de la Iaşi şi Cluj-Napoca.

Apreciind încă o dată acest volum ca o reală contribuţie la aprofundarea şi relevarea a noi faţete ale procesului revoluţionar în România, aşteptăm cu interes viitoarele volume ale acestei serii.

Mihai Opriţescu

MIHAIL MACREA, *De la Burebista la Dicia postromînă. Repere pentru o permanenţă istorică (Studiu introductiv, ediţie îngrijită, note,comentarii şi indice* de Mihai Bărbulescu),Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1978, 321 p.

Prezenta culegere de studii selectate din numeroasele lucrări ale regretatului istoric Mihail Macrea, se înscrie pe drept cuvînt în rîndul acelor cărţi „care şi-au dovedit perenitatea şi constituie bunuri cîştigate definitiv pentru cunoaşterea trecutului" istoric al poporului român (p. 7). Profesorul universitar Mihail Macrea, „unul din cei mai buni cunoscători ai epocii romane în Dacia" (p. 7), a lăsat ca moştenire ştiinţifică opere ale căror concluzii — la care a ajuns în urma unor îndelungi şi minuţioase cercetări — s-au înscris definitiv în literatura de specialitate din România şi în cea de peste hotare. Nu puţine din lucrările sale sînt nu numai contribuţii la cunoaşterea Daciei traiane, ci în acelaşi timp sînt aporturi româneşti referitoare la cunoaşterea cu mai multă aprofunzime a unor fapte şi evenimente de largă rezonanţă pentru întreaga lume romană.

Selecţia articolelor inserate în acest volum, e precedată de o foarte binevenită prezentare exhaustivă a activităţii ştiinţifice, din nefericire brusc întrerupte prin dispariţia din viaţă a preţuitului dascăl al „Almei mater" din Cluj-Napoca. Cu fin discernămînt, autorul capitolului, reliefează elementele cele mai caracteristice ale omului de ştiinţă ridicat din popor, care nici un moment n-a uitat acest fapt, şi în consecinţă a muncit fără preget pe ogorul istoriei româneşti. Se arată că esenţa activităţii sale consta din „a învăţa pe alţii, a studia şi a publica rezultatele investigaţiilor" (p. 12), iar în prelegerile de la catedră se străduia nu numai să satisfacă necesitatea unei informări generale ci „să arunce şi sămînţa curiozităţii ştiinţifice" (p. 13).

Deşi format ca istoric în perioada interbelică, Mihail Macrea s-a angajat plenar alături de întregul popor în munca de făurire a unei Românii eliberate de exploatare şi stăpînă pe destinele sale. Membru al Partidului Comunist Român, Mihail Macrea s-a dedicat cu tot elanul şi puterea de muncă spre abordarea de pe poziţiile istoriografiei materialist-dialectice marxiste, a acelor subiecte şi teme care erau reclamate cu cea mai stringentă necesitate: continuitatea dacică şi daco-romană la nordul Dunării inferioare. În acest sens sînt semnificative următoarele rînduri consemnate la p. 16: „Trei chestiuni ne-au preocupat îndeosebi: a) *Cunoaşterea istoriei dacilor*, mai ales în ultima perioadă a independenţei lor insistînd asupra istoriei statului dac de la Burebista la Decebal; b) *Continuitatea dacilor în epoca romană* şi aportul lor la alcătuirea romanităţii din nordul Dunării, şi c) *Soarta populaţiei dacoromane după părăsirea Daciei* de către Aurelian ... Nu e greu de observat că preocupările noastre merg pe făgaşul vechii tradiţii deschise de corifeii Şcolii Ardelene: Samuil Micu-Clain, Gheorghe Şincai şi Petru Maior. Abordate cu puteri şi mijloace moderne, frămîntările înaintaşilor noştri au dobîndit aspecte noi şi interesante".

www.dacoromanica.ro

Asemenea majorității lucrărilor elaborate de Mihail Macrea, și volumul *Viața în Dacia romană* evidențiază acribia autorului, nesecata sa dorință de a utiliza un complex de izvoare arheologice, epigrafice, literare pe baza cărora să tragă concluzii pe deplin verificate, care realmente să reflecte realitatea istorică ce intenționa să o prezinte. „Carte bazată pe rezultatele cercetării, *Viața în Dacia romană* este, la rîndul ei, generatoare de noi cercetări" fiindcă în fiecare problemă ce încă n-a fost pe deplin elucidată autorul a lăsat subiectul deschis, fără a impune o soluționare insuficient probată".

Deceniul care s-a scurs de la încetarea sa din viață a dovedit pe deplin că drumul străbătut în știința istoriei de către Mihail Macrea ducea către problematica ridicată astăzi cu acuitate în fața celor ce descifrează tainele trecutului păminturilor și societăți umane din aria carpato-danubiano-pontică. Dovada cea mai bună o avem în însuși faptul că această culegere de articole în considerabilă parte deja publicate văd din nou lumina tiparului.

Studiile propriu-zise sînt precedate de o „Bibliografie Mihail Macrea (1932—1976) (p. 31—34), o „Notă asupra ediției" (p. 5—36) și un tabel de „Abrevieri".

Primul material este „Burebista și celții de la Dunărea de mijloc", apărut în anul 1956, reluat mai apoi în *Dacia* din anul 1958. Pe lîngă bogăția de date pe care le analizează cu discernămînt și ochi critic, a căutat să aducă puncte de vedere inedite, bazat pe izvoarele literare coroborate cu rezultatele cercetărilor arheologice. Prin dovezi clare, alese cu subtilitate de cunoscător, îl combate pe Ándras Alföldi, care interpretînd într-un mod „sui generis" relatările istoricilor antici despre Burebista, a încercat să stabilească o altă cronologie în privința domniei întemeietorului statului geto-dac nord-dunărean. Dar chiar și în polemică Mihail Macrea se dovedea foarte prudent în ceea ce afirma. Iată un exemplu. „În sfîrșit — conchide M. Macrea (n.n.) — credem că tabloul circulației monetare înfățișat de A. Alföldi prezintă unele incogruențe, care îl fac în parte neverosimil istoricește, de aceea fără a avea pretenția de a da soluții definitive, ne permitem să facem unele observații și să expunem în cîteva cuvinte unele puncte de vedere proprii în problema circulației monetare la Dunărea de mijloc pe la jumătatea sec. I t.e.n." (p. 54). Deosebit de interesantă este observația că „singurul moment politic care poate explica prezența monedelor pontice în cetățile dacice este domnia lui Burebista, care a stăpînit efectiv orașele grecești de la Pontul Euxin" (p. 56), concluzie extrem de prețioasă căreia timpul nu i-a știrbit cu nimic valabilitatea.

Așa cum se arată chiar în titlul celui de-al doilea studiu, „Introducere inedită la *Viața în Dacia romană*", acest material vede pentru întîia dată lumina tiparului. La prima impresie ar fi un semn de nedumerire pentru cititor, pentru ce a fost necesară publicarea unei introduceri, la care însuși autorul a renunțat. Dar parcurgînd acest text reise faptul că el reprezintă o înmănunchere foarte concisă a concepțiilor profesorului Mihail Macrea cu privire la o epocă atît de importantă în istoria poporului nostru cum a fost perioada romană. El nu s-a lăsat „furat" în studiul său de multitudinea vestigiilor romane din Dacia, ci a păstrat în permanență o organică legătură cu vechiul fond autohton al populației și civilizației geto-dace, fără de care nici un istoric nu poate explica logic și obiectiv geneza poporului român. De asemenea el nu s-a hazardat în false presupuneri, care să conducă la concluzii exagerate, fără o bază științifică, numai de dragul emiterii unor ipoteze „originale". Iată cum formulează autorul însuși acest mod de a trata problemele de istorie. „Este de prisos să ne întrebăm astăzi cum s-ar fi dezvoltat civilizația și cultura dacilor dacă nu ar fi intervenit războaiele cu romanii și care ar fi fost soarta daco-geților, poporul cel mai numeros, mai puternic și mai avansat pe scara progresului și a culturii din ținutul carpato-dunărean pînă în Pontul Euxin, Marea Neagră de astăzi, în raport cu celelalte populații din antichitate de la nordul Dunării. Asemenea întrebări nu pot duce decît la speculații inutile și neinteresante din punct de vedere istoric. E destul poate deocamdată să asigur pe cititor că nici cucerirea Daciei de către romani nu s-a produs la întîmplare, fără cauze sau antecedente numeroase, adînc înfipte în împrejurările și întîmplările vremurilor care premerg cu mult importantul eveniment pe care îl discutăm...". Credem că acest pe cît de succint pe atît de plin de miez pasaj, nu mai necesită nici un comentariu.

„Exercitus Daciae Porolissensis et quelques considerations sur l'organisation de la Daciae Romaine", cel de-al treilea studiu al culegerii, cu toate că prin descoperirea celei de-a doua diplome militare de la Gherla, apărută în anul 1971, data constituirii Daciei Porolissensis nu mai corespunde cu aceea propusă de Mihail Macrea, este un exemplu de muncă tenace și minuțioasă studiere a mărturiilor arheologice pe care le avea la îndemînă. Numeroase din datele articolului își păstrează totuși valabilitatea și utilitatea, așa cum de exemplu este, printre altele, tabloul trupelor auxiliare ale armatei Daciei Porolissensis (p. 79), precum și stabilirea numărului de 13 000 de ostași ce erau dislocați în această provincie.

Neobosita muncă de căutare a urmelor materiale doveditoare ale continuității dacice în perioada romană a dat fructuoase roade.

www.dacoromanica.ro

Săpăturile castrului roman de la Rîșnov au conferit un monument epigrafic în al cărui text era menționată localitatea Cumidava. Studiul efectuat de Mihail Macrea pe temeiul acestei inscripții i-a adus autorului premiul „Pârvan" pe anul 1944. Și în acest caz chiar dacă interpretarea conținutului epigrafei rîșnovene a suferit în decursul timpului o serie de modificări, a rămas ca bun științific definitiv cîștigat atestarea localității cu nume dacic, Cumidava, și desigur și a populației autohtone fără de care perpetuarea străvechii denumiri a așezării n-ar mai fi avut sens pentru epoca romană.

Un veritabil exemplu de studiere a textului unui monument antic, îl constituie cel de-al cincilea articol cuprins în volumul aici în discuție, intitulat succint „Apollo Parthicus". Inscripția provenită de la Potaissa, dedicată divinității Apollo Parthicus a constituit subiectul unei comunicări susținute de eminentul istoric clujean la Congresul Internațional de Epigrafie greacă și latină, manifestare ce a avut loc în anul 1967 la Cambridge. Articolul, care a văzut lumina tiparului în prestigioasa publicație „Acta of the Fifth International Congress of Greek and Latin Epigraphy, Cambridge, 1967", apărută în anul 1971 la Oxford, e poate cea mai concludentă dovadă a exigenței cu care Mihail Macrea își alegea subiectele pe care intenționa să le dezbată în foruri savante internaționale. Pe lîngă faptul că s-a prezentat cu o noutate în epigrafie — epitetul de Parthicus fiind unicat în inscripții — analiza de înaltă probitate profesională a datelor pe care le conține textul altarului votiv, e o contribuție istorică românească de real prestigiu în fața străinătății.

Tot cu prilejul unei manifestări științifice peste hotare, și anume la Budapesta, în anul 1959, a susținut și comunicarea apărută ulterior în periodicele românești „Dacia" și „Apulum", sub titlul „Cultul lui Sabasius la Apulum și în Dacia". Într-o expunere cursivă și deosebit de documentată a adus în fața cercetătorilor prezenți la întrunirea științifică budapestană, un subiect specios ca acela al manifestărilor, rare în Dacia, a cultului tracofrigian al lui Sabasius. Întregul expozeu este în fapt, cum bine remarcă Mihai Bărbulescu, „o monografie a cultului pentru provincia traiană" (p. 231). Solidul raționament constituit de Mihail Macrea își păstrează și acum caracterul științific și veridicitatea, iar concluzia că acest cult al lui Sabasius a fost introdus în Dacia nu direct din zonele de formare, ci prin filieră romană, este valabilă și pentru modul de răspîndire a altor credințe, aici în provincia carpato-dunăreană.

În aceeași paletă a preocupărilor de investigare a unui sector deosebit de dificil, cum este acela al credințelor și cultelor practicate în Dacia romană, se înscrie și studiul „Cultele germanice în Dacia". Pe lîngă amănuntul că și acest material se ridică la valoarea unei monografii, mai are meritul de a fi cea dintîi lucrare și „încercare de a înmănunchia dovezile asupra credințelor de origine celto-germanică suprinse în Dacia" (p. 232). În acest studiu enunță într-un pasaj o apreciere cu totul deosebită în privința desfășurării procesului de romanizare a masei geto-dacilor : „... încadrată în imperiu într-o epocă relativ tîrzie, și în orice caz într-o perioadă cînd forța de expansiune, civilizatoare, și puterea de asimilare a acestuia ajunsese la o dezvoltare maximă, în locul unui proces lent de romanizare, cum s-a întîmplat în provinciile cîștigate mai devreme, în Dacia are loc o transformare rapidă și profundă atît în domeniul civilizației materiale, cît și în sfera manifestărilor de ordin spiritual. E o înlocuire bruscă a unor stări de lucruri în bună parte patriarhale cu forme noi de viață, materiale și spirituale, comune lumii romane" (p. 126).

Vastele cunoștințe numismatice — această știință auxiliară fiind îndrăgită de Mihail Macrea încă din anii de liceu — le-a pus tot în slujba descifrării istoriei Daciei romane. Încă din anul 1936, se prezentase cu o comunicare la cel de-al IV-lea Congres Național de Numismatică și Arheologie, intitulată „Personificările Daciei în arta și pe monedele romane". Și acest material face parte din începuturile de drum în studierea respectivei teme în istoriografia românească. Comunicarea n-a dat-o publicității, cu siguranță, datorită exigenței pe care o manifesta pentru fiecare rînd încredințat tiparului. Deplin conștient că un atare subiect necesită o foarte îndelungată investigație în labirintul artei antice din întregul imperiu roman, n-a considerat nici cînd că a adunat o documentație îndeajuns de edificatoare pentru o lucrare care să fie tipărită. Intenția de a desfășura în continuare acest studiu răzbate din următoarea constatare : „Un studiu special al personificărilor Daciei, așa precum el există pentru Britannia de exemplu, nu s-a făcut încă, căci noi peste tot, deși foarte săraci în izvoare literare privitoare la istoria antică a ținutului nostru, am neglijat posibilitățile de informație pe care ni le poate oferi arta antică. ... Cele ce urmează trebuie înțelese ca o încercare de prezentare cronologică *foarte sumară* (sublinierea noastră) a felului cum poporul dac și provincia Dacia se oglindesc în ochii artistului roman îmbrăcînd forma unor personificări". Apreciind că această primă prezentare a subiectului era sumară, Mihail Macrea lasă să se înțeleagă că pînă la definitivarea lucrării rămîn încă multe aspecte de investigat și de studiat.

Utilizarea argumentelor de natură numismatică în probleme de istorie de cel mai mare

www.dacoromanica.ro

interes și de dificultate a studiului lor, putem spune că era o adevărată predilecție a profesorului Mihail Macrea. Realizările sale în acest domeniu au fost cu totul remarcabile, fiindu-i recunoscută chiar de pe atunci, probitatea științifică și documentarea făcută cu o de-a dreptul pasionantă meticulozitate. Astfel studiului „Monedele și părăsirea Daciei" i s-a conferit premiul „Pârvan" pe anul 1941, înscriindu-se în lotul puținelor lucrări de la aceea dată care se încumetau să abordeze o temă atît de controversată cum este aceea a părăsirii provinciei Dacia de către autoritățile și armata romană. Ne asociem și noi părerilor exprimate de îngrijitorul ediției Mihai Bărbulescu, care spune în capitolul „Comentarii": „Prin Monedele și părăsirea Daciei" M. Macrea a făcut dovada calităților sale de istoric în primul rînd, care reușește să tălmăcească în limbajul istoriei informațiile oferite de o disciplină auxiliară" (p. 233).

Conștient că „în controversa aceasta, o lămurire de la izvoarele literare antice nu se mai poate aștepta... cercetările au fost și trebuie și pe mai departe îndreptate spre altă categorie de izvoare..." (p. 168), profesorul clujean s-a dedicat căutării de informații în vestigiile de natură numismatică. Și în această privință îl putem considera un precursor, deoarece argumentul de natură numismatică era prea puțin utilizat în discuțiile referitoare la condițiile în care s-a săvîrșit actul politic-militar-administrativ al retragerii romane la sud de Dunăre. Mihail Macrea a încercat cu succes să aducă în balanța ideilor că Dacia n-a fost părăsită de autoritățile imperiale înainte de împăratul Aurelian, și mai ales că evacuarea „n-a fost completă și că orice urmă de viață romană s-a stins în nordul Dunării..." (p. 168), un argument de natură „economică", și anume persistența circulației monetare.

Arătînd în cuprinsul studiului său că „faptul istoric în aparență de mică însemnătate — e vorba de părăsirea Daciei (n.n.) — depășește cadrul secundar al unui capitol oarecare din istoria imperiului roman și cîștigă o importantă excepțională pentru evoluția romanismului din răsăritul Europei și pentru procesul de formare a poporului românesc...", Mihail Macrea acordă mult credit dovezilor de natură numismatică. Pornește în căutările sale de la prezumția că pînă la momentul respectiv nu s-a ținut seama de „totalitatea descoperirilor monetare din cuprinsul Daciei, nici de indicațiile celorlalte izvoare de informație, mai ales de materialul arheologic și inscripții. Apoi s-a înțeles greșit, de cele mai multe ori, semnificația istorică a îngropării tezaurelor, s-au tras concluzii pripite prin descoperirile întîmplătoare de monede, iar judecarea circulației monetare, cam anemică în cele două decenii care au precedat părăsirea, nu s-a avut în vedere și cunoscuta criză monetară, care tocmai în acest timp se face mai simțită în întreg imperiul, provocînd o gravă perturbare a vieții economice" (p. 170), propunîndu-și să lucreze după noi principii. Sarcina ce socoate a-i reveni o enunță în următoarea frază: „...o punere din nou în discuție a tuturor acestor descoperiri, mai vechi și mai noi, atît a celor care datează înainte de Aurelian, cît și a celor din epoca constantiniană, și o nouă interpretare a lor, de acord cu celelalte izvoare istorice și arheologice, a devenit necesară" (p. 170).

Deosebit de interesante sînt concluziile la care a ajuns în acest studiu, cu privire la compoziția tezaurelor monetare și la ceea ce se poate deduce din tipurile de monede prezente în respectivele fonduri numismatice. El pledează ferm și convingător că tezaurizarea s-a făcut de către populația autohtonă. Dar iată chiar aprecierea autorului citat: „Prin urmare avem o serie de tezaure, atît în Banat cît și în Transilvania, compuse parte din monede anterioare părăsirii Daciei, uneori începînd chiar cu cele republicane, parte din monede ale secolului IV și mai tîrzii. Putem oare presupune că ele ar fi fost strînse și îngropate de goți sau de alți barbari, care abia veniți vor pleca în curînd mai departe, cedînd locul altora? Hotărît nu. Aceste tezaure nu au putut fi îngropate decît de populația care de veacuri locuia pe același pămînt" (p. 192).

Animat de dorința de a face lumină în cele mai controversate aspecte din istoria Daciei, n-a neglijat nici studierea elementelor care pledau în favoarea continuității dacoromane pe parcursul secolelor ce au urmat retragerii aureliene. Articolul „Une nouvelle inscription latine de Dacie datant du IV-e siècle" exemplifică aceste preocupări. Pornind de la binecunoscutul text de pe fibula fragmentară de la Micia (comuna Vețel, județul Hunedoara), *Qvarline vivas*, întreprinde o veritabilă trecere în revistă a argumentelor arheologice existente la acea oră, care demonstrau că respectiva localitate antică română nu și-a încetat existența în preajma retragerii din provincia nord-dunăreană a autorităților și instituțiilor imperiului. Am avut prilejul de a constata prin săpăturile arheologice întreprinse la Micia — făcînd parte din colectivul de cercetare a muzeului din Deva, și mai apoi al Muzeului de Istorie al Republicii Socialiste România, că cele spuse de Mihail Macrea în legătură cu rolul și durata în timp a acestei localități de pe valea Mureșului mijlociu, au fost confirmate și întregite de rezultatele cercetărilor sistematice. Într-adevăr Micia, înfloritorul tîrg din secolul al III-lea a dăinuit pe parcursul secolului al IV-lea, iar descoperirile monetare reprezintă

www.dacoromanica.ro

unul dintre cele mai elocvente dovezi ale acestui fapt.

Studiul care încheie volumul se referă şi el la un subiect corelat de continuitatea dacoromană în Dacia, persistenţă oglindită de cele mai vechi vestigii creştine de la miazănoapte de Dunăre. „A propos de quelques découvertes chrétiennes en Dacie", aduce în discuţie o serie de piese paleocreştine sau numai considerate ca atare. Legăturile de natură spirituală cu lumea romană au persistat şi după anul 271, altfel nu s-ar putea explica răspîndirea noii credinţe în afara fruntariilor imperiului. Cei ce au aderat la creştinismul incipient nu erau alţii decît masa băştinaşilor care au păstrat prin timp atît legăturile economice cît şi cele spirituale cu lumea romană. Şi în acest caz descoperirile arheologice făcute în ultimul deceniu au confirmat în liniile sale generale, „concluziile din partea finală a studiului... ce formează asupra situaţiei noi credinţe din secolul al IV-lea un tablou veridic" (p. 234).

Cuvinte de laudă se cuvin şi îngrijitorului ediţiei, Mihai Bărbulescu, care a depus stăruitoare eforturi în editarea acestei deosebit de interesante treceri în revistă a activităţii prodigioase în domeniul istoriei, desfăşurate de Mihail Macrea. Pe lîngă faptul că a reuşit pe deplin să aleagă cele mai reprezentative dintre studiile regretatului dascăl şi cercetător, lucrări care să cuprindă întreaga sferă a preocupărilor sale în cercetarea istoriei patriei şi poporului român, el (M. Bărbulescu, n.n.) a avut meritoria idee de a aduce, acolo unde a fost cazul, corectivele şi actualizările necesare şi inerente. Însă aceste completări, care nu alterează şi nu pun în umbră cu nimic personalitatea ştiinţifică a distinsului om de ştiinţă, au fost atît de discret inserate, încît sînt organic aparţinătoare textului propriu-zis, şi lăsînd agreabila impresie că ele ar aparţine autorului însuşi, făcîndu-ne să uităm pentru o clipă că nu se mai află la masa-i de lucru. Este şi acest fapt — chiar dacă ne dezlipeşte pentru cîteva momente de realitate — un merit al harnicului şi în aceiaşi timp discretului, îngrijitor al ediţiei.

„Comentariile" (p. 228—234) au fost elaborate în cea mai strictă grijă faţă de ideile *viabile* ale operei lui Mihail Macrea, aducînd în faţa cititorului chintesenţa fiecăruia dintre studiile cuprinse în volum. Bibliografia şi trimiterile la lucrări apărute în intervalul de timp ce a trecut de la tipărirea acestora, bogată şi precisă fac din acest volum un îndoit instrument de lucru : 1) însumează cele mai importante dintre studiile elaborate de Mihail Macrea, ce sînt răspîndite în diferite publicaţii, din care unele sînt destul de dificil de procurat la ora actuală, şi 2) aduce în completare cele mai recente lucrări şi date referitoare la o problematică deosebit de actuală — continuitatea geto-dacă şi daco-romană în spaţiul de formare a poporului şi a limbii române. Foarte util este şi indicele denumirilor care este divizat pe termeni de geografie, nume de populaţii, denumiri de persoane, unităţi militare, religie şi divinităţi. Astfel „divizat", indicele facilitează foarte mult utilizarea ca instrument de lucru a volumului. „Îndreptările", ce conţin erorile de tipar, inerente într-o lucrare indiferent de profilul său, sînt uşor de introdus în text de către fiecare cititor, aşa că nu e cazul de a le mai comenta.

În concluzie, volumul intitulat *De la Burebista la Dacia postromană* pe care poate „autorul însuşi l-ar fi găsit potrivit pentru un asemenea volum" (p. 30), se situează între lucrările binevenite în biblioteca specialistului dar şi în aceea a iubitorilor istoriei patriei noastre. El pune în evidenţă viaţa şi idealurile unuia dintre istoricii români a cărui operă a fost dedicată în întregime în apărarea adevărului istoric, întru dovedirea autohtonismului mai mult decît bimilenar al locuitorilor de azi de pe cuprinsul României socialiste.

Liviu Mărghitan

HRISTO M. DANOV, *Tracia antică*, Cercetări asupra teritoriilor trace de la sud de Dunăre, pînă la ţărmurile egeice, de la sfîrşitul secolului al IX-lea şi pînă la sfîrşitul secolului al III-lea î.e.n. Traducere de prof. univ. dr. Constantin Velichi. Prefaţă de prof. univ. dr. doc. Radu Vulpe, Edit. ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1976, 491. p.

Versiunea românească a cărţii lui H. Danov *Drevna Thrakiya*, apărută la Sofia în 1969, poate fi considerată ca o nouă ediţie, întocmai ca şi versiunea în limba germană, *Altthrakien* (Gruyter, Berlin—New York, 1976). Autorul a introdus în aparatul critic al acestei ediţii numeroase date bibliografice, de dată mai recentă, iar profesorul Radu Vulpe, care a îngrijit ediţia românească, a adăugat titluri selecţionate din publicaţiile româneşti de specialitate. Din prezentarea cărţii, semnată de acelaşi istoric român, reiese că acest volum va fi urmat de un altul, destinat să continue istoria vechii Tracii de la finele sec. al III-lea

www.dacoromanica.ro

î.e.n. pînă la sfîrșitul dominației romane. Dacă acest prim volum interesează istoria noastră veche — este vorba printre altele de cetățile pontice și de relațiile stabilite cu populația tracă din hinterlandul lor — desigur, volumul al doilea, a cărui apariție o așteptăm, va aduce contribuții mai substanțiale încă în acest domeniu.

Notăm ca un fapt semnificativ că volumul poartă titlul *Tracia antică* și nu *Istoria Traciei antice*. Într-adevăr, sinteza istorică realizată de H. Danov reprezintă laolaltă un eseu critic asupra istoriografiei privind ramurile tracilor stabiliți în Europa, o expunere asupra numeroaselor și dificilelor probleme ridicate de o nouă disciplină istorică, oficial denumită în ultima vreme „tracologie", precum și o exegeză istorică propriu-zisă, referitoare la datele și evenimentele cunoscute.

Pentru a atinge acest țel, deosebit de ambițios, autorul a consultat vreme îndelungată o imensă bibliografie, bulgară și străină, românească inclusiv, și a stabilit contacte directe cu oameni de specialitate din domenii diferite: etnografie, arheologie, lingvistică, numismatică, epigrafie etc. Cercetarea bibliografică i-a dovedit că afară de marile articole apărute în enciclopedii (ca de pildă THRAKE, articol semnat de B. Lenk, A. Betz, W. Brandenstein, E. Oberhummer în Real-Encyclopädie Pauly-Wissowa, VI A) sau contribuțiile la Istoriile Generale ale lumii antice (cum ar fi capitolul semnat de G. Kazarov în Cambridge Ancient History VIII, 1930), lucrări de sinteză de tipul celei pe care o plănuia nu existau încă. Cîteva lucrări generale despre Tracia, editate în Occident, prezentau atît lacune întinse în privința bibliografiei scrisă în limbi slave sau în limba română cît și interpretări discutabile, pe care autorul nu putea în nici un caz să le accepte, dar nici să le treacă cu vederea. Este cazul cărții lui Joachim Wiesner, *Die Thraker. Studien zu einem versunkenen Volke des Balkanraumes*, Stuttgart, 1963. În plus, unele din aceste lucrări se dovedeau depășite de stadiul actual al cercetării.

Proiectul lucrării pe care se pregătea s-o scrie profesorul sofiot nu era nici el scutit de mari dificultăți, dacă ținem seama că un specialist, oricît de erudit, în istorie veche nu poate fi totodată etnograf, arheolog, lingvist, numismat, epigrafist și așa mai departe. Autorul s-a văzut deci nevoit să consulte studii diferite și să opteze pentru anumite concluzii, ceea ce, în mod firesc, face ca unele din rezultatele la care a ajuns să devină vulnerabile, apte de a fi criticate din partea acelora care nu sînt de acord cu soluția adoptată. Era deci necesar ca pe plan conceptual autorul să se oprească cu fermitate la un anumit punct de vedere și să repună în discuție alte puncte de vedere care au stîrnit polemică de idei. Un exemplu în acest sens îl constituie paginile scrise despre datarea frescei de la Kazanlîk (cap. V, p. 423 și urm.). Pe de altă parte, metoda adoptată îi permite să facă o investigație aprofundată, cu alte cuvinte să nu se mărginească la un singur domeniu de investigație, ci în spiritul celei mai bune tradiții a materialismului dialectic să încerce a corobora datele obținute.

Lucrarea începe printr-un vast expozeu critic al izvoarelor actuale despre istoria vechii Tracii (p. 17—112). Cercetarea propriu-zisă, prin cei dintîi capitol intitulat *Evoluția social economică și politică a neamurilor trace antice din epoca lui Homer pînă la apariția regatului odris*. Acest amplu capitol se bazează pe o documentație variată, arheologică în primul rînd. Comparat cu textul capitolului respectiv din ediția bulgară, cel în limba română adaugă detalii despre istoria „prototracilor", nume convențional acordat populațiilor migratoare care au pătruns pe teritoriul Peninsulei balcanice în a doua jumătate a mileniului III î.e.n. Tot aici sînt integrate și unele observații interesante despre raporturile dintre aceste ramuri tracice și triburile grecilor de nord-vest, împinse spre Propontida la sfîrșitul mileniului III de mișcări migratorii care în mileniul II au dus la așezarea acestor triburi în nordul actualei Grecii. Al doilea capitol este consacrat colonizării grecești pe litoralul pontic iar al treilea, celei mai mari formații statale tracice, regatul odris. Raporturile dintre traci și coloniile grecești, stabilirea relațiilor de schimb și diplomatice cu formații statale din exterior, apariția și întărirea regatului celt din Tylis (sec. III î.e.n.) alcătuiesc ultimele mari probleme cuprinse în acest volum. Cucerirea teritoriilor ocupate de iliri și de traci de către romani va intra în viitorul volum despre Tracia antică.

Redactarea acestor capitole implica și obligația de a corobora în permanență datele arheologice cu izvoarele antice și cu studiile moderne. Un examen extrem de atent al acestor componente l-au determinat pe autor să se sprijine în multe cazuri — cum este de pildă, vasta problematică legată de răspîndirea triburilor trace în mileniile II și I î.e.n. (diaspora tracă) sau cea privitoare la alcătuirea grupurilor etnice trace în sud-estul european — în primul rînd pe datele de cultură materială. Lucrări recente de arheologie bulgare, în primul rînd cele semnate de V. Mikov și D. P. Dimitrov, l-au ajutat pe autor să infirme opinii și teze mai vechi, difuzate în unele lucrări occidentale (H. Bengtson, J. Wiesner etc.). Controversele inerente acestui domeniu de explorare a trecutului sînt adesea semnalate în paginile cărții, cu desăvîrșită probitate științifică. Cînd este

www.dacoromanica.ro

vorba despre ceea ce autorul numește „geografia istorică" referințele sînt căutate îndeosebi în izvoarele grecești, Homer, Hesiod, Hecataios, Herodot etc. cu grija de a se menționa și explica greșelile, variațiile și inexactitățile. Geografia lingvistică (p. 92—94) este în mod evident prea sumar tratată, redactată după datele furnizate de lucrările lingviștilor bulgari V. Gheorghiev și K. Vlahov, fără ca autorul să cunoască lucrările lingviștilor români I. I. Russu și C. Poghirc, nici controversele care decurg din diferențele de opinii.

Interferențele între lumea tracilor și cea a grecilor au fost cîntărite și expuse cu toată grija ce se așteaptă de la un eminent reprezentant al istoriografiei vechi din țara prietenă. În studiul chestiunilor legate de aceste relații a fost folosită multă bibliografie românească, îndeosebi din domeniul epigrafiei, unde contribuțiile specialiștilor români, în frunte cu cele ale lui D. M. Pippidi (vezi îndeosebi pp. 414 — 415), au fost hotărîtoare pentru elucidarea multor probleme din această arie. Autorul s-a ferit, pe cît i-a stat în putință, să judece faptele izolate de context sau să le interpreteze bazîndu-se pe asemănări întîmplătoare sau pe glose nesigure. Este posibil ca paginile scrise despre civilizația tracilor meridionali să se bucure de un surplus de informație, dat fiind numeroasele și complexele știri ce le avem despre aceste ramuri trace direct învecinate cu grecii, ajunse la un mare grad de evoluție. Am face însă observația că în capitolele 2 și 3 din partea a II-a a lucrării autorul identifică cu ajutorul termenilor folosiți de autorii greci așezări și forme de organizare asupra cărora se pot ridica semne de întrebare. Este știut că vocabularul grec, cînd era vorba despre instituții, forme de orașe și state, denumiri ale schemelor de organizare, desemna de multe ori realități străine de cele din viața economică și politică specifică Greciei antice. Nu este exclus ca unele considerații cuprinse în aceste două capitole, bazate pe termeni lexicali greci, să nu fie întru totul conforme cu realitățile vremii.

Am apreciat ca pozitive interpretările furnizate de anumite date culese din discipline ajutătoare celei istorice, mitologia, sociologia istorică, economia politică, critica de text etc. puse în slujba elucidării unor controverse științifice de mare actualitate, cum ar fi acele ridicate de stratigrafia cronologică a Traciei preistorice (cap. 3, Regatul odrisilor. Despre problema apariției și evoluției statului și a formelor sale de la traci, p. 270 și urm.). Observațiile lui Karl Marx referitoare la tipologia orașelor-state antice, o apropiere evidentă de concepțiile materialismului istoric l-au ghidat de asemenea pe autor să evite capcanele întinse de o informație enormă, adesea contradictorie, despre mozaicul de populații prototrace și trace care au împînzit Balcanii și despre efemerele lor formații statale. O anumită tendință de a subînlnia calitatea deosebită a vieții materiale și spirituale a tracilor, care poate fi constant detectată în lucrare, nu am impresia că poate fi luată în nume de rău, nici ca un semn al lipsei de obiectivitate. Dealtfel, afirmațiile în acest sens sînt întotdeauna susținute de date concrete, care nu pot fi respinse. În schimb, extinderea exagerat de mare a părților care tratează despre istoria Greciei antice în raport cu cea a tracilor, poate ridica obiecția lărgirii prea mari a cadrului în care sînt prezentate stări de lucruri și evenimente strict privitoare la traci.

Spre marele nostru regret, trebuie semnalat faptul că ediția românească a cărții, în ciuda aspectului agreabil și a frumoaselor ilustrații, cuprinde numeroase neglijențe sub aspectul citatelor și a titlurilor în limbi străine. Este vorba, precizez, de greșeli de tipar, cu atît mai regretabile cu cît excelenta traducere făcută de prof. C. Velichi contribuie ca lectura cărții să fie foarte plăcută.

A. Piatkowski

ALAN S. MILWARD, S. B. SAUL, *The Development of the Economies of Continental Europe, 1850—1914*, George Allen și Unwin, London, 1977, 555 p., tabele

Lucrarea reprezintă prima cercetare de ansamblu, axată pe o vastă bibliografie foarte la zi, a procesului de dezvoltare economică a majorității țărilor continentale europene, în decursul perioadei care s-a scurs de la revoluțiile din 1848 pînă la dezlănțuirea primului război mondial. Expunînd diferitele tipologii de modernizare a țărilor europene continentale, autorii își rezervă în permanență latitudinea de a compara aceste procese — frecvent contrastive — și caută, în același timp, să formuleze anumite *modele*, pozitive sau negative, repulsive, de evoluție socio-economică. Tipologie, comparație, model, reprezintă o încercare, conștientă sau nu, de a considera istoria — în speță, istoria economică și socială — ca un prețios și indispensabil experiment retrospectiv, contribuind

www.dacoromanica.ro

astfel la aproximarea obiectivului major încredințat științelor istorice de marele istoric belgian Henri Pirenne, în 1923, cu prilejul celui de-al cincilea congres internațional de științe istorice ținut la Bruxelles: anume, elucidarea problematicii explicative a faptului că, la aceeași dată cronologică, diferitele popoare se află totuși la stadii diferite de dezvoltare.

Cei doi autori ai acestei importante sinteze de istorie economică și socială a continentului european sînt bine cunoscuți economiștilor și istoricilor europeni. S. B. Saul, fost profesor la universitățile americane Stanford și Harvard, predă acum istoria economică de la o catedră a străvechei Universități din Edinburgh [1]. Alan S. Milward a fost, de asemenea, profesor la Stanford University și predă acum la Universitatea din Manchester, ca profesor de *studii europene* [2]. În luna iulie 1975, în cadrul celui dintîi simposion al istoricilor britanici și români ținut la Căciulați, el a expus o interesantă — și, evident, controversabilă — viziune proprie asupra modernizării structurilor socio-economice ale României, între 1848 și 1914 [3]. Întrucît în volumul recenzat acum profesorul Alan S. Milward și-a rezervat cercetarea țărilor din Europa centrală și răsăriteană, el a avut din nou prilejul să-și expună — de data aceasta în perspectivă comparatistă — concluziile privind procesul de modernizare a vechii Românii.

Autorii pornesc de la postulatul că toate țările continentale auropene — au urmărit, conștient sau inconștient, modelul britanic de modernizare, pe care s-au străduit să-l imite și să-l aclimatizeze, în multiple variante. Ca urmare, autorii abordează problemele puse de dezvoltarea diferitelor economii continentale europene [4] pe baza unui fel de șablon comportînd următoarele subcapitole: (1) dimensiunile complexe ale problematicii modernizării în țara respectivă; (2) dezvoltarea structurilor industriale, (3) agricole, (4) de transport (5) demografice — mai cu seamă procesul de urbanizare — (6) financiare (capitaliste și bancare) în țara respectivă; (7) importanța schimburilor internaționale și (8) rolul statului — sau al inițiativei particulare — în modernizarea fiecărei țări. O concluzie finală punctează specificul dezvoltării fiecărei țări continentale și indică o substanțială bibliografie, pe mari probleme și țări.

★

Dacă modelul britanic de dezvoltare ar putea fi considerat drept factor imagologic comun în toate procesele de dezvoltare analizate, autorii apreciază însă că, mai cu seamă între 1880—1914, dezvoltarea spectaculară a economiei celui de-al doilea Reich german a influențat și condiționat evoluția tuturor celorlalte economii continentale europene. Fenomenul acesta, de proporții, în final, planetare, învederează, pentru autori, „extraordinara capacitate a marilor mutații economice de a modifica rapid cursul istoriei și al societăților omenești".

„Cum a fost cu putință — se întreabă autorii, analizînd dezvoltarea economiei germane, între 1871—1914 — ca, dintr-o înjghebare destrămată politic și social de ținuturi precumpănitor agricole, pînă în 1830 și chiar pînă către 1860, Germania unificată să ajungă să fie, în 1913, modelul — și simbolul — unei forme noi de societate europeană și, prin capacitatea ei extraordinară de a pune la punct mutațiile economice, să modifice în mod accelerat evoluția întregii istorii europene și planetare?" (p. 11).

Răspunsul cît mai corect la o asemenea întrebare capătă o mare importanță pe plan teoretic, ca și pe plan practic; și el îngăduie autorilor să compare, în continuare, evoluția, pozitivă sau negativă, a tuturor celorlalte economii europene continentale, între 1850—1914.

★

Curînd după 1870, Germania imperială a depășit, mai întîi Franța, apoi Anglia, pe plan economic. A trecut deci, destul de ușor, înaintea unor structuri economice străine care o precedaseră cu aproape un secol în procesul de modernizare. Între 1910—1913,

---

[1] Prof. S. B. Saul a publicat, între altele, două importante lucrări de sinteză: *Myth of the Great Depression in England*, și *Studies in the British Overseas Trade, 1870—1914*.

[2] Prof. Milward a publicat, printre altele, trei lucrări importante și anume: *The German Economy at War*, *The New Order and the French Economy* și *The Fascist Economy in Norway*.

[3] „Images of Industrialization. Britain and Romania in the Spectrum of European Economic Development" (6 July 1975, Căciulați, text dactilografiat).

[4] Autorii consacră, în speță, capitole substanțiale dezvoltării economiei germane și a celei franceze, dar își limitează investigația asupra acestor două economii la perioada 1870—1914, dat fiind că perioada anterioară fusese abordată într-o lucrare mai veche, scrisă tot în colaborare, și anume *The Economic Development of Continental Europe, 1780—1870* (London, 1973) Lipsesc din volum capitole privind economia țărilor scandinave și a Elveției.

www.dacoromanica.ro

Germania producea, în medie, 16 milioane tone oțel și 8 miliarde kw.oră, ceea ce reprezenta circa 120% din producția cumulată a Marii Britanii, Franței și Italiei. La mai producea jumătate din tonajul de cărbuni al continentului european (circa 250 milioane tone). Cu un spor demografic de 21 milioane locuitori între 1870—1914 — cu tot procesul masiv de emigrare — Germania a ajuns în 1914 a doua țară din Europa, ca populație; după cum tonajul ei naval o situa pe locul al doilea pe glob.

Stimulentul esențial al acestor mutații fundamentale îl caută autori în elaborarea și folosirea unor metode noi în procesul de producție. Beneficiind și de substanțialul plus financiar al celor 5 miliarde plătite de Franța învinsă ca despăgubiri de război, economia germană se dezvoltă rapid între 1871—1874 (în vestiții *Grundjahre*, cum numesc această scurtă și înfloritoare perioadă economică istoricii germani), realizînd un spor anual mediu al P.N.B. de 4,6%. După grava criză mondială dintre 1873—1880 și mai ales îndată după anul 1886, economia germană cunoaște o perioadă de neîntreruptă prosperitate, în care își vor juca rolul o serie de factori esențiali și anume: (1) a doua și substanțiala expansiune a sistemului feroviar; (2) folosirea generalizată a procedeului Gilchrist Thomas prilejuind tratarea minereurilor feruginoase fosforice de care dispunea Germania; (3) extinderea rețelei de *Hochschulen*, mult mai metodic organizate decît în Marea Britanie și Franța și axate pe învățămîntul practic, economic; (4) inteligența politică a statului angajat în viața economică mai ales pentru stimulare și, inițial cu multă reticență, protecție; (5) constituirea unei piețe substanțiale a cererii — pregătită, dealtfel, cu multă îndeminare de propagatorii *Zollvereinului*, încă din 1820 — care va depăși curînd hotarele Germaniei, mai ales către răsărit.

Folosind aceste elemente substanțiale și valorificîndu-le în mod cît mai inteligent, economia germană s-a dezvoltat principial pe bază de autofinanțare — deși, mai ales între 1850—1870, ea acceptase investiții străine, mai cu seamă franceze și britanice și s-a axat mai ales pe cîteva sectoare industriale-cheie: (a) industria grea (siderurgică) pentru care dispunea, atît de materia primă (fier și cărbuni în abundență) cît și de elemente umane cu pregătirea necesară (ingineri, muncitori calificați și, mai ales, contra-maiștri); și, curînd, de capitaluri inteligent grupate și puse în valoare de o rețea de instituții bancare; (2) industria electrică; (3) industria textilă, (4) industria chimică (mare specialitate germană de reputație mondială). Între 1890—1900, o substanțială mutație structurală pune tot mai mult accentul pe industria de construcții navale și în subsidiar, pe construcția de vehicule (biciclete, automobile, locomotive). Superioritatea educației tehnice în unele industrii (cum ar fi cea electrică, cea chimică și sectorul construcției de mașini) îngăduie economiei germane să domine piața europeană și, parțial, cea americană și asiatică.

Întreg acest proces s-a axat pe indispensabila agricultură înfloritoare, care a cunoscut un substanțial spor de productivitate și pe un proces demografic caracterizat de autori ca fiind „cel mai extins proces european de urbanizare, ca timp și volum", comparabil numai cu procesul similar din Statele Unite.

Cu tot incontestabilul avînt demografic al Germaniei imperiale, ea se afla în oarecare dezavantaj față de economiile concurente franceză și, mai ales, britanică, acestea dispunînd de tradiționale piețe de desfacere europene, și mai ales, prin existența unor vaste imperii coloniale, extraeuropene. Pe de altă parte, Franța și Marea Britanie vor dispune, pînă în 1914, de venituri superioare Germaniei pe cap de locuitor, ca urmare a avansului lor istoric. Germania a căutat să remedieze aceste situații prin extinderea comerțului ei internațional, atît spre răsărit, cît și în America latină. În 1911, volumul valoric al exportului german reprezenta 160% din volumul exportului Franței; iar în 1913 Germania exporta bunuri capitale în proporție de 1/2 din totalul exportului ei valoric, depășind astfel coeficientul respectiv atins de Marea Britanie. În 1914, Germania plasase în țări străine 30 miliarde de mărci și ajungea, în sfîrșit, să depășească produsul național net al Franței (818 mărci pe cap de locuitor față de 760 mărci pentru Franța[5]).

★

Economia franceză s-a dezvoltat în general pe alte baze și după alte principii decît economia germană, într-un ritm apreciat de autori ca fiind „șovăitor" *(faltering)*. Dispunînd de un sol mult mai fertil decît al Marii Britanii și chiar al Germaniei, Franța a cunoscut totuși o îndelungă perioadă de stagnare (1870—1896) pentru a cunoaște o redresare rapidă după 1896. Planul Freycinet a putut completa rețeaua feroviară franceză între

[5] Calculul îi aparține lui W. C. Hoffmann, *Das Wachstum der deutschen Wirtschaft seit der Mitte des 19. Jahrhunderts* (Berlin, 1965). O privire de ansamblu asupra dezvoltării economice a celui de-al doilea Reich se poate găsi în lucrarea lui D. S. Landes intitulată, evocator, *The unbound Prometheus* (Cambridge, 1969).

www.dacoromanica.ro

1880—1884, dar pierderea minelor de fier din Lorena va face în permanență ca prețul fierului să fie mai ridicat în Franța decît în Germania. Convenția comercial liberschimbistă încheiată în 1860 cu Anglia (Michel Chevalier și Richard Cobden) îngăduise ambelor țări o remarcabilă diviziune a muncii pe plan internațional și deschisese o perioadă de mare prosperitate. Dar, mai ales în ultimul deceniu al secolului trecut, Franța, ca si Germania, vor reveni, treptat, la protecționism. Méline, ca prim-ministru, va iniția și aplica măsura demagogică și reacționară a protecției agricole (tariful Méline din 1892) care va avea drept consecință generalizarea unei mentalități stagnante, refractare progresului și modernizării echipamentului agricol, împiedicînd agricultura franceză, pînă în zilele noastre, să depășească randamentul mediu continental european. În același timp, mentalitatea conservatoare, protecționistă, naționalistă a frînat constant avîntul industriei și comerțului exterior al Franței, prilejuind în schimb plasamente de capital pe piețele străine (42 miliarde franci în 1914).

★

Paralelismul contrastiv ale dezvoltări economiilor germane și franceze va fi reluat ca model de autori în capitolele ulterioare. Astfel cele trei țări care constituie astăzi Beneluxul s-au dezvoltat între 1850—1914 după un model similar, parțial contrastiv. În vreme ce Luxemburgul își dezvolta economia aproape integral pe baza siderurgică, folosind bogatele sale zăcăminte de fier, Belgia și Olanda cunoșteau o dezvoltare constantă și similară a productivității agricole, pe baza căreia însă Belgia și-a putut dezvolta o puternică industrie siderurgică și textilă, în vreme ce Olanda, cu toate structurile ei bancare tradiționale, a ezitat multă vreme să se angajeze în sectorul industrial, preferînd modernizarea ei economică prin agricultură intensivă, creșterea vitelor pe bogatele pășuni din poldere, exploatarea marelui și bogatului ei imperiu colonial și, mai ales, prin beneficiile comerciale aduse de traficul portuar al Rotterdamului, cel mai important port comercial al Europei continentale din 1879 pînă în 1911 cînd a fost depășit de traficul Hamburg-ului [6].

★

Analiza făcută de autori binomului Spania — Italia duce la concluzii și mai substanțiale. Ambele țări mediteraniene dispuneau de structuri mentale și socio-economice comune, mai ales după ce unificarea Italiei, între 1860—1870, a pus capăt fărămițării istorice a peninsulei. Procesul de modernizare a ambelor țări latine și catolice a mers multă vreme pe același șablon — în speță, foarte lent ca ritm și perspective — pînă cînd după 1896. Italia începe să se diferențieze brusc de vechea ei stăpînă și izbutește să realizeze procesul de modernizare economică *(take off,* după cunoscuta expresie a economistului american W. Rostow) pe care Spania îl ratează.

Și în cadrul acestei analize comparative, autorii urmăresc și dezvoltă o idee care străbate, dealtfel, ca un fir roșu, întreaga lor tematică. Anume, importanța esențială a marilor mutații sociale prilejuite de mișcarea intelectuală și culturală din a doua jumătate a Secolului Luminilor și apoi de revoluția burgheză din Franța, din 1789 pînă în 1848. Tocmai aceste mutații, consideră autorii, au îngăduit micilor economii europene să răspundă cu atîta rapiditate la problemele puse de dezvoltarea economiilor marilor state europene, în tot decursul secolului al XIX-lea [7].

În speță, nivelul cultural ridicat și tot mai generalizat a îngăduit (1) difuzarea rapidă a educației și cunoștințelor tehnice; (2) sporul nevoilor economice și înțelegerea corectă a elementelor substanțiale prilejuind fenomenul de modernizare; (3) supla și rapida aliniere a țărilor mici respective la diviziunea internațională a muncii, pe ramuri de producție și comerț specific. În speță, o dată lansată marea expansiune a economiei marilor state europene, statele mici merg pe făgașul deschis inițial de Anglia și apoi de Germania, cu condiția ca strădaniilor lor de modernizare să nu întîmpine piedici serioase din partea (1) instituțiilor tradiționale, (2) psihologiei locale; și (3) politicii fundamental greșite a statelor conservatoare respective.

---

[6] Piața internă restrînsă a celor trei țări din actualul Benelux a constituit un factor esențial, care a frînat în mare măsură accelerarea proceselor de modernizare. În același context, prof. Alan S. Milward reia în parte concluziile formulate de el în comunicarea ținută la 6 iulie 1975 la Căciulați. Anume, micile țări europene, lipsite de posibilitatea desfacerii interne a produselor industriale proprii, au preferat să se modernizeze pe alte baze decît simpla industrializare la adăpostul tarifelor protecționiste. În speță, Danemarca și-a sporit substanțial productivitatea agricolă, Suedia și-a exploatat minele și pădurile, Norvegia flota comercială, etc.

[7] *„It was these changes which often enabled the smaller Western European economies to respond so quickly to the rapid development of the larger economies in the 19th century"* (p. 215). Autorii se feresc să dea aici drept exemplu Belgia și Olanda (care dispuneau totuși de vaste imperii coloniale) și se referă mai ales la țările scandinave, inclusiv Finlanda, și la Elveția.

www.dacoromanica.ro

Cum se explică, în speță, faptul că Italia a izbutit, după mari strădanii, să realizeze în final *take-off*-ul ei, în vreme ce Spania, cel puțin pînă în epoca noastră, nu l-a izbutit? Vechile ideologii și instituțiile reacționare au jucat rolul lor în ambele țări, deși Italia a izbutit să impună laicizarea în 1870. Dar Spania fusese primul stat unitar și național european, în vreme ce Itallia rămăsese fragmentată sub șapte suveranități politico-administrative pînă în 1866—1870. Pe de altă parte, Italia era săracă în produse miniere și-și dezvoltase agricultura mai ales în nordul multă vreme exploatat de Casa de Habsburg, în vreme ce Spania dispunea de mari resurse miniere și de terenuri favorabile agriculturii, mai ales pe întinsele ei țărmuri maritime, ca și de rămășițe substanțiale (Cuba, Filipinele) ale întinsului ei imperiu colonial.

Productivitatea agricolă a sporit lent în ambele țări, atît la cereale cît și la vii. Dezvoltarea industrială a fost astfel frînată, în ambele țări, de slabul randament agricol. Dezvoltarea rețelelor feroviare în ambele țări prilejuiește, este adevărat, un oarecare avînt economico-financiar, mai ales între 1880—1900. Dar, amănunt esențial, comerțul italian se poate dezvolta mult mai liber decît cel spaniol, restrîns de prejudecăți medievale și de intervenții intempestive ale guvernului monarhic. Rețeaua bancară italiană — cu sprijinul financiar al Germaniei aliate — va juca astfel un rol substanțial în procesul de modernizare a Italiei, paralel cu sporul productivității agricole în Lombardia și cu dezvoltarea flotei comerciale, ajunse să ocupe rangul al șaselea în tonajul mondial. Dar două elemente substanțiale, neîntîlnite în Spania, par a fi fost stimulentul substanțial al industrializării Italiei : anume, abundentele subsidii trimise de emigranții italieni (mulți din ei temporari sau chiar sezonieri) din cele două Americi ; și perseverarea inteligentă a guvernelor italiene într-o politică suplă de modernizare și de protecție economică moderată pe bază de tarife vamale bine gîndite. Numai cu concursul acestor condiții, apatia tradițională a putut fi refulată în *Mezzogiorno;* și Italia a putut cunoaște, din 1896 înainte, un *boom* spectacular în numeroase sectoare industriale și comerciale.

★

Problematica dezvoltării economice a Rusiei țariste este și mai complexă. W. Rostow, după cum se știe, consideră anii 1890—1914 drept perioada de *take-off* a Rusiei. Autorii par a căuta formule și repere cronologice mai nuanțate. Dispunînd incontestabil de bogate resurse materiale (agricole și miniere), ca și de o uriașă piață lăuntrică de desfacere, Rusia țaristă mai dispunea și de o tradiție industrială axată mai ales pe zona siderurgică din Urali și din jurul Moscovei (Tula) ca și pe zona industrială textilă din jurul Moscovei și din Polonia. În afară de aceasta, statul rus se străduise, încă de pe vremea lui Petru cel Mare, să-și asigure un minimum de industrii necesare dezvoltării Rusiei ca mare putere, în domeniul construcțiilor navale, al producției de arme, de îmbrăcăminte, etc. Marele inconvenient rămînea însă randamentul scăzut al producției agricole, lipsa de cadre și, mai ales, lipsa de capital. Sub impulsul ministrului de finanțe Serghei Witte (1892—1906) și apoi a primului-ministru Stolîpin (1906—1911) procesul de industrializare a economiei țariste a putut realiza mari progrese, beneficiind și de fluxul capitalurilor străine (francez, belgian, german și englez) și prilejuind și factorul multiplicator reprezentat de a treia și cea mai spectaculară perioadă a dezvoltării rețelei feroviare (transsiberianul, transcaucazianul, etc.).

★

Dezvoltarea economică a Austro-Ungariei între 1850—1914 pune probleme foarte complexe. Comparația se poate face aici în multiple variante și anume : Austria față de Prusia (1820—1914) ; Austria față de Ungaria ; Austro-Ungaria față de Rusia ; în sfîrșit, Ungaria, ca țară multă vreme eminamente agricolă, și țările agrare din sud-estul Europei.

În 1914, monarhia austro-ungară era a doua țară ca întindere din Europa, și a patra ca populație. La începutul secolului trecut fusese principala producătoare de vite din Europa, iar la sfîrșitul secolului ajunsese o mare producătoare de grîne și dispunea și de puternice regiuni industriale. Dar existența pe teritoriul dublei monarhii a 11 grupe naționale și lingvistice majore punea Imperiului habsburgic probleme politice, culturale și administrative mult mai complexe decît în oricare altă țară europeană și prilejuia extraordinare contraste ca ritm de dezvoltare. Astfel, în vreme ce în ducatele austriace, ca și în Cehia, Boemia și Silezia austriacă, existau puternice centre industriale putînd rivaliza cu centrele germane, în Galiția, Bucovina, Slovacia și Dalmația nivelul economic era foarte scăzut, în vreme ce în Ungaria, Transilvania și Banat productivitatea agricolă, deși sporind în ritm constant, nu pare a fi fost suficientă pentru a îngădui o dezvoltare industrială corespunzătoare celei din Cisleithania.

Dezvoltarea industrială a Cehiei se explică în mare măsură prin constituirea, pe marile domenii princiare și nobiliare, a unor înfloritoare manufacturi și apoi industrii (mori, fabrici de bere, de zahăr, uzine textile, uzine siderurgice) influențate de exemplul vecin al Prusiei și Saxoniei și folosind cadre și mînă de lucru calificată locală și străină (scoțieni, germani, italieni). Industriile cehe

www.dacoromanica.ro

erau susținute și de productivitatea în plin avînt a marilor ferme ale ținutului. În contrast cu această stare înfloritoare din unele ținuturi ale Cisleithaniei, marea majoritate a ținuturilor din Transleithania sufereau permanent de pe urma acțiunii combinate a unui ritm demografic accelerat, a unei slabe productivități agricole și a imposibilității finanțării echipamentului industrial. Erau deci, față în față, două modele contrastive, și anume: (1) modelul nord-vestic, pozitiv (Cehia, Moravia, Silezia, Austria propriu-zisă), beneficiind de progrese substanțiale și rapide de randament agricol, de reale frîne demografice (nuptialitate rațională, reducerea numărului copiilor pe familie) și juridice (legea asigurînd primogenitura succesorală și, pînă în 1869, interzicerea partajului succesoral al fermelor ceh e) și (2) modelul răsăritean și meridional, negativ (Galiția, Dalmația, etc.). Între aceste două modele, Ungaria propriu-zisă va căuta să realizeze o modernizare sui generis, combinînd, prin marea concentrare a proprietății nobiliare, avantajele agriculturii extensive cu cele ale agriculturii intensive și asigurîndu-și o puternică industrie alimentară (morărit, fabrici de zahăr). Între 1865—1914, marile domenii maghiare au fost dotate cu un substanțial utilaj agricol; și s-au făcut mari eforturi, parțial reușite, pentru dezvoltarea creditului, inițial agricol și ulterior industrial, folosindu-se și factorul multiplicator reprezentat de programul de construcții feroviare executat între 1875—1900, program care a îngăduit Ungariei să dispună de o rețea feroviară de o densitate apropiată de cea din Franța.

Avîntul industrial al dublei monarhii a fost prilejuit și de existența minelor din Stiria și Carintia, ca și de exploatarea petrolului din Galiția. Procesul industrializării s-a desfășurat în condițiile unei protecții vamale aproape absolute și, mai ales în Ungaria, cu sprijinul masiv al guvernelor, reușindu-se astfel ca sporul anual de producție industrială să fie în Ungaria în medie de 6,2% între 1870—1900 și de 5,1% în perioada 1900—1914 (superior ritmului din Cisleithania).

Încă din 1850, prin ideile precursoare ale lui Bruck, Austria căutase constituirea unui *Zollverein* gigantic al Europei dunărene și centrale, vestitul „Imperiu de șaptezeci de milioane de locuitori", idee care, reluînd vestita formulă „Drang nach Osten" inițiată de prințul Eugeniu de Savoia, nu va fi niciodată înmormîntată și va fi, sporadic, realizată între 1916—1918, cînd vestita lucrare a lui Friedrich Naumann, *Mittelleuropa*, îi va da o nouă formulare. Lipsa de capitaluri proprii, și incapacitatea, frecvent verificată, de a se obține credite masive din străinătate, a silit guvernele monarhiei dunărene să practice o penibilă politică „prin noi înșine" care n-a putut da roade importante sub aspectul industrializării și modernizării ansamblului structurilor Imperiului habsburgic. Această carență, axată, — și multiplicîndu-i efectele —, pe disparitatea socio-economică și culturală a diferitelor ținuturi stăpînite de Habsburgi, va contribui la imposibilitatea regenerării și modernizării acestei antice monarhii și va sfîrși prin a o șterge de pe harta Europei. Urbanizarea haotică și politica economică absolut necorespunzătoare au fost doi factori care au contribuit esențial la acest final.

★

Capitolul al 8-lea al lucrării urmărește, comparativ și documentat, dezvoltarea economică a țărilor din sud-estul Europei, între anii 1850 și 1914. E vorba, în speță, de patru state mici de structură agrară și păstrînd, mai mult sau mai puțin, stigmatul îndelungatei suveranități otomane: Grecia, Serbia, Bulgaria și România.

Ca urmare a poziției lor geografice, a exiguității suprafeței lor, și a antecedentelor lor istorice, țările din sud-estul Europei, apreciază autorii, prezentau condiții contrastive, în a doua jumătate a secolului trecut, cu condițiile existente în țările din Europa centrală și nordică. În speță, dispuneau de o productivitate agricolă redusă, de un nivel scăzut de comerț exterior, de o piață fatal restrînsă și de tradiții culturale contrastive, *Aufklärung*-ul influențînd numai România și Grecia și numai într-un mod destul de superficial. O serie de piedici instituționale și politice (în speță, dăinuirea stăpînirii otomane în majoritatea ținuturilor balcanice, pînă în 1877 și pînă în 1912; dăinuirea șerbiei (?), chiar sub o formă atenuată, în România pînă în 1864) au contribuit, consideră autorii, la frînarea dezvoltării economice a acestor patru țări.

Totuși, afirmă autorii, întrucît nu se putea concepe ca aceste țări să rămînă în stare de perpetuă nedezvoltare față de modelele europene pozitive, existau cel puțin trei soluții de progres și anume: (1) urgentarea ritmului industrializării prin inițiativa statului, care putea coordona fluxul investițiilor spre ramurile economice îngăduind o expansiune mai rapidă a producției de bunuri capitale (soluție la care a recurs în Rusia contele Witte, în ultimul deceniu al secolului trecut); (2) se putea prilejui o largă deschidere capitalurilor și inițiativelor antreprenorilor străini (soluție de asemenea preconizată și inițiată de contele Witte); (3) în sfîrșit, se putea pune accentul pe încurajarea prin orice mijloace a productivității agricole, pe ramuri favorabile.

Evident, aceste soluții se mai puteau doza și combina, productivitatea agricolă ridicată prilejuind un surplus de export, deci de valută, cu care se puteau atrage capitalurile străine și,

www.dacoromanica.ro

mai ales, se puteau integra economiile micilor țări respective în rețeaua comerțului și industriei europene, beneficiindu-se astfel de diviziunea inteligentă a muncii între națiunile europene. O asemenea soluție complexă ar fi îngăduit, consideră autorii lucrării, un ritm de dezvoltare pozitiv, poate mai lent, dar, în orice caz, mai cumpănit și mai lipsit de primejdii decît calea „concentrării nesimetrice a strădaniilor țărilor respective în anumite secțiuni ale anumitor sectoare economice" (p. 432).

De ce nu a fost adoptată o asemenea soluție, complexă și totuși sigură? se întreabă autorii — în speță, precumpănitor, prof. Alan S. Milward, care-și dezvoltă astfel ideile din cadrul colocviului din 1975.

Primele două soluții — încercate și parțial reușite în Austro-Ungaria și Rusia — nu puteau găsi, practic, aplicarea în aceste țări lipsite de tradiții financiare și, mai ales, de credit internațional. Atragerea de capitaluri și de antreprenori din străinătate nu se putea realiza fără concesii și garanții frecvent umilitoare pentru suveranitatea statelor. Ca urmare, s-a recurs, precumpănitor și inițial, la soluția a treia, propulsîndu-se exportul de cereale și alte produse alimentare. Ca atare, exportul, pe cap de locuitor, a cunoscut un ritm accelerat de progres, ajungînd în 1913 să depășească nivelul unor țări mari ca Austro-Ungaria și Rusia [8]. Autoromia economică a țărilor respective era în funcție de o autonomie politică relativă, ca urmare a alianțelor europene la care ele participau, ca și a conjuncturii politice evolutive [9]. Cartea industrializării a început să fie jucată destul de tîrziu, prin inițierea unor tarife protectoare [10]. Cu toate strădaniile depuse între 1883—1914 în această privință, capacitatea energetică a acestor patru țări la un loc, în HP, nu depășea nivelul atins de Prusia înaintea industrializării ei masive (în 1861). România, mai ales datorită avîntului producției petroliere, a izbutit să fie cu mult cea mai industrializată dintre aceste patru țări, ajungînd, în 1911, să realizeze un PNB industrial de 111 franci pe cap de locuitor [11]. Dar 75% din populație rămăsese încă în sectorul agricol în România și Bulgaria, procentul fiind și mai ridicat în Serbia, iar în Grecia procentul fiind mai scăzut, dar nu pe seama sectorului secundar (industrial) ci al celui terțiar (servicii, mai ales comerț). Ritmul anual de creștere a producției industriale a fost, evident, considerabil [12], pornindu-se de la nivelul cel mai scăzut.

Industriile cele mai productive au fost, în ordine: (1) industria textilă, continuînd tradițiile și liniile de desfacere ale vechilor meșteșuguri locale (pentru Bulgaria, de pildă, în centrele Gabrovo și Sliven); (2) industria alimentară, mai ales pe profilul: fabricilor de zahăr, de paste făinoase, mori sistematice [13]. Acestor două ramuri industriale comune celor patru țări sud-estice li s-au adăugat: pentru România, industria petrolului (în mare avînt între 1895—1916) și, pentru Grecia, exploatarea minelor, ca și transporturile navale. Investirea de capitaluri străine s-a făcut precumpănitor în acele ramuri care aveau posibilitatea unei desfaceri rapide și sigure pe piața internațională, cum a fost, mai ales, industria petrolului în România, care a stîrnit o acerbă concurență între capitalurile germane, austriace, britanice, olandeze, belgiene și, în cele din urmă, și americane [14].

[8] După datele folosite de autori, importul și exportul, pe cap de locuitor și în franci aur, reprezenta, în 1911: pentru România, 78,2 și, respectiv, 95,6 fr.; Grecia, 66 și 54; Austro-Ungaria, 67,8 și 50,6; Spania, 50 și 49; Bulgaria, 46 și 42,6; Serbia, 39,5 și 40,2; Rusia, 18,9 și 26. Cf. Olanda: 1 185 și 972; Belgia, 607 și 482; Elveția, 480 și 335; Anglia, 416 și 314; Franța, 206 și 155; Germania, 185 și 156; Suedia, 174 și 167; Italia, 98 și 63 (tabel 92, p. 540).

[9] Astfel, în 1905, politica austriacă a opus un *veto* categoric proiectului ventilat pe-atunci, de uniunea comercială și monetară sîrbo-bulgară.

[10] Grecia a introdus un tarif vamal protector în 1884 și l-a sporit continuu pînă în 1894. Bulgaria a practicat o politică similară, dar mai nuanțată — după parteneri — — din 1894—1897, etc.

[11] Față de 77 dinari (franci) în Serbia și de 45 leva (idem) în Bulgaria. La aceeași dată, Italia ajunsese la 158 franci și Germania la peste 300 fr.

[12] Autorii apreciază, astfel, pentru România, un spor anual mediu de 5,3% în industrie și de 12% în industria minieră, între 1901—1912. În Bulgaria, sporul mediu anual în sectorul industrial a fost de 12,7% între 1904—1911, iar în Serbia, pentru aceeași perioadă, de 10,5%.

[13] Astfel, în Bulgaria, 40% din capitalul industrial era investit în anul 1909 în industria alimentară, iar 19% în industria textilă. În România, pentru același an, cifrele date de autori sînt de 32% și, respectiv, de 22% (excluzîndu-se sectorul construcții). 43% din produsul total al industriei alimentare din Serbia revenea, în 1910—11, producției morilor sistematice etc.

[14] Ca urmare a acestor investiții, consideră autorii, investițiile totale de capital industrial în România au sporit de la 247 milioane lei, în 1902, la 636,5 mil. (din care 404 milioane în sectorul industriei chimice petroliere, unde peste 70% era capital german, olandez și englez în 1915.

www.dacoromanica.ro

Cu toată înflorirea certă a anumitor ramuri economice, autorii nu consideră experiența industrializării țărilor sud-estice, pînă în 1914, ca fiind o experiență reușită, atingînd stadiul ireversibil de *take off*. Cauzele acestui eșec relativ ar fi, pentru cei doi autori: menținerea unei productivități agricole reduse; marele procent al populației agricole, agravat prin sporul demografic accelerat; căderea prețului grînelor pe piața mondială, după 1880, ca urmare a concurenței cerealelor extra-europene; mecanizarea foarte anemică a sectorului agricol și lipsa creditelor de producție. ca și ridicata povară a datoriei publice pe cap de locuitor[15].

Dar autorii formulează aici o altă explicație cauzală, deosebit de semnificativă. Anume, consideră ei, guvernele micilor țări respective au practicat o politică, poate uneori irațională și chiar șovină, pe care însă le-o impunea conjunctura financiară, economică și politică europeană. În speță marile puteri economice, financiare și politice ale Europei n-au făcut niciodată altceva decît să urmărească obiective strîmte egoiste, mărginit naționale, pierzînd cu totul din vedere marele principiu al solidarității europene și chiar propriile lor interese considerate într-o perspectivă mai depărtată. Politica practicată cu stăruință de toate marile puteri europene, între 1870—1914, față de micile și mijlocliile țări ale Europei, a fost o politică „egoistă, meschină, mioapă și eronat concepută și practicată". Această politică egoistă a marilor puteri europene „n-a ajutat cu nimic micile state europene și n-a făcut altceva decît să le agraveze constant situația economică".

Evident, între cele patru state sud-europene analizate de autori la capitolul 8 existau fundamentale deosebiri de structură a proprietății agricole, România rămînînd un stat de latifundii (ca și Boemia, Ungaria și Rusia) în vreme ce în celelalte trei state predomina mica proprietate rurală. Faptul că rezultatele negative au fost în ansamblu similare n-a făcut, consideră autorii, decît să contribuie la răspîndirea în aceste țări a două idei-forță provenite din apusul Europei și anume: (1) credința că una din temeliile progresului social și economic ar consta din existența unei proprietăți rurale libere de orice ingerințe din partea statului și (2) părerea că țările răsăritene pot relua modelul de dezvoltare experimentat cu succes de țările apusene, mai ales în domeniul rural. Credințe care, amîndouă, se vor dovedi în mare măsură eronate.

Încrederea constantă în posibilitatea reproducerii modelului de dezvoltare reușit în țările apusene a impus un obsedant model occidental guvernelor țărilor sud-estice, apreciază autorii. Aceste guverne s-au străduit astfel să sporească în orice condiții producția agricolă, nu ca un izvor temeinic de prosperitate, ci ca un simplu mijloc în vederea obținerii unor surplusuri financiare îngăduind modernizarea țărilor respective. Incapacitatea marilor state europene de a constitui, în propriul lor interes, un sistem economic internațional susceptibil să ajute dezvoltarea micilor țări continentale constituie astfel, după autori, cauza fundamentală a eșecurilor economice din sud-estul Europei, înainte de primul război mondial. Lipsa unor oportunități internaționale favorabile a frînat constant avîntul economic al micilor țări europene și și-a avut incidența incontestabilă asupra economiei marilor puteri europene. Ca urmare, țările din sud-estul Europei rămîneseră, în pragul primului război mondial, „infant states and infant economies", după o expresie poate exagerată a autorilor, dar, incontestabil, o zonă puțin dezvoltată și puțin industrializată a continentului. Solidaritatea economică n-a acționat în cadrul continentului european și consecința a fost fatală Europei în ansamblul ei.

★

Ca o consecință a formulărilor de mai sus, autorii analizează temeinic, în capitolul al IX-lea al lucrării lor, marile probleme rezultate de pe urma fluxului comerțului internațional și al investițiilor de capitaluri, între 1870—1914. Și în acest sector, afirmă ei, „competiția sleiește factorii slabi și necompetitivi" (p. 466). Coordonarea, orientarea și controlul comerțului internațional reprezintă astfel un *test* pentru conducerea politică a oricărei țări, care trebuie să țină seama cît mai temeinic de *avantajele comparative* și, mai ales, să-și amintească de ambiguitatea noțiunii de protecție, care poate fi, conjectural, de la caz la caz, stimulent al dezvoltării sau al stagnării economice.

Evident, mutațiile tehnologice pot prilejui reducerea importurilor, așa cum s-a experimentat cu succes în țări ca Germania sau Statele Unite după ce au ajuns să concureze Marea Britanie. Dar străduința Marii Britanii în menținerea liberului schimb, între 1846—1914, a avut drept consecință accelerarea ritmului de dezvoltare a comerțului internațional (cu circa 10% pe deceniu între 1820—1850, urmînd marele salt de + 60% în deceniul 1850—1860, + 50% în deceniile

[15] În 1911, de pildă, România avea o datorie publică revenind la 296,6 franci aur pe cap de locuitor, fiind depășită numai de Grecia (328 fr.), de Italia (368,5 fr.), de Spania (498 fr.) și de Portugalia (662 fr.). Serbia avea 238,8 fr. aur pe cap de locuitor, Rusia 186,8 fr. și Bulgaria 149,2 fr. (tabel p. 444).

www.dacoromanica.ro

următoare, pînă către 1914, cînd se simțeau însă tot mai puternic tensiunile protecționiste). Autorii disting, după structură, cinci modele specifice de balanță de conturi influențate de comerțul internațional și de dezvoltarea economiilor naționale (modelul rus, german, francez, italian și american), Marea Britanie, ca urmare a liberschimbismului, păstrîndu-și o elasticitate neplanificată care nu-i va prilejui numai avantaje. Orice accelerare a comerțului de bunuri primare sau secundare pune, într-adevăr, problema mutației subsecvente a prețurilor autohtone și determină noi mutații în comerțul internațional, mai ales în condițiile monetare din 1900—1914, cînd majoritatea țărilor europene acceptaseră etalonul aur, ceea ce limita fluctuațiile pur monetare la incidența producției de aur.

Marile mișcări internaționale de capitaluri au contribuit, și ele, în perioada analizată, la transferul mutațiilor pozitive dintr-o țară în alte țări, deși, în general, modernizarea inițială a marilor țări industriale (Anglia, Statele Unite, Germania și Franța) s-a făcut în general cu mijloace financiare și umane proprii. Investițiile făcute de aceste țări pe piețele străine au urmat frecvent motivațiuni politice, existența unor imperii coloniale (Marea Britanie) sau a unor alianțe (Franța).

În concluzie, consideră autorii lucrării, țările europene au experimentat, cu mai mult sau mai puțin succes, între 1850—1914 modele de dezvoltare și modernizare inspirate, în mare măsură, de modelul britanic, dar cu nuanțe și, mai ales, cu mijloace frecvent contrastive, în funcție de structuri și de conjuncturi. Ca urmare, autorii n-au putut aplica un singur model analitic, pentru toate țările europene.

În nici una din țările europene continentale a căror evoluție economică a fost analizată de autori pe perioada 1850—1914, jocul factorilor economici nu a fost același. La aceasta a contribuit și faptul esențial că unele industrii și tehnologii necesitau mai mult capital și mai temeinică pregătire umană decît altele, pentru a-și atinge stadiul de *take-off*. Coordonarea activității economice a depins, în perioada respectivă, mai ales de patru posibilități, consideră autorii, și anume: (1) elasticitatea economică și tehnică a fiecărei țări, îngăduind rapida reconversiune a producției dintr-un sector în alt sector, în funcție de conjunctura mondială; (2) judicioasa, economica distribuire a nivelului de producție pe sectoare; (3) realizarea unei coordonări optime între capital, muncă și tehnică; (4) investițiile corespunzătoare în sectorul construcțiilor de locuințe și, mai ales, în cel educativ. Consecințele oricărei investiții au fost astfel în funcție de structura fiecărei economii europene, existența și corecta funcționare a unor canale coordonînd investițiile capitale pe sectoare jucînd un rol orientativ esențial.

Ca urmare, autorii nu împărtășesc formula lui W. W. Rostow[16] după care istoricii economici au posibilitatea determinării unor secvențe universale caracterizînd dezvoltarea economică în abstract. Cele șase faze de dezvoltare formulate de Rostow sînt, cred autorii, mult prea laxe și convenționale și, ca atare, se pretează anevoie unei identificări istorice pragmatice. Procesul de dezvoltare socio-economică implică deci, în primul rînd, mutații sociale de structură productivă, în funcție de specificul fiecărei societăți și de trecutul ei istoric și cultural. Reproducerea unui model economic pozitiv poate îngădui țărilor care-l reproduc să beneficieze de experiența țării-pilot, sărind peste etapele stagnante sau negative. Dar comparația, de pildă, a trei modele de dezvoltare economică în secolul trecut: Marea Britanie (dezvoltare în ritm lent și continuu, practic fără intervenția statului); Rusia țaristă (după 1880, mai ales, cu sprijinul masiv al statului și investiții de capital străin) și Italia (soluție finală realizată după multe tatonări și șovăieli, abia prin 1896) îi determină pe autori să pomenească de *unicitatea fiecărui caz de dezvoltare*, în funcție de poziție geografică, de trecut istoric și cultural, de conjunctura pieței internaționale etc. Mentalitatea novatoare, de care s-a pomenit la începutul lucrării, joacă un rol substanțial în procesul de dezvoltare și modernizare, exemplul cel mai pregnant fiind, pentru autori, acela al antinomiei constante dintre două regiuni supuse aceluiași Imperiu, în speță, Boemia și Galiția. Dezvoltarea economică constituie astfel un fenomen extrem de complex și rolul fiecărui sector economic este în multe cazuri diferențiat și frecvent multiplicator.

Lucrarea la care ne-am referit în cele de mai sus, deși nu este scutită de o serie de scăderi de interpretare și informare, constituie o utilă și substanțială sinteză asupra problemelor evoluției mecanismului economic european în secolul trecut și la începutul secolului nostru.

Dan A. Lăzărescu

[16] Dezvoltată de Rostow în lucrarea sa fundamentală intitulată *Stages of Economic Growth*, Cambridge, Mass., 1960.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

* * * „Studii și comunicări de istorie și etnografie", Complexul muzeal Goleşti (Argeş), I (1974), 396 p.; II (1978), 562 p.

În ansamblul vieții culturale din țara noastră și cu deosebire al rețelei instituțiilor muzeale, complexul din Goleşti-Argeş ocupă o poziție distinctă, datorată atit profilului său variat, în care caracterul specific istoric se îmbină cu elementul etnografic, cît și datorită intensei activități educaționale și de cercetare desfășurată de colectivul său științific.

Această ultimă latură este ilustrată printre altele, de ultimele două volume ale principalei publicații a muzeului, asupra cărora dorim să ne oprim în cele ce urmează.

Primul volum* se deschide cu un *Cuvînt înainte*, semnat de Alexandru Popescu, președintele Comitetului județean de cultură și educație socialistă Argeș, care precizează rolul și locul muzeului Goleștilor în peisajul cultural românesc contemporan, rolul său distinct în rețeaua muzeală actuală, și mesajul adresat colectivului muzeului de regretatul om de cultură, academicianul George Oprescu. În continuare, sumarul numărului este compartimentat tematic.

Astfel, o primă categorie de materiale este dedicată cercetării istoriei familiei Golescu, ce a dat numeroși militanți patrioți pentru progresul și prosperitatea României moderne. Semnează aici Nicolae Petrescu *(Lupta pentru Unire și atitudinea lui Ștefan Golescu reflectată într-o corespondență inedită din 1856 și începutul anului 1857 către I. I. Filipescu-Curcanache)*, Eugenia Constantinescu *(Contribuția lui Dinicu Golescu la dezvoltarea învățămîntului românesc)*, Melania Simona Angelescu *(Grădina și parcul conacului Goleşti)*, Şerban Rădulescu-Zoner *(Goleştii şi organizaţia secretă „Frăţia")*, Grigore Constantinescu *(Dimitrie Golescu și revoluția de la 1848)*, Maria Totu *(Constantin Racoviță — un revoluționar de la 1848)*, Marla Magdalena Ioniță *(Radu C. Golescu — participant la revoluția de la 1848 din Țara Românească)*.

Colectivul de redacție al volumului a mai operat de asemenea o inspirată selecție, grupînd celelalte materiale cu profil istoric în trei mari subdiviziuni *(1821; 1848* și respectiv Ideea de republică la români — cea din urmă fiind și cea mai întinsă ca spațiu comparativ cu primele două).

Din prima categorie de materiale menționăm studiile consacrate legăturilor conducătorului revoluției de la 1821 cu una din părțile importante ale Olteniei *(Tudor Vladimirescu și Vîlcea* de Corneliu Tamaș), traseului și împrejurărilor în care a survenit moartea tragică a marelui patriot *(„Corpus Delicti" al uciderii lui Tudor Vladimirescu* de Flaminiu Mirțu), adeziunii unor locuitori argeșeni la cauza ridicării revoluționare de la 1821 *(Un cîmpulungean în serviciul Eteriei* de Ion Hurdubețiu).

Integrate tematic prin subiectele abordate în aria tematică a cercetărilor privind revoluția română de la 1848 sînt documentatele materiale realizate de Panait I. Panait *(Locul Bucureștilor în revoluția de la 1848)* și Ladislau Gyémánt *(Armata românească din Transilvania în timpul revoluției de la 1848)*. Rubrica „Ideea de republică la români" (p. 109 — 156) grupează un ciclu de contribuții notabile realizate de Eufrosina Popescu *(Proclamarea Republicii Populare Române — — eveniment important în istoria poporului nostru)*; Petre Popa *(Contribuția maselor populare din Argeș la proclamarea Republicii)*, Vasile Novac *(Ideea de republică la Goleşti)*, Ioan Scurtu *(Ecoul intern al proclamării Republicii)*, Vasile Budrigă *(Cinstirea de poporul român a instaurării Republicii în România)*.

La rubrica „Muzeografie", Vasile Novac tratează *Despre începuturile Muzeului Goleşti*, iar Nicolae Stoia propune *O nouă metodă de conservare muzeală*.

În structura numărului o pondere însemnată (213 p.) revine materialelor de etnografie, realizate de un grup masiv de istorici și etnologi români contemporani. Enumerăm astfel pe Constantin C. Giurescu *(Din istoria Chiojdului Mare și a Chiojdului Mic, sate cu*

---

* Volumul I a apărut sub îngrijirea unui colectiv format din Vasile Novac, directorul Muzeului, Horia Nestorescu-Bălcești, Valentina Popa și Eugenia Constantinescu.

www.dacoromanica.ro

tradiție pomicolă), Aurelian C. Sacerdoțeanu *(B. P. Hasdeu despre originile viticulturii la români)*, Georgeta Stoica *(Arta populară — mijloc de comunicare)*, Nicolae Ungureanu *(Muzeul viticulturii și pomiculturii în contextul muzeelor etnografice în aer liber din România)*. Ion Chelcea *(Geneza unui sat de munte: Săticul de sub Piatra Cratului)*, Vasile Novac *(Cîteva documente privind viticultura și pomicultura din Gorj și Mehedinți de la mijlocul veacului al XVII-lea pînă la 1878)*, Radu Octavian Maier *(Aspecte ale viticulturii în zona Moldova Veche — Banat)*, Aurelian Motomancea *(Drumuri și sate colindate de pomicultorii din Vulturești-Muscel pentru schimbul în natură de produse)*, Liviu Ștefănescu *(O interesantă reglementare la începutul secolului al XVIII-lea privind viticultura în județele Argeș și Vîlcea)*, Eugenia Constantinescu *(Țesătura de plocad din Muscel, tehnică, materiale, compoziție)*, Gheorghiță Lăzărescu *(Fote de Muscel din colecția Muzeului Goleși — motive ornamentale și tehnica realizării lor)*, Valentina Popa *(Tehnica ornamentării iilor din zonele Argeș și Muscel aflate în colecția Muzeului Goleși)*, Melania Simona Angelescu *(Ceramica de Stroești)*, Mihail Robea *(Jocul caprei în Valea Vîlsanului — Argeș)*, Filofteiu Vochin *(Structura unui sat din Oaș-Gherța Mică)*, Paul Niedermaier *(Prioectul de sistematizare al sectorului etnografic în aer liber al Muzeului Goleși)*, Grigore Constantinescu *(Considerații referitoare la profilul funcțional al construcțiilor amplasate în Muzeul pomiculturii și viticulturii din România)*, Sergiu Purece *(Vinul de Drăgășani la expoziții și concursuri naționale și internaționale (1866—1900)*, C. Dejan și I. Rizea *(Considerațiuni asupra ciitorilor, meșterilor și preoților bisericii de lemn Drăguțeștii Cotmenii din Muzeul Goleși)*. În volum este inserat deasemenea și materialul realizat de Constantin Dumitrescu, referitor la *Aplicarea legii instrucțiunii publice din 1864 în satele din județul Argeș*.

★

Cel de al doilea volum * al publicației de care ne ocupăm, apărut în 1978, este structurat pe două mari părți: „Locul și rolul Goleștilor în istoria luptei poporului român pentru unitate, independență, democrație și propășire culturală" (p. 21 — 284) și respectiv „Aspecte istorico-etnografice privind viticultura și pomicultura din România" (p. 287 — 562).

* Colectivul redacțional al volumului II a fost compus din: Vasile Novac — directorul complexului muzeal Goleși, Valentina Popa, Ghiorghița Lăzărescu, Filoftei Vochin, Gheorghe Dobrescu, Sebastian Tudor, Ion Mihail Gorgoi și Radu Oprea.

O primă categorie de contribuții din prima secțiune au ca element comun personalitatea și preocupările cunoscutului cărturar și iluminist Iordache Golescu *(Iordache Golescu și limba română*, de Lucia-Dalila Aramă; *Contribuția lui Iordache Golescu la dezvoltarea învățămîntului românesc* de Ion Mihail-Gorgoi; *Iordache Golescu — pamfletar iluminist*, de George Nițu; *Iordache Golescu și preocupările sale pentru geografie* de Ion Al. Ciortan).

Una din figurile de seamă ale vieții sociale și culturii românești din prima jumătate a secolului trecut a fost alt membru al familiei Goleștilor, Constantin (Dinicu). Diversele laturi ale activității și concepțiilor sale au constituit subiectul pe care și-au axat investigația alt grup de autori inserați în volumul de față: Apostol Stan, *Reflectarea unor realități social-politice românești în însemnările de călătorie ale lui Dinicu Golescu*; Gheorghe Popp, *„Însemnarea călătoriei mele" (Retorica)*; Gabriel Țepelea, *Contribuția lui Dinicu Golescu la dezvoltarea limbii române literare*; Octavian Ionescu, *Valoarea pedagogică a memorialului „Însemnare a călatoriei mele Constantin Radovici din Goleși, făcută în anul 1824, 1825, 1826"*; Florea Stănculescu, *Ecoul ideilor social-politice ale lui Dinicu Golescu în gîndirea și activitatea dascălilor școlilor naționale*; Vasile Novac, *Dinicu Golescu și educația fetelor)*.

Revoluția română de la 1848 a fost, după cum este știut, unul din momentele de însemnătate majoră în istoria noastră modernă, și evenimentele ei au atras în vîltoarea lor și pe unii dintre Golești. Asupra acestui episod semnificativ pentru tema centrală a volumului și-au concentrat cercetările Vasile Novac *(Goleștii în revoluția de la 1848 și Goleștii și revoluția de la 1848 în județul Brăila în lumina unor documente inedite brăilene)* și Petre Popa *Aspecte ale desfășurării revoluției de la 1848 în județul Argeș)*.

În structura primei părți a volumului II au fost incluse și alte articole, tratînd despre activitatea și personalitatea altor reprezentanți ai acestei familii cu tradiții istorice, sau a unor rude ale Goleștilor. Menționăm în acest sens: Constantin Dinu, *Nicolae Golescu zis „Deli Aga" și familia sa*; Maria Totu, *General Nicolae Golescu, inspector general al gărzii civice din România (1866—1868)*; Șerban Cioculescu, *Un remarcabil epistolier: Alexandru C. Golescu — Albul*; Anastasie Iordache, *Ideile social-politice ale lui Alexandru G. Golescu în lucrarea „De l'abolition du servage dans les Principautés Danubiennes"*; Valentina Popa, *Contribuții la viața și activitatea Feliciei Racoviță*; Georges N. Grant, Vasile Novac, *Contribuții la viața și activitatea lui*

www.dacoromanica.ro

George Bengescu, membru al Academiei Române; Dan Ripă-Buicliu, N. Vasilescu-Capsali, *George Bengescu — cronicar literar al evenimentelor din Franța anului 1870.*

Această parte a publicației muzeale amintite mai grupează și un triptic de comunicări ce urmăresc aspecte ale istoriei învățământului în țara noastră, sector la care contribuția Goleștilor a fost dintre cele mai notabile: Gh. Mihai, *Aspecte privind dezvoltarea învățământului în județul Olt în timpul epitropiei lui Radu Golescu*; Iosif Antohi, *Dinicu Golescu — Johann Heinrich Pestalozzi, idei pedagogice realizări*; Sevastian Tudor, *Carol Davila, un ctitor de școală modernă*; Gheorghe Minescu, *Școala de contabili cooperatori și gospodari agricolt din Golești.*

Compartimentul de etnografie al vol. II cu tematica expusă anterior, cuprinde 27 de comunicări cu o arie geografică destul de întinsă. Ne limităm în continuare doar la succinta lor enumerare: Nicolae Al. Mironescu, *Considerații privitoare la geneza și istoricul răspîndirii viței de vie pe teritoriul României*; Sebastian Tudor, *Viticultura în zona Muscel. Podgoria în sec. XIV — XVIII, reflectată în documente*; Vasile Novac, *Elemente de interes etnografic în cîteva documente din satul Schitu — fostul județ Argeș*; Mircea Alexandrescu, Pirvan Dobrin, *Știri documentare referitoare la pomicultura din județul Dîmbovița în sec. XVII — XIX*; Constantin Șerban, *Aspecte privind viticultura în județul Mehedinți în secolul al XVIII-lea*; Mite Măneanu, *Unele date cu privire la dezvoltarea viticulturii și pomiculturii Mehedințiului în perioada Regulamentului Organic*; Vasile Novac, *Considerațiuni privind necesitat a aducerii gospodăriei de Mehedinți în secția viticulturii și pomiculturii din România*; Radu Gioglovan, *Aspecte istorico-etnografice ale viticulturii în județul Dîmbovița*; Cleopatra Ionescu, *Date noi privind dezvoltarea pomiculturii și viticulturii în județul Dîmbovița*; Violeta Veturia Bazarciuc, *Cîteva date cu privire la istoricul viticulturii în zona Hușilor și a instrumentarului viticol*; Doru Radosav, U. Iurasciuc, *Aspecte istorico-etnografice ale viticulturii în ținuturile sătmărene*; Răzvan Ciucă, Radu Lungu, *Reflecții istorico-etnografice privind practicarea viticulturii în județul Ialomița*; Ion Chelcea, *Pomicultura la Boteni-Argeș*; Constantin Iuan, *Contribuții la cercetarea datelor etnografice privind viticultura și pomicultura aflate în scrierile unor călători despre țările române*; Adriana Petrică-Onofrei, *Fructele în hrana locuitorilor din cîteva comune ale județului Mehedinți*; Marcela Bratiloveanu-Popilian, *Aspecte ale construcțiilor viticole și pomicole din zona de nord a Mehedinților*; Gh. Dinuță, *Instrumentar viticol tradițional din Cîmpia română în colecțiile Muzeului de etnografie de la Florești (Stoenești)* (jud. Ilfov); Monica Budiș, *Elemente folclorice și etnografice în opera Goleștilor*; Elena Maxim, *Elemente etnografice în lucrarea „Însemnarea călătoriei mele" de Dinicu Golescu*; Ion Drăgoescu, Germina Comănici, *Însemnătatea istorico-culturală a culegerii de folclor ale lui Iordache Golescu*; Ion Chelcea, *Portul pălăriei bărbătești de către femei tinere și fete mari în mediul rural (zonele Muscel, Argeș, Făgăraș)*; Teodor Mavrodin, *Ocupațiile, interiorul de casă țărănesc și costumul popular femeiesc din satul Slănic-Muscel, reflectate în documente din sec. al XIX-lea*; Ion Mihail Gorgoi, *Date etnografice privind așezarea montană de tip risipit Peștera (jud. Brașov)*; M. Stroia, *Considerații privind mobilitatea populației și mijloacele de transport în județele Timiș și Mehedinți*; Mihail Robea, *Vechi obiceiuri populare cu arii de circulație insulare în Argeș*;

Nivelul științific corespunzător al materialelor înglobate în volum, varietatea lor tematică ne determină să apreciem la justa lui valoare efortul notabil depus la alcătuirea lui de colectivul redacțional al muzeografilor din Goleşti și să așteptăm cu interes apariţiile următoare din această serie.

Marian Stroia

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

Î N S E M N Ă R I

ISTORIA ROMÂNIEI

* * * *Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului*. București, Direcția Generală a Arhivelor Statului, II *(1601—1620)*, 1974, 839 p.+30 facsimile: III *(1620—1632)*, 1977, 901 p.+20 facsimile*

Ținînd pas cu întreaga mișcare de idei care frămîntă societatea românească contemporană, — ne referim la comemorarea și evocarea marilor noștri înaintași ca și a momentelor vibrante din istoria poporului nostru — acțiuni concretizate în simpozioane și conferințe, în monografii, ediții de documente, albume, bibliografii ș.a. —, Arhivele Statului se angajează deschis și cu fermitate pe calea participării la activitatea științifică de cercetare. Cele două volume — pe care le prezentăm aci—sînt rezultatul acestor lăudabile eforturi.

E clar că ele continuă operațiile de catalogare începute, cu trei decenii în urmă, de Ion Radu Mircea pentru documentele de pînă la 1600[1]. Prin publicarea acestor volume se creează, față de primul volum, o vădită diferență de nivel științific și editorial. E vorba de metoda de lucru, dispozitivul materialului, evidența globală a actelor, indici și multe alte informații de arhivă.

Dacă cele 2.637 acte din primele trei decade ale sec. al XVII-lea au fost incluse în două volume masive, cîte volume vor trebui întocmite pentru cele peste 3.000 documente, dinainte de 1600? Ion Radu Mircea a catalogat 1.848 acte, în D.I.R. numărul lor a crescut la 2.884, la care, adăugîndu-se achizițiile din perioada postbelică, piesele aflate în arhiva filialelor, precum și cele din manuscrise, — numărul lor va trece desigur cu mult peste 3.000.

După treizeci de ani de la apariția primului volum, se poate afirma, cu toată certitudinea, că s-au realizat progrese uimitoare în activitatea de clasificare, catalogare și valorificare a materialului documentar. Fiind vorba de o perioadă relativ scurtă (1601—1632) și întrucît aceleași norme și criterii stau la baza amîndurora, ne vom referi în considerațiile noastre concomitent la ambele volume.

După cum se poate vedea din numărul paginilor — 1.740 — ambele publicații sînt masive și foarte voluminoase. Un deziderat mai vechi al cercetărilor științifice pledează pentru o cît mai mare manuabilitate a instrumentelor de lucru, — admițînd, evident, că aceste „cataloage" se înscriu printre textele auxiliare, deși, personal, socot că ele prezintă o mai mare pondere științifică decît aceea a unui simplu instrument de lucru.

Volumul II începe cu o *Prefață explicativă*, semnată de Vasile Arimia, iar Maria Soveja și autorii volumului al III-lea — Doina Duca-Tinculescu și Marcel Dumitru Ciucă, — înarmați cu o competență necesară, analizează o suită de probleme social-economice și chiar politice, pe care le pune materialul documentar din ambele volume (= *Introducere*, II și respectiv *Cuvînt introductiv* III). Nu-i mai puțin adevărat că avem de-a face cu o perioadă foarte frămîntată sub raportul relațiilor agrare. Se complinesc acum marile latifundii, — proces început încă din ultimele două decade ale sec. al XVI-lea, — sporesc solicitările pieții externe, crește fiscalitatea și se amplifică, în mod firesc, animozitățile sociale. Cu toate acestea, incizia adîncă în structura societății românești din această epocă trebuie însoțită de ipoteza că și în sînul claselor sociale au loc prefaceri sensibile. De aceea, pledoaria închinată țăranilor obijduiți se cuvine a fi amendată de considerentul că pătura țărănească era agitată și instabilă. Pentru ca marea proprietate să poată produce la nivelul epocii, era nevoie de o mai mare stabilitate în sînul clasei țărănești. Fluctuațiile aveau conse-

---

* Vol. II a fost întocmit de Maria Soveja, Doina Duca-Tinculescu și Reghina Dragomir; Vol. III realizat de Doina Duca-Tinculescu și Marcel-Dumitru Ciucă.

[1] Cf. Catalogul documentelor Țării Românești, București, 1947.

www.dacoromanica.ro

cinte dăunătoare, ceea ce a dus, în mod fatal, la „legătura lui Mihai Viteazul".

★

Ambele volume conțin, așadar, 2.637 acte, dintre care 801 românești originale, și 898 slavone. Datele prezentate de autori nu sînt suficient de explicite pentru a putea stabili ceea ce ne interesează pe noi toți și anume: ascensiunea limbii române în lupta ei împotriva slavonei. Se menționează, de pildă, că au fost regestate și 7 fotocopii (vol. II), însă fără a se specifica natura limbii originalelor, română sau slavă. De asemenea, volumul mai cuprinde și 34 traduceri, însă nu se precizează cite din slavă și cite din latină. La fel și cu copiile. Pentru a urmări nu numai evoluția instituțiilor juridice, ci și avîntul limbii române, ar fi fost utilă și o altă compartimentare a actelor: cite s-au emis în cancelaria domnească, române și slavone și cite în afara cancelariei. Noi credem că biruința limbii române a fost determinată, în primul rînd, de marile prefaceri din sfera relațiilor agrare. În orice caz, din datele de mai sus, se poate conchide că limba română era în plină ascensiune.

Dispozitivul materialului este identic în ambele volume. Fiecare act este redat sub formă de regest sau rezumat, în care sînt incluse elementele pregnante ale conținutului: numele emitentului, al beneficiarului sau beneficiarilor, cu toate indicațiile genealogice ale părților, obiectul tranzacției, hotare, topicele și antroponimele, instituții juridice (jurători, martori, procese ș.a.), evenimente istorice, divanul, mențiunea ispravnicului, numele diacului, semnătura voievodului, dacă există. Urmează apoi descrierea diplomatică a actului și însfîrșit, edițiile. Cu alte cuvinte, toate elementele care ar putea interesa pe istorici, lingviști, istorici de artă, juriști etc. Pornindu-se de la aceste criterii s-a ajuns deseori la redactarea unor regeste ample și cuprinzătoare. Pagini întregi.

Eventualele obiecții sînt preîntîmpinate în prefață de justificarea că, în felul acesta, se vine în ajutorul cercetătorilor care, din diferite motive, nu pot lua contact direct cu documentele originale. Motivare judicioasă. Unele amănunte și indicații pot fi utile și colectivului care lucrează la D.R.H. Personal, cred că ar fi fost necesar să se menționeze și denumirile diplomatice ale actelor: hrisov, poruncă, carte domnească etc.

Materialul e însoțit de un cuprinzător aparat științific. Autorii au întocmit cu multă competență cîteva situații, care oglindesc nu numai relația de arhivă a actelor, ci și poziția justă a unor documente pe scara cronologică a domniilor. Foarte utile sînt listele logofeților ispravnici, ca și ale diecilor. O bibliografie bogată însoțește fiecare volum.

O subliniere aparte merită indicii de nume și de materii, a căror întocmire necesită o mare migală și conștiinciozitate. Abundă acum apelativele mai mult decît în perioadele precedente, din cauza diversificării și diviziunii muncii. Se înmulțesc nemijlocit meșteșugurile și sporește deci tezaurul lexical al limbii. Indicele onomastic oferă specialiștilor un material imens pentru studiul antroponimelor și toponimicelor.

Munca la vol. III a fost coordonată de Maria Soveja și Mihail Fănescu. De altfel, ambele volume se disting printr-o remarcabilă acuratețe științifică. Autorii au pus în valoare, după riguroase criterii arhivistice, dar, în aceeași măsură, și științifice, un bogat material documentar — legat de o perioadă extrem de importantă — care poate concura cu cele mai exigente publicații de această natură. E un merit incontestabil.

Tr. Ionescu-Nișcov

IOAN SCURTU, *Presărați pe-a lor morminte ale laurilor foi*, Edit. Albatros, București, 1978, 178 p.

Încă o carte care se adaugă la cele consacrate participării României la prima mare conflagrație mondială eternizînd „eroii luptei pentru independența și unitatea patriei (1916—1917). Demersul științific pe care încercăm să-l prezentăm poartă semnătura lui Ioan Scurtu, binecunoscut specialiștilor și publicului larg *, și a văzut lumina tiparului în colecția „Memoria pămîntului românesc" a editurii Albatros, în anul în care întregul nostru popor a aniversat 60 de ani de la constituirea statului național unitar, rezultat firesc al unui proces pentru împlinirea căruia poporul român a dus o multiseculară luptă.

Eternizînd memoria celor care acum 60 de ani și-au dat viața în slujba patriei, poporul nostru glorifică pe toți acei care, pe front sau în spatele frontului, au făcut eforturi și sacrificii pentru zdrobirea armatelor invadatoare, pentru păstrarea și dezvoltarea ființei naționale și de stat României.

---

* Ioan Scurtu, *Din viața politică a României. Întemeierea și activitatea Partidului țărănesc (1918—1926)*, Edit. Litera, București, 1975.

www.dacoromanica.ro

Lucrarea lui Ioan Scurtu începe cu un amplu și documentat studiu privind participarea României la primul război mondial, relevînd situația social-economică a țării noastre în acea perioadă, caracterul participării României la acest război ce consta în „eliberarea fraților din Transilvania și Bucovina, al desăvîrșirii unității statului român" (p. 12).

În paginile următoare ale volumului, autorul relevă în 9 medalioane evocatoare, momente din viața unora din miile de eroi care și-au dat viața pentru apărarea pămîntului strămoșesc ca David Praporgescu, Constantin T. Stoika, I. Dragalina, Gh. Donici, Grigore Ignat, Eremia Grigorescu Ecaterina Teodoroiu, C. Mușat și Ion Grămadă, menționînd faptele de vitejie calitățile morale și militare ale acestor eroi, care și-au înscris numele în Phantheonul eroilor neamului.

Autorul menționează faptul că la baza tuturor actelor de eroism și bravură ale soldaților, ofițerilor și generalilor români a stat dragostea nestrămutată față de patrie, dorința fierbinte de a vedea România din nou liberă și independentă.

Lucrarea cuprinde la sfîrșit și o bibliografie selectivă, folosită de autor în elaborarea acesteia. Includerea în cuprinsul lucrării a unor reproduceri reprezentînd figurile eroilor despre care tratează această carte, dă acesteia o notă de variație, sporindu-i cu mult conținutul științific. Volumul ar fi trebuit prevăzut și cu un indice general de nume sau geografic, precum și cu un scurt rezumat într-o limbă străină care ar fi facilitat cunoașterea de către istoricii străini a problematicii volumului în discuție.

Evocarea glorioaselor lupte din trecut constituie un puternic imbold în hotărîrea de a apăra cu fermitate pămîntul patriei, cuceririle revoluționare ale poporului nostru, de a milita necontenit pentru cauza păcii, prieteniei și înțelegerii între toate popoarele lumii.

Scrisă într-un stil atrăgător, îmbinînd în chip armonios accesibilitatea cu rigoarea științifică, lucrarea realizată de Ioan Scurtu se înscrie ca o contribuție notabilă la educarea tinerei generații în spiritul glorioaselor tradiții de luptă ale poporului român.

Constantin Dobrescu

ANDREI CACIOARA, NICOLAE ROȘUȚ, *Aradul în lupta pentru eliberarea socială și națională*, Documente, I, Arad, 1978, 335 p.

Volumul întocmit de cei doi autori, unul de la filiala Arhivelor Statului județul Arad, celălalt de la Muzeul județean, adună în paginile sale un număr de 125 de documente dintre anii 1850—1924, aranjate cronologic, și cuprinde : o *Prefață* (p. 3), semnată de Dorel Ioan Zăvoianu, secretar al Comitetului Județean P.C.R. Arad ; *Introducerea* (p. 5—10) ; *Lista prescurtărilor* (p. 11—12) ; cele 125 documente (p. 13—303) ; *Indice onomastic, toponimic și de publicații* (p. 305—315) ; *Cuprinsul* (p. 317—335), unde se dă și lista documentelor.

Acest volum de documente, după cum se arată în prefață, face parte din o suită de alte volume referitoare la istoria Aradului, ce se vor publica din inițiativa celor doi autori. El a fost editat cu prilejul aniversării a 60 de ani de la unirea Transilvaniei cu România, pentru a face cunoscută lupta dusă la Arad în „cadrul mișcării de eliberare socială și națională din întreaga țară".

Documentele, în majoritate inedite, au fost culese din fondurile documentare ale Arhivelor Statului județ Arad, Arhivele Statului București, din unele publicații, cum este cea a lui T. V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele naționale ale românilor de sub Coroana ungară (1902)*, sau din ziarele „Românul" și „Federațiunea". Cele care au fost scrise în limbile maghiară și germană, au fost publicate în limba originală, însoțite de traduceri în limba română. Notele care însoțesc documentele dau lămuriri asupra persoanelor, topicelor din texte (Astfel, semnatarul scrisorii din 18 noiembrie 1897, „Dante", vedem că este Aurel C. Popovici ; localitatea „Rittberg" (p. 51) este azi „Tormac", jud. Timiș și altele) sau asupra unor lucruri expuse mai sumar în una sau alta din scrisori, pentru lămurirea cititorilor, unii mai puțin familiarizați cu problemele respective.

Primul document este un raport al imputernicitului guvernamental cesaro-crăiesc din Arad, cu privire la starea de spirit a românilor din comitatul Arad și la răspîndirea „Marșului lui Iancu", care este reprodus integral. Raportul menționează că „acest cîntec circulă în regiune numai acum și anume, din timpul reîntoarcerii lui Avram Iancu" și că „poate deveni primejdios, oferind ocazie pentru ridicarea la luptă". Ordinul Comandamentului cesaro-crăiesc din Oradea către împuternicitul din Arad cere acestuia „să nu admită nicidecum ca Avram Iancu să țină la Cuvin, la data de 15 luna curentă, proiectata adunare a poporului".

Aceeași atitudine ostilă față de români o are comisarul guvernamental și cu alte ocazii. Astfel, într-un raport din 13 decembrie 1852, el arată că este împotriva „constituirii unei

www.dacoromanica.ro

asociații pentru răspîndirea culturalizării poporului", pentru că ar avea „o influență așa de mare asupra unei populații de trei milioane, cum se susține", și că se poate vedea că „mișcările românilor de aici (Arad — n.n.) pe drept pot bănui că cei de aici sînt în legătură cu Avram Iancu și cu cei din Moldova și Țara Românească, pentru înființarea din nou a unei țări Daco-Romane".

Multe din documentele cuprinse în volum sînt memorii pentru îmbunătățirea stării materiale a românilor din monarhia habsburgică, pentru folosirea limbii române în treburile oficiale, pentru un Congres național al tuturor românilor din monarhia austriacă etc. Comitatul Zărand înaintează împăratului Austriei un memoriu, la 20 iulie 1861, împotriva alipirii la Ungaria. Se demonstrează în acest memoriu, cu argumente istorice de necontestat, că „Între Transilvania și Ungaria, după dreptul istoric, pînă astăzi în vigoare, nu există nici o legătură sau unire reală", se arată împăratului că după ce Ungaria a revenit casei habsburgice, Transilvania nu era unită cu ea, căci „De era Transilvania unită cu Ungaria, ea încă ar fi devenit sub domnirea casei habsburgice tot atunci, Transilvania rămase tributaria turcului și se bucura, încă pe atunci, nu numa de alte drepturi de independență, ci și de dreptul de a-și alege liber pe principii săi și a exercitat acest drept încă mai două secole de ia venirea Ungariei sub glorioasa casă habsburgică". Se arată în continuare că niciodată Transilvania nu a fost unită cu Ungaria.

O serie de documente se referă la înființarea „Asociațiunei naționale arădene pentru cultura și conservarea poporului român", căreia, profesorul Nicolae Florescu din București îi dăruia mai multe tablouri cu subiect istoric, între care erau „Intrarea lui Mihai Viteazul în Alba Iulia", „Unirea Principatelor" etc.

Începînd cu 25 ianuarie 1868, mai multe documente vorbesc despre constituirea Partidului național al românilor la Arad, despre organizarea și activitatea acestuia. Apoi, un loc important ocupă procesul Memorandului. Scrisorile de încurajare trimise celor condamnați în frunte cu președintele P.N.R., dr. Ioan Rațiu, arată că acțiunea memorandiștilor s-a bucurat de adeziunea maselor populare românești din toată Transilvania. Semnatarii scrisorilor sînt oameni din toate categoriile sociale: țărani, meseriași, preoți, intelectuali, comercianți.

Altă serie de documente se referă la pregătirea momentului Unirii Transilvaniei cu România: la constituirea Consiliilor Naționale Române și a Gărzilor Naționale Române. La 4 noiembrie 1918, Consiliul Național al Unității Române adresează puterilor Antantei cererea ca românii din fosta Austro-Ungarie să se unească cu frații lor din regatul României. Președintele acestui Consiliu era Take Ionescu, iar vicepreședinți au fost dr. Vasile Lucaciu și Octavian Goga. La 9 noiembrie 1918, Consiliul Național Român Central adresează guvernului național ungar un ultimatum prin care comunică preluarea întregii puteri de guvernare asupra teritoriilor locuite de români, din Ungaria și Transilvania. În acest document, semnat de dr. Ștefan Cicio Pop, ca președinte, se spune: „Ca urmare a desfășurării rapide a evenimentelor am ajuns la acea convingere că, în conformitate cu dreptul popoarelor la autodeterminare, în interesul națiunii noastre și a minorităților cu care convietuiește pe același teritoriu, în scopul apărării ordinei publice, a securității averii și a persoanelor, *trebuie să preluăm deja de pe acuma întreaga putere de guvernare asupra teritoriilor locuite de români, din Ungaria și Transilvania*" (Sublinierea aparține autorului documentului).

Evenimentele se precipită. În urma circularei din 15 noiembrie 1918, a Consiliului Central Național Român, cu sediul la Arad, către toate Consiliile Naționale Române județene, pentru alegerea de delegați la Adunarea Națională de la Alba Iulia, încep să se țină în comunele județului adunări populare în acest scop. După circulara C.N.R. din Arad, din 20 noiembrie, adresată fruntașilor comunelor românești din comitatul Arad, pentru constituirea consiliilor naționale române comunale, imediat au început să se țină adunări populare în acest scop. Primul procesverbal privitor la o asemenea adunare populară este din 21 noiembrie, din comuna Curtici.

Am redat foarte pe scurt cîte ceva din bogatul conținut al acestui volum de documente, care evidențiază lupta neîntreruptă a românilor transilvăneni, a arădenilor în mod deosebit, pentru îmbunătățirea situației lor, pentru realizarea visului de veacuri — unirea cu frații lor.

Marcel-Dumitru Ciucă

IOAN STRATAN, *Dor de frați. epistolar lugojean*, Edit. „Facla", Timișoara, 1978, 313 p.

Colecționînd un bogat material documentar răspîndit în bibliotecile descendenților personalităților lugojene, muzeul din Lugoj este în măsură să pună la dispoziția cercetătorilor un cuprinzător epistolar. Bazată în principal pe această sursă, corespondența adu-

www.dacoromanica.ro

nată de Ioan Stratan cuprinde pe lîngă scrisori edite și un apreciabil număr de inedite, ale lui Eftimie Murgu, Coriolan, Caius și Tiberiu Brediceanu, Aurel E. Peteanu, Cassian R. Munteanu, Ioan Vidu ș.a.

Desigur Lugojul n-a purtat doar pecetea unor tradiții locale, n-a polarizat doar personalități bănățene; regăsim aici pronunțate interferențe dintre diferitele regiuni ale țării noastre, probleme de amplă semnificație națională. Existența unei vieți publicistice deloc neglijabile însă din secolul trecut, precum și a unui interes deosebit pentru mișcarea de emancipare a românilor de sub dualismul austroungar concentraseră o seamă de prestigioși intelectuali români.

De la Eftimie Murgu și Vasile Maniu, pînă la Ioan Vidu și Lucian Blaga, orașul timișan înscrie prezențe dintre cele mai notabile, iar studiul activității lor necesită un complex periplu biografic, spre împlinirea corespunzătoare a unui act cultural. Fără a subestima valoarea acestor documente, derivată din conținutul scrisorilor, în bună parte orientative, avem rezerve asupra modului de expunere, alegerii textelor, precum și notelor explicative, pe care autorul, nu întotdeauna le-a realizat conform exigențelor științifice.

Ediția epistolară de față e remarcabilă prin faptul că emană dintr-un vechi centru românesc, oferind imaginea unei angajări totale în redeșteptarea spiritului național. Dar fiind vorba de momente de maximă solicitare spirituală și personalități implicate direct sau indirect în vasta complexitate politică a epocii, atît în ce privește imperiul austriac cît și lupta națională, analiza curentelor și implicațiilor social-politice și spirituale ale fiecărela se impune de la bun început.

Studiul introductiv anticipează în mare conținutul epistolarului, cu unele excepții, însă numai atît. Or, cercetarea unei asemenea tematici pretinde și incursiuni revelatoare în biografia, formația intelectuală și activitatea personalităților.

Stilul descriptiv, nu arareori utilizarea unui vocabular sărac (evitarea terminologiei științifice), citarea a prea multe pasaje din corespondența publicată determină un nivel relativ scăzut al lucrării. Deși colecțiile edituriii Minerva constituie de ani de zile un exemplu demn de urmat, modalitatea în care Ioan Stratan și-a conceput epistolarul este depășit, ceea ce nu diminuează meritul colecționării.

Notele pentru studiul introductiv de la p. 32—36 un indică sursele bibliografice, pe care le considerăm absolut necesare. Sînt prezentați extrem de sumar Constantin Udrea, Vasile Maniu, dr. Petru Groza, Iosif Willer, Aurel E. Peteanu, Lucian Costin, Victor Bârlea, Zaharia Bârsan, Mihail Gașpar ș.a. fără a se pomeni nici un fel de sursă bibliografică, ceea ce este evident inadmisibil. Sau, sînt întrebuințate informații furnizate de anumite persoane din Lugoj, care nu pot fi verificate și a căror probitate științifică e discutabilă.

O mostră a insuficientei documentări (prea puțin scuzabilă prin faptul că Ioan Stratan sare de la preocupări în materie de arheologie, unde cîteva descoperiri i-au făcut cinste, la materiale de istorie modernă) o constituie și mențiunea de la nota 7, p. 33, unde autorului „i se pare" că o infimă parte din corespondența lui Valeriu Braniște a fost publicată în volumul comemorativ *Omagiu lui Valeriu Braniște*, ceea ce nu încîntă ochiul specialistului, ca de altfel al oricărui cititor. În concluzie, notele unui studiu nu pot fi scrise pe bază de memorie, sau fără indicațiile speciale necesitate de acesta. Deci pentru ca epistolarul să fie „conceput ca un autentic corpus de documente", după cum însuși autorul își îngăduie a-l defini, el necesită o altă ținută.

Lucru curios, în volum sînt publicate și scrisori (vezi p. 260, 261) primite de autor de la personalități ale istoriei și arheologiei contemporane, ca Nicolaescu-Plopșor și Constantin Daicoviciu, ca și cînd ar fi vorba de un volum de memorii ale autorului ... În orice caz, este cel puțin lipsită de modestie publicarea corespondenței personale, alături de cea a unor personalități ca Murgu, Bălcescu, Brediceanu, Vidu. De dorit ar fi fost ca autorul să se aplece eventual asupra unei epoci, mai limitate în timp, iar corespondența să fi apărut unitară sub aspectul conținutului, ca și al personalităților cărora le aparține.

Victor A. Neumann

www.dacoromanica.ro

„REVISTA DE ISTORIE" publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile: Probleme ale istoriografiei contemporane (Studii documentare), Viața științifică, Recenzii, Revista revistelor, Însemnări, Buletin bibliografic, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sînt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri în trei exemplare, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 30 de extrase.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Corespondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc., se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor nr. 1, București,

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ȘI ARHEOLOGIE
- DACIA. REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE CLUJ-NAPOCA
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE A. D. XENOPOL — IAȘI
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
  - — SERIA ARTA PLASTICĂ
  - — SERIA TEATRU—MUZICĂ—CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
  - — SÉRIE BEAUX-ARTS
  - — SÉRIE THÉÂTRE — MUSIQUE — CINÉMA

www.dacoromanica.ro

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

NICOLAE STOICESCU, **Vlad Ţepeş**, 1976, 280 p., 20 lei.

ION POPESCU-PUŢURI, acad. ANDREI OŢETEA (sub redacţia) **Documente privind marea răscoală a ţăranilor din 1907**, 573 p., 38 lei.

*** **Independenţa României**, 1977, 526 p., 39 lei.

*** **Arta şi literatura în slujba independenţei naţionale**, 1977, 238 p., 28 lei.

IONEL GAL (coordonator), **Independenţa României. Documente**, vol. I, 1977, 420 p., 33 lei.

ŞTEFAN PASCU ş.a. **Documenta Romaniae Historica, D. Relaţii între Ţările Române**, vol. I (1222—1456), 1977, 527 p., 39 lei.

PETRE DIACONU, SILVIA BARASCHI, **Păcuiul lui Soare. Aşezarea medievală (secolele VIII—XV)**, vol. II, 1977, 201 p. + XXVIII planşe, 36 lei.

Acad. ANDREI OŢETEA, **Pătrunderea comerţului românesc în circuitul internaţional (în perioada de trecere de la feudalism la capitalism)**, 1977, 168 p., 11 lei.

GHEORGHE CRISTEA, **Contribuţii la istoria problemei agrare în România. Învoielile agricole (1866—1882), legislaţia şi aplicare**, 1977, 169 p., 11 lei.

LEON ŞIMANSCHI, (redactor coordonator), **Petru Rareş**, 1978, 328 p., 20 lei.

LUCIAN BOIA, **Relationships between Romanians, Czechs and Slovak (1848—1914)**, 1977, 159 p., 12 lei.

*** **Răscoala seculor din 1595—1596. Antecedente, desfăşurare şi urmări**, 1978, 336 p., 19 lei.

FLOREA MOGOŞANU, **Paleoliticul din Banat**, 1978, 152 p., 11 lei.

PETRE I. ROMAN, IOAN NEMETI, **Cultura Baden în România**, 1978, 159 p., 18 lei.

MARIA COMŞA, **Cultura materială veche românească (Aşezările din secolele VIII—X de la Bucov—Ploieşti)**, 1978, 181 p., 30 lei.

PETRE DIACONU, **Les Coumans au Bas-Danube au XI-e et XII-e siècles**, 1978, 158 p., 8,25 lei.

ION HORAŢIU CRIŞAN, **Burebista and his time**, 1978, 253 p., 22 lei.

ALEXANDRU DUŢU, **Romanian Humanist and European Culture. A contribution to comparative cultural History**, 1977, 196 p., 12 lei.

MIHAIL KOGĂLNICEANU, **Opere, IV, Oratorie II, Partea IV (1874—1878)**, 1978, 662, p., 49 lei.

OLIMPIU MATICHESCU, **Rabocîaia solidarnosti v Rumînii (1921—1944)**, 1978, 232p., 11 lei.

RM ISSN CO — 3870

I. P. „Informaţia" — c. 1070

43 856

Lei 10

www.dacoromanica.ro